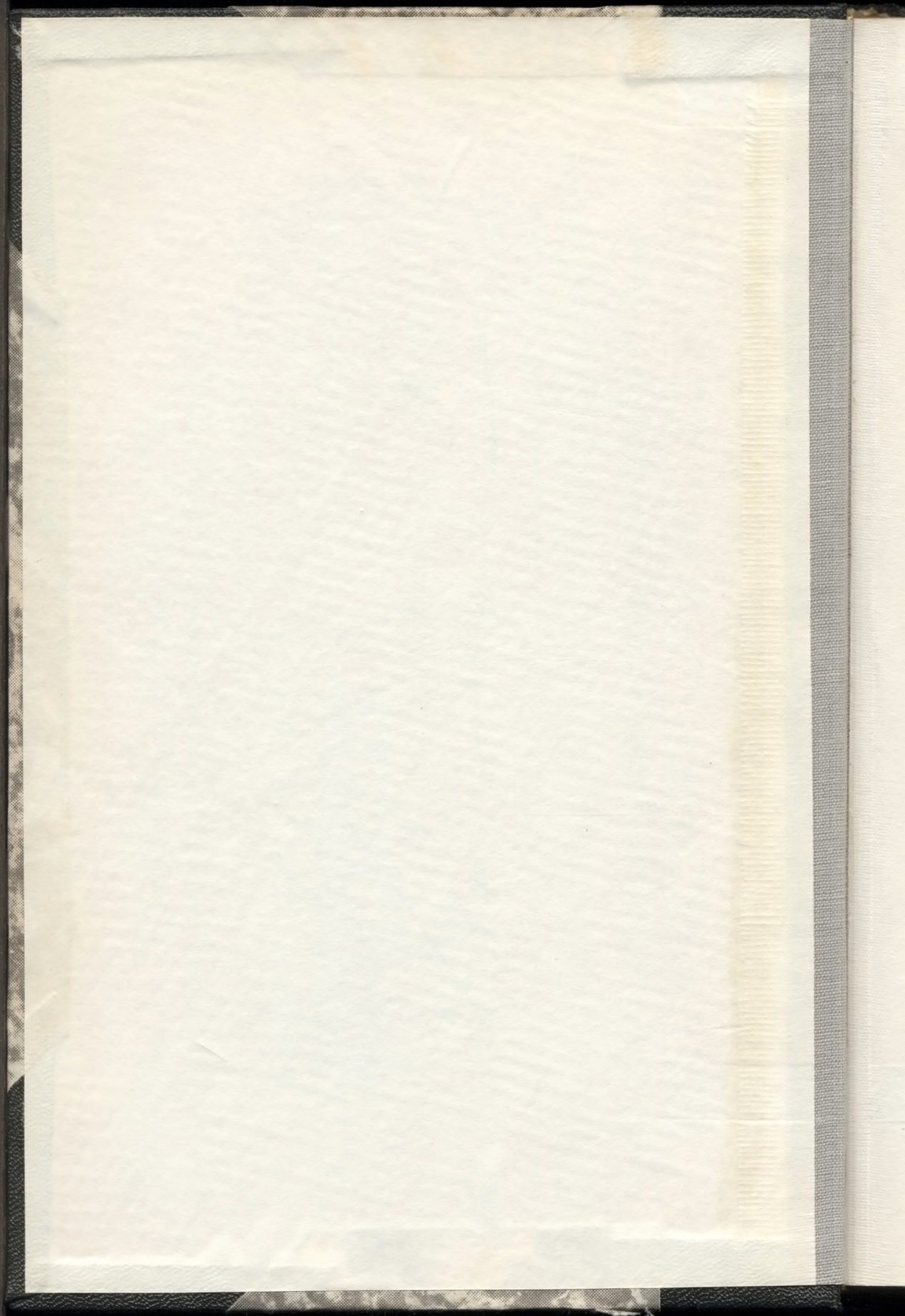
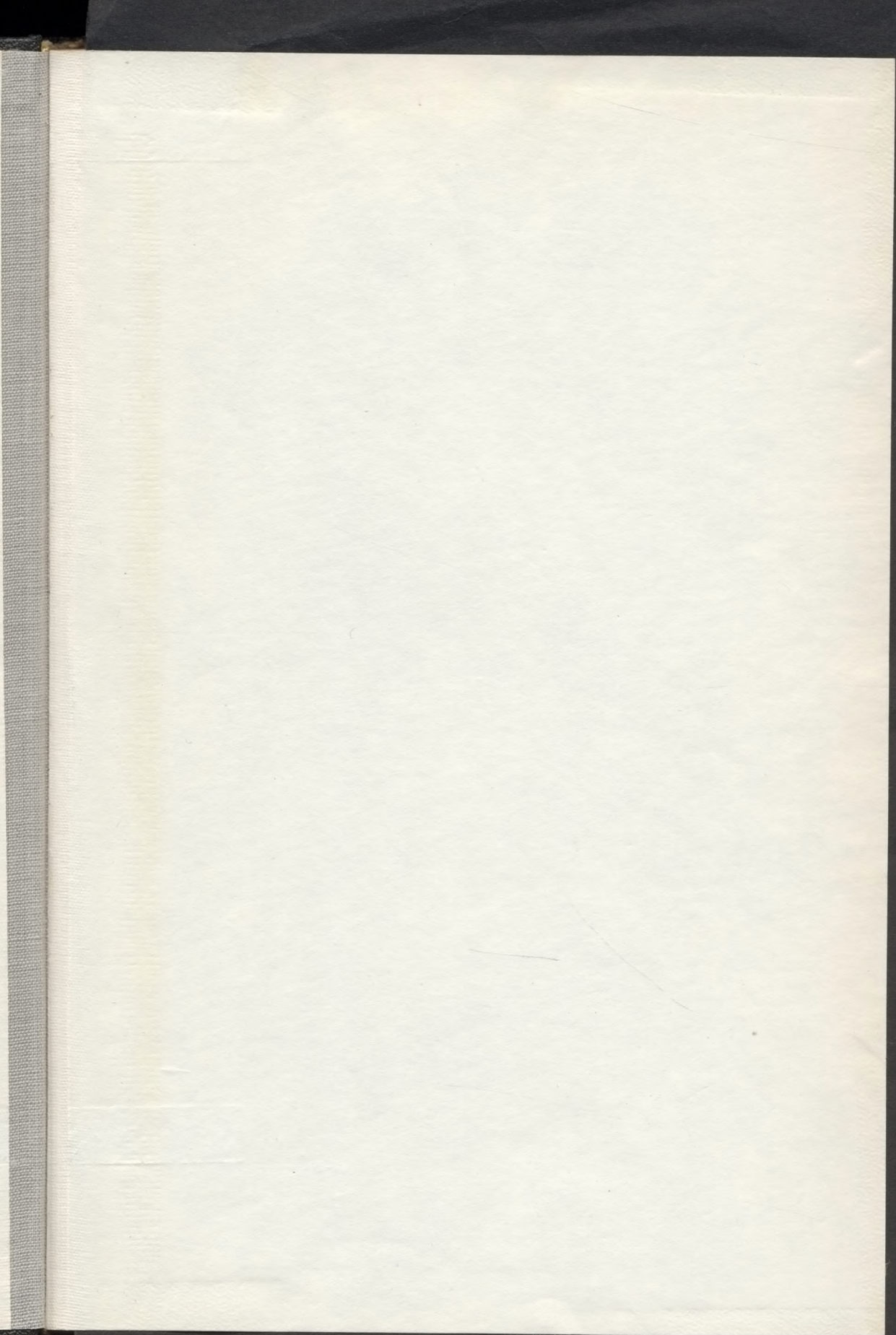

M:2
13.565/3/3

M.

13.565/3/3:2

SZENT ISTVÁN AKADEMIA II.

TÖRTÉNELEM-, JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI OSZTÁLYÁNAK ÉRTEKEZÉSE

SZERKESZTI MESZLÉNYI ANTAL OSZTÁLYTITKÁR

III. kötet.

3. szám.

AZ

ÁGOSTONRENDIEK MAGYARORSZÁGON

IRTA

DR. FALLENBÜCHL FERENC

*Felolvasta a Szent István Akadémia II. osztályának 1942. április 24.
és I. osztályának 1942. november 6. ülésén*

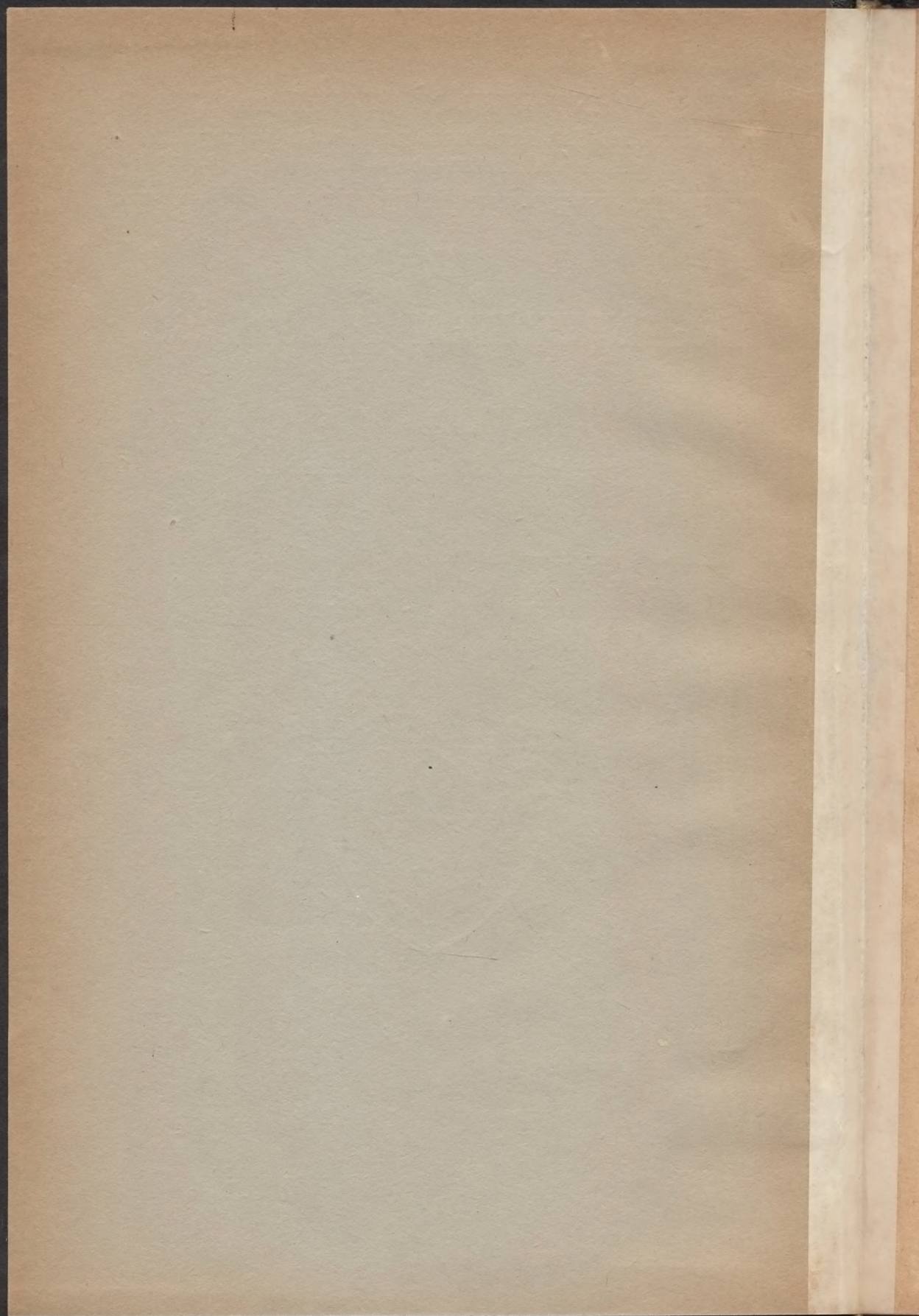
— 29 ÁBRÁVAL —

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA

1943

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA II.

TÖRTÉNELEM-, JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI OSZTÁLYÁNAK ÉRTEKEZÉSEI

SZERKESZTI MESZLÉNYI ANTAL OSZTÁLYTITKÁR

III. kötet. 3. szám.

AZ

ÁGOSTONRENDIEK MAGYARORSZÁGON

IRTA

DR. FALLENBÜCHL FERENC

*Felolvasta a Szent István Akadémia II. osztályának 1942. április 24.
és I. osztályának 1942. november 6. ülésein*

— 29 ÁBRÁVAL —

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA

1943

M 13.565/3/3:2
Ezredes Széchenyi Könyvtár

Leltári szám:

V1570-14.630/1963

Nihil obstat. *Dr. Antonius Lepold*, censor dioecesanus. 5222/1943. Imprimatur. Strigonii,
die 2. Julii 1943. *Dr. Joannes Drahos*, vicarius generalis.

Kiadásért felelős: Papp Károly.
Stephaneum nyomda Budapest. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

ELŐSZÓ.

«Nihil enim tam exile est, quod
aliquando graviori negotio lucem
afferre non possit!»

(Schier in Comment. de primis
Vindob. Typographis. 1764.)

Jelen egyháztörténelmi tanulmány a katolikus Anyaszentegyháznak minálunk is hajdan nagy munkát teljesített, de ma már csaknem egészen ismeretlen szerzetesrendjének, az ágostonrendi remeteszerzeteknek multjával foglalkozik. Kétszer is megtelepedtek hazánkban, a mohácsi vést és a reformációt megelőző századokban, meg a török hódoltság után, s így történetük is két korszakot tár elénk: a teljes virágzás korát, meg a dicsőséges mult romjait újjáépítő korszakot. A kettő közé esik a végzetes török pusztítás, meg a kolostori életet nemcsak megbénító, hanem kiirtó reformációnak hosszú ideje. Ez a vihar sokkal hatalmasabban dült, semhogy a katolikus restauráció minden elvesztett állomását újjászervezhette volna, meg kellett elégednie azzal, hogy legalább nevük emlékét menthesse át az új korszakba.

Az 1729. évi 50. t.-c. törvényesen befogadta hazánkba az ágostonrendieket. De alig kezdte meg a szerzet az újjáépítést, máris új vihar, a jozefinizmus kötötte gúzsba. Az ágostonrendi remeteszerzetesek is bizony csak alig egynéhány kolostorukat tudták talpraállítani. Ezek közt a *budai* volt a legjelentősebb. Tulajdonképen róla is szól jelen történelmi tanulmányunk, nemcsak azért, mert az ország szívében volt és ma is buzgón fejtí ki áldásos munkásságát, ugyan már más szerzetesek vezetése alatt, hanem azért is, mert róla van a legtöbb és legHITELESEBB történelmi anyagunk a fennmaradt rendi protokollumokban, az Országos meg a Kincstári Levéltár gazdag gyűjteményében, nemkülönben a Pázmány Péter Tudományegyetem, a Múzeum és Székesfőváros könyv- és levéltáraiban, továbbá a budai kapisztránus ferencesek levéltárában. Ezt a gazdag anyagot tárja elénk jelen munka, azonban megfelelő keretbe illesztve. Ezért szólok a bevezető részben

Szent Ágoston rendjéről általában és bemutatom a gondosan áttanulmányozott szerzetes regula és a vele kapcsolatos Rendi Konstitúciók alapján az *ágostonrendi remeték szerzeteséletét*, vázolom történetüket hazánkban a mohácsi vész előtt lefolyt századokban, majd behatóbban a második megtelepedést Buda dicsőséges visszafoglalása után. Teljessé teszi a keretet annak a néhány kisebb jelentőségű és valóban szűkös történeti anyagot nyújtó kolostornak bemutatása, amely az ország egyéb pontjain is igyekezett az ágostonrendi remeteszerzeteseket a katolikus nemzetnevelő munkába állítani.

II. József végzetes intézkedése megszüntette hazánkban az ágostonrendiek kolostorait. Azóta szinte feledés borult egykori buzgó lelkipásztori működésükre. Fellebbenteni igyekezem a fátyolt, amely még sok helyütt sűrűn takarja a katolikus multat és azokat is, akik már törekedtek egyházunk napszámosainak érdemes multjával foglalkozni. Részben járt utakon tudtam haladni, de járt utakon is talál a kutató szem nem egy új virágot, melyet csokrába köthet. Legnagyobb-részt mégis a levéltárakba rejtett s tán soha szemügyre nem került iratokból kellett ezen egyháztörténeti, de egyúttal művelődéstörténeti képet összeállítanom.

Az ősök kutatása most mindenfelé foglalkoztatja az embereket, s tán soha olyan hévvel, szeretettel, mint napjainkban. Miért ne kutassuk tehát szerzetesrendjeink multját, miért ne idézzük vissza azok emlékezetét, kik hazánk művelődéstörténetében értékes munkát fejtettek ki. Ha minden szerzetesrend napfényre hozná multját, még sok szép és nagyon megbecsülendő emlék kerülne elénk, mire most, sajnos, sűrű homály borul.

Hálás köszönetemet nyilvánítom ehelyütt is az Országos Levéltár Igazgatóságának, P. Kaiser Nándor kapisztránus ferences levéltárosnak, Szentkirályi István pécsi pápai prelátus, Ficzel Antal egri érseki tanácsos, káptalani levéltáros és dr. Barsy Artúr egri jogliceumi tanár uraknak, nemkülönben P. Zumkeller Adolár würzburgi ágostonrendi szerzetesnek, dr. Schoen Arnold szföv. múz. igazgatónak, dr. Kelényi B. Ottó főkönyvtáros, dr. Jajczay János egyet. m. tanár főkönyvtáros, ifj. dr. Vayer Lajos múzeumi műtörténész uraknak, a Pázmány Péter-tudományegyetemi, a múzeumi, a székesfővárosi levéltárak és könyvtárak vezetőségeinek, amiért a munkámra vonatkozó adatokat szíves támogatásukkal meg érdeklődésükkel rendelkezésemre bocsátották. Köszönetemet nyilvánítom a Szent István Akadémiának, amelynek történeti és jogi osztályában 1942 április havában «A budai ágostonrendiek szentiváni birtokpere» és hittudományi meg bölcséleti osztályában 1942 november havában «Az ágoston- rendiek Magyar-

országon a mohácsi vész előtt» címen munkám egyes részeit felolvashattam. Vajha sikerülne e szerény munkámmal is megerősítenem Ipolyi Arnold szavát: Nem lehet észre nem vennünk, hogy hazánk és nemzetünk történetének legnevezetesebb és legérdekesebb lapjait éppen egyháztörténetünk adatai, okmányai és feljegyzései szolgáltatják (Magyar Sion, V. 485. l.), de biztat a remény: «Nihil enim tam exile est, quod aliquando graviori negotio lucem afferre non possit».

Budapest, 1943 május hó 1-én.

Dr. Fallenbüchl Ferenc

ny. tanker. kir. főigazgató,
pápai titkos kamarás, esztergomi
főszentszéki tanácsos.

I.

Az ágostonrendi remeték szerzetesrendje.

(Szent Ágoston és regulája. Az ágostonrendi remeték megalakulása és szervezete. Életmódjuk. Tudományos meg irodalmi érdemeik. Az ágostonrendi teológiai irány. A rend terjedése Németországban és Németországon át hazánkban.)

Szent Ágoston Tagasteiben 368 óta néhány meghitt társával — nevükön csak Adeodatust, Alypiust és Evodiust ismerjük — visszavonult életet folytatott. Imában, tanulmányokban, azok közös megbeszélésében teltek el napjaik. Csekély vagyonuk, illetőleg jövedelmük közös volt, közös volt istentiszteletük is. Ez a közös élet Numidia bájos vidékén nem volt szigorú. A tagastei társak nem ismertek klauzurát¹ és minden szabály, amit követniök kellett, csak meghatározott életformára vonatkozott: böjtre, közös imára, elmélkedésekre meg irgalmassági cselekedetek gyakorlására. Szent Ágoston ugyanis tudta, hogy csak ember, hogy az élet a világon csak utazás, amelyet más emberekkel együttesen kell megtenni, éppen ezért alkalmazkodott is ezen út kikerülhetetlen körülményeihez.² Ebben a közös életben kell keresnünk a hatalmas kiterjedésű és idők folyamán változatos alakot öltő Szent Ágoston-rendnek csiráját. Ez volt az a gombolyag, amelyről Szent Ágoston rendjének száalai lefejtődtek, különböző szerzetescsaládokat alkottak, a küzdő Egyháznak kitűnően felvértezett tűzharcos csapatokat adtak és igen hatékony, eleven szellemet sugároznak még ma is. Jól mondja Papini: Szent Ágostonnak második élete a keresztények lelkében, az Anyaszentegyházban még nem fejeződött be és nem is fog végetérni.³

Mindazonáltal mai értelemben vett szerzetesrendet mégsem alapított;⁴ külön szerzetes regulát sem írt, bár száz meg százféle rend és

¹ De éppen a világtól való elvonultságukban kell a mai értelemben vett klauzurájukat látni.

² Louis Bertrand: *Der Heilige Augustinus*. Paderborn, 1927. 204. l.

³ Giovanni Papini: *Der Heilige Augustinus*. 1930. Berlin—Wien—Leipzig. Zsolnay Verlag. 312. l.

⁴ Igaz, hogy Hippo Regiusban meg Karthagóban is szervezett ilyen közös élet folytatására vállalkozó papi testületeket és halálakor már tizenöt afrikai kolostor követte az ágostoni életformát.

1. ábra. Ágostonrendi szerzetes ünnepi ruházatában.

1a. ábra. Ágostonrendi szerzetes köznapi ruházatában.

kongregáció Szent Ágostonnak szabályai szerint folytatandó szerzetes életre teszi ideiglenes és örök fogadalmát az Egyház kezébe. A «Regula S. P. Augustini», amelyre örök boldogságuk reményében annyian esküsznek és lekötik földi életüket a sírig kitartó hűséggel szent tisztaságra, engedelmességre, lelkiszegénységre, jóval később, a XI. században keletkezett, amikor egyes kanonoki (azaz kánonok szerint élő) papi testületek sem Szent Benedeknek világra szóló Magna Charta-ját, sem a Chrodegang-féle szabályzatot nem követték, hanem Szent Ágostonnak De moribus clericorum című két beszédéből vett életmaximák, meg a hippói jámbor asszonyok számára határozott élet-szabályokat adó levele alapján alkottak maguknak követendő szabályokat — regulát.¹

A századok folyamán számos remete-alakulat fejlődött ki Olaszországban, és ezek is alapjában az említett Szent Ágoston-féle kánonok szerint folytatták sajátos remeteéletmódjukat. Őket kezdte egyesíteni IV. Ince pápa, és IV. Sándor pápa «Licet Ecclesiae» című bullájával, egy renddé foglalta, «Szent Ágoston remetéi»-nek neve alá. A remete nevet azonban most már csak multjukra való tekintettel tarthatták meg, mert városokban letelepedve és közös életet folytatva, a lelkipásztorkodás munkájába kellett állniok. Ruházatukat IX. Gergely állapította meg 1241-ben, úgyhogy szélesujjú köntöst kell viselniök, melyet derekukon vastag szíjjal fognak össze, kezükben pedig, ha alamizsnagyűjtésre indulnak, mankóalakú botot kellett fogniok. Idővel ismét többen váltak ki közülük, hol fekete, hol szürke, hol meg fehér ruhájukkal, más regulához is alkalmazkodtak, de megtartották a Szent Ágoston remetéinek közös nevét.

Ma a Szent Ágoston reguláját² követő férfiszerzeteseket *két nagy csoportba* osztják. Szent Ágoston-rendi *kanonokokra*, ezek is több alosztályt alkotnak, és Szent Ágoston-rendi *remetékre*. Utóbbiak megint sarus, meg sarutlan ágostonrendiekre oszlanak. A sarutlanoknak azon-

¹ Szent Ágoston Ünnepi officiuma ugyan erősen hangsúlyozza, hogy a szerzetesek jámbor életmódja számára normát adott apostoli mintára (Iuxta normam coetus apostolici . . . a mise sequentiájából). Továbbá szent regulát írt szerzetesei részére, aki szereti és követi, királyi pályán halad, dicső vezetése mellett egekbe tart :

Tu de vita clericorum
Sanctam scribis regulam :
Quam qui amant et sequuntur,
Viam tenent regiam
Atque tuo sancto ductu
Redeunt ad patriam.

(A vecsernye himnuszából.)

² Szent Ágoston reguláinak magyar fordítása Coelius Bánffy Gergely pálos tól. 1537.

ban nincs külön generálisuk,¹ hanem csak vikárius generálisuk, és nem is szabad Szent Ágostont vagy más rendi szenteket, mint például tolentinói Szent Miklóst, vagy villanovai Szent Tamást a maguk szerzetesruhájában ábrázolniok.²

A sarusok hegyes csúcsban végződő csuklyával ellátott fekete köntöst viselnek, vastagabb szíjat, a zárdán kívül kalapot meg cipőt: ünnepélyes alkalmakkor pedig bő, széles ujjakba nyílik köntösük (innen de larga manica c. jelzőjük). Ahol nincsenek dömések, ott fehér gypjú-köntösökben is járhatnak. Az ujonge növendékek igen sok rendtartományban hosszú, fehér skapulárét is hordanak.

Jelen munka a sarus ágostonrendi remetékkel (Eremitae S. P. Augustini — Augustiner-Eremiten), mint leginkább elterjedt rendalakulattal foglalkozik és röviden csak *ágostonrendieknek* (Augustiniani — Augustiner) hívjuk őket.

Már kezdettől fogva sok egyházi kiváltságnak örvendhettek. Kiváltságos (exempt) rend, amennyiben nem ítélkezik felettük a megyéspüspök, van bibornokprotektoruk, a pápai kápolna sekrestyésének fontos hivatalát mindenkor ágostonrendi felszentelt püspök tölti be. Katedrájuk van a római Sapientia-ban és konzultori állásuk a ritusok szent kongregációjában. A rend élén áll a generális (általános rendfő), mellette a négy definitor, meg a generális prokurátor (ez intézi ügyeket a római kúriánál). Az egyes rendtartományokat a provinciális, azaz tartományfő kormányozza ugyancsak négy definitorral, meg a provinciális prokurátorral. Vannak felszentelt, meg laikus tagjaik is.³

Címerük: aranyos, olykor fekete, meg ezüstös csíkokkal, rézsutosan szelt mezőben fekete szíjjal átkötött könyvön piros szív lángol, kampós

¹ VIII. Orbán pápa Konstitúciói szerint.

² A sarutlan ágostonrendiek tulajdonképen az olasz ágostonrendi remete szerzeteseknek egyik szigorúbban böjtölő és általában szigorúbb életformát követő alakulata. Oly nagy volt a számuk, hogy VIII. Orbán 1624-ben már négy külön rendtartományba osztotta. Ruházatuk annyiban különbözött a sarus ágostonrendiektől, hogy szűkebb, testhez simuló fekete szerzetesöltönyt viseltek és nem hegyes csúcsban végződő, hanem kerekalakú csuklyát. Kötelekből font szandálokban jártak, azonkívül kettős szerzetesnevük volt, mint pl. Ábrahám a St. Clara. Spanyolországban is sokan követték a Thomas a Jesu meg Luis Ponce de Leon által megindított reformot és öt külön rendtartományra oszlottak. Franciaországban meg szakállasan, fekete kapucinusok módjára ruházkodtak, a fehér korda helyett persze fekete szíjat viseltek. Bórtalpat szíjaztak lábukra. Énekes nagymise (Cantatum) sohasem hangzott el templomukban. Hetenként háromszor ostromozták magukat. Ausztriába Olaszországból jöttek. Főkolostoruk ugyancsak Bécsben volt, de az I. kerületben. Egyéb kolostoraik: Maria-Brunn (Bécs mellett a rendi növendékek kolostora), Graz, St. Johann bei Herberstein (Styriában), Rubland (Karinthiában), Laibach, Prága, Lissa (az Elbe mellett), Deutsch-Brod, Tabor, Fratting, Pilsen (Csehországban), Taxa (Augsburg mellett), Strehlen (Sziléziában) és Schlüsselburg. (1911-ben még fennállott e kolostor. Alfonz Zak, Öst. Klosterbuch 209. l.) Nincs adatunk arra, hogy hazánkban is lett volna kolostoruk.

³ Heimbucher: Die Orden und Kongregationen der kath. Kirche.

nyil (író toll) döfi át, pásztorbot, meg olykor püspöksüveg is övezi. Jelmondata : Tolle ! Lege ! Tolle ! Lege ! Mindez Szent Ágostonra vonatkozik.¹

Szent Ágoston tizenkét fejezetből álló *regulája* más szerzetekéhez viszonyítva, nem túlságosan szigorú. Alapeszméje : megújítani, felleleveníteni az apostolok korának régi életformáját. Központjában a szent közösség áll. Ennek legfőbb célja az egyetértés, hogy Istenben egy szívvé és egy lélekké (Cor unum et anima una) legyenek. «Semmi sem a saját tulajdonotok, mert mindenetek közös birtok. Főnökök adjon mindnyájatoknak ételt és ruhát.» Közös lakás, közös asztal, közös vagyon, de mindenek előtt Istenben egy szív és egy lélek ; ez az ágostonrendi élet jellemzője. Ez a közösség a család jellegét viseli. Minden tekintély meg minden hatalom a család atyjának, a főnöknek személyében összpontosul ! Az ágostonrendi élet tengelye Isten szolgálata és a felebaráti szeretet maradék nélkül való teljesítése. Az ágostonrendi remeték szabályzata azonban megbővül a rendi konstitúciók fejezeteivel,² és habár a szerzetesben szeretetteljesen tekintetbe veszi az embert, s gondoskodva gondoskodik fenntartásáról, életszükségleteiről, mégis csak kemény és szigorú. Ezek a konstitúciók ötvenkét elég terjedelmes fejezetet foglalnak magukban és felölelik a legnagyobb aprólékossággal az egész rendi életet : az imát meg elmélkedést, a napi munkát, az öltözködést meg étkezést, a böjtöket, a rendi hivatalok minéműségét és kötelezettségeiket, a betegek gondozását, a rendi választások különböző fokait, a társas együttélést, vendégek fogadását, a rendi tanulmányokat stb. Kiegészítik újabb konstitúciók és magyarázatok, úgyhogy ívrét alakban is hatvanhét lapra terjednek.

Ami az egyes fejezeteknél szembeötlik, az a szigorú büntetés, kenyéren meg vizen böjtölés, az ebédlőben a földön ülés, a szavazat jogának megvonása, nem egy napra, hanem sokra, néha évekre is, azon esetben, ha a konstitúciók ellen vétene valamelyikök ; ha például a perjel, vagy helyettese a szabályoknak meg nem felelő jelöltet vesz fel a rendbe, 20 napig böjtöl kenyéren meg vizen.

Igen gyakran hivatalvesztés is súlyosbítja a büntetést !

Napirendjüknek jó részét az istentisztelet, az áhítatos ima foglalja le. Meghagyja a regula, hogy a reggeli első harangszóra keresztvetéssel keljenek fel egyszerű, többnyire csak pelyvával kibélelt gyé-

¹ Alphons Zak : Klosterbuch : Augustiner I. fej. 450. és folyt.

² Regula beati Augustini una cum expositione Hugonis a St. Victore.

Constitutiones Fratrum Eremitarum S. Augustini, Additiones, Mare Magnum. Privilegia. (Egyet. könyvtár. Cath. Ac 4r, 816. és 290. sz. lapszám, év, megjelenés hely nélkül, de mégis Velencében, 1508. bőrkötésben.) A konstitúciókat Augustinus Novellus és Ossimoi Kelemen írták 1287-ben Florenzben és hivatalosan 1290. Regensburgban fogadták el.

2. ábra. A Szentháromság titkán tünődő Szent Ágoston és kagylójával a tenger vizét merítgető angyalka.

kényfekvőhelyükről és magukat rendbehozva (gyapjából és nem lenből készült alsóruhát kell hordaniok, szerzetesöltönyük is csak egyszerű szövetből legyen¹), tisztességgel meg lelki összeszedettséggel vonuljanak a templomba, szenteltvízzel meghintve magukat. A főoltár előtt mélyen meghajolva, csendben szokott helyükre kell állniok. Ugyanígy kell a zsolozsmaima többi részére is belépniök. Az utolsó ú. n. nagyobb jelre állva mondják a Boldogságos Szűz officiumának matutinumát. Ennek végeztével ismét az oltárhoz fordulva, kezdődik a napi zsolozsma matutinuma. Zsolozsmájuk a rendi propriumokon kívül teljesen egyezik a közönséges római breviáriummal.

Szent Ágostont természetesen nagy szeretettel meg fénnel ünnepli liturgiájuk. A breviárium officiuma teljesen követi legrégibb szentjeinknek, mint Ágnes, Ágota, Cécilia, Márton ünnepi zsolozsmájának módját és csaknem kizárólag Szent Ágostonnak életéből meg műveiből meríti tartalmát. A zsoltárok antifonái meg a matutinum egyes nocturnumainak responsoriumai a szentnek pályafutását jelzik megtéréseig, a «Tolle lege»-ig, illetőleg megkereszteltetéseig. A «Laudes» antifonái rövid, de tartalmas mondatokban ecsetelik további életszakaszát, míg a Benedictus antifonája utolsó napjait meg halálát állítja elénk. Mindezek mélyértelmű meg költői szárnyalású vallomásaiból valók. Az officium két himnusza, a vecsernyére meg a matutinumra szól az egyik, a laudes-re a másik, lendületes dicsőnekek és Szent Ágostont úgy magasztalják, mint a szegénységnek kedvelőjét, az igazságnak védelmezőjét, a Szentírásnak kiváló magyarázóját, a hittitkokba, főleg a Szentháromságéba mélyen beható kutatót, továbbá mint a tévtanítók fáradhatatlan cáfolóját és pörölyét, az Egyház kegyelemtanának előharcosát és a nagy, tiszteltreméltó rendalapítót. A Laudes himnuszának végső strófája kéri a hármasság Istent, gyarapítsa bennünk az istenszeretetet, amely Ágoston szívében oly izzóan lángolt, hogy a művészet is lángoló szívet adott kezébe.

1. <i>Magne Pater Augustine</i>
Preces nostras suscipe
Et per eas Conditori
Nos placare satage
Atque rege gregem tuum
Sumnum decus Praesulum.	3. <i>Quae obscura prius erant,</i>
Nobis plana faciens,
Tu de verbis Salvatoris
Dulcem panem conficis;
Et propinas potum vitae
De Psalmorum nectare.
2. <i>Amatorem paupertatis</i>
Te collaudant pauperes;
Assertorem veritatis
Amant veri iudices:
Frangis nobis favos mellis
De Scripturis disserens.	4. <i>Tu de vita clericorum</i>
Sanctam scribis regulam;
Quam qui amant et sequuntur,
Viam tenent regiam,
Atque tuo sancto ductu
Redeunt ad patriam.
5. <i>Regi regum salus vita,</i>
Decus et imperium;
Trinitati laus et honor
Sit per omne saeculum:
Qui concives nos adscribat
Supernorum civium. Amen! (A vecsernye himnusza.)	

¹ «Non sit habitus vester notabilis nec acceptetis vestibus placere sed moribus»
Reg. 22. pontja.

Szépséges ünnepnapi miséjének szövege is, amely összes részleteiben felemelően színes képet fest elénk a nagy egyháztanítóról. Különösen magasan szárnyaló meg igen szerencsés rímekbe csendülő a mise sequentia-ja, és megkapóan kiemeli a *tévtanítók* ellen vívott harcait, mondván: El kell némulnia itt *Fortunátusnak*, menekülnie *Manesnek* meg *Donatusnak*¹ a nagy fényesség sugarától:

1. De profundis tenebrarum
Lumen mundo erit clarum,
Et scintillat hodie.	8. Multum caepit fructum ferre.
Dum in fines orbis terrae
Fidem sparsit unicam.
2. Olim quidem vas erroris
Augustinus, vas honoris
Datus est Ecclesiae.	9. <i>Monachalis vitae formam
Conquadravit iuxta normam
Coetus apostolici.</i>
3. Verbo Dei cum obedit,
Credit errans et accedit
Ad baptismi gratiam.	10. Sui quippe nil habebat
Tanquam suum, sed vivebat
In commune clerici.
4. Quam in primis tuebatur
Verbis, scriptis exsecratur
Erroris fallaciam.	11. Sic multorum pro salute
Diu vivens in virtute
Tandem bona seclute
Dormivit cum Patribus.
5. <i>Firmans fidem, formans mores
Legis sacrae perversores
Verbi necat gladio.</i>	12. In extremis nil legavit.
Qui nil suum aestimavit
Immo totum reputavit
Commune cum Fratribus.
6. <i>Obmutescit Fortunatus,
Cedunt Manes et Donatus
Tantae lucis radio.</i>	13. Salve Gemma confessorum.
Lumen Christi, vox caelorum,
Tuba vitae, lux doctorum
Praesul beatissime.
7. Mundus marcens et inanis
Et doctrinis tumens vanis
Per pestem haeticam.	14. Qui te Patrem venerantur,
Te ductore consequantur
Vitam, in qua gloriantur
Beatorum animae! Amen.

Azonban Ágostonnak egész nagyságát meg jelentőségét, az Úr egyházáért kifejtett maradéktalan és mindenoldalú működését, szent életét rövidebben, hathatósabban meg szebben aligha lehetne jobban összefoglalni, mint azt az ünnepi mise külön praefatiója teszi. Vere Augustinus!

¹ Veszedelmes tévtanítók voltak. P. Szentiványi Márton S. J. Nagyszombatban 1718-ban megjelent két nagykötetes Opusculumában I. k. 653. és 654. lapján így ismerteti a manicheusok tévtanát: «Rombolták az oltárokat, és megszüntetni akarták a szentmiseáldozatot. A szent vértanuk tiszteletét bálványozásnak mondták. A keresztény szüzességet helytelenítették. Tagadták a szabadakaratot és nem tartották szükségesnek a vízzel való megkeresztelkedést... Donatus tanát pedig elítélte az Egyház, mert szerinte: 1. Az Egyház csak az igazakból áll. 2. Hívei le-döntötték az oltárokat, profanizálták a szentelt kelyheket, az Oltáriszentséget kutyáknak dobták. 3. A szerzetesnőknek megengedték a férjhezmenést. 4. Az Egyház — hirdette — megromlott az egész földkerekségen és csak náluk, Afrikában maradt meg teljes épségében. Szent Ágoston Tom. 7. In collatione tertiae diei cum Donatistis Lib. 3. de Haeresibus».

Valóban nagy ész ő, munkateljesítmény tekintetében, a nyájáért és annak megszenteléséért atyailag gondoskodó magasztos férfiú, aki jól meg céltudatos bölcseséggel kormányozza az Úr hajóját ez élet tengerén: ... Quia vas electionis tuae et lux doctorum mellifluus Augustinus toto terrarum orbe radio mirae claritatis infulsit at ecclesiam sanctam fidei orthodoxae vere Augustinus illustravit. *Destruxit haereses, errores repulit, haereticosque prostravit, ac status fidelium universae christianae vitae Augustinus moribus decoravit.* Clericos docuit, laicos monuit, devios in viam veritatis reduxit, cunctorumque conditionibus salubriter providendo tuam in hoc mari naviculam Augustinus provide gubernavit...

Saját himnuszuk van Tolentinói Szent Miklósról meg Villanovai Szent Tamásról is. Tolentinói Szent Miklós mindenütt elterjedt egyik jámbor társulatuknak védőszentje volt, amint később látni fogjuk budai lelkipásztori működésük ismertetésében.

Dicsőítik, magasztalják népek, városok, ifjak mindenfelé: vakok, némák, hajótöröttek és sokan mások, kiket kínjáiktól, meg azok is, kiket a gonoszlélek bőszen támadásaitól megmentett. Kérik, űzze el az elménkre boruló sűrű homályt és lágyítsa meg égi fényével szívünknek keményre fagyott jégkérgét. Lelkesen száll fel tehát hozzá a dicsőítő ének:

1. Te canunt omnes Nicolae gentes,
te piaae versu modulantur urbes,
voce te laudant pueri canora,
votaque solvunt.	4. Quosque vexatos pios expiasti
daemonum dira feritate, quos-
que
consequi rursum veteris dedisti
lumina vitae.
2. Te ferunt caeci resonantque
muti,
quos tua cunctos ope liberasti,
crura te cantant sibi restituta
carmine claudi.	5. Dive qui caelo rutilas ut astrum,
mentium densas tenebras repelle,
cordium longam glaciem resolve
luce nitenti.
3. Eruti saevis pelagi procellis,
quosque tu morbis variis gra-
vatos
mille sanasti, tua dona cuncti
magna fatentur.	6. Laus patri summa, genitoque
semper,
quique procedis simul ex utro-
que,
spiritus sanctus, Deus unus idem
Laus tibi semper. Amen.

Ugyancsak szépen zengő himnuszuk van az általános római Breviáriumban is megtisztelő helyet kapott Villanovai Szent Tamás rendtársukról, az önfeláldozó jótékonyság nagy apostoláról, aki már gyermektanuló korában mindenét odaajándékozta a szegényeknek, miután a nem éppen dúsgazdag szülői házban magába szívta a szegények iránti szeretetet. A papi pályára lépett spanyol ifjú nagy teológiai tudása miatt korán kapott egyetemi tanszéket Salamancában, de csodálata mégis csak az ágostonrendi remeték rendje felé fordult és tagjai közé vettette fel magát. Szent élete, lelkipásztori buzgalma, hitszónoklatai sokakat térítettek vissza az igaz katolikus hitéletre. Ámbár többszörösen kitért a császári óhaj elől, hogy püspökséget vállaljon, végre mégis kénytelen volt engedelmességből a gazdag valenciai érsekséget elfoglalni 1544-ben. Jótékonyságát most fokozottabb mértékben gyakorolta. Jövedelmeinek nagyrésztét a mór rabszolgaságban sínylődő keresztény foglyok kiváltására, meg szegény ifjak taníttatására fordította, s míg mások iránt a legbőke-zűbb volt, magával szemben a legszigorúbb szegénységet tartotta élet-

céljának, mert mint püspök — szokta volt mondani — nem a maga ura, hanem csak híveinek szolgája. Valóban mindenét elajándékozta, még szegényes ágyát is, amelyet ezentúl haláláig csak kölcsönként akart használni. 1555 szept. 8-án halt meg. 1658-ban avatták szentté. Magasztosan száll fel róla az ének, mert szent dallamokkal akár koszorút fonni a szegények nagy atyjának, a csillagok ragyogó fényébe emelt Tamásnak homlokára, aki megvetette a földi kincseket, lábbal taposta a csillogó gyöngyöket és életét adta oda, hogy másokat tartson életben. De amiket szétoszt a szegényeknek, kétszeresen jutnak vissza adományozójukhoz: jobb kezében megkészszerződik az arany, a kiosztott gabona duplán tér vissza a szent püspök csürébe. Még többet is akarván adni, haldokolva, fekhelyéről is lemond a szegények számára, hogy amilyen szegényesen élt, oly szegényesen is haljon meg. Ámde most mennyi fényességében az ég gazdag kincstárából szórja dús adományait:

1. Pauperum patri super astra
 vecto
nectimus sacris modulis coro-
 nam,
emicat Thomas nova lux Iberi
laudis abyssus.
2. Ite Thesauri, procul ite gemmae,
calcat hic heros pede vos po-
 tenti;
vividus cunctis, pius ipse lan-
 guens
viscera fundit.
3. Cuncta, quae donat, redeunt
 datori:
Foenus o caeli! Duplicatur
 aurum
Dexteræ dantis; duplicata
 farris
horrea crescunt.
4. Ipse plus ultra cupiens dedisse,
et dari totum, reliquum cubile,
tolle, paupertas, moribundus in-
 quit,
tolle cubile.
5. Pauper ut vixit moritur, sed
 inde
ditior gazis rutilantis astri
factus effundit pretiosa nobis
munera caeli.
6. Sit decus patri pariterque nato
atque mananti simul ex utroque
quem prius factus simul et re-
 demptus
orbis adorat. Amen.

Egyéb rendi szentjeik közül Joannes Bonust, Vitust, Fr. Clemenset Augustinus de Iteranót is nagy szeretettel ünnepli liturgiájuk.¹

Ámde folytassuk csak imádságos életük további válaszát! A matutinum után a káptalanterembe vonulnak, meghajolnak nagykeresztje előtt s elfoglalják kijelölt helyüket. Ha a perjel vagy helyettese utolsónak lép be, felállással üdvözlik. Ezután a lector állva felolvassa a martyriologiumot, meg a másnapra szóló calendariumot, illetőleg direktóriumot. A necrologium után a rendi konstitutiókból olvasnak fel egy-egy szakaszt. A perjel ennek egyes mondatait világosan megmagyarázza, mert nagyon szükséges, hogy jól megértsék és emlékezetükbe véssék. Főelvük: *«Mutare autem vel addere vel minuire*

¹ Böven szól róluk P. Hörmanseder: *Annus Sanctus Augustinus*. Wien, 1733. c. munkájában.

nulli propria voluntate licebit. Ne si minima negligemus, paulatim defluemus». Azaz senki se merjen azokon változtatni, hozzáadni, vagy elvenni valamit, nehogy tán a legcsekélyebbeknek látszó parancsolatokat elhanyagolva, lassan-lassan hanyatlásnak induljunk! A konstitúciórészek felolvasását hetenként kétszer, ú. m. hétfőn és pénteken a bűnvallomás követi. A perjel kijelenti: *Agamus de culpis*! Térjünk a vétésekre! Erre földre borulnak mindazok, kik hibásnak érzik magukat. Mit mondtok? Kérdi a perjel. «*Mea culpát*» felelik a többiek. Keljetek hát fel és tegyetek sorban alázatos és őszinte bűnvallomást. A többi ezalatt leül és hallgat. Ha valamelyikök nem áll ki a vallomásra, akkor más odaszólhat: *Frater X. Y.-nak is vallomást kell tennie*! Erre az illető alázatosan a földre borulva, mondja: *Mea culpa*! De ha a felszólított nem emlékszik valamely vétkére, akkor a felszólaló figyelmezteti, emlékezzék *Frater X. Y.*, hogy ezt, vagy azt mondta, emezt, vagy amazt is tette!¹ Ha azután a felszólított mégis konokul megmarad amellett, hogy nincs vétke, akkor nem azonnal büntetik, hanem a perjel idősebb rendtagokat küld hozzá, hogy szívére beszéljenek és észreéltessék. Ha vendégrendtagok is vannak a káptalanteremben, akkor előbb ők mondhatják a *mea culpá-t*. A culpázás csak első, vagy harmadik személyben történik és mindig a perjel felé fordulva, összeszólalkozások és belőle származható heves jelenetek kikerülése végett. Ha úgynevezett *Sermo* (szentbeszéd) is követi a bűnvallomást, akkor a szónok térdenállva áldást kér a perjeltől és azután elmondja beszédét. Végeztével a kereszt előtt meghajolva, csendben távoznak. A klerikusok és a laikus fráterek is elmondják a Boldogságos Szűz officiumát, de úgy, hogy a matutinum zsoltárai helyett 25 Miatyánkot és 24 Üdvözlégy Mária-t mondanak. Az utolsó Ave helyett *Per Dominum . . .-ot*, *Domine exaudi-t* és *Benedicamus-t* mondanak. Ugyanígy folytatják a napi zsolozsma matutinumát is. Az egyes órák helyett 7 *Pater noster-t*, a vesperában 10 *Patert* és *Avet* mondanak. Mindezen imákat azonban csendben rebegik. Nekik nem is szabad a zsoltáros könyvbe tekinteniök. Ha valamelyik mégis megteszi, három napig *bőjtől kenyéren és vízen* és ha valaki a zsoltárolvasásra tanítaná őket, ugyanígy bűnhődik.

Ezután következik a napirendben a munkaidő. Mindegyiknek a perjel utasítása szerint kell dolgoznia, engedelme nélkül sem odahaza, sem künn munkát nem vállalhat. Ha munkájukért jutalmat kapnak, az a rend közös birtoka. De általában azt óhajtja az utasítás, hogy a rendházon kívül ne dolgozzanak jutalomdíjért. Orvoslással nem szabad

¹ Szent Ágoston regulájának VII. fejezetében mondja: *Ti is vétkesek vagytok — ha hallgatástok miatt testvéreitek elkarhoznak; pedig megjavíthatátok volna stb.*

foglalkozniok, műtetre akkor sem vállalkozhatnak, ha jártasak is volnának ilyenekben és a rendfő különös engedelmével orvoslási ügyességet más esetekben gyakorolhatnak is. A rendi építkezésekben és általában művészi munkákban a jártasabbak tanácsaihoz kell alkalmazkodniok.

A napi munkának délelőtti részét megszakítja a konventmise. Ezen valamennyinek részt kell vennie. Elhunyt jótévedőikért, rendi testvéreikért, alkalmazottjaikért, minden papjuknak három szentmisét kell felajánlani, mégpedig Szent Mihály napjától Szent Mihály napjáig számítva az évet. Péter-Pál ünnepének nyolcada után az első napon anniversariumot tartanak az elhunyt rokonokért, a jótévedőkért pedig a Szent Ágota ünnepét követő napon. Bizonyos napokon stációs istentiszteletet tartanak. A halotti istentiszteletnek egyik neve ez, amikor körmenetileg vonulnak fel a templomban és egyes oltároknál zsoltárokat mondanak a megholtakért. A pápáért, a rend általános főnökéért és a pápai paenitenciáriusért három héten belül kell kinek-kinek három szentmisét mondania. A klerikusok ily esetben a psalteriumot mondják a Requiem aeternam befejezéssel, a laikusok testvérek ellenben ötven Miatyánkot imádkoznak az elhunytakért.

A böjt, mint már érintettük, elég nagy szerepet játszik életükben. Már Szent Ágoston és hippo-i társai is csak növényeledellel meg vízzel vegyített borral táplálkoztak. Húst csak a betegek meg a vendégek kaptak.¹ Húseledelt általában csak a perjel engedelmével ehetnek, a rendházon kívül pedig egyáltalán nem. Mindenszentektől húsvétig csak italt kapnak vacsorára. Érdekes ennek szertartásos volta. A sekrestyés jelt ad a completoriumra. Erre valamennyien a perjel után sorban vonulnak az ebédlőbe és elfoglalják szokott helyüket. A lektor a szószéken elkezd a «Iube, Domine benedicere»-t. A perjel feleli: «Noctem, quietam et finem perfectum» etc. A lectio alatt a kiszolgáló rendtag odanyújtja mind-egyiknek az itallal telt csészét. Most a lektor a perjel felé fordulva kéri az áldást. A perjel megadja e szavakkal: Largitor omnium bonorum benedicat potum servorum suorum. Felelik rá: Amen. Most mindkét kezükkel megfogják a csészét és leülve kiisszák a benne tálalt levét. A lektor tovább olvas, míg a perjel jelt nem ad a befejezésre. Végül mondja: Fratres, sobrii estote et vigilate stb. A Tu autem miserere nobis után a templomba vonulnak át és adott jelre elkezdik a confiteort mondani, ezután elmondják a completorium többi részét. A completorium után a következő fohászt éneklik a Boldogságos Szűzhöz: Sub tuum praesidium confugimus clementissima Virgo. Suscipe nos unica

¹ Augustinus der Vater des Nordafrikanischen Mönchtums. Von P. Rudolf Arbesmann Würzburg. St. Augustin 1930. 55. l.

spes nostra et nostris delectare laudibus, quibus indigni omni Te laude, dignissimam collaudamus. Aufer a nobis iniquitates nostras ut digni canamus Tibi glorie melus.

Porta caeli et stella maris virgo Maria regis aeterni, mater gratos nos redde filio tuo. Quia omnis virtus et decor et gloria ex te resplendet. Veni . . . Tu gratiae Mater, tu spes mundi, exaudi nos clamantes ad Te, Quia omnis ets. Gloria Patri etc. Quia, omnis . . .

Oltalmad alá folyamodunk legkegyelmesebb Szűz. Végy minket oltalmadba, egyetlen reménységünk és gyönyörködj dicséretünkben, melylyel mi méltatlanok Téged, minden dicséretre méltót elhalmozunk. Vedd el tőlünk bűneinket, hogy méltóan zenghessünk Neked dicséretet. Mennyeszék kapuja, tenger csillaga, Szűz Mária, az örök Király anyja. Tégy minket kedvesekké Fiad előtt. Jöjj Te, kegyelem anyja, Te, a világ reménysége, hallgass meg minket, kik Hozzád folyamodunk, mert minden erény, tisztesség és dicsőség sugárzik ki belőled.

Utána már nem jönnek össze közös társalgásra, hanem imával, vagy olvasgatással tölthetik idejüket. Egymásnak celláiba sem léphetnek.

A konstitúciók 26. fejezete szól a kötelező érvágásról (minutioról) Évente négyszer kell eret vágatniok, mégpedig karácsonykor, húsvétkor, Keresztelő Szent János után, meg szeptember havában. Egyéb időben csakis orvosi rendeletre, de akkor is csak a perjel engedelmével szabad eret vágatniok. Az érvágás után három napig nem kell böjtölniök, hacsak valamilyen ieiumium solemne nem esik közbe. Aki csak a nyelven, vagy a kezén vágatott eret, annak meg kell tartania a rendi böjtöt. Pénteki napon ilyenek sajttal, vagy tojással táplálkozhatnak.

A hajkorona viseléséről szól a 27. fejezet. Mindegyik tartozik hajkoronát viselni és az nem lehet három ujjnyinál keskenyebb. A nyírás, illetőleg fejberetválás húsvétól Szent Mihályig (IX. 29.) havonként kötelező. (A hó 15. napjától a következő hó 15-ik napjáig.) Ezután csak egyes esetekben, mint Mindenszentekkor, Szent András apostol napja előtt, karácsonykor, vízkereszt nyolcadában, gyertyaszentelőkor és a nagyböjt közepetáján. Ha orvosi tanácsra valamelyiknek fejét nem beretválhatják, a perjel engedélyt adhat erre, de a klerikusok, meg a laikus testvérek nem mulaszthatják el a fejberetválást.

Nőkkel való érintkezés tekintetében igen szigorúan ítélkezik a konstitúciók IX., illetőleg Szent Ágoston regulájának bölcs VI. fejezete. Társ nélkül nőkkel nem beszélhetnek, csak édesanyjukkal, vagy nőtestvérükkel válhatnak szót úgy, hogy a rendtárs figyelemmel kísérhesse, de meg ne értse, mit beszélnek családi viszonyaikról. A templomban sem beszélhetnek egyedül valamely nővel, csak harmadik személy

jelenlétében. Gyóntatás közben is, akár a templomban, akár a betegágyánál, látnia kell a kíséző társnak a gyóntatót. Ha ez ellen vét, három napig a földön ülve kenyéren és vizen *bőjtöl* s egy éven át nem gyakorolhatja gyóntatói hatalmát. Ha zárdán kívül alamizsnagyűjtésre mennek, akkor a gyorsabb gyűjtés érdekében a két társ elválhat ugyan egymástól, de betérniök valamely házba egyáltalán nem szabad.

A *tanulmányokra*, úgyszintén a *szónoki kiképzésre* mindenkor nagy súlyt vetettek. A középkorban minden rendtartományból a legkiválóbb növendékeket Párisba küldték teológiai tanulmányokra. Az ilyeneket előzetesen alapos vizsgálatnak vetették alá, mégpedig a tartományfőnök helyettese, a definitorok testülete és két teológiai tanár (lektor) előtt. Olyant, aki már 35. évét betöltötte, csak a legkritkább esetben küldtek Párisba. Ha valamelyikök ott nem felelt meg a követelményeknek, főleg, mert hanyag volt, az soha többé lektorátusra (tanszékre) nem számíthatott. A rendi teológiai intézetekben egyesek a magister, mások a baccalaureus (borostyánkoszorús) címet és fokozatot nyerték.

V. Pál pápa 1619 VIII. 2-án szigorúan meghagyta, hogy szám felett ne avassanak fel teológiai magistereket, hacsak nem mutatkoznak a jelöltekben kiváló módon azok a tudományok és sajátságok, melyeket a rendi szabályzatok megkívánnak.

A kiközösítés büntetésével sújtja azokat a vizsgáztatókat, akik méltatlanokat képesítenek a magisterségre és az arra valóban érdemeseket visszavetik. Kivételezésnek helye nincs. VIII. Orbán pápa a spanyol tartományok mindegyikében csak hat magistert tűrt meg, egész Itáliában pedig 50-nél többet nem engedélyezett. A studium generale-ban középkori szokás szerint ünnepélyes disputákat tartottak.

Az *augusztiniánus teológiai irány* külön iskolát is alkotott, mégpedig régebbit és újabbat. A régebbit Colonniai Egyed, Szent Tamásnak egyik jeles tanítványa indította meg (meghalt 1357-ben). Követték Rimini-i Gergely generalis († 1350), strassburgi Tamás generalis († 1357-ben) és Gibbon Ágoston († 1686-ban). Az újabb iskolához az úgynevezett Jurantes in verba Magistri közé tartoztak: Noris bibornok († 1709), Gavardis († 1718), Beheli († 1742), Berti († 1766-ban), Marehi. A kegyelem hatékonyságáról, adományozásáról szólt tanításuk. Különbséget kell ugyanis tennünk az ősember (Ádám) eredeti kegyelmi állapota és a bűnbeesett ember megromlott természete között, nem különben a természetes meg a természetfeletti cselekedetek között. Minden érdemszerző és az üdvösségre szolgáló cselekedethez szükséges Istennek természetfeletti, hatékony segítsége, mégpedig mind az eredeti kegyelmi, mind a bűn által megromlott természet állapotában. A kegyelmi állapotban ez a kegyes segítség (gratia) versatilis, forgatható, mert megadja

a jócselekedetre a képességet, *de nem* *visz* *szükségszerűen* ennek véghezvitelére. (Megadja a vellet, *de nem* a *perficere*-t.)

Versatilis azért, mert az akarat tetszése szerint jár el, teszi, vagy nem teszi a jót; ellenben a *hatékony kegyelem* (*gratia efficax*) azt eszközi, hogy valóban meg is tegyük a jót, akaratunkat úgy serkenti, hogy ellent nem állunk, bár megtehetnők azt is, azaz az akarat nem veszíti el teljes szabadságát és az ellenkezés lehetősége sem szűnt meg. A versatilis kegyelem állapotában főleg akaratunktól függnék cselekedeteink, ellenben a hatékony kegyelem (*gratia efficax*) állapotában a kegyelem hatékonyságának erejétől és fokától, úgyhogy az akarat még mindig tudna ellenállni, *de nem* teszi meg, hanem egyetért a kegyelmi sugallattal.

A bűn által megromlott természet állapotában minden természetfeletti cselekvésre szükséges a *gratia efficax* (*adiutorium, quo*), az a segítség, amellyel végrehajthatjuk, miként a madárnak kell az az erő, amely képesíti arra, hogy szárnyat bontson és felemelkedhessen a légbe. E kegyelem szükségességét megkívánja az ősbűn által meggyöngyölt akaraterő. Lényege a kegyelemnek, hogy bizonyos gyönyört kelt az emberekben (*delectatio victrix*), ami által az Úristen akaratunkat a jóra indítja.

A hatékony kegyelmen kívül van még más kegyelem is, amelyet elegendőnek mondhatunk (*gratia sufficiens*-nek), mert elegendő erőt ad akaratunknak, hogy közvetlenül vagy közvetve érdemszerző, természetfeletti cselekedetet gyakorolhassunk, *de csak* vele — azaz a hatékony «*efficax*» kegyelem nélkül — eredményesen mégsem tudunk cselekedni. Ha az Úr valóban hív minket valami jónak megtevésére, akkor megadja azt a nagyobb kegyelmet is, amelynek mindig meg is lesz a hatása, azaz *visz*, ösztönöz, hajt a jó megtevésére. Másoknak pedig ad olyan kegyelmet, amely elegendő parancsolatainak betartására, vagy legalább is arra képesíti őket, hogy kötelességeik teljesítésére még nagyobb és erősebben ható kegyelmet kérhessenek.

A megromlott természet állapotára vonatkozólag fel kell tételeznünk azt, hogy az Úristen mindenkit akar üdvözíteni, örökké boldoggá tenni és éppen ezért abszolút és természetüknél fogva hatékony elhatározásai vannak; *de* ezek összefüggenek azzal, hogy már előre is látja a természetfeletti cselekedetekre irányuló akaratnak közreműködését. — Isten kegyelmétől sehogy sem vagyunk függetlenek. Kegyelem kell a nagyobb kegyelemhez, és kegyelem kell az örök boldogság elnyerésére. A pozitív elkárhozás a valódi bűnök előrelátásának következménye, a negatív elkárhozás csak az ősbűnre való tekintetből történik... Egyes ágostonrendi teológusok különbséget tesznek még a

nehezebb és könnyebb természetfeletti cselekedetek között és a hatékony kegyelmet csak a nehezebben véghezvihető cselekedetekre tartják szükségesnek, mert egyébként a gratia sufficiens is már elegendő oly imához, amellyel nagyobb hatékony kegyelemért könyörghetünk.¹

A tudományos irodalmi működés igen szorgalmas, rendkívül termékeny, tekintélyes számú művelőre talált náluk. *Crusenius* belga ágostonrendi «*Monasticon Augustinianum*», München 1623. *Milensius Felix* nápolyi származású ágostonrendi a XVII század elején «*Alphabetum de monachis et monasteriis Germaniae ac Sarmatiae citerioris O. Erem. S. Aug.*» *Thomas de Herrera* «*Alphabetum Augustinianum*», Madrid 1644. *Elssius* brüsszeli ágostonrendi «*Encomiasticon Augustinianum*», 1654. *Luigi Torellini* «*ne Secoli Augustiniani*» Bologna 1678, *Gandolphus de C. C. Scriptoribus Augustinianis*, Romae 1704. rendjük történetét és íróit gyűjtötték egybe, utánuk készült a bajor P. O. *Ossinger* Joannes monumentális munkája, a *Bibliotheca Augustiniana Historica, critica et chronologica, in qua mille quadringenti Augustiniani Ordinis scriptores etc.* Ingolstadii et Augustae Vindelicorum 1768.

P. Ossinger 278 forrásmunka alapján *ezerégy száz* ágostonrendi íróról és tudósról számol be. A bemutatott írók életrajzi adataiban megjelöli a századot, amelyben éltek, de születési adatokat augustinianus módon nem ad, ellenben pontosan közli halálozásuk idejét, amikor mintegy az ég számára születtek és a mennyei Walhallába vonultak. Bibliográfiai adatai pontosak és teljességre törekszenek. 1400 író nagy szám egy szerzetesrend történetében! Újabb összefoglaló munka *Jos. Lanteré, Postrema Saecula sex rel. Augustiniana*. Róma, 1860.

Nagy gondot fordítottak a *hitszónokok kiképzésére*, hiszen főfeladatok a szintizsta krisztusi tan hirdetése és terjesztése. Úgy is tekintik őket, mint a *szónoklás kiváló mestereit*. A minél sikeresebb szónoklat érdekében saját templomaikban külön vasárnapi és külön ünnepi hitszónokot szoktak tartani. Szeretik Szent Ágostonnak fiai szentbeszédekben, miként nagymesterük, a szentek erkölcsi eszményeit bemutatni. Ő úgy mutatja be, hogy a maga lelkeségét is lehelli beléjük, mélyíti, kiválasztja, hangsúlyozza meg a háttérbe szorítja egyes saját-ságaikat, és midőn így bemutatja más szentek eszményeit, tulajdonképpen már a maga erkölcsi felfogását is közvetíti. Amit így különösen hangsúlyoz, az a *két élet*, amely boldogságot ígér az embereknek: az egyik a halál előtt, a másik a halál után. Mindkettőnek megvannak itt a maga rajongói. Mindkettő küzd és versenyez itt egymással, és amelyik győz, az húzza is az embert magához, mint valami nehéz ólom-

¹ Keller O. S. Aug., Augustiner-Schule. Herder i. B. 1882.

súllyal. Szent Ágoston arra törekszik, hogy a híveket a valódi «*vita beata*» felé vezesse. Ezért a szentekről prédikálva, nagy hévvel és behatóan mutatja ki minden földi boldogság elégtelen voltát, viszont az égi boldogság gyönyörűségét; azután mikép állottak a szentek, e biztos útmutatóink a kettővel szemben: *Nudare te potui, beare non. Kifosztottalak, üressé tettelek, de boldoggá nem!*¹ Ez a földi boldogság értékelésének alapvonása nála. Az a boldogság, melyet a világ nyújt, hamis boldogság, szerencsétlenség és teher. Hiszen nélküli a boldogságnak egyik alapfeltételét: a tartósságot. Csak röpké tűnemény, éppen ezért nem lehet az igaz boldogságnak forrása és tényezője sem: a vagyon, a hatalom, a megtisztelés és a megbecsülés itt a földön. Ezekről csak annyit mondhat: *foeda sum, dura sum*. Veszélyes és kiméletlen, rút és érzéketlen vagyok. Ezt az ágostoni világnézetet terjesztik mint biztos értékjelzőt, mint biztos üdvösségre vezető kalauzt és megbecsülhetetlen, soha ki nem fogyó atyai örökséget az ágostonrendiek szónoki serege. Hitszónoklati tevékenységük jelentőségét abban is látják, hogy felkelteni meg ébren tartani tudták az érdeklődést a vallásos kérdések megismerésére s így továbbfejlesztették a kor vallásos hangulatát.² Ugyancsak a protestáns Kolde mondja, hogy Erfurtban, de másutt is a tulajdonképeni hitszónokok az ágostonrendiek voltak.³

Miként a tudományt, úgy a *művészetet* is nem önmagáért, hanem az istentisztelet szolgálatában művelték. Új utakat nem mutattak a művészeteknek. Építkezéseik az adott formákhoz alkalmazkodtak. Könyvtáraik többnyire művésziesen díszített kéziratokat, kódexeket és szép miniatűröket tartalmaztak ugyan, de világnézetük, misztikájuk, lelkiségük jellegzetes kifejezést nem talált művészi alkotásaikban!⁴

Az *ágostonrendi remeték szerzete* főleg a XIII. század közepe táján *terjedt* el rohamosan, erősebb és tartósabb befolyást gyakorolva a népre, mint a zártabb jellegű kanonoki alakulat. Olaszországból indultak ki az első rajok *Németország felé* és mindenütt, de főleg a városokban kedvező fogadtatásra találtak, mert bennük jó tanítókat, kitűnő szónokokat és buzgó lelkipásztorokat reméltek kapni és kaptak is. Nagyon kedvezett a rendnek Habsburgi Rudolf, ő vezette őket Zürichbe, Magdeburgba és Hagenauba.⁵

¹ Dr. A. Raoul: *Die sittlichen Ideale des Hlg. Augustinus*. 1928, Paderborn. 6. és 18. lap.

² Kolde Theodor: *Die deutsche Augustinerkongr.* Gotha, 1879. 155. l.

³ Kolde Theodor: *Das religiöse Leben in Erfurt beim Ausgange des Mittelalters*. 1898. 34. l.

⁴ Von Schott: *Geistiges Leben im Augustinerorden*. 96. l.

⁵ Von Schott: *Geistiges Leben im Augustinerorden*. 100 l.

A kolostorok számának megnövekedésével, ami egyébként a rendnek egyre fokozódó erejéről és befolyásáról tanuskodik, Németországban is több tartományra kellett oszlaniok. Így keletkeztek 1. a Rajna-Sváb, 2. a bajor, amelyekhez eleinte a magyar 1262-ig, az osztrák, a cseh, a morva és a lengyel kolostorok (1358-ig) tartoztak,

3. ábra. Az ágostonrendi német rendtartományok térképvázlata. A Herder Freiburg i. B. kiadásában megjelent Lexikon für Theologie u. Kirche Bd. I.-ből a kiadó cég külön engedélyével elkészült másolat.

3. a kölni tartomány, a belga és a németalföldi zárdákkal, és 4. a szász-thüringeni csoport. A reformáció előtt a négy rendtartománynak 100-nál több nagyobb kolostora volt 2000 rendtaggal; 1740 körül már csak 1000, de a rajnai tartománynak még 370 tagja volt.

A német ágostonrendi remeték közt mindig észlelhető volt bizonyos aszkétizmus, amiről tanulságot tesznek az időközönként életbe lépett rendi reformok. Még nagyobb tekintélyt szereztek maguknak az ágostonrendiek a külvilág előtt, mondja Kolde, szerzeteséletüknek szigorával, és azzal a hévvel s buzgalommal, amellyel rendjük meg-

szigorítását sürgették. (XV. század.) Nagyra becsülte őket a világ, mert tudta, mily nagy érték rejlik bennük.¹ A papság nagyobb erkölcsi szigorúsága pedig mindig nagyobb kezességet is nyújt az általuk kiosztott, illetőleg közvetített kegyelmek realitása felől. A nép szereti a szigorú szenteket, még ha olykor kellemetleneknek is látszanak.² Amióta pedig a kolduló rendeknek megengedték, hogy kolostoraik mellett sirhelyeket is nyújthattak a híveknek, s még inkább, hogy bárhol mint gyóntatóatyák is szerepelhettek, sőt még a Szentséges Atyának fenntartott esetek alól is feloldozhatták a bűnösöket, gyóntatószékeikhez csakúgy tódultak az emberek. S ahova gyónni jártak az emberek, ott érezték magukat boldogoknak, odatapadt a lelkiviláguk, ott kerestek vigaszt és tanácsot a lelki- meg a mindennapi élet bajaiban, ott igyekeztek jámbor misealapítványaikkal megrövidíteni a tisztító-tűz kinjait és a kegyes szerzetesatyák imáival örök boldogságukat biztosítani.³

Elég sok volt köztük a tudós és tiszteletreméltó szerzetes. Nagy érdemeket szereztek a tanítás terén. Már az 1504-ben kiadott Konstitúciók a tanulmányok meg az iskolák fontosságának felismerésében látják a Szent Ágoston-rendi remeték szerzetesrendjének létalapját. Ugyanazt a gondolatot hangoztatják, de az Úristen szolgálatában eltöltött kifogástalan életmóddal kapcsolatban az 1580. és 1620. Münchenben kiadott konstitúciók is. Maga a gondolat azonban még régibb, visszamegy Szent Ágoston vallomásainak II. 3.-ra, midőn így szól: Édesanyám szava által szóltál hozzám, Uram, oly hatalmasan! — A fiát tanító, serkentő, intő édesanyának képe lebegett mindenkor szemük előtt. Ez tette őket tanítókká, nevelőkké. A tanítvány iránt érzett meleg szeretet és tudományos készség apai örökségük, mondja a kölni rendtartomány iskolarendje.⁴ Mint kolduló szerzeteseknek a városokban kellett élniök, s ezért ott találjuk őket a városok alsó-fokú, közép- és főiskoláin. Belgiumban, de Németországban is igen sok humanisztikus iskolájuk volt. Sokan közülük különböző egyetemeken: Heidelberg, Tübingen, Basel, Prága, Bécs, Freiburg in Breisgau, München, Salzburg, Erfurt, Wittenberg stb. filozófiai meg teológiai tanszékein tanítottak. Az erfurti ágostonrendi konvent a legszorosabb kapcsolatban állt az egyetemmel, és a teológiai fakultás legtekintélyesebb tagjai közülük kerültek ki. Hus Jánost a konstantzi zsinaton

¹ Kolde: Das religiöse Leben in Erfurt am Ausgange des Mittelalters. 15. l.

² Kolde: I. m. 10. l.

³ Kolde: I. m. 11. l.

⁴ Buschmann: Eine Schulordnung der Augustiner-Eremiten der Ordenprovinz Köln aus dem Jahre 1709. (Mitteilung der Gesellsch. für deutsche Erziehungs- u. Schulgeschichte. Berlin, 1895. V. 39., 61.)

erfurti tanár, dr. Johannes Zacharias cáfolta meg.¹ Virágzó teológiai iskoláik voltak a renden belül is.² Így ú. n. Studium Generale-jük volt Bécsben, Prágában, Strassburgban, Konstanzban, később Heidelbergben, sőt Magdeburgban és Erfurtban is. Ezeket a régens vezette, s mellette néhány lektor «Sacrae Paginae».³ A rend generálisának nevében

3. ábra. A brünni Mendel Gergely- emlékszóbor.

promoveálhatták saját rendi növendékeiket, ilyenkor a bécsi egyetem doktorráavatásának módját használták. A studium generale után a tehetségesebbeket egyetemekre küldték, a doktori fokozat elnyerésére. Különösen kitűntek a dogmatika terén, ezirányú működésükkel felülmulnak sok más szerzetesrendet. E tekintetben is méltók akartak

¹ Kolde : I. m. 15. l.

² Heimbucher : i. m. 480. és 6. l.

³ Von Schott : i. m. 100. l.

lenni nagy mesterükhöz, aki nemcsak az Isten birodalmában, hanem az ész birodalmában is rendkívüli nagy egyéniség volt. Amint vezérük törekedett magasabb, tisztultabb világ felé, az erkölcsi eszmék világába, úgy ők is épp ezt az eszményi életet és törekvést az Istenség eszményében foglalták össze. De nemcsak a hittudomány terén tűntek ki. A profán tudósok világában is előkelő helyet foglaltak el, pl. Mendel Gergely, megh. 1884-ben, brünni ágostonrendi szerzetes és apát, a nagy botanikus, akinek kutatásai és megállapításai úttörők az átöröklés tanában.

II.

Az ágostonrendi remeték magyarországon a mohácsi vész előtt.

(A magyar rendtartomány kialakulása és kiváltságai. Említésre méltó események a magyar ágostonrendiek történetében. Az egyes kolostorok rövid története. Összefoglalás.)

Az ágostonrendiek szerzete Magyarországon nemcsak gyorsan elterjedt, hanem már 1262-től kezdve külön rendtartományt is alkotott. A rend általános káptalanjaiban ez időtől fogva a magyar tartománynak külön képviselője volt. A külön rendtartománnyá alakulást elősegítette az a körülmény, hogy sok új kolostort alapítottak számukra, és hogy pápai rendelettel elfoglalhatták, meg benépesíthették az ú. n. Guitelmita bencések kolostorait.

A Guilelmiták, magyarán *Vilmosrendiek*, remete-szerzetesek voltak. Alapítójuknak Maleval-i Vilmost (Aquitania hercegét) tisztelték. Igen szigorú, aszkéta életet folytattak, úgyhogy IX. Gergely pápa enyhítette életmódjukat és megengedte nekik, hogy Szent Benedek józanabb életszabályait kövessék. De nem mindannyian alkalmazkodtak a bencés regulához, sokan mint remeteszerzetesek Szent Ágoston szabályait követték, míg végre IV. Sándor pápa «Licet Ecclesiae» c. bullájával valamennyit Szent Ágoston remetéi közé sorozta. Magyarországon több kolostoruk volt.¹ IV. Kelemen pápa Viterbóban 1266. VII. 31. kelt rendeletével minden magyarországi birtokukat az ágostonrendieknek juttatta és mivel némelyek visszakozaást is megkísérlettek, kereken kijelentette, hogy ami tőlük a magyar ágostonrendiek kezébe kerül: rendtagok, ingatlanok, ingóságok meg összes tartozékaikkal, az mind az ágostonrendiek békés és nyugodt birtokában maradjon, mégpedig örök időkre, a vilmosrendieknek ellenben meghagyta, hogy némán hallgatva, engedelmeskedjenek. A visszakozaó vilmosrendiek közül többen a ciszterci alakulatot kezdték követni, ezért az 1279.

¹ Pázmány Péter két vilmosrendi kolostorról tesz említést; a zalamegyei Komár-ról, amely IV. Béla idejében épült, és a körmendről; utóbbiról ugyancsak IV. Béla idejében említést tesz Ottlich Dénes nádor levele. Péterffy Sacra Concilia etc. II. 284. l. A vilmosrendiek hol bencés, hol cisterci ruhát viseltek. (Heimbucher 444. lap.)

nagykáptalan kimondotta, hogy a vilmosrendieknek, ha az ágostonrendiek közt akarnak maradni, előbb noviciusoknak kell lenniök, csak azon esetben nem, ha már Szent Benedek szabályaira tettek fogadalmat.

IV. Orbán pápa az *új magyar ágostonrendi tartománynak* igen sok kiváltságot engedélyezett és az apostoli Szentszék különös védelmébe fogadta, hogy senki meg ne bonthassa, avagy gyengíthesse a szent rend erejét. Szent Péternek — s így a saját — pártfogásába vette és meghagyta, hogy azután, amit ők szereznek, meg kezük munkájával megművelnek, senki se merjen tőlük tizedet szedni, vagy őket annak megadására kényszeríteni. Szabad klérikusokat, meg laikusokat is rendjükbe fogadniok és az, aki fogadalmat tett náluk, többé ki nem léphet. Oltárszentelésért, meg a szent olajokért s bármi más szentség kiszolgáltatásáért semmiféle viszonzolgáltatást sem kérhet tőlük a püspök. Széküresedés esetén bármely szomszédos püspökhöz fordulhatnak, de egyébként is oltár- meg papszentelésért. Ha kolostoruk vidéke interdictum alá kerülne, ők harangszó nélkül, meg zárt ajtók mögött tovább is folytathatják istentiszteletüket. Plébániáik területén engedélyük nélkül senki sem építhet kápolnát, vagy egyházat. Templomaik kriptáiban szabadon temethetnek másokat. Területüket senki meg nem sértetheti. Elöljáróikat szabadon választhatják és senkit sem lehet mint főnököt rájuk kényszeríteni.

A magyar rendtartomány főnökei (priors provinciales) közül különböző okmányokban a következők szerepelnek. 1278. P. Illés. 1308. Gentilis bíbornok tanuja : P. Salamon vicarius prior provincialis. (Péterffy Tom. T. p. 154.) 1315. P. János Deésvárról. 1317. P. Lőrinc. 1351. János (Wagner, Diplom. 517. l.). 1385. P. Mátyás Tordáról. 1420. P. János 1432. P. György (de Valle Speciosa). 1435. P. Bertold Puchhauser de Regensburg), bécsi theol. dékán. 1456. Peleskey Lukács (Bedy Vince : A pápói perjelség tört. szerint). 1466. P. Bertalan Tordáról. 1489. Gergely (Budáról) (Wagner Diplom. 529. l.) 1491. P. Kőrösi Máté. 1498-ban újra megválasztják az egri káptalanban. (Wagner, Diplom. 550. l.) 1505. Bártfáról P. Márton (de Velithe). Wagner Car. Diplomatariumában 595. lapon, mint Fr. Martinus de Quinqueecclesiis, sacrae paginae humilis professor et *provincialis ordinis Divi Augustini indignus* szerepelt. 1510. P. Pécsi Márton. 1515. Fr. István de Sáros. 1517. Ágoston Vincentinus. 1527. P. Balázs (Pécsről). 1528. újra Kőrösi Máté 1543. P. Újlaky János (Fehérvárról) és Schier—Rosnak szerint egyúttal az *utolsó* magyar tartományfőnök. A most említett provincialisokon kívül Wagner Diplomatariumában (532. l.) vizitátorok is szerepelnek ; így 1493. Fr. Ambrus vikárius, az egri egyházmegye kolostorainak vizitátora példásan megfenyíteni akarja a Szent Ágostonhoz nem méltó

bártfai szerzeteseket. 1514. Putnoki Péter esztergomi perjel a szepességi ágostonrendi kolostorok vizitátora.

Újlaky János 1543-ban itthagya Magyarországot s maga helyébe vikáriust rendelt, ekkor a nagyszámú régi kolostorból (1484-ben 23, 1498-ban még 20 kolostoruk volt 200 rendtaggal) most már csak 3 zárdájuk volt 15 rendtaggal, a többi elpusztították a török támadások meg a luteránusok. Újlaky János is a török elől menekült és sok bolyongás után Bécsben keresett menedéket. A bécsi ágostonrendiek szívesen fogadták és kérték, hogy töltsen be náluk a perjel tisztét, mert különben szétoszlatták őket is. A bécsi rendtagok Rómába küldött jelentésükben hivatkoznak arra, ha Újlakyt meg nem választják, kiűzték volna őket zárdájukból, mert ellenfeleik csak vártak a pillanatra, amikor fej nélkül lesznek, hogy azonnal betörhessenek kolostorukba. Ekkor ugyanis az ausztriai házakban is meglazult a rendi élet, mert az előjárók hanyagsága miatt mindenütt fosztogatták a zárdákat. (Paulus, Hoffmeister, 135. l.) Újlakynak azonban már a következő évben távoznia kellett, mert Ferdinánd nem tűrte, hogy magyar szerzetes álljon a bécsi rendház élén. 1551-ben megválasztották Szerencs-i «Zerendziensis» apáttá és mikor az egri konventből kérte e választás megerősítését, részletes képet festett a magyar viszonyokról. A kolostori élet pusztulásának okait a török terjeszkedésében, a Ferdinánd meg János közti pártviszályokban és főleg a luteránusok gonosz dühében látja: «Lutheranorum malitia et perversitas, qui ita Ungariam infecerunt, ut ne minimus quidem locus esset ab illis immunis».¹ Újlaky János után néhány évig tényleg nem volt Magyarországon provinciális, de 1547-ben Pécsi Balázs, váradi perjelt választották meg tartományfőnöknek. Mikor a magyar ágostonrendiek kérik, hogy megerősítsék e választás, panaszkodnak a honfitársaiktól elszenvedett üldöztetések miatt: «Nempe contumelias, verbera, imo pascebant equos in ecclesiis nostris et refectoriis». (Äussere Geschichte der Augustiner-Eremiten von Pater dr. Winfrid Hümpfner. 154. l.)

Történetükből a következő adatokat ismerjük:

Midőn 1278. IV. László a Rákoson egybegyűlt egyházi meg világi főrendekkel tanácskozva elhatározta, hogy Ottokár cseh király ellen indul, harcában résztvettek az ágostonrendiek is, mégpedig Fr. Illés tartományfőnök, Fr. Vid, Fr. Miklós esztergomi perjel és Fr. Jakab mezősomlyói² szerzetes. IV. László fényes győzelme után e szer-

¹ P. dr. Winfried Hümpfner: Äußere Geschichte der Augustiner Eremiten in «Sanct. Augustin», zur Jahrhundertfeier 1930. 174. l. Nála Újlaky, Wilaky néven szerepel.

² Mezősomlyó v. Nagysomlyó Krassó vármegyében Mezew-Somliow = Mezousomplou néven szerepel az okiratban. Csánki Dezső: Magyarország tört. földrajza. II. k. 97. l.

zetesek az egész hadsereg jelenlétében a király színe elé járultak és kérték, erősítse meg királyi atyjától, V. Istvántól kapott kiváltságukat, nevezetesen biztosítsa számukra továbbra is a mezősomlyói kir. malmot. V. István ugyanis 1270-ben a következő okirattal adta nekik a malmot: Mivel nemcsak a fegyverek, hanem a győztesek jámbor imái is védik az országot, meg a királyi koronát, ezért királyi malmunkat adományozzuk az ágostonrendi szerzeteseknek, illetőleg mezősomlyói konventjüknek, meg Szent Tamás vértanu egyházának, amely szent helyet édesatyám, Béla király alapította számukra. Isten szent nevének szeretetéből, hogy gond nélkül dicséressé az Urat királyi kolostorukban, a mi üdvösségünkre meg a hívek javára! A malmot ott a Burzna folyón Kaz nevű jobbágyunktól vettük meg, s most odaadjuk nekik minden járulékával, mégpedig kelet felől azzal a szigettel, amelynek végén a Boldogságos Szűz kápolnája áll, a szigettől az Üdvözítő templomáig, innen a mezősomlyói országútig, eminnen dél felé a hidig, nyugat felé a Bord nevű folyóig, észak felé Elek bán határáig, majd ismét a szigetig mindazzal, ami hozzátartozik, rétjével, kaszálójával, erdejével, berkével, szántójával stb. (In arch. Capit. Strig. priv. capsa *Augustinianorum*.)

IV. László szívesen teljesítette a neki oly kedves szolgálatokat teljesített barátok kérelmét és amit királyi atyja adott, azt mind megadta ő is, mégpedig örök jogon és visszavonhatatlanul és erről kettős királyi pecsétjével ellátott okiratot adott nekik, mégpedig Benedek megválasztott esztergomi érsek, főispán és kir. alkancellár útján 1278-ban. — Ez oklevélben — bár igaz tényeket sorolt fel, hiba van az évszám körül, mert Benedek érsek 1278-ban már nem állíthatta ki a diplomát, hiszen 1276-ban meghalt. Később I. Károly elé terjesztették ez oklevelet megerősítés végett.¹

¹ Monum. Strig. Nr. 751. 582. l.

1270. Stephanus V. Rex fratribus Ordinis Eremitarum S. Aug. in Mezősomlyó Molendinum confert.

... cum non solum arma, verum etiam et per preces pie vincencium tuetur Regnum et Regium pariter Dyadema. Ideo fratribus Heremitarum beati Augustini de Mezősomlyó ac domui Sancti Thome martiris, qua domus per Karissimum patrem nostrum Belam fundata dinoscitur ob amorem divini nominis et per consequens per nos, in cuius memoriam et predictae fundacionis firmitatem ut predicti fratres sine ullo dispendio in nostro Regali monasterio ad nostram salutem ac fidelium possint permanere, molendinum nostrum Regale, quod ibidem in Mezősomlyó habebamus, super fluvio Burzna situm, quod nos antea de quodam Iobaggione nostro, dicto Kaz precio comparasse dicimur, dictis fratribus ac domui Sancti Thome martiris dedimus, donavimus, atque contulimus cum omnibus suis utilitatibus, videlicet ab oriente cum insula, in qua capella ad honorem beate Marie virginis ordinetur, ab insula usque ad Ecclesiam sancti Salvatoris, ab Ecclesia S. Salvatoris usque ad magnam viam de Mezősomlyó, a meridie vero per magnam viam usque ad pontem, ab occidente a ponte usque ad fluvium, qui dicitur Bord,

Már ebben az időben igen szentéletű szerzetesnek hírében állt nemcsak idehaza, hanem az egész rendben a nagyváradi, kir. vérből származó *Pannoniai b. Vid* 1297. Említik, hogy midőn t metni készültek egy halottat és véletlenül megérintették koporsójával Vid sírját, a halott azonnal életre kelt. Pestis idején az ő közbenjárásáért megvédelméért szoktak imádkozni.¹

A váradi egyház fejének, Magyarországi Jánosnak ajánlja *B. Augustinus Triumphus*² in Italia — De Summa Trinitate et fide cath. című művét (Gandolphus De CC. Script. August. szerint). — 1317. *XXII. János pápa*, pápaságának első évében, Avignonból *meghagyja* az esztergomi érseknek, a váci, meg a pécsi püspöknek, hogy *különös oltalmukba fogadják az ágostonrendieket*, erősítsék meg őket kiváltásaikban és fenyítsék meg azokat, kik őket bántalmazták, vagy zavarják.

1318. Az arimini generális káptalanon (Elsius Lit. G. szerint) P. Gabriel de Luca-t küldik Magyarországra mint examinátort azok részére, akik tanulmányaikban fokozatot akarnak elérni. — 1332. Esztergomban káptalangyűlést tartanak. 1375. *XI. Gergely pápa* a páduai *P. Bonaventurát* küldi Magyarországra *Nagy Lajoshoz* követségbe azért, hogy indítsa hadat a török ellen. (Pray J. II. p. 146.) *P. Bonaventura* 1389. már mint bíbornok újra itt jár *VI. Orbán pápa* követségében. 1386. Erzsébet királynénk 300 forintot hagy a döméseknek, a ferenceseknek meg az *ágostonrendieknek*.

1385. június havában *Esztergomban általános rendfőt* (generalist) választó gyűlésre jöttek össze az ágostonrendiek. A vendéglátó gazda *P. Tordai Mátyás* tartományfőnök volt. Az időközben bíborossá emelkedett *P. Bonaventura* rendfő helyett *Velencei Bertalant* választották meg. A magyar provinciális e gyűlésen adott engedélyt arra, hogy a sorscapásoktól sujtott brucki meg marcheggi kolostorok a magyar

a septemtrione autem ad metam Alexi Bani iterum usque ad insulam, cum omnibus suis utilitatibus, videlicet pratis, feno, silva, nemore, terra arrabili, nec non et aliis utilitatibus universis etc. etc. Az akkor használt írásmód szerint.

In arch. Cap. Strig. priv. Capsa Augustinianorum.

Az alábbi jegyzetekben közölt latin okleveleket is az eredeti írásmód szerint másoltuk.

¹ Timon Samuel S. J.: Epitome chronologica Rerum Hungaricarum a nativitate Divi Stephani Domini regis apostolici producta ad annum 1736. Ad annum 1297. «Per haec tempora floruit Vitus Pannonius instituti Eremit. S. Augustini, qui alter Elizeus mortuus mortuum resuscitavit.» 86. lapon.

² *Augustinus Triumphus* nevezetes ágostonrendi teológiai író meg hitszónok, 1243. szül. Anconában, előkelő családból. Párizsban Szent Tamásnak tanítványa volt s nagy teológiai tudásával tűnt ki. Paduában működött mint hitszónok; Később II. Károly meg Róbert nápolyi királyok udvarában fontos állami szolgálatokat teljesített. Meghalt 1328. IV. 2-án Igen termékeny irodalmi működést fejtett ki. Műveinek gyűjteményét a Vatikáni könyvtár őrzi.

rendtartomány területén is gyűjthessenek alamizsnát. (Fejér Codex X/1. 258—259. l.)¹

A következő években *többet püspöki méltóságra emeltek* 1390. IX. Bonifác *Székesfehérvári Pétert* nicopolis-i (valószínűleg Armenia-ban) püspökké, 1391. az *esztergomi P. Nicolai Andrást* apostoli káplán-nak, 1392. a *pécsi P. Jánost* liborai v. laboriai (Campaniában) püspökké nevezi ki. 1395. a *pécsi P. Benedek* sidoniai püspökké lett. 1399 *Chyko István egri püspök* segédpüspököt kap az *ágostonrendi* (palatensis) *Péter* személyében, aki sokat fáradozott azon, hogy békésen elsimíthassa azt a viszályt, amely Kanizsai esztergomi érsek meg az egri püspök közt támadt a lelesz-i prépostság felett gyakorlandó joghatóság miatt. Az egri püspöki szék üresedése idején ugyancsak ő kormányozta nagy sikerrel a nagykiterjedésű egyházmegyét.² 1412 *Zsigmond királyhoz* Váradba velencei ágostonrendit küldenek, hogy a békekötésről tárgyaljon vele. 1428. Zsigmond királynak *udvari papja* a sváb *P. János* volt, akit azután a körmendi konvent tagjai közé soroztak. Ugyanezidőben a győri zsinatra meghívták a bruck-i ágostonrendi *P. Wauker Jánost*,

¹ Fejér Codex X/1. 258—259.

An. Ch. 1385. Fr. Bartholomaeus, Ord. Augustinorum Prior Generalis Strigonii electus, facultatem FF. augustinis de Prukha et Mareka stipem in Hungaria corrogandi largitur.

Fr. Bartholomaeus, sacre theologie professor, prior generalis ordinis fratrum Heremitarum S. Augustini, dilectis in Christo fratribus, Conventuum in Prukka et Marchka eiusdem voti, salutem in eo, qui est omnium vera salus. Cum iuxta sacre nostre religionis sanctiones, priores arceantur locales, ne sibi subditis extra provinciam possint dare licentiam fratribus; cumque in finibus provincie sitis situati Bavarie, ut pote in confinibus Ungarie et metis Austrie, nec sine fidelium largicione eleemosynarum inopie vestre possit suppleri penuria; dictamine recte rationis svadente vener, et religiosus vir, frater Mathias de Thorda, Provincialis Ungarie, in edie vestre gravitate pensata, liberam vobis, vestrisque subditis dedit licentiam in sua provincia eleemosynas petendi in eis duntaxat locis, ad que fratres de UNGARIA IRE NON CONSVEVERUNT, CUIUS et super hoc vidimus litteras, cum sigillo pendent. Quam eciam concessionem vobis factam, de sic aggregandis eleemosynis ratam habemus et beneplacentem prefati provincialis Ungarie. Tenore quoque presencium concedimus memoratis Prioribus de Prukka et Marhekká, quod fratres suos ad provinciam Ungarie in ea causa ad loca, que prescripta sunt, mittere valeant et possint, quotiescunque oportunum fuerit et necesse. Datum Vienne an. dom. MCCCLXXXV. die III, mensis Junii.

(Hic Bartholomeus Venetus, vir doctrina, pietate et zelo clarus, resignante B. Bonaventura Patavino, eodem anno VII. Jan. purpura condecorato, in concilio patrum de toto orbe Augustiano Strigonii congregatorum XIV. Kalen. iunias anno 1385. Prior electus fuerat.)

² E viszályban a leleszi prépostság ura, Domonkos prépost úr az egri püspök pártján állt. «Stephani t. i. episcopi Agr. partes tuebatur, palam professus, se ab accessione synodi, si quam indiceret Metropoli, liberum, exemptumque, neque alteri paritum, quam antistiti Agriensi. Haec diu, multumque, praeter alios, fatigavit Ioannem Nicolai praepositum S. Stephani de castro Strigoniensi et fratrem Petrum Episcopum Ordinis eremitarum S. Augustini, Episcopi Agriensis suffraganeum. (1399.) Episc. palatensis vel potius Platensis, cuius episcopus mentio fit apud Cl. P. Martinum Szentiványi. Dec. 15. Part. t. pag. 60.) Nicol. Schmith S. J. Eppi Agrienses Tom t. p. 381.

aki a zsinaton beszédet is mondott. 1456. egyik magyar perjel hét társával, sisakkal, karddal, paizzsal felfegyverkezve csatlakozott Kapisztrán kereszteseihez a zimonyi táborba és vértanuhalált haltak hitükért.¹ *Hunyadi János* kolostort szándékozott építtetni számukra Vajda-Hunyadon, de Mátyás király ferenceseknek adta. 1460. a fiúmei *P. Márkust* II. Pius pápa és Mátyás király *zenggi püspökké* nevezik ki. 1464. őt küldik II. Piushoz *B. Margit kanonizációja* érdekében. 1465-ben már mint *tinnini* püspök jár Rómában István kalocsai érseknek bíbornoksága ügyében. — Az ágostonrendi *P. Brandolinus* a Mátyás alapította istropolitáni egyetemnek tanára volt s egyébként is a király kedves emberei közé számított. 1481. *P. Simon de Hungaria* lector volt a bonnoniai egyetemen. 1498-ban a magyar rendi káptalan Egerben gyűlésezett és ekkor már *húsz rendházhoz* tartozó 200 magyar rendtag nevében tanácskoztak 1513 *P. Mazzaferri János Pál* ágostonrendit az a kitüntetés érte, hogy a trienti zsinaton *Draskovich György pécsi püspöknek* kísérője és teológiai tanácsadója lehessen 1598. *P. Ágoston István* az erdélyi katolikus fejedelemnek lelki tanácsadójakép szerepelt.²

Pázmány Péter (Péterffy Carolus : *Sacra Concilia* etc. T. II. p. 284.) így szól róluk : Hogy ezek is léteztek Magyarországon, kitűnik részint az ágostonrendi remetek szabályainak könyvéből, melyet Cursenius Miklós³ ugyanazon rend bajorországi provinciájának vizitátora s főkomisszáriusa adott ki, részint a régi szabadalmakból. A provinciák közt a magyar provinciát is említi, melybe a következő 9 perjelséget sorozza : az egri, deoescavari, harapkói, karai, sarai, marecki, pápóczi, esztergomi s székesfehérvári perjelségeket. Ezekhez a következők sorolandók : a borochoi perjelség Valkó megyében, a körösi, a zágrábi egyházmegyében, Szlavóniában, a szepesváraljai Szent Erzsébetről elnevezve, a komáromi Somogy megyében ; az erchi-i a veszprémi egyházmegyében, a verőcei Szlavóniában, 1521. virágzott. A kolostorok száma ingadozó : Cursenius csak kilencet említ, Pázmány tizenhatot, később Rosnak

¹ P. Amandus Hermann Capistranus Triumphans p. 552. Sectio XXVI. De triplici Joannis Capistrani et Corvini pagna, atque de victorioso eorum triumpho. Caput IX. En quibus et qualibus hominibus fuerit conflatus Crucesignatorum exercitus : «O si vidisses *quendam priorem Ordinis Eremitarum* cum septem fratribus sui conventus, qui Zelo fidei et amore martyrii flagrantés plicato habitu accincti gladiis galeis protecti cum scuto ad humeros quomodo currebant *ad martyrium* pro devotione flevisses. Quorum omnium Pater ipse Beatus, ut saepe dictum est, erat ductor et rector, ut alter Moyses, ut alter Josue». A zárdá nincs megnevezve, a szerzetesek neve sem. Lehet, hogy az illok-i vagy a körösi zárdának lakói voltak !

² Rosnak M. Schier Xystus Memoria prov. August. hung. antiquae.

³ Cursenius Nicolaus német származású, a XVII. században élt, és a belga ágostonrendi tartomány szerzetese volt. Különböző rendi hivatalokban működött. Csehországban, Ausztriában, Styriában is megfordult mint a rend vizitátora. Végül a cseh rendtartomány főnöke volt. III. Ferdinánd cs. és kir. udv. tanácsosának, meg történetírójának nevezte ki. (Biblioth. August.)

Márton Schier Xystus adatai szerint huszonnégyet, végül is Fuxhoffer a *Monasterologia Regni Hung.* I., II. 206—224 l., csak 23-at ismer el. Alábbi kimutatásunk az összes *vélt* helyeket is tekintetbe véve, még *többről* is tud beszámolni.

Az önálló magyar rendtartományhoz a következő kolostorok tartoztak :

1. *Bártfa*.

Keresztelő Szent Jánosnak volt szentelve. Pázmány említést tesz róla. Perjelei közül Zalzer Andrást, Fráter Kristófot, Lippai Benedeket, Fráter Lázárt, Fr. Kazai Pált ismerjük. Zalzer András V. Márton pápának bulláját láttamoztatta, 1466-ban. A XV. század vége felé a bártfai ágostonrendiek ellen panaszok merültek fel. Ezért az egri egyházmegye ágostonrendi kolostorainak vizitátora, Fr. Ambrus, 1493-ban közli a városi tanáccsal, hogy legközelebb Bártfára jő, a magukról megfélelmezett szerzetesek ügyének megvizsgálására és megfenyítésükkel példát kíván adni más szerzeteseknek is.¹ Fráter Kristófot a bártfaiak perjelüknek kívánták. Gergely provinciális 1489-ben éppen Szent Ágoston ünnepén ez ügyben értesíti a bártfai polgárokat, de megjegyzi, hogy e kérdésben nem ő maga, hanem a rendi definitórium dönt, mégpedig mindenkor a felmerült szükségesség szerint, és ezeket a döntéseket nem lehet megsemmisíteni. Hogy azonban fej nélkül ne legyenek, visszaküldi Bártfára Fr. Kristófot.² Lippai Benedek 1505-ben a templomhoz tartozó szent kereszt kápolnát alkalmasabb helyre tette a bártfai magistratus által. A magistratus özv. Reich Antalné Dorottya asszonyságnak gazdag hagyatékából a zárdá telkén a templomtól jobboldalt fel is építtette a kápolnát. A régi kápolna ugyanis a kórus jobboldalán állt. A hívek szorgalmasan látogatták, de éppen ezért folyton zavarták a szerzetesek imáját.³ Az új kápolna a nép számára teljesen hozzáférhető volt, a régit pedig kolostori célra (vestibulumnak és conservatoriumnak) használták.⁴ A magistratus a Topoly folyó mellett halastavat is szerzett a zárdának, mégpedig Langenau és Makovica vidékén 1504 XII. 21-én ugyancsak özv. Reichné hagyatékából. Ez a hölgy amúgy is nagy jóindulattal és kegyelettel viseltetett a bártfai zárdá iránt ; az ő költségén épült a templom boltozata, a kórusban nagy kőoltárt emeltetett, a szerzeteseknek cellákat építtetett ;

¹ Wagner : *Diplomatarium* 532. l. XV. dipl. Csánki D. szerint «1493. tűnik fel mint perjelség».

² Wagner : *Diplomatarium* 529. l. XIII. d.

³ «Propter continuum hominum ingressum, ob quorum strepitum in orationibus suis impedirentur.» Wagner, *Dipl.* 540. l. XVIII. d.

⁴ Helybenhagyta ez intézkedést P. Márton, de Velithe, provinciális 1505 XII. 17-én. Wagner, D. 540, XVIII.

a templomnak nagy ezüst szentségmutatót ajándékozott. Mindezen kegyes adomány fejében heti két szentmisét kellett mondaniok, hétfőn a holtakért, pénteken pedig a Szent Kereszt tiszteletére. Lippai Benedek után Fr. Lázár volt a perjel. 1510-ben ötvenedvasárnapot követő hétfőn Pécsi Márton provinciális és teológiai tanár Budáról azt írja a bártfaiaknak, hogy fráter Lázár halála után alkalmas, erkölcsös életmódjával és erényeivel kiváló perjelt küld a bártfai kolostor élére Fr. Kazai Pál személyében. Sajnos, több rendtagot ezúttal nem küldhet, mert a pestis ragadta el legtöbbjüket, de Isten segítségével reméli, hogy idővel többet küldhet.¹ Azonban a város hangulata változó, mert 1516-ban Fr. István provinciális Sárosról azt írja a bártfai városi tanácsnak, hogy kegyesen bánjanak a konventtel, és adják át a szerzeteseket megillető szántóföldeket.² 1521-ben megválasztják Lippai Benedeket perjelnek, a bártfaiak kérelmére.³ Pázmány így szól e kolostorról: Rájöttem arra, hogy a Sáros-megyei Bártfa kolostor az ágostonrendieké volt. 13 falu tartozott hozzájuk. Ezek most a bártfai polgárok birtokában vannak.⁴

A Pázmány Péter említette 13 falu birtoka Fuxhoffer Damján véleménye szerint valószínűleg a templáriusok hajdani vagyonából maradt az ágostonrendiekre. Korabinszky János ugyanis megemlíti lexikonjában, hogy Bártfa közelében a templomos lovagok egyik fényes és gazdag manseriája volt.⁵ A birtok, mint Pázmány mondja, alkalmassint csak 1528-ban került a polgárság kezébe, amikor a szerzeteseket a hitújítók a városból száműzték,⁶ illetőleg megölték. Wagner Károly S. J.⁷ Sáros megyének egyik legjelesebb történetírója meg oklevél-kutatója elmondja az ágostonrendi kolostor végpusztulását: (Diplomatarium Sáros 550. lapon). Midőn a szerzetesek sétára indultak, az akatolikusok dühösen rájuk támadtak, és vízbefullasztották; azt a helyet, ma is «*Mönichsauff*»-nak hívják. Azt a kettőt pedig, akik odahaza

¹ «Dabimus operam, ut sint plures et in maiori copia» Wagner, Dipl. 545. l.

² Wagner, Dipl. 547. l. XXIII. d.

³ «De consensu et voluntate dominorum de iam fata civitate et damus eis auctoritatem nostram in hac parte, ut possint te eligere et confirmare priorem illius conventus. Erchii, 1521. — Wagner Dipl. 550. l.

⁴ Péterffy II. 284. l.

⁵ Pesty Frigyes: «A templáriusok Magyarországon. 95. l.

⁶ Körösi Máté provinciális a sárosi zárdából ír 1528-ban a bártfai városi tanácsnak, hogy nem egyezhet bele a bártfai kolostor átadásába, és kéri, hogy hívják vissza Mátyás perjelt meg társait. Ebből következik, hogy a szerzeteseket valóban száműzték onnan.

⁷ Wagner Károly Jézus-társasági történetíró szül. 1732 IV. 11., meghalt Kolozsvárott 1790. A társaság feloszlása után az egyetemen mint a pecsét meg címetan tanára működött, egyúttal az egyetemi könyvtár őre is volt. Nevezetes munkákkal gazdagította a magyar tört. irodalmat. Művei: *Epistolae Petri de Várda* 1770-ben. «*Annalecta Scepuii.*» 1774—1778. 4. köt. «*Diplomatarium Com. Sáros.*», «*Collectanea historica.*» (Kihalt nevezetes családok ismertetése. Negyedrét. 1782.)

maradtak, addig gyötörték, míg egyikük engedett a kísértésnek és hite-hagyóvá lett, a másik már öreg ember volt s nemsokára rá bánatában meghalt. A megüresedett kolostort hatalmukba vették s hogy még kő se hirdesse nyomát, földig lerombolták, a templomból pedig imaházuk lett.¹

2. Borok. (Boró-Boroh v. Boroht.)

Róla Szentiványi meg Péterffy is csak annyit tudnak, hogy Valkony megyében volt és a Boldogságos Szűz oltalma alatt állt. «1427. a Szent Ágoston-rendiek közárdája állt benne, amelynek pátronátusi joga ekkor a Garaiakra szállt.» Csánki D. II. 280. l.

3. Buda. (I.)

A régi budai ágostonrendi kolostor alapításának éve ismeretlen, de bizonyos, hogy már a XIV. században létezett. Péterffy Károly (II. p. 288) szerint Pázmány is megemlékezik róla a Synod. Strig. Appendix-ében, csak hogy azon kolostorok közt említi, amelyeknek lakóit nem ismeri. A kolostor a Szombat-kapu (Ma : Bécsi kapu) közelében állt az alsó városban. I. Ulászló 1441 oklevele u. i. más alsóvárosi utcák neve közt (ú. m. a takácsok, az örmények és a Duna melletti utca közt.) megemlíti a Szent István vértanu egyházához és kolostora felé vezető utcát is. (Platea versus claustrum Sancti Stephani Protomartyris.)² Már 1411-ből is van róla adatunk. 1411 okt. 15-én XXII. János pápa felmenti Kratzer György veszprém-egyházmegyei klerikust a budai ágostonrendi kolostorban tett fogadalma alól. Fogadalma nélkülözte az érvényesség teljes jellegét, mert nem higgadt megfontolással tette. Egyik budai ágostonrendi ugyanis rávette, hogy jöjjön be kolostorukba, s miután ráadták a rend ruháját, még ugyanazon fogadalmi formulát is olvastattak fel vele, pedig nem is értette, hogy mit cselekszik ezzel. Néhány nap múlva már Esztergomba küldték, hogy alszerpappá szenteljék. Kratzer György azonban még 50 napon belül, alkalmas pillanatban levetette a szerzetesöltönyt, s kereket oldott. A pápa felmentette azon kötelezettség alól, hogy visszatérjen az ágostonrendiek kolostorába, de meghagyta neki, hogy záros határidőn belül valamelyik bencéskolostorba vonuljon.³ 1493-ból is van róla

¹ Wagner azonban megjegyzi, hogy bár egyébként *tanult* embertől hallotta az ágostonrendiek *száműzetésének* e módját, mégis inkább mondának kell tekintenie, mert nem talált rá semmiféle megbízható, hiteles történelmi adatot. «Nullam certam abhinc memoriam Augustinianorum seu Bartphensium, seu Sárosiensium reperio. I. m. 551. l. — Azonban legalább is helyhezfűzött mondának kell tekintenünk.

² Ez a kolostor a budai káptalannak 1505 I. 10. kelt oklevele szerint az ágostonrendieké volt, mert a nevezett oklevélben Pápotz Pál itteni szerzetes nevével találkozunk. (Paulo de Pápotz Ord. S. Aug. in clauistro beati Stephani protomartyris. Podhraczký : Historia diplomatica II. k. 163. l. Gárdonyi Albert : «Buda középkori helyrajza» 72. és 73. l.

³ Monumenta Romana Epp. Veszpr. II. 362. 1411. Oktober 15. XXIII. János pápa *feloldozza* Kratzer György veszprémi egyházmegyei klerikust a szerzetesi foga-

5. ábra. Buda látképe a török időkben. Ortelius Hieron.: Chronologia (Nürnberg 1615 és 1622, Amsterdam 1613—1620 című műből Siebmacher rézmetszete után). A H betű mögött látható mecset az ágostonrendiek régi temploma.

adatunk. Werner Zsigmond u. i. a Vízivárosban a Duna felé eső házát (iuxta claustrum B. Stephani Protomaryris versus Danubium protensum) Tamás győri és megválasztott egri püspöknek örök áron eladja. (Mon. V. Bud. 19. cs. 28. a.)¹

Egy 1505-ből származó levél már említést tesz róla, amennyiben két ágostonrendi szerzetesről szól, úgy mint Uzt Tamás de Zakar, teol. borostyánkoszorúsról, meg Pápótz (Popotz) Pálról, akik a budai Szent István vértanúról elnevezett kolostorban laknak.

A budai ágostonrendi templomban temetkezett Baraczkai Mátyás Szent János-rendi vránai perjel; II. Ulászló és II. Lajos király kedvelt embere. Budát különben többször tévesztették össze a dalmát Budvával és így budai püspököknek említik az ágostonrendi Torellinus Lajost, Prodig Incelért, meg báró Poliz Anzelmet. Csakhogy Budán sohasem volt kat. püspökség. Torellinus Lajos meg Poliz Anzelmről nem is biztos, vajjon ágostonrendi remeték voltak-e. Incelér volt ágostonrendi szerzetes meg püspök is, de nem Budán. Mikor Buda török kézre került, a szép budai kolostor is elpusztult.² Róla is mondhatjuk Turóczi László-

dalom alól, amelyet a budai ágostonrendi kolostorban tett le. Johannes ... Custodi seu thesaurario ecclesiae beate Marie Albaregalis vesprimiensis diocesis salutem ... Exhibita siquidem nobis nuper pro parte ... Georgii Cratzer, clerici Vesprimiensis diocesis, petitio continebat, quod olim ipse per quendam ordinis fratrum heremitarum sancti Augustini professorem seductus et etiam correctionem magistri sui, eum tunc in primitivis scientiis imbuentis, perhorrescens domum fratrum dicti ordinis in oppido Budensi, Vesprimiensis diocesis, intravit, quodque habitu regulari dicti ordinis per eum in ipsa domo sumpto, eadem die, qua intraverat, fratres eiusdem domus predictum Georgium, ignorantem tamen quid faceret, quendam scripturam legere et per hoc secundum ipsos fratres professionem regularem dicti ordinis expressam emittere et subsequenter post aliquos dies eundem Georgium ad civitatem Strigoniensem associari et ibidem ad subdiaconatus ordinem promoveri fecerunt, sed idem Georgius tunc revera voluntatem seu intentionem perseverandi in dicto ordine seu emittendi professionem huiusmodi nunquam habuisset, postmodum, quamprimum commode potuit, videlicet infra quinquaginta dies a tempore, quo habitum predictum assumpserat, computandos opportunitate captata, domum prefatam, habitu et ordine huiusmodi derelictis, exivit et ad seculum fuit reversus. Quare pro parte ipsius Georgii fuit Nobis humiliter supplicatum, ut ... ipsum ad predicti ordinis observantiam non teneri seu artari posse quoquomodo, declarari mandare ... dignemur ... Mandamus, quatinus, si per depositionem prefati Georgii, cuius assertioni, per eum modo iuramento vallando, super hoc stari et fidem adhiberi volumus, ita esse repereris, dictum Georgium ad ipsius ordinis observantiam propter premissa non teneri seu a quoquam posse astringi, ita tamen, quod idem Georgius infra certum terminum, sibi per te super hoc statuendum, ordinem sancti Benedicti ingredi, illumque in aliquo monasterio, seu loco eiusdem ordinis sancti Benedicti ingredi, in quo voluntarios invenerit receptores, profiteri non postponat, auctoritate predicta declares. Datum rome apud sanctum Petrum idibus Octobris anno secundo.

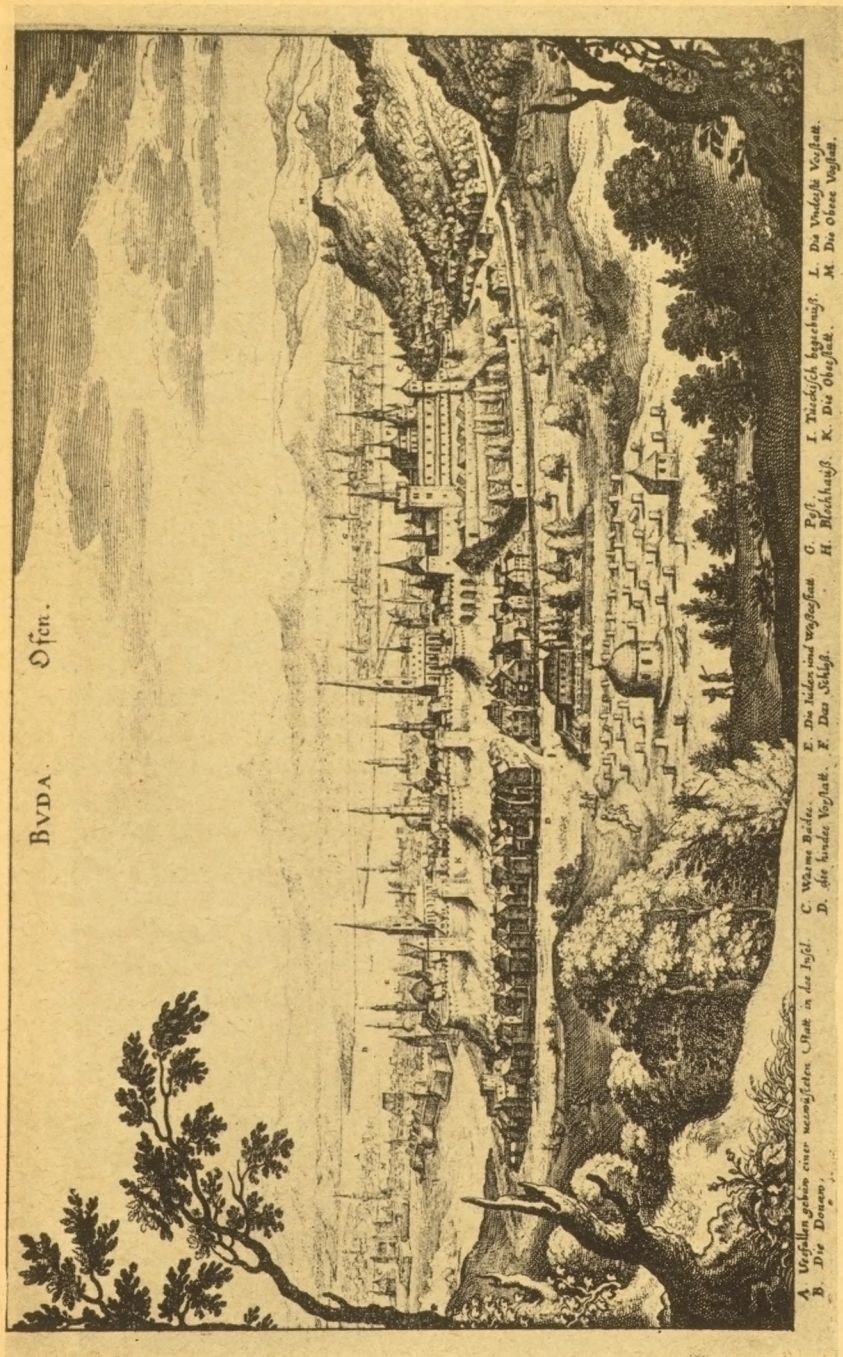
Regesta Datariae Annus secundus. Liber XXII. f. 138. t. (Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. II. 362.)

¹ Rupp Jakab, Budapest és környékének helyrajzi története. 180. l.

² „Míg a mecsetek nagy része kiváltképen az alsóvárosban fennmaradt, addig a török korszak előtti keresztény templomoknak nyoma veszett. Annyira elpusztultak, hogy romjaikból az új telepések nem voltak képesek még eredeti

BUDA.

Öfen.

A. Ueßeln geben einer unvollständigen Stadt in der That. B. Die Dünne. C. Wäme Bäder. D. Die hiesige Vogelfest. E. Die hiesige Vogelfest. F. Die hiesige Vogelfest. G. Pözl. I. Die hiesige Vogelfest. L. Die hiesige Vogelfest. M. Die hiesige Vogelfest.

6. ábra. Buda látképe a török időkben. Gottfried F. L. kiadónál megjelent „Neue Archantologia cosmica” Frankfurt 164. című munkából, Merian rézmetszete.

val, ... «praecitavit illam barbara rabies, nec praeter nomen unum quidquam reliqui fecit. Pagus visitur, ubi Ungariae splendebant Athenae.

4. Deésvár.

A Boldogságos Szűznek szentelt kolostor volt. 1310-ben Károly király azt a kiváltságot biztosította számukra, hogy minden Deés-aknáról induló söt szállító szekér 2 darab söt adományozzon a kolostornak. A söt el is adhatták. Jóváhagyták illetőleg megerősítették e kiváltságos jogukat 1325-ben és 1466-ban. Hunyadi János 50 aranyat adatott nekik, amit Mátyás király is jóváhagyott 1458 meg 1466-ban, II. Ulászló pedig 1491-ben. Mátyás király 1482-ben a deési só jövedelemből évi 200 aranyat biztosít nekik, amit II. Ulászló is megtesz 1491-ben. A kolostor tizenkét szerzetest tudott befogadni, 1505-ben halastavat kaptak Doboka megyében Chryvusa István úrtól. II. Ulászló megerősíti ezt az alapítványt 1513-ban. 1553-ban azonban végleg elhagyták a kolostort.

5. Ercsi.

Eredetileg ciszterci apátság volt. Tamás nádor alapította 1260-ban Szent Miklós tiszteletére. Két évszázad leteltével azonban az apátság pusztulásnak indult s utolsó apátjuknak, Maternusnak elhalálozásával, Mátyás király az ágostonrendieknek adta a már-már rommálett kolostort. 1482 VI. 22-én a magyar ágostonrendiek a pápához folyamodtak, hogy erősítse meg számukra a királyi adományozást. A pápa hozzájárult a kérelem teljesítéséhez, mert alig volt rá remény, hogy a ciszterciek újra feléleszthessék az ercsi apátságot, az ágostonrendiek ellenben majd felépítik romjaiból, újra megkezdik az istentiszteletet s mint másutt, úgy itt is *nagy lelki hasznára* lesznek az egész vidéknek. Miután azonban egyes ciszterciek újra elfoglalni akarták kolostorukat, a pápa teljesen megszüntette ciszterci jellegét, apáti rangját és mindenestől átadta az ágostonrendi remetéknek, megadta perjelüknek s nekik mindama előnyöket meg kiváltságokat, mikben más ágostonrendi zárdák részesek,¹ azokat pedig, kik újra elfoglalni iparkodtak a kolos-

nevükre sem következtené.» Történetírás 1937. I. sz. 52. I. Schoen Arnold: Buda és Ó-Buda XVIII. sz. templomai.

¹ 1482 jún. 22. A magyarországi Szent Ágoston-rendi remeték folyamodnak, hogy az ercsi monostornak számukra történt királyi adományozása megerősíttessék.

Beatissime Pater, olim monasterio sancti Nicolai de Erchi Cisterciensis ordinis Vesprimiensis dioecesis, quod de iure patronatus regis Ungarie ... fore dinoscitur per obitum quondam Materni illius ultimi abbatis ... vacante, devotus Sanctitatis vestre et sancte Romane ecclesie filius Mathias rex Ungarie provide attendens, quod monasterium predictum monacis erat destitutum et illius structure et edificia ruine subiacebat nec spes erat, quod de monacis eiusdem ordinis posset reformari, et quod si monasterium ipsum concederetur devotis oratoribus vestris priori provinciali et fratribus provincie Ungarie ordinis fratrum heremitarum sancti Augustini, ad quos rex ipse et incole illarum partium propter fructus uberos, quod fratres ipsi in locis, in quibus degunt et domos habent ... ad bene vivendum afferunt

tort, feloldja a kiközösítés büntetése alól. (Monumenta Rom. Episc. Vespri. T. III. p. 280—281.) Ercsi temploma még az Ágostonrendiek idejéből való s feltűnően hasonlít az egri régi Ágostonrendi templomhoz.

6. Eger.

Szent Miklós tiszteletére épült temploma. 1456. IV. 19. Angeli János bíbornok III. Calixtus pápa nevében 100 napi búcsút engedélyezett mindazoknak, akik a szokásos feltételek mellett, Szent Miklós ünnepén, Úrnapkor, Nagyboldogasszonykor, vagy Szent Ágoston napján meglátogatják e szentegyházat és segítő kezet nyújtanak fenntartására. (Budae D. Vesprim. 1456. IV. 19.) Héderváry László egri püspök pedig mindazoknak, akik bűnbánólag járulnak itt a szentségekhez, külön 40 napi búcsút engedélyezett a pápa nevében. Schmitth Nicol. Episcopi Agrienses Tom. II. p. 72—73.

1498-ban Egerben tartották meg a rendi káptalant és Kőrösi Mátét választották meg tartományfőnöküknek. 1505-ben Borsos Antal malomrészét összes tartozékaival a kolostornak adományozta, hogy Szent Miklósnak érdemeiért meg közbenjárására a kiválasztott boldogok sorába juthasson.¹ Megerősítette ezt az alapítványt II. Ulászló király Budán, 1505-ben, a Laetare vasárnapot követő hétfőn. 1506-ban Füzesi Kormos Fülöp meg Anna nevű felesége hevesmegyei Füzes birtokukat

Christifidelibus circa salutem animarum eorundem, specialem gerebant, pro ut gerunt devocionis affectum pro eorum propriis usu et habitatione, fratres ipsi monasterium predictum in spiritualibus et temporalibus multipliciter reformarent et illius structuras et edificia restaurarent, augereturque inibi divinus cultus... ipsum dictis provinciali et fratribus quantum in eo fuit, concessit. Prior autem et fratres predicti credentes regem ipsum, ut asserebat, sufficientem super hoc a sede apostolica facultatem habere, monasterium ipsum sic eis concessum receperunt... Cum autem, pater sancte, premissa viribus non subsistant asseraturque a nonnullis eosdem, qui sic monasterium ipsum bona fide receperunt, iuxta constitutionem felicis recordationis Bonifacii pape VIII. predecessoris vestri excommunicationis sententiam incurrisset, supplicant igitur oratores prefati, qui bona fide et zelo salutis animarum monasterium ipsum... receperunt, quatenus... in eodem monasterio nomen et titulum monasterii, abbatialem dignitatem et ordinem predictum penitus et omnino suppressere et extinguere et illius sic suppressi structuras et edificia cum eius monasterii bonis... eisdem oratoribus pro eorum domo... concedere, et quod domus ipsa et illam pro tempore inhabitantes prior et fratres omnibus et singulis privilegiis... quibus alie domus dicti ordinis et dictarum priores et fratres... potiuntur et gaudent, uti, potiri et gaudere possint et debeant, indulgere ac illos ex fratribus... qui monasterium ipsum... pro eorum domo receperunt, ab excommunicationis sententia predicta... absolvere et super irregularitate... dispensare dignemini...

Concessum ut petitur, in presentia domini nostri pape.

P. Salernitanus...

Datum Rome apud sanctum Petrum, decimo kalendas Julii, anno (undecimo. S. 804. fol. 18.).

Bullája «preposito eccl. de superioribus calidis aquis Budensis Vespri. d.» küldve, található: D. 821, fol. 137. t.

(Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. T. III. Pag. 280—281.)

¹ Az alapítványt az egri káptalan előtt tette 1505. Szent Bálint vértanu napján.

örök időkre a zárdának igéri. Megerősítette jámbor szándékukat II. Ulászló király. 1507-ben özv. Zendi Péterné Cham Zsófia, néhai Chám Márton leánya és utóbb Leonardi kőműves neje nekik adja vadházai birtokát, amit II. Ulászló király 1508-ban jóváhagy; aláírta a jóváhagyást More Fülöp bácsi prépost, a király titkára. 1509-ben Kurothyán Tamás nemes úr Nagychelei (Nagyhely?) nevű birtokát hagyja rájuk. Az ellenmondások megszüntével Pál jászóvári prépost a szokásos módon birtokba iktatta őket. 1512-ben Wathay Folthy István fia, György borsodmegyei Kishelyei birtokát száz tiszta magyar aranyért nekik adja, hogy lelkiüdvéért közbenjárjanak az Úristennél. 1520-ban II. Lajos király beiktatja őket a kishelyei meg nagyhelyei-Zalutha birtokokba. 1523-ban Kakuk Mihály kassai bíró több kassai polgárral kifosztotta P. Bajóti Imre egri vikáriust, később azonban megtérítette az okozott kárt, amit P. Imre hivatalosan is beismert az egri káptalan színe előtt. 1556-ban VIII. 9-én Ferdinánd király az ágostonrendiek malmát az egri káptalannak adja. Végül 1596-ban a török a *rácoknak* adta a *Szent Miklós egyházat*. (Schmitth: Epp. Agr. P. II. 214. P.¹ III. 21.² és 143. l.)³

7. Esztergom.

A város falain kívül állt Szent Annának szentelt templomuk meg kolostoruk. Hermann esztergomi gróf 1262-ben a Csolnok mellett fekvő Dág-ot adja nekik; amit IV. Béla meg V. István király is jóváhagy. 1281-ben IV. László nekik adja kolostor építésére a káptalani földekig meg Felhévvízig az örmény földeket. A király jámbor szándékát tanúsítják adományozólevelének ama szavai: «a méltányosság tanácsolja, az igazság tanítja, hogy az Úristen akaratától függő királyok meg fejedelmek akkor remélhetik legbiztosabban a mennyei Jeruzsálembe jutásukat, ha a Krisztus vérétől felékesített Egyházat földi javakkal gyarapítják és kegyelettel megajándékozzák», ezért bűneinek bocsánatára és lelki üdvösségének biztosítására királyi kegyes jóindulattal a korábban Chuctilus gróf esztergomi polgárnak adományozott, de tőle visszafoglalt örmény földet a Keresztelő Szent János templomá-

¹ ... «Illud etiam in commendationem Hippolyti cesserit, quod sub eius praefectura, illustris ordo eremitarum S. Augustini in Hungaria, inprimis vero Agriae floruerit, multorumque liberalitate nova incrementa ceperit, ut pauca commemorem. Altero, quo Hippolytus Agriensem ecclesiam administrandam suscepit, anno (1498) Augustiniani e provincia Hungarica collecti capitulum celebrarunt Agriae; numerant coenobia 20, professos facile 200, quibus eo ipso anno praeerat Matthaeus de Chrisio.»

² «Donatio unius molendini monasterii S. Nicolai de Agria honorabili capitulo ecclesiae Agriensis, anno M. D. L. VI. facta.»

³ «Capta arce, capta quoque religio fuit. Templum nuper a Radetio instauratum, postea, ut retulimus, a Calvinianis armorum terrore catholicis ereptum, Turcae suis superstitionibus profanarunt. Rasciae populo relicta D. Nicolai ecclesia. Huic templo adiunctum erat celebre monasterium ab eodem sancto nominatum, ordinis S. Augustini.»

tól kezdve az országút mentén a káptalani földekig és onnan Felhév-vízig az ágostonrendieknek adományozza, hogy felépíthessék kolostorukat, amelyben aztán szüntelen szólhasson istendicséretük. Teszi ezt a barátok jogos, üdvös meg szerény kérésére és kettős pecsétjével megerősíti a kir. *alkancellár*, Bertalan úr útján kiadott adományozó levelével 1281-ben.¹

1290-ben III. Endre király megerősíti ezt a kir. adományt azzal, hogy e zárdájukban teológiai iskolát nyissanak és más művészeteket is tanítsanak. Az adományozó oklevelet Tivadar fehérvári prépost, királyi alkancellár állítja ki e szavakkal: Mivel minden királyi elhatározásnak és kegyes intézkedésnek az Üdvösség szerzőjétől kell kiindulnia, hogy az ő tiszteletére oda vissza is térjen, ezért a város falain kívül a Szent Annának kolostorában Istennek tetsző, jámbor életet folytató Szent Ágoston-rendi szerzeteseknek a szomszédságukban elterülő örmény földet ajándékozza, ki-

bővítve még azzal a területtel, amely kolostorukhoz tartozó műhelyek és házak miatt szükséges, hogy hasznukra fordíthassák meg kolostorukat kibővíthessék, mégpedig délfelől Szent Anna szentélyétől az országút mellett a falun kívül a szőlőkön át partnak menve Szent Tamás vértanu házának déli oldaláig, amelyet a hegytől árok választ el, aztán a hegy mellett haladva Tapulcha-ig, és innen

7. ábra. Az egri rác templom, mint az ágostonrendiek hajdani temploma.

¹ Monum. Strigon. Nr. 112. 142. I. Ladislaus IV. Monachis Augustinianis Strigonii terram Armenorum pro construendo ibidem monasterio donat.

letérve az országúton Szent Anna szentélyéig; azzal a szándékkal, hogy a Mindenható segítségével, királyi közreműködésével teológiai, meg egyéb tanulmányok színhelyének szolgálhasson.¹ Megerősítette ezt a kir. intézkedést Mátyás király is 1471-ben.² Egyéb javakban is

¹ Monum. Strig. Nr. 269. (278. l.) Andreas III. Nr. 112. illa conditione transcribit et adprobat, ut in monasterio hoc, studium theologicum et aliarum artium collocetur. (Copia in Arch. Cap. Strig. priv. Lad. 67. fase, 7. Nr. 6.)

² Monum. Eccl. Strig. 142. l. Nr. 112. 1281. l. Martii. Ladislaus IV. monach's Augustinianis Strigonii terram Armenorum pro construendo ibidem monasterio donat. Ladislaus, dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Syrie, Galacie, Lodomerie, Comanie, Bulgariet Rex omnibus Xpi. fidelibus presentes litteras inspecturis, salutem in omnium salvatorem. Equitas suadet, veritas docet, quod reges et ceteri principes, qui divino nutu teguntur, in celesti Jerusalem tunc potissimum collocentur, cum per eos temporalis ecclesia precioso sanguine Xpi decorata, in rebus transitorijs ditatur devocius et dotatur, proinde ad universorum noticiam, tenore presencium harum serie (sic) volumus pervenire, quod viri fratres heremite de ordine sancti Augustini ad nostram accedendo presenciam, quondam terram armenorum nostrorum, in Strigonio existencium, incipiendo iuxta viam inferiorem, que est prope ecclesiam sancti Joannis Baptiste, et abhinc per distinctionem vie pupplice in civitatem Strigoniensis Civitatis usque terminos terre Capituli Strigoniensis et abhinc usque ad calidas aquas, quam prius Churtilius Comiti, civi civitatis Strigon. contuleramus, afferendo ab eodem, ob remissionem delictorum nostrorum et salutem anime nostre, eisdem de benignitate regia conferre dignemur, ut in ipso loco claustrum construerent et Monasterium edificarent, in quo jugiter divine laudis organa decanterent. Nos itaque petitionibus ipsorum fratrum iustis, piis, salubribus et modestis divini nominis ob amorem, favorabiliter inclinati, dictam terram secundum distinctiones viarum nominatarum, absque preiudicio vie pupplice, pro claustro et monasterio edificandis ipsis fratribus dedimus, donavimus et contulimus iure perpetuo possidendam. In eius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes concessimus litteras, duplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus discreti viri domini Bartholomeij, aule nostre vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri anno Domini Millesimo CC^oLXXX^o primo. Regni antem nostri anno nono. In Kalendis Marci, Indiceone nona. Nr. 269. Monum. Eccl. Strig. 284. l. 1290. Andreas III. Nr. 112. illa conditione transcribit et approbat, ut in monasterio hoc studium theologicorum et aliarum artium collocetur.

Andreas, dei gracia Rex Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Syrie, Galicie, Lodomerie, Comanie, Bulgariet Rex, Omnibus Xpi fidelibus, presentes litteras inspecturis, salutem in omnium Salvatore. Sumpta devocionis intencio primordiis Regalium et spiritualium accionum ab auctore salutis debet suscipere incrementum, ut ad eiusdem honorificenciam sumpmarie referatur, a quo bonorum omnium processit originaliter plenitudo. Fratres siquidem heremite ordinis sancti Augustini prope Strigon. civitatis menia, sive muros in coenobio sancte Anne Religiosam et deo placitam vitam ducentes, nosis humiliter supplicaverunt, ut terram Armenorum, iuxta eos vicinaliter sitam, in ampliacionem et porrectum monasterii eorundem ad officinas et domos, ipsi claustro ad modum necessarias, et benignitate Regalis Culminis regia munificencia conferre dignemur. Exhibentes nihilominus privilegium domini incliti Regis Ladislai, karissimi fratris nostri bone memorie, ipsumque petentes nostro privilegio confirmari, cuius tenor talis est: Sequitur Nr. 112.

Et quia secundum jura principium summa est racio, que pro religione facit, et in donationibus ecclesie faciendam mensura est posita, non habere mensuram; dietam terram Armenorum, ad usum eorundam fratrum concessimus, in utilitatem ipsius cenobii, in ampliacionem sui edificii sive claustri perpetuo convertendum. Iuxta limitacionem mete septem, que incipit ex parte meridionali a Sanctuario Sancte Anne per viam pupplicam extra villam versus vineas transeundo et paulum ascendendo ad monticulum situatam iuxta curiam Sancte Thome martiris ex parte meridionali ipsius curie. Inter quem montem et curiam est fossatum, transeundo in latere montis directe usque in Tapulcha et descedendo inde per viam pupplicam

részesült az esztergomi zárda. Benedek gróf, Pál veszprémi püspök fivére, Mihály meg Pál nevű fiaival a Munkad területen elterülő rétjüket, amely évenként 30 szekér szénát szokott adni, Magister Pál veszprémi prépost meg kanonoknak jelenlétében és akaratával 1284. IV. 3. az esztergomi Szent Anna-kolostornak adományozzák, amelyben az ágostonrendi jámbor remeték az ég Urának szolgálnak. Határai e nagy-kiterjedésű kaszálónak keleten az ispotályosok földje, délről Ugan birtoka, nyugatról a Kishegy, ez Benedek grófé meg fiaié, északról az arramenő útvonal. 1287 oc. 24. szőlőjüket adományozzák nekik ugyancsak Munkád-on, egykori jobbágyuk fiának, Thot Mihálynak szőleje mellett, mert édesatyjukkal szemben meg irántuk mindig jószerezettel voltak és édesatyjukat náluk is temették el; éppen ezért szüntelen imájukba ajánlják a boldogultat meg önmagukat.¹

usque ad sanctuarium Sancte Anne. Hac consideracione interna, quo operante gracia potentissimi largitoris, ut studium theologie et aliarum arcium ibidem cum aliis ministeriis studiorum valeat, nostro mediante officio, aptissime collocari et jugiter exerceri Donationem nihilominus factam karissimi fratris patruelis, sicut superius de verbo ad verbum presentibus est intersertum, auctoritate pretencium confirmantes. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes concessimus litteras, duplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus discreti viri, magistri Theodori prepositi albensis aule nostre vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri, anno Domini Millesimo CC^{mo} nonagesimo, Regni autem nostri anno primo. (De copia sec. 15. arch. Cap. Strig. priv. Sad. 67. fasc. 7. Nr. 6.)

¹ Mon. Strig. Nr. 158. Pag. 178—179. és Nr. 204. p. 205. Fejér Codex V/3. 372, 373.

A, Ch. 1287. Paulus Praepositus Strigon. Legum Doctor et Administrator Quinqueecclesiarum, filius Comitis Benedicti pro servitiis Patri suo et sibi praestitis donata vinea sua in terra MUNKAD Fratribus Augustinianis S. Anne de Strigonio gratificatos fuisse, testatur, Universis, presentes literas inspecturis, Magister Paulus, Prepositus Strigoniensis, Legum doctor, et administrator Quinqueecclesiarum, et capitulum Ecclesie Strigoniensis salutem in Domino sempiternam. Ad universorum notitiam tenore presentium volumus pervenire: Michael et Paulus, filii Comitis Benedicti, fratris Domini Pauli bone memorie, quondam Episcopi Wesprimiensis, ad nostram presentiam accedentes, dixerunt concorditer per hunc modum; Quod cum viri religiosi et Deo amabiles, Fratres Ordinis Eremitarum S. Augustini de claustrum S. Anne de Strigonio, ipsum comitem Benedictum, Patrem eorum, adhuc in vita sua, et ipsos fuerint multipliciter favore benevolo prosecuti, eisdem humanitatis officia et divinitatis ministeria cum summa diligentia exhibentes, ac corpus ipsius Comitis Benedicti post eius transitum, sive mortem in claustrum et in coemeterio eorum condiderint ecclesiastice sepulture; anime quoque apud Deum piis orationum suarum suffragiis et meritis adiuvantes. Consideratis tot et tantis beneficiis Patri eorum, et ipsis impensis, ad eorum salutem et animarum suarum in remedium in posterum exhibendis, vineam ipsorum sitam in territorio eorum de Muncad, iuxta vineam Michaelis, filii Thot, olim Jobbagionis eorum, communi claustrum, seu monasterio S. Anne prefate, ac eius fratribus, diu noctuque in eternum pro salute fidelium animarum Coeli Domino porrigentibus et reddentibus pias preces, et confessi sunt contulisse, dedisse, donasse, se obtulisse in elemosynam sempiternam iure Domini et proprietatis ab eisdem fratribus habendam in perpetuum et tenendam, pariter cum suis appendicis et utilitatibus universis. In cuius rei memoriam et perpetuam firmitatem presentes litteras ad petitionem et instantiam predictorum filiorum Comitis Benedicti nostro sigillo dedimus communitas. Datum per manus discreti viri Magistri Cypriani Ecclesie nostre Lectoris. Anno Domini MCCLXXXVII. nono Calendas Januarii.

E. MSS. Hevenesi Tomo E. nro XVII. p. 278.

1355-ben Nagy Lajos király engedelmével Magyary Pál tárnokmestertől, mint királyi új alapítványt kapják a Csolnok mellett fekvő Dág birtokot, mert az idők folyamán minden királyi megerősítés dacára világi kezekbe került. Tanuságot tesz róla a budai káptalan azzal, ha nem tudnák zálogba adni a birtokot, akkor visszazáll a Magyaryakra.

Szigetet meg malmot is kaptak a Hurth nevű birtokrészből, mégpedig egyik részét Prenchiner Sigfrid adta nekik még életében lelkének nyugalmaért, míg a másik részt Mikó mester hagyta a maga meg felesége lelkiüdvéért Szent Anna házának, de nemcsak ezt meg a malmot, hanem esztergomi szőlejét is, mégpedig egyik felét elhunyt feleségeért már életében, a másik felét pedig halála után úgy, hogy minden ellenmondás kizárásával nyugodtan birtokolhassák az ő meg nejének lelkiüdvére. Mikó végrendeletében komárommegyei Hetyn és Urs nevű birtokait az esztergomi érsekségnek adta, de azzal, hogy ez megfelelő értékét fizesse ki Péter esztergomi perjelnek, ez pedig az ursi birtok értékét fordítsa a már általa megkezdett Szűz Mária-kápolna felépítésére. (Orig. in archivo Prim. sec. Lad. C. fasc. I. No 11.) (Edidit Fejér Cod. Dipl. VIII. 1 pag. 198.)¹

1314 január 23. Fr. Péter esztergomi perjel, mint György boszniai püspöknek megbízottja a pápának átadta a püspök lemondó iratát.²

Birtokcserét is eszközölt az említett Fr. Péter perjel, mégpedig a keresztes vitézek főnöke, Miklós mester előtt a káptalannak megbízottjaival, Jakab éneklő-, meg Gergely esperes-kanonokokkal, 1320. VII. 27., amennyiben kertet vettek cserébe a Seebklib-Kuncsul-Plosser felé eső gyümölcsösssel, a Hurthhoz tartozó szigetrésszel és malomhellyel a Garam mellett, továbbá Bodak (Badag) területtel.³

¹ Nr. bro. pag. 561. Magister Miko testamentum condit.

... Item medietatem insule eiusdem possessionis Hurth, que quidem insula iacet iuxta molendinum, idem Sifridus donavit in vita ecclesie et fratribus sancte Anne pro anime sue remedio, partem eiusdem insule superius protacte, ex parte eiusdem molendini consignaliter adiacentem, relinquo et lego pro anima mea et pro anima uxoris mee, ecclesie et domui Sancte Anne. Item vineam meam in territorio Strigoniensi sitam similiter relinquo domui Sancte Anne de Strigonio, ita quod dimidietatem eiusdem vine statim habeant pro anima domine uxoris mee, aliam autem partem post mortem meam iidem fratres predictae domus Sancte Anne sine aliqua contradictione possideant perpetuo pro salute anime mee et uxori mee, ut est dictum. Preterea possessiones meas Hetyn et ore vocatas in comitatu kamariensi existentes lego et relinquo domino archiepiscopo et archiepiscopatu Strigon. ita tamen, quod iuxta regni consuetudinem estimando valorem sive precium earum soluat fratri Petro priori ecclesie Sancte Anne de Strigonio et ipse prior precium vile (vrs) expendat ad constructionem et consumptionem capelle Sancte Marie in predicta domo Sancte Anne construende, quam ego personaliter edificare incoavi.

² Mon. Strig. Nr. 782. pag. 692. (v. 6. Theiner, Mon. I. 445.).

³ Mon. Strig. Nr. 188. P. 776. 1320. 8. Maii. Convenius Cruciferorum Strig. super cambio N. 892. exposito litteras e. és Nr. 892. Capit. Strig. hortum quondam conventui Eremitarum Strig. pro aliis fundis in cambium cedit. 1720. VII. 27.

Hogy milyen nagy kegyben állottak az esztergomi ágostonrendiek, azt nemcsak a most említett birtokadományozások, illetőleg örökségek sorozata tanúsítja, hanem egy még 1284. VIII. 20. kelt okirat is, amelyben Lodomér érsek megengedi a vilmosrendi remeteknek (értsd ágostonrendieket, hiszen már Vancsai István bíbornok idejében 1266. unióra léptek velük), hogy ellenséges támadás esetén a hegyfokon álló Szent Vid-bazilikába menekülhessenek és ott gyakorolhassák istentiszteletüket a lelkek üdvösségére és szent szolgálatukkal enyhítsék az ő hivatalával járó gondjait meg aggodalmait, de a veszély elmúltával ismét vissza kell térniök régi kolostorukba. Szent Vid-bazilika alatt Lodomér a királyi kápolnát érti, amely dr. Lepold Antal protonotárius kanonok ásatásai után újra feltárult. Létezését Krausz N. tévesen tagadta. (Monum. Strig. 163. 184—185. lapon.)

Kiegészíthetjük még az esztergomi ágostonrendiekről felhozott adatainkat a Rosnak Márton említette következő adás-vétellel.¹

Galamboki Mihály kanonok (1420—1438) telkével határos volt az országút mentén Ilona asszonynak, néhai Imre társulati tagjuk özvegyének háza. Nem tudja megfizetni a ház után járó adót, arra sincs pénze, hogy a már dűledező házat kijavítsa, ezért 15 forintért meg 9 pénzért eladja a Szent István vértanu egyházában álló Szent János apost. és evang. altariajának. Az altaria rektora ezentúl — mint bármely más jobbágy — adót fizet az ágostonrendieknek. Fr. Rhapoithi János provinc. és Fr. Lukács szt.-annai perjel határozatából.²

8. Harapkov.

Eperjes vidékén a Szent Lélek tiszteletére építtette Peryn (Perényi) Miklós a hajdani bencés apátság helyére.

Perényi Miklós gróf István meg Miklós nevű fiaival János magyarországi provinciális Herke (de Sáros) és Miklós harapkowi perjel jelenlétében, a szepesi káptalan előtt úgy rendelkezett, hogy a «Zent-kereszt» birtokából kihasított Harapkowot minden jogával, mindazzal, ami hozzá tartozik, a Szent Simon meg Juda apostoloknak szentelt Egyház patronatusával, malmával s minden egyéb jószágával a Szent Lélek-zárdának adományozza, miután a kolostort amúgyis ő építtette Szent Ágoston remetéi számára, hogy ott Istennek szolgáljanak az ő lelkének üdvösségére. Fiai ezért minden hozzá való jogukról meg igényükről ünnepélyesen lemondanak. *Valószínűleg 1334-ben. 1351-ben* azonban Vitéz László fia, Lőrinc ezt a birtokot jogszerint a magáénak mondotta és el is foglalta. Ezért Fr. Miklós harapkowi perjel Kont

¹ Rosnak : Memoria Prov. Hung. Aug. antiquae 101. lap.

² Kollányi, Esztergomi kanonokok c. művében hivatkozik Schier, illetőleg Rosnak ezen adatára.

Miklós nádornál óvást emelt. Kont Miklós úgy intézte el a pert, hogy Perényi Miklósnak meg fiainak a Vitéz Lőrinc által elfoglalt Harapkow helyett Muchnya nevű birtokukat tartoznak átadni, ami meg is történt. (Wagner Dipl. Sáros 517. l.) 1516-ban a háborús viszonyok miatt elhagyták a zárdát. (Fuxhoffer D. Monast. II. p. kiegészíti ezzel P. Rosnak M. rövid harapkowi adatait.) 1540-ben Ferdinánd Mohnya nevű birtokukat Eperjes városának adta és 1546-ban malmukat is.¹ Később a jézustársaságiak birtokába került a kolostor, ennek fejében P. Hevenessy Gábor S. J. megígérte nekik, hogy majd visszasegítik őket Budára, ami, mint alább látni fogjuk, valóban meg is történt, mert második budai megtelepedésükben és országúti plébániájuk megszervezésében megkialakulásában a budai jézustársaságiak minden erejükkel támogatták.

9. Ilok.

Szent Anná-nak szentelték templomát. A török vész idején legelsőnek ezt a kolostort kellett kiüríteniök.

10. Kaza.

Borsod megyében a Sajó mellett Ker. Szent János tiszteletére épült. Szerzetesei közül csak Fr. Pált de Caza-t ismerjük, akit 1510-ben Márton provinciális Bártfára küld perjelnek, mint igen kiváló és erélyes férfiút. (Wagner, Diplom. 545. l.) A brünni ágostonrendi levéltár állítólag két adományozó levelet őriz Kaza számára. 1468-ban Loránd György úr malmot és 1485-ben városi tizedet adott nekik. Serke Tamás úrtól ugyancsak malmot kaptak. (Milensius Felix O. S. Aug. nápolyi származású XVII. századi történetírónak *Alphabeticum de monachis et monasteriis Germaniae ac Sarmatiae citerioris ordinis Eremitarum S. Aug. szerint.*) «Kaza városában 1485—7-ben ágostonrendi kolostor tűnik fel». Csánki D. szerint.

11. Komár-város Zala megyében. Kanizsa feié jelentős végvár volt a törökökkel szemben. Kolostorát IV. Béla alapította Szent Erzsébet tiszteletére. Valószínűleg Vilmos-rendiek részére. Az óbudai káptalanhoz tartozott («Quodpertinet ad Capitulum Vet. Bud.»), mondja Pázmány P. i. h.

P. Hümpfner Winfried: *Äussere Geschichte der Augustiner-Eremiten c. értekezésének* 175. lapján «Abtrennung der polnischen Provinz 1547.» c. fejezetében említi, hogy átmenetileg két magyar kolostor is került a lengyel rendtartományhoz, ú. m. *Kaszow* (c. Casoviae 1422. és *Bardjow* (c. Bartfae 1390). A kassai ágostonrendi konventről azonban sem Schier X., sem Rosnák M., de Fuxhoffer D. sem tesz említést.

¹ A Berthoti család, mint a harapkowi zárdá patrónusa, tiltakozott ezért a szépei káptalan előtt 1546-ban.

Familia Berthotiana in Capitulo Scepusiensi intercedit, quod civitas Eperiesiensis possessionem Mochnya ad ordinem Eremitarum D. Augustini pertinentem impetravit. Anno 1546. Wagner Diplom. XXIX. 555. l.

12. *Körmend.*

A Vilmosrendiektől vették át. Ottlich Dénes nádor levele szerint IV. Béla alatt már itt voltak. A körmendi konvent tagjainak sorába iktatták Zsigmond király udvari papját, P. Sváb Jánost 1328-ban. A kolostorból később kórház lett. A XVII. században ágostonrendi atya, P. Stock Tamás járt ide a stájer Fürstenfeldből kisegíteni. A rendnek malma is volt. Fuxhoffer Damján azonban úgy véli, hogy a régi kolostor nem a kórház, hanem a Mikolcsi-féle ház helyén lehetett, mert annak táján találtak szerzetesruhákkal takart csontokat. A Sváb János beiktatásáról sincs biztos történeti okmány.

13. *Körös.*

A zágrábi egyházmegyéhez tartozó kiesfekvésű Kőrösvásárhelyen épült Nagyboldogasszony tiszteletére. A város nem volt éppen jelentéktelen, alsó meg felső részből állott; e két rész az 1712-iki pozsonyi dietán egyesült a 127. art. szerint. A zárdának szép működési területe volt. Javait az Ulászló-féle 1494. évi Regesta sorolja fel. Egyik kiváló perjelét, Pétert de Körös több ízben választották meg tartományfőnöknek. 1628-ban ferencesek vették át. (Pázmány P. i. h.)

14. *Lövő (Zala-lövő).*

1480-ban épült a Boldogságos Szűz tiszteletére. Mátyás király sőt adományozott e kolostornak és szigorúan megtiltotta a vámosoknak meg harmincadadóknak, hogy tőlük vámot, vagy adót szedjenek, mert különös védelmébe meg pártfogásába vette őket. Éppen ezért szabadon mehetnek és jöhetnek sóért és sóval akár ők maguk, akár pedig megbízottaik.

15. *Németújvár (Güssing).*

A zárda alapítója ismeretlen. 1519-ben Lőrinc boszniai vezér Arand-ot adományozta neki. Batthány Ferenc kőtoronnyal ajándékozta meg az ágostonrendieket. (1526.)

16. *Pápócza.*

Özv. Magyary Pálné Nádasdy Gelsei Margit alapította Lajos király engedelmével 1363-ban. Később ugyanitt megalapította a pápóczi prépostságot négy kanonoki stallummal. A két alapítvány élvezői közt gyakran ellentét támadt. (1439.) De Bonitis Bertalan, apost. kamarai ügyhallgató javukra intézte a birtokviszályt, megerősítette e döntést Capuai Miklós bíbornok, IV. Jenő pápa követe. (1456.) Péter (de Sancto Marco) bíboros ismét elsimította az ellentéteket, Mátyás király pedig 1475-ben egyszersmindenkorra véget vetett az egyenetlenségnek. A hosszas egyenetlenségnek okát abban kell keresnünk, hogy az ágostonrendi remeteszerzeteseket nem tartották birtokképeseknek s ezért a prépostság meg a káptalan maguk számára akarták biztosítani a rend birtokait.

Az egyházi felfogás a prépost álláspontját helyeselte, de a magyar világi hatóságok a szerzeteseknek kedveztek. Így Palóc Mátyás országbíró 1430-ban visszahelyezte a perjelt a rend birtokaiba, ugyanezt tette 1442-ben Héderváry Lőrinc nádor is. 1463-ban Antal prépost kiegyezett Bertalan tartományfőnökkel úgy, hogy Pápócza falu egyik fele, a vásárvám, a hatos malomnak négy kereke, az Asszony-erdő egyik fele, Elkpuszt Szentpéter határában, Sebesfalu malmaival meg az Űr-rét fele az ágostonrendieké maradt. Megkapják továbbá a borkilenced egyharmadát, a pecsét pénz meg a szüreti pénz harmadát; a karácsonyi meg a húsvéti ajándék felét, nemkülönben a Szent György és Szent Mihály úri-adó felét.

Gazdag kolostor volt. Perjeleivel, mint tekintélyes egyházi férfiakal gyakran találkozunk okiratainkban, így 1419-, 1470-, 1506-, 1507-, 1517-, 1550-, 1566-ban. A kolostornak gyönyörű szép kápolnája is volt Szent Mihály tiszteletére. Alsó és felső részből állott. A felső rész a remeték imahelyéül szolgált, az alsó részt a hívek használhatták. Főbejárata ezért a nyilvános térre nyílt. Csúcsíves stílusban épült, vörösmárványból készült kettős oszlopsor ékesítette, oltárköve is szép és még 1762-ben sértetlen vörösmárványlap volt. Belsejét festmények élénkítették, bejárata pedig valóságos porta speciosa volt.

Mikor Thuigon budai pasa Pápócza ellen indult, a szerzetesek elmenekültek és soha többé nem tértek vissza. A kolostor pusztulását azonban nemcsak a török okozta, részesek voltak abban Ostfy és Vidos Miklós protestáns urak is, akik tüzzel-vassal pusztították a katolikusokat (Bedy Vince: A pápóczi prépostság és perjelség története).

A perjelség ezután más kezekbe került. Nagyon elhanyagolták épületeit, főleg Sági Mihály perjel, később szombathelyi kanonok, aki Istenházát, sajnos, «juhász-kamarájává» tette és 1765-ben sörfőzőházat csinált belőle. 1778-ban még a zárdaépület jórésze megvolt, csakhogy zsidó bérlő lakott benne, a freskókkal díszes templomban pedig, éppen Villanói Szent Tamás képe alá a zsidó illemhelyét tette (Fuxhoffer szerint). A XVIII. században P. Syott Caesar lékai perjel és a rendnek visszaállításában oly lelkesen buzgólkodó P. Achinger József sokat fáradozott azon, hogy visszaszerezzék Pápóczot, de sikertelenül. A szerzet visszatérését akadályozta a kolostor és a templom megrongálódása, akadályozta a kegýr is, mert maga is számot tartott a perjelség birtokára, akadályozta a címnek és a vele járó birtoknak *egyese*k számára történt adományozása, akik tekintélyes és befolyásos pártfogóikkal védelmezték saját anyagi előnyüket és végül lehetetlenné tette a sárvári plebániába való bekebelezése. (Bedy Vince i. m. 59. l.)

17. Pécs (I.).

Pécs alsó városában volt a kolostor, de nem ott, ahol a XVIII. században P. Achinger József fáradozása folytán újra megtelepedhettek. Alapításának körülményei teljesen ismeretlenek, azt sem tudni, melyik szentnek tiszteletére épült.¹ A *Monumenta Vaticana Series*. Tom. I. 358., 360., 363. lapokon az 1309. évvel kapcsolatban arról szólnak, hogy Gentilis bíbornok 1309. VII. 26. a pécsi ágostonrendi lectornak, a dömés perjelnek, meg a ferences gvárdiánnak ír, hogy a pécsi Nicolaus Magister Cantor által lefoglalt püspöki javadalmat visszaadatja, az illetőt pedig kiközösíti. E szerzetes előjárók értesítik a bíbornokot, hogy levelét az ágostonrendi perjelnek jelenlétében átadták Nicolaus Magister Cantornak. 1508-ban a rendház viszályba került a szerzetesrend ált. főnökével, úgyhogy zavar támadt az egész rendtartományban.

18. Sáros.

Eperjes közelében Szent Szaniszló tiszteletére épült. Csánki D. szerint mint perjelség 1370-ben tűnik fel, de már 1274-ben is történik róla említés. Erzsébet királyné gondoskodik róla. (Csánki D. Magyarország tört. földrajza 189. l.) 1284-ben IV. László kertet meg telket ad nekik Tubel várban, továbbá 50 mérő búzát meg 50' mérő árpát a királyi udvartartásból. Megerősítette e kegyet 1329-ben Károly és 1365-ben Lajos király. 1346-ban Miklós nádor békésen elintézte azt a birtokviszályt, amely a sárosi ágostonrendiek meg a Tarczay-féle Vörös Alma-birtok közt folyt.² Pázmány P. azok közt említi, amelyekről nem tudja, milyen szerzetesrendhez tartoztak. A kolostor szegényes lehetett, mert 1285-ben István nevű perjele a király elé járult s panaszkodva szűkös viszonyaik miatt, azt kérte, hogy a sáros-megyei ú. n. Szegekerthe földcskét adja nekik lelkének üdvösségeért, meg szent ősei iránt táplált tiszteletéből. Ezért Lőrincz királyi tárnokmester és sárosi főispán 1285 jún. 28-án a király nevében megadja nekik a kert területet eddig ismert határvonalaiban. Ezt az adományozó levelet István perjel László király elé vitte, aki azon szeretetéből és hajlandóságából kifolyólag, amellyel a szent rend iránt viseltetik és az Úristen egyházait felkarolja, látva a rendnek szűkös helyzetét, örök jognon nekik adja *Szegekerthe*-t minden járulékával, úgy,

¹ Pázmány P. mondja a *Concilia Appendixe*-ben (Péterffynél VI. 184. és f. 1.) *Sunt insuper notata aliquorum monasteriorum sub corona Regis Ungariae olim existentium nomina, quae cum nondum constet cuiusnam ordinis fuerint, in calcem huius appendixis reiicimus.* Ezek közt említi a Szent Léleknek szentelt zárdát Qu iis (!) (Quinqueecclesiis).

² Wagner, *Diplom. Sáros VIII.* Nicolaus palatinus amice componit litem metalem inter possessionem Vörösalma (Tarczaiane) et inter metam Augustinianorum. 1350-ben is volt pörük Miklós perjel meg Joannes Magnus genere Thecule közt; ezt a pört elhalasztotta Tamás iudex curiae Ludovici regis. *Dipl. Sáros IX.*

ahogy azt Lőrincz tárnokmester körülvonalozta, mert nem akarja, hogy szegénységük miatt ott ne tudjanak élni és kolostorukban megszűnjék az Isten dicsérete. Az erre vonatkozó kir. okmányt kiállította Tamás atya, váci püspök meg kir. udv. kancellár 1285-ben; a király uralkodásának 13. évében. (Fejér Cod. Dipl. V. pag. 298. Monum. Strigon. Nr. 178. Nr. 179. 1285. VI. 28.)¹

Perjelei közül ismerjük még Jánost 1330, Miklóst 1350, Barnabást 1514, Mátét 1528. Wagner Dipl. Sáros 514, 521, 546, 550 l. Analec. Seepus. I. 128. — Egyébként Sáros hites hely (locus ereditibilis) volt. (Wagner 521. l.)

19. Sárospatak.

Zápolya János idejében tönkrement; ugyanis a Perényieknek adta át a várost és így a kálvinisták lettek benne úrrá; a kolostort elfoglalták, iskolává változtatták és az új hitre tért perjelét az iskola rektorává tették.

¹ Laurentius magister Tavernicorum Regalium e mandato Régis terram Szegekerthe Eremitis de Saros assignat.

Nos Laurencius, magister Tawarnicorum domini Regis et comes de Sarus memorie commendantes, significamus, quibus expedit, universis, quod cum frater Stephanus prior ordinis Heremitarum sancti Augustini de clauastro de Sarus, suo et fratrum suorum, in eosdem clauastro residencium nomine ad presenciam domini Regis accedendo, fuisset conquestus, quod iidem propter ipsorum inopiam commodum vivendi non habeant et quandam particulam terrae Szegekerthe vocatam in comitatu de Sarus existentem, ob salutem anime eiusdem domini Regis et remedio, ac sanctorum progenitorum suorum de benignitate Regia eisdem dare et conferre dignaretur, eo quod dominus Rex, attendens eorum necessitatem et inopiam eandem terram eisdem per nos precipisset assignari. Nos eandem cum omnibus utilitatibus suis et pertinenciis universis, auctoritate eiusdem domini Regis, ipsis fratribus statuimus et assignavimus, sub eisdem metis et terminis, in quibus per ipsum Seege et alios possessores eisdem limitate fuerat et possessa, de consensu omnium cometanearum eiusdem ut beneplacito nullo etiam penitus contradicatore existente. Datum in Sarus, anno domini M° CC° octuagesimo quinto. E. Nr. 179. Edidit Fejér Cod. Dipl. V. III. pag. 294.

Nr. 179. 1285. (post. 28. Junii) Ladislaus IV. transsumit et confirmet Nr. 178... Ladislaus, Dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Serbie, Gallicie, Lodomerie, C. Bulgarieque Rex, Omnibus Xpi. fidelibus, presens scriptum inspecturis, salutem in omnium Salvatore. Ad universorum tam presencium, quam futurorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod frater Stephanus, prior ordinis Heremitarum Sancti Augustini de clauastro monasterii Sancti Stanislai de Sarus ad nostram accedens presenciam exhibuit nobis patentes litteras Laurencii magistri Tawarnicorum nostrorum, dilecti et fidelis nostri, petens cum instantia ut easdem ratas habere et nostro dignaremur privilegio confirmare; quarum quidem tenor talis est: Sequitur Nrs. 178... Nos igitur ob caritatis affectum, quem circa fratres predicti ordinis animo desiderabili habemus, et quo ecclesias dei amplectimur, visa et inspecta necessitate ipsius ordinis, ne propter vivendi inopiam divine Laudis organa in predicto monasterio suspendantur, eandem terram Szegekerthe cum omnibus utilitatibus suis et pertinenciis universis iuxta tenorem litterarum magistri Laurencii presentibus insertarum predictis fratribus dedimus, donavimus et contulimus iure perpetuo et inrevocabiliter possidendam. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes concessimus litteras, sigilli nostri dipplis munimine roboratas. Datum per manus venerabilis patris Thome dei gracia Episcopi Vacienensis aule nostre Cancellarii, dilecti et fidelis nostri. Anno Domini M° CC° octuagesimo quinto. Regni autem nostri anno tredecimo. Orig. in Arch. Cap. Strig prio. Capsa Aug. Edidit Fejér Cod. Dipl. V. III. pag. 2 98.

20. Székesfehérvár.

Boldog Margit magyar királyleány tiszteletére épült az alsóvárosban. A XIV. században fontos szerephez jutott a fehérvári ágostonrendi kolostor; e templomban átkozta ki nyiltan és ünnepélyesen Magister Tamás esztergomi érsek meg fehérvári prépost Henrik bán fiait. Magister Tamást 1304 júl. 31-én válaszották meg Mihály érsek halála után esztergomi érsekké; de mindjárt kezdetben sok nehézséggel kellett megküzdnie és székhelyét fegyverrel visszahódítania. Cseh Vencel király ugyanis visszavonultában Esztergomot feldúlta, várát pedig Henrik bán fiainak adta. A vár jogtalan urai esztelen barbársággal dühöngtek, megöltek 150 egyházi jobbágyot, a környék templomait lerombolták, birtokait kifosztották, 500.000 márka kárt okoztak az érsekségnek, a vár visszaadásától pedig hallani sem akartak. 1305 aug. 4-én a székesfehérvári ágostonrendi konvent ünnepélyes formában közhírré tette a kiközösítést és kerek pecsétjükkel ellátott okiratba foglalták.¹

A kolostor a török időkben elpusztult. Javait János tartományfőnök elfecsérelte, miért is nagy perbe jutott Frigyes bécsi püspökkel, de Ferenc (abstemius) Tirstaini prépost egyengette ügyét azzal, hogy rettenthetetlen bátorsággal szállt a törökkel szemben.

21. Szepesvár.

Szent Erzsébet védelme alatt állott. Nagy kolostor volt, róla nevezték el az egész várat «Magnum Clastrum»-nak, de elpusztult a Szapolyai meg Ferdinánd közti harcokban.

22. Szepesváralja (Kirchdrauf. Csánki D. 255 l.).

Alapítóját nem ismerjük, védőszentjét sem. Zsigmond király

¹ 1305. 4. Aug. Conventus Augustinianorum de Alba Sententiam excommunicationis Thomae electi Strigon. in filios Henrici Bani latam, authentice edit.

Nos Frater prior et Conventus fratrum heremitarum Sancti Augustini de Alba regali memoriae commandantes significamus, quibus expedit, universis, quod Reverendus dominus Thomas, miseratione divina Electus Strigon. eiusdemque loci Comes perpetuus et prepositus Albensis Ecclesie, Religiosorum et deo amabilium virorum, fratrum ordinis predicatorum et minorum, ac aliorum virorum multitudine congregata praesentibus multis aliis in crastino festivitatis ad vincula beati Petri apostoli (2. Ang.) contra nobiles viros Johannem et Hericum magistros, filios quondam Hernici bani, denuncians eosdem proprio suo ore in apostolicam excommunicationis sententiam incidisse, suas quasdam litteras huiusmodi excommunicationis sententiam continentes, publice et solemmniter legi fecit coram nobis in hac verba: Sequitur Nrs 598. Peciit itaque a nobis prefatus dominus Th. Electus et praepositus Albensis devota nos cum instancia requirendo, ut in huiusmodi denunciacionis publicationis apostolice sententie et promulgationis de novo sententie eiusdem proprie testimonium et cautelam pleniorum nostras eidem testimoniales litteras dare dignaremur, ad cuius nos piam providam et iustam petitionem et instanciam annuentes, nostras presentes concessimus, nostro sigillo consignatas. Datum quarta feria proxima post festum beati Petri apostoli ad vincula. Anno Domini Millesimo CCC. quinto. Sigillum rotundum. Orig. in Archi. Eccl. Primatialis Veteri Nr. 18. Főjér Cod. Dipl. VIII. I. 183. Mon. Strig. II. 550.

megengedte nekik — Borbála királyné kérelmére —, hogy házat megkertet vehessenek kolostoruk közelében Madley asszonyságtól, s adómentességben is részesítette új szerzeményüket. 1399-ben a szepesváraljai ágostonrendiek azzal a kérelemmel járultak az esztergomi érsek elé, hogy a szepesváraljai Szent Márton mellett álló ispotályt adja nekik, mert a nép őket szeretné ott látni. Ezért Máté de Vice-Dominis érseki helynök felvilágosítást meg véleményyt kér György szepesi préposttól. A prépost hosszadalmas válaszában ismerteti az alsóváros végén álló ispotály összes körülményeit, amely tulajdonképpen a plébános joghatósága alá tartozik, de most már jó ideje nem tudott oda lelkészt kapni, mert jövedelméből alig volt képes valaki ott tisztességesen megélni, az ágostonrendiek azonban a plébános meg prépost megkérdezése nélkül foglalták le a mondott ispotályt, ami mindenesetre sérelmes volt és ezért a környékbeli lelkészek tiltakoztak is, de most a plébános oda nyilatkozott, hogy a hívek nagyon-nagyon ragaszkodnak a páterekhez és ezért a hitélet és istentisztelet iránt érzett buzgalmában beleegyezését adja, hogy az említett szerzetesek továbbra is ott maradhassanak. 1400. Gyertyaszentelő ünnepe után. (Wagner S. J. *Analecta Seepusii sacri et. profani* I. XXV. pag. 416—419. szerint.) A szepesvári zárdával egyidőben pusztult el.

23. *Torda.*

1331-ben épült az Aranyos folyótól átszelt, szép házakkal kitűnő, kies fekvésű városban. A Boldogságos Szűz oltalma alatt állt. 1331-ben már említés történik a kolostorról, mert I. Károly király P. Domonkos perjelnek évenként három tekeres fehérszínű csehposztót ígér, amit mindig Szent Mihály hetében kellett megkapniok. Mátyás király megerősítette e kegyadományt 1464-ben, Bertalan tartományfőnök idején. 1486. Mátyás király évenként 200 forintot utaltat ki nekik a tordai sókamartól; megteszi ezt Ulászló is 1491-ben, Kőrösi Máté tartományfőnök idején. A kolostor a reformáció idején pusztult el, úgy hogy kő kövön nem maradt belőle. (Jerney : A konvent és a káptalan tört. 120. l.)

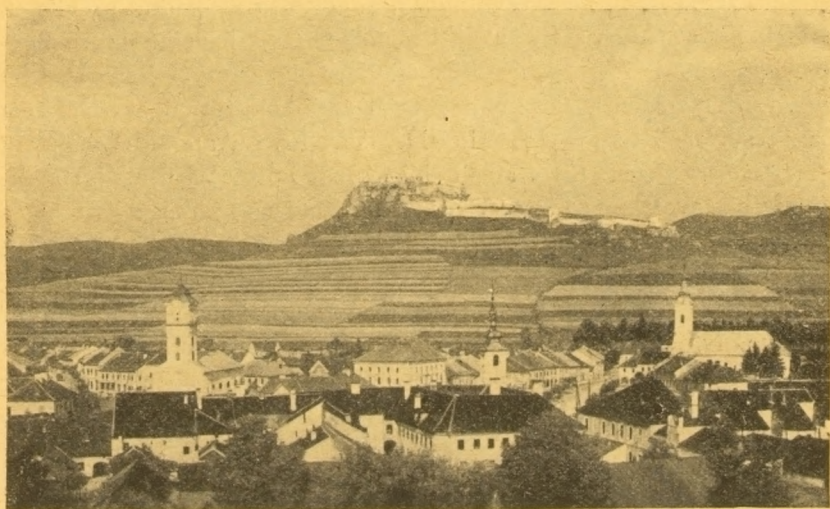
24. *Verőce.*

1521. A Bonfiniak székhelyén hatalmas fallal meg vízzel megvédett kolostor Szent Rókus tiszteletére épült. (Szentiványi Catal. XLVI. és Péterffy Conc. Hung. P. II. p. 284. szólnak róla.) A ferencesek birtokába került.

Volt még Erdélyben 25. *Gyulafehérvárott* is konventjük. Szereday¹ szerint egy 1300-ban Margit Szűz ünnepén kelt oklevél szerint Erzsébet Alvinci Henning fiának, Herbold grófnak özvegye gyermekeinek meg

¹ Szereday A.: *Notitia veteris et novi capituli Eccl. Albensis Transsilvaniae*. 1791.

rokonainak, Alvinci Handik grófnak beleegyezésével maga, meg gyermekei magtalanul elhalása esetére Várda nevű birtokát a fejérvári káptalannak adományozza. Említi Szereday azt is, hogy 1300-ban az erdélyi Szent Mihályról elnevezett káptalannak kanonok-főesperese, Miklós mester de Zonuk, egyúttal az erdélyi püspöknek jegyzője, Vízkereszt ünnepén Fr. István erdélyi fejérvári ágostonrendi remetének, meg Fr. Salamon lectornak és az egész konventnek a római kúriához felterjesztendő panaszíratot adott át András egri püspök ellen azért, hogy az erdélyi püspököt megillető máramarosi tizedet és lelki joghatóságot illetéktelenül magának és egyházának kívánja a király által

8. ábra. Szepesváralja látképe.

biztosítani. (Szereday, 19. 1. Fasc. 7. n. 33.) A Monumenta Vaticana series I. Tom. II. 1388. szerint Gentilis bíbornok értesíti a gyulafehérvári ágostonrendi perjelt a Fr. Benedek dömés szerzetes püspökké választása ügyében kiadott edictumáról. Fr. István gyulafehérvári perjel jelzi, hogy megkapták Gentilis bíbornok utasítását. Ugyanis Fr. Benedek dömést 1308 VIII. 28. megválasztották az erdélyi egyház fejévé. Rendi előjáróinak engedelmével el is fogadta a választást, ezen jelen volt az ágostonrendi remeték perjele is. (Mon. Vat. I. Tom. II. 160—163.) Volt nekik saját pecsétjük és hites helyi tekintélyük. 1308. Fr. István gyulafehérvári ágostonrendi perjel, meg Péter lektor hitelesen és konventpecsétjük alatt átírják a károlyfehérvári káptalan meg a szászsebesi esperesség papsága között a napidíjak szedése tárgyában kelt egyezménylevelet, mely az említett káptalan és az esperesség plébánosai

közt püspöki jóváhagyással 1303-ban, Vízkereszt után való negyednapon készült. (Fejér, Cod. Dipl. Tom. I. Pag. 111—113.)¹

Pázmány² homályosan megemlíti a (26) a saári perjelséget is; úgy mondja, hogy a Bene völgyében feküdt. Valószínűleg Heves megyében volt, mert ott a Mátrától délre közel a parádi forrásokhoz folyik a Bene patak és ennek közelében van Saár nevű község is.³

Teljes homály fedi Rosnak szerint a (27) Geör-i, (28) Dedés-i meg (29) Kas-i (Kach, Kács)⁴ nevű kolostorok hollétét. Az elsőről annyit tudnak, hogy volt egy igen derék, vezetésre képes perjele, Fr. Lukács, akit Fr. Lőrinc nevű tartományfőnöke állandóan a geör-i kolostor élén szeretett volna látni, mert rendkívül gazdagította kolostorát szőlőkkel, malmokkal, erdőkkel, szántókkal, ugarfölddel és a jó Isten engedelmeivel még többel is fogja gyarapíthatni. Ezért Fr. Mátyás kaah-i perjel és Fr. Lőrinc a Szentlélekről elnevezett Dedés kolostornak perjele, meg összes testvéreinek színe előtt kijelenti, hogy Fr. Lukács álljon ha'áláig a geöri kolostor élén. 1314. Megindokolja Fr. Lőrinc ezen óhaját azzal a tapasztalatával, hogy a gyakori perjelváltozást nem tartja célravezetőnek egy-egy kolostor anyagi ügyeinek érdekében, mert a rövid ideig valamely kolostor élén álló perjel azon tudatban, hogy amúgy is át kell adni kolostorának vezetését, nem igen fog annak jövőjéről gondoskodni. A tartományfőnök ezen írását Márton egri püspök elé terjesztette megerősítés végett.⁵ Ugyancsak ágostonrendi kolostorok lehettek Rosnak

¹ Rosnak M.: A gyulafehérvári zárdáról nem tesz említést.

² I. h.

³ Fuxhoffer Damján: Bereg megyében keresi, mert ott a Bereg meg Bene uradalom közt van a Saár nevű völgy.

⁴ Kisbán Emil: A magyarországi pálosok tört. I. k. szerint *Dédes* és *Kács* pálos kolostorok Borsod megyében voltak; utóbbinak csak a neve maradt fenn. A *Dédes*-kolostor 1355. malmot vásárolt a Szinván Gyeőr Páltól. Csánki D. M. tört. földr. 168. l. szintén pálosrendi perjelségeknek mondja.

⁵ Fuxhoffer Damján Geör alatt Diósgyőrt érti és ezzel megdönti Rosnaknak ama véleményét, hogy ezek is ágostonrendi eremita kolostorok voltak. Eremiták voltak, de pálosrendiek. Az egri káptalan levéltárában van egy okmány, amely szerint a kérdéses Geör pálosrendi kolostor volt: «Transsumptum Privilegiorum Joannis Vigesima Secundi Papae et duplicis ordinis Stephani Palatini Erucani Fratribus Heremitis S. Pauli primi Heremiteae Ordinis S. Augustini in Gyour — Geur — residentibus.»; a palatinus adományozó levélben azonban csak így szerepel: «...monasterium Corporis Christi de Geur... in quo fratres Heremitarum Sancti Crucis Ordinis sancti Augustini habitant». Ez okmányban szerepel a *Dedus* (*Dedés* vagy *Dédes*) név is... «Quandam villam nostram Chenyk vocatam prope eundem Gevort (Geur) adiectam contulimus... cuius terrae et mete hec sunt, huc separant terram Geur a terra Chenyk. Prima meta descendit de supercilio montis Gulbuca a parte orientali et descendit ad unam vallem, que vallis descendit ad aquam Synna et facit transitum ad Zacharis Pothoca et vergit ad magnam viam que ducit ad *Dedus* deinde ad *Rakattyas*, deinde ad *Begas Tovo* et illa est meta...» (Ficzal Antal egri érseki tanácsos és káptalani levéltáros szíves másolata szerint.) *Zavart okozhatott ugyanis az a körülmény, hogy egy ideig a pálosokat is Szent Ágoston remetéi közé sorolták, mert ők is Szent Ágostonnak szabályai szerint éltek. Így a XIV. század elején a pálosokat csak a Szent Kereszt remetéinek hív-*

szerint (id. m. pars II. complectens monasteria, quae eremitae augustiani priscis temporibus in Hungaria incoluerunt) még (30.) Turul meg (31.) Segnium-Zengg,¹ Szerinte a leleszi premontrei kanonokok levéltárában van IV. Bélának egy 1257-ből származó levele, amelyben lelkének üdvösségeért a Turul nevű ágostonrendi zárda szerzeteseinek négy kir. vincellér szállását (mansiones) adja. Ide sorolhatjuk a már fentebb említett, de a monasterológiák egyikében sem említett (32.) *Mezősomlyó* kir. zárdát is. Sőt Schier Xystus jegyzetei szerint még (33.) Váradon meg (34.) Tolmaten. (Talán a Tolmas szó ablativusa, Tolmas lehetne a szebenmegyei Talmács latinizált neve. Finály Gábor dr. véleménye szerint, vagy talán Tolnán — de ott pálosrendiek voltak — is lehetett zárdájuk) és a würzburgi ágostonrendiek véleménye szerint még (35.) Kassán és (36.) Pach-on is. Zalai Benedek *pach*-i perjel t. i. 1359. a pápóci kolostor megalapítása ügyében tárgyal.²

Ha a kolostoroknak most említett nagy számából (36) egynéhányat, mint határozottan pálosrendi kolostort levonunk, még mindig megközelítették a harmincas számot. Közülük az esztergomi, látszik legrégebbinek, mert róla van a legkorábbi adatunk, már 1262-ről. Értethető is, hogy az esztergomi érsek székhelyén telepedtek meg elsősorban, utána Pécs meg Buda jöhetett számításba. A többi legnagyobbrészt a XIV. századból való. A XV. században is alapítottak még számukra kolostorokat. Szerepelnek olyan nevek is, miket most hiába keresünk helységnévtárainkban vagy lexikonainkban. Pl. Tolmate sem szerepel

ták. Gentilis pápai követ is így nevezi a pálosokat, XXII. János pápa is. Pór Antal (1889. XI. 6.) kifejezett véleménye szerint csak Bakócz Tamás ideje óta hívják a pálosokat Ordo S. Pauli Primae Eremitae néven. Annyi bizonyos, hogy a Geör-i Corpus Christi-kolostort meg a Dedés-i vagy Dédes-i és a Kach-i kolostorokat a Szent Keresztről (Péliföldszentkeresztről) elnevezett ágostonrendi szabályok szerint élő remetek lakták. Schier Xystus meg Rosnak Márton is, akik egyébként nagy megfontoltsággal és történeti kritikával írnak, ezeket a Szent Keresztről elnevezett ágostonrendi remeteket (azonban péliföldszentkereszt-i pálosokat) a maguk rendjéhez számították. Talán azért is, mert a Rosnak említette P. Lőrinc tartományfőnök 1317-ben csakugyan az ágostonrendi tartomány élén állt, de a neki tulajdonított levél így kezdődik: «Frater Laurentius provincialis Fr. S. Crucis de Heremo O. S. Augustini universis fratribus sui ordinis praesentes litteras inspecturis...» Erre vonatkozólag mondja jóságosan Fuxhoffer Damján: «Sed quis mortalium scibile discutit omne». Rupp Jakab, Magyarország helyr. tört. II. R. 56. l. a Geur szót hunavar vagy várkun eredetű szónak tartja, mert itt a várkunok csakugyan raktak köralakú földvárat vagy gyűrűt, melynek még az ő idejében is még voltak nyomai; a geör szó tehát *kört* jelent, maga e hely t. i. Diósgyőr, még a XIII. században is Noggeur (Nagygyőr) néven szerepelt. Kisbán Emil A Magyarországi pálosok történeté-ben mind ahárom nevezett kolostort pálosrendinek mondja, s így az ágostonrendi kolostorok vélt nagy száma máris hárommal csökkent.

¹ A zenggi Szent Miklósnak szentelt ágostonrendi kolostort Agatich Ker. János O. S. A. zenggi püspök a pálosoknak adta át, mert az ágostonrendiek nagy szegénységükben nem bírtak ott megélni. III. Ferdinánd beleegyezett az átadásba; Lipót pedig 1660. megerősítő oklevelet adott e tárgyban. (Kisbán Emil, A magyar pálosrend tört. I. 41. és 227. l.)

² Bedy Vince, A pápóci prépostság és perjelség tört. 52. l.

az eddig összegyűjtött, kb. 12.000 magyarországi latin helynév közt. A török hódoltság idején sok név és sok helység tűnt el a magyar föld színéről. Pázmány Péter is elszomorodva mondja, hogy levéltárainkban szinte semmit sem talált szerzetesrendjeink házairól és azok számáról. De hogy az elfajult utókor mégis megismerje őseink buzgóságát, röviden előadja azt, amit kinyomozni tudott.¹

A *Bibliotheca Augustiniana* megemlékezik két régi magyar ágostonrendi íróról, még pedig 1. *Forestus Istvánról*² aki a XIV. században élt és kitűnt jámborságán kívül derék erkölcsösségével, a Szentírásban meg egyéb tudományokban tanúsított jártasságával, kiváló ékes-szólásával. A rendi történetírók mint Cursenius, Elsius, Gandolphus, úgy emlékeznek meg róla, mintha az esztergomi érseki székre is meghívták volna. Azonban e téves adatot megcáfolja maga a Bibliotheca Aug. szerzője is, mert a XIV. században István nevű érsek nem volt Esztergomban és amikor Forestus meghalt, 1322-ben Boreslav volt az esztergomi érsek. Munkáinak címe: *Comment. in Quattuor libros Sententiarum* és *Sermones docti et elegantes*.

A másik író *Simon de Hungaria*.³ Bolognában adta ki 1481-ben *Quodlibeta sex nostri Aegedii Romani* c. művét.

A régi ágostonrendiekre vonatkozó történeti adataink gyérek.⁴ Kolostoraiknak nagy száma mégis arról tesz tanuságot, hogy szépen virágzó rendi életük volt és szerte az országban szívesen látták üdvös lelkipásztori működésüket. Királyaink, mint V. István, IV. László, meg Mátyás király, akinek kedvelt Brandolinusá ugyancsak ágostonrendi volt, meg nagyjaink — mint láttuk — kegyeletes tisztelettel viseltettek irántuk és bőkezű adományokban részesítették szent egyházait. Többen közülük püspöki méltóságra jutottak, vagy a pápai udvarba, sőt külföldi egyetem tanszékére is. A pápák, mint IV. Kelemen, IV. Orbán, XXII. János, IX. Gergely, VI. Orbán, IX. Bonifác, II. Pius kiváló jóindulattal vannak irántuk. Tőlük várják a vallásos élet újra-élesztését ott, ahol az már kialvóban volt.⁵ A tudományos élet sem áll-

¹ «Nihil in archivis nostris de Religiosorum Ordinum domiciliis ac numero signatum reperi. Ut tamen Maiorum pietatem degener posteritas norit, breviter attingam, quae investigare de his licuit.» (Appendix secunda de Religiosis Ordinibus, qui olim in Hungaria floruerunt. Synodus Dioecesis sub Ferdinando II. Hun: reg.)

² Ossinger, *Bibliotheca Augustiniana* 363. l.

³ I. m. 457. l.

⁴ Fuxhoffer is megjegyzi *Monasterologiájában* 280. l., hogy a mohácsi vész után összes kolostoraink megsemmisültek, csak sok ügyel-bajjal kereshetjük nyomukat.

Post cladem Mohácsianam. «Omnia in Hungaria monasteria hausta sunt, ut adeo, non nisi operoso labore vel vestigia eorum reperire possumus.» 280. l.

⁵ «Propter fructus uberos, quos fratres ipsi in locis, in quibus degunt et domos habent, ad bene vivendum afferunt Christi fidelibus circa salutem animarum eorum etc. . . .» L. az ercsi-i oklevelet.

hatott náluk alacsony fokon, hiszen Esztergomban külön iskolát nyitnak az artes liberalesek számára, meg a teológiai tudományok fokozatosabb művelésére. A baccalaureus és a magister megtisztelő címeinek megadása végett olasz ágostonrendi examinátort küld ide az általános rendi káptalan. — A reformáció idején egyesek megtántorodtak ugyan hitükben, mert magával sodorta a kérlelhetetlen kényszerűség, meg a vészes áradat vak dühe, de találunk köztük vértanukat is, kik hitükért majd a pogány török ellen küzdve, majd a hitújítók előtt meg nem hajolva, életüket áldozták fel. (V. ö. Amandus : Capistranus triumphans és Wagner Károly : S. J. fentebb említett megjegyzéseivel.) A pestis idején 1510 körül ugyancsak önfeláldozóan teljesítették lelkipásztori kötelességüket és sokan közülük szent hivatásuknak áldozatai is lettek. (Fratr Márton provinciális levele a bártfaiakhoz, 1510 : «Plures fratres minime mittere valeo, propter contagiosum atrocissimae pestis morbum, qui multos ex fratribus nostris extinxit, et prostravit...» Wagner, Dipl. XXI. 545. l.)

A fennmaradt adatok gyérek és örülnünk kell, ha csak valamit is megtudunk róluk, de nem azért, mivel a régi magyar ágostonrendiek nem nyújtottak volna bővebb anyagot a róluk való megemlékezésre. A harcos évszázadok, a törökvész és török dúlás, az átkos hitvillongások, a katolikus hittől elpártoltak pokoli gyűlölete meg pusztító dühe miatt nem tudunk több és kimerítőbb adatot róluk, de amit tudunk róluk, mindenképpen csak dicsőségükre válik nekik, meg szülőanyjuknak, az Anyaszentegyháznak is. Rájuk illik a zsoltáros szava... Filii paraverunt laudem ipsius! Valóban jól mondhatjuk Pázmány Péterrel: «egykori kolostoraink történetének már csak e töredékét találhattam meg a sűrű bozóttal benőtt romhalmaz közt. Nekem ugyan hazánk e szépséges időszakára való visszaemlékezés is gyönyört szerez. Lehetett-e kedvesebb látvány, meg biztosabb érzés, mint annyi jól rendezett és felfegyverzett hadsereget látni, amely Magyarországért őrt állt, mert bizony azt tették kolostoraink. Imájukkal, könnyeikkel, sanyargatásaikkal, böjtölésükkel, áhítatgyakorlataikkal az Úristen kegyelmét esdekelték ránk, elhárították haragját és az Anyaszentegyház bevehetetlen védőfalát alkották. Szépséges békében, termékeny nyugodtságban, az Úr oltalmában élt ekkor nemzetünk, de most a szerzetesek száműzése után, a rombadöntött kolostorokkal, a szétdőlt szentélyekkel Isten kegye is elfordult tőlünk! A haragvó Mindenható százados harcokba sodorta hazánkat és még nem vonta vissza fenyegető karját!¹

¹ Péterffy Carolus : Sacra Concilia etc. II. 285. l.

III.

Az ágostonrendi remeték osztrák-magyar rendtartománya.

(Az osztrák kolostorok Tudományos meg lelkipásztori működésük. Hit-szónoklataik. Világnézetük. Magyarországi kapcsolatuk.)

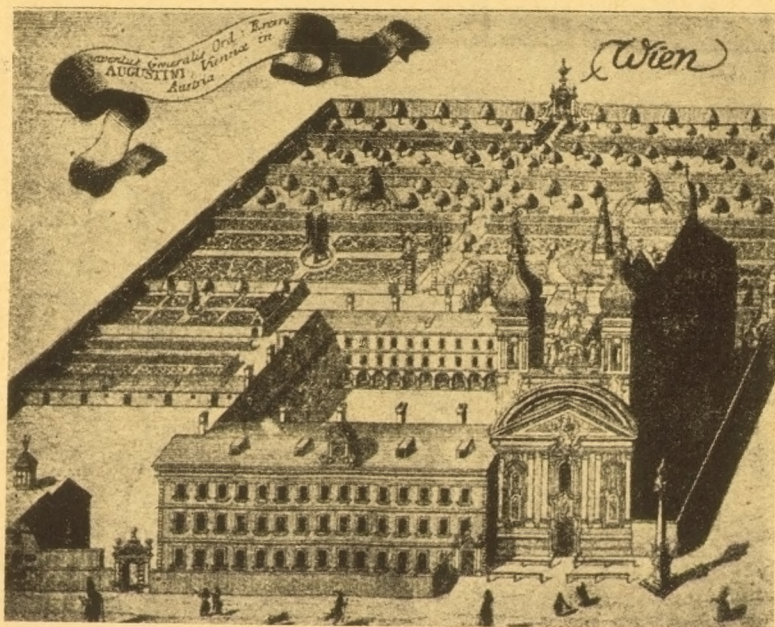
Míg hazánk örökös hivatása szerint egész Nyugat-Európának, de főleg a velünk szomszédos országoknak védőpajzsa volt és Ozmán vad népét feltartóztatva ezer sebtől sajgott, sőt csaknem elvérzett, eközben kulturális intézményeit, ezek közt a művelődést, a tudományt, meg a társadalmi jólétet is hiven munkáló kolostorait, a szellemi életnek e mindmegannyi végvárát romhalmazokba látta dőlni, úgyhogy soknak már *csak neve maradt* fenn, addig Ausztriában tovább élhettek s jóideig továbbra is kifejthették nemes hivatásukat a nálunk a föld színéről teljesen elpusztult ágostonrendi zárdák.¹ A XVII. meg a XVIII. században a stájer-karinthiai és az osztrák ágostonrendi kolostorok egységes tartománnyá csoportosultak.² Főhelyük Bécsben volt,

¹ A XVI. században azonban a bajor-osztrák kolostorokban sem volt rózsás a helyzet. A reformáció rendkívül csökkentette számukat. Wilaky János, a magyar származású bécsi perjel kérte a rend általános főnökét, hogy küldjön olasz rendtagokat. A XVI. század második felében tényleg sok olasz, de spanyol meg portugál ágostonrendi is volt a bajor tartományban és vagy 40 éven át olaszok is kormányozták. Wilaky jelentése szerint. (Paulus, Hoffmeister 133—135. l.) Ausztriában is nagy a zűrzavar. Az egyetlen fennálló kolostor a bécsi, a többi mind világiak kezében van és ezek magukhoz ragadták a rend vagyonát. «Egész Ausztriában — mondja Wilaky — csak két német testvér van, s ezek itt nálam vannak, ezekhez járul még két magyar, én magam vagyok a harmadik, úgyhogy már csak öten vagyunk rendtagok.»

² A XVII. század közepe táján P. Steinmoos Alfonz fáradozása folytán megújhdott az osztrák rendtartomány. A stájer-karinthiai rendtartomány egyesült az osztrákkal, 1669. a laibachi meg a fiúmei generális konventek is csatlakoztak hozzá a császár parancsára, ezzel végleg megalakult az osztrák ágostonrendi tartomány. A bécsi háznak azelőtt különleges helyzete volt, mint generális konvent a rendtartományon kívül állt és egyenesen csak Rómától függött. Az Országos Levéltár Acta Augustinianorum első kötegének első okmánya érdekes memorandumot tartalmaz, de évszám nélkül. Címe: Viennenses Augustiniani Conventus sui visitationem generali suo vicario deferendam petunt. (In Minuta.) Indokaik, mivel P. Kristof (Fromiter) perjelsége alatt a kolostorban anyagi, de erkölcsi romlás is mutatkozott, az új perjel szükségesnek tartja a vizitációt. 1. A Konstitúciók szerint köteles a rendfő vagy személyesen vagy általa kiküldött alkalmas rendtagokkal minden hatodik évben a vizitációt eszközölni mind a szerzetesi fegyelem meg-

ahol már 1256-ban tudtak megtelepedni és 1812-ig maradhattak. Ide tartoztak Baden (1288—1812), Bruck a Lajta mellett (1300—1788), Fiume (1367—1785; 1669-ben került az osztrák rendtartományhoz), a stájer Fürstenfeld (1363—1811), Grác (1287—1784), Korneuburg (1338—1808), Laibach (1366—1784), Muttens (Hohenmauten, a Dráva mellett Cili közelében 1399—1811), St. Leonhard in Vindischbücheln (S. Trinitatis, 1655—1811), Völkermarkt (Gentiforum Karinthiában 1308—1811).

Tekintélyes filozófiai meg teológiai iskoláik voltak Fürstenfeld-

9. ábra. A bécsi konvent, mint a rendtartomány székhelye a LandstraÙe-n.

ben, Grácban meg Bécsben. Ujonházuk a Bécs mellett fekvő kies Badenben volt. Jeles teológusok, akik a rendben elért magister fokozaton kívül a bécsi tudományegyetemnek hittudományi doktorai is voltak,

őrzése, mind pedig a rendtagok szükséges megélhetése végett. 2. Ezt meg is tették azelőtt az osztrák rendtartományban. 3. Ez a konvent generalis konvent lévén, a generalisoknak maguknak tartották fenn ennek vizitációját, a provinciális azonban szabadon rendelkezhetett a rendtagokkal. 4. P. Fromiter Kristóf két ízben is vizitálta a konventet mint a Generalis megbízottja; utoljára 8 év előtt, de senki másnak engedélye nélkül. «Sine alio requisito consensu». 5. A vizitátor stájer származású és a bécsi teológiai fakultás doktora. 6. A rendtagok kérelmére minden külső segítség kizárásával végzi majd a vizitációt. Idegenek (olaszok) pénzbe kerülnének. A felhozott indokok reményleni engedik a konvent felvirágozását!

tanították meg nevelték a rend fiatal nemzedékét. Ezek közül a Bibliotheca Aug. alapján nevezetesebbek: *Annapacher Anselm*, aki Bruckban teol. moralist, Fürstenfeldben filozófiát, Bécsben biblikumot tanított. *Caepeler Antal*, bécsi teol. doktor és magister, a rendi studium régense. *Corsido ker. János*, az írországi származású *Forstall Márk*, a gráci teol. studium régense, majd a morva premontreiek zabrdovince-i teológiáján a hittudomány tanára s végül kildara-i püspök, megh. Dublinban 1633-ban. *Gassner Károly* a filozófia meg a teológia tanára Grácban meg Bécsben, *Hörmánseder Anselm* bécsi teol. doktor Grácban filozófiát, Bécsben teológiát tanított. *Huetler Fructuosus* bonni teol. doktor és magister, Bécsben teológiai lektor; *Miller Cöelestin* Fiúmében teol. lektor, *Ottinger Márton* gráci teol. doktor, a gráci studium tanára. *Reichenbach Aurél* gráci teol. tanár, *Scheurer Gáspár* teol. doktor meg magister, a bécsi studium régense, *Schober Ernő* ugyancsak a bécsi studium régense volt. *Suppan Ágoston* a teol. moralis tanára, *Wunder Bonaventura*, egyetemi borostyánkoszorús, rendi magister Bruckban, Fürstenfeldben filozófiát, Grácban teológiát tanított. *Zutschenthall Alipius* teol. doktor és rendi magister Grácban meg Bécsben tanította a teológiát.

Filozófiai meg teológiai tanításukban a *Disputa* módszerét alkalmazták. A magyar Nemzeti Múzeum könyvtára meg a budapesti Egyetemi Könyvtár is több ilyen ágostonrendi disputát őriz. Így 1766-ban Mayer Aurél és Kare Gaudiosus «De gratia, iustificatione et merito» azaz a kegyelemről, a megigazulásról és az érdemszerzésről vitatkoztak Bécsben ünnepélyesen P. Annapacher Anselm definitor, hittudom. doktor és lektor előtt. Tréher Patrik és Lechner Prosper ugyancsak Bécsben vitatkoznak 1769-ben R. P. Chare Charus borostyánkoszorús előtt az isteni kegyelemről Szent Ágoston tana szerint. König Menyhért és Tretter János Grácban P. Rosnak Márton teol. egyet. tanár meg dékán előtt 1770-ben «De gratia Christi». *Tételüket egyszerűen és világosan adják elő.* Mi a kegyelem, kérdik? A szeretetnek sugalmazása (inspirációja), hogy a megismert igazságokat szent szeretettel teljesítsük; mert ez a sugallat világossá teszi előttünk azt, ami eddig nem okozott örömet, illetőleg nem tetszett. Van hatékony és van cselekvésre nem ösztönző kegyelem, a hatékony kegyelem győzedelmes gyönyör, vagy szeretet, amely aránylagosan magasabb fokú és legyőzi a vele ellenkező vágyakozást; általa ugyanis miként ezt a kegyelemnek nagy védője Szent Ágoston mondja (Liber de Corruptione et gratia c. I.), arra válunk képessé, hogy akarjuk a jót, és nagy hévvel szeressük, úgyhogy a lélek akarata legyőzze az ellenkezőre hajló testnek akarátát. A nem hatékony kegyelem (Gratia inefficax) megvilágosítja ugyan az értelmet, szeretetet

is sugalmaz, de az emberi gyarlóság és a rosszra hajló gyöngye akarat ellenáll neki. Hogy tehát ez a kegyelem is hatékony lehessen, több, erősebb fokú segítségre szorul. Ezután következik a pelágián-tévtan cáfolata.

E rendtartomány tagjai igen értékes lelkipásztori működést fejtettek ki, jelesen működtek az iskolákban, jelesen a szószéken. Különös vonzalommal terjesztették a Jótanács meg a Vigasztalás Anyjának (de bono consilio et consolatione) tiszteletét és Szent Ágoston harmadik rendjét, az övtársulatot. (Bővebben szólunk róla a budai kolostor plébániai működésének ismertetésében.)

A Bibliotheca Augustiniana több, mint hatvan osztrák ágostonrendi íróról számol be. Ezek többnyire a hitszónoklat irodalmát művelték. A nyomtatásban is megjelent szentbeszédgyűjteményekből tudjuk, hogy sokan közülük egyetemi hitszónokok voltak. A *bécsi egyetem hit-tudományi karának védőszentje* Olajbafótt Szent János volt; ünnepén a Szent István dómban az egyetem színe előtt szónokoltak többek közt P. Annabacher Mór és P. Annapacher Anzelm. P. Angerer Vilmos, P. Hauer Sándor, P. Huetter Fructuosus, P. Dolle Máté, P. Nani Facundus, P. Zutschenthal Alipius, P. Frank Özséb, P. Hörmanseder Anzelm. Őket hívják mindenfelé alkalmi szónokoknak. Így a *bécsi jézustársaságiaknál* Szent Ignác ünnepén P. Danzer József borostyánkoszorús szónokolt «Magnus Patriarcha, Fundator Societatis Jesu Sanctus Ignatius» jelmonddal. 1720. P. Frank Özséb: «Novum vas Electionis Dei Sanctus Ignatius» jelmonddal 1783; P. Rackenfels Lipót *Klagenfurtban a jézustársaságiaknál*, Xavéri Szent Ferenc ünnepén pedig a *gráci jézustársaságiaknál* a XVIII. század első felében. A *szervitáknál* Bécsben Szent Peregrin ünnepén P. Frank Özséb 1748. és P. Rackenfels Lipót 1734. «Ein glorreicher Wunderbaum in seiner Heiligkeit ist Peregrinus» címmel mondtak szentbeszédet.¹ A *gráci döméseknél* a dominikánus V. Pius pápa szenttéavatásakor P. Göppleis József, a *bécsi piaristáknál* Nepom. Szent János ünnepén 1744. P. Woller Godofréd, a *pozsonyi Erzsébeteknél* Szent Erzsébet ünnepén «Mulier fortis Salamonica» címmel 1751. P. Staudinger Nándor szónokolt. A *pozsonyi irgalmasoknál* ugyanő 1752. mondott dicsőítő szentbeszédet. Az 1655. *pozsonyi dietának egyházi szónok*a P. Steinmoos Alfonz, «a szónokok királya». «Granum piperis mortuum, contritum per P. Alphonsum Steinmoos» címmel mondta hitvitázó beszédét. P. Schönauer Dániel szentbeszédeivel sok eretneket térített vissza az egyházba a

¹ A budapesti Pázmány Péter-tudományegyetem könyvtárában «Conciones variae» c. sorozata több ágostonrendi szónoklatait is hozza. Ezek áttanulmányozása alapján szólunk róluk.

XVIII. században. Igen híres szónokuk volt P. Gassner Károly, aki a bécsi spanyol *trinitáriusoknál* szónokolt többízben. Csak egyik szent-beszédének címét adjuk itt: Das sichere, feste, hochehobene Taubennest in denen allerheiligsten Felsenlöchern derer fünff Wunden unseres, Erlösers Christi Jesu. A trinitáriusok egyik jámbor társulatának főünnepén mondotta el 1732 május 4. Ötletekben gazdag beszéde megkapó és mindvégig figyelemkeltő összehasonlítás a lélek meg a galamb közt. Amilyen biztos a galamb a sziklafalak üregeiben, oly biztos a lélek Krisztus szent sebeiben. A beszéd elején szerényen mondja el, bár volna szava olyan, mint a méhkas, amelyből Szent Ambrus édes szavai csepegnek, vagy olyan, mint Szent Bernát mézeskenyere, avagy Lactantiusnak tejtől áradó patakja, de mivel dicséretes galamb-fészkekről szól, tán beérik egyszerűbb galambturbékolással is. Általában szeretik a hosszú címeket (barokk stílus) és az antik vonatkozású példákat meg hasonlatokat. P. Schmidt Mihály korneuburgi szónok halottak estéjén ily jelmonddal beszélt: «Beträngte Gefangenschaft, oder die in dem Fegfeuer trostlos sitzende arme Seelen, deren klägliches Seuffzen», P. Schinl Teofil pedig: Bécsben 1700. a *Szent Borbála* templomban: «Eine biss in den Todt, ja unsterblich Verliebte Jungfrau: Heilige Märtyrin und besondere Patronin der Sterbenden — Barbara»,¹ P. Rungger József: Sancta Crux a Deo data Bernardo, suo ordini Cisterciensium et Gerardo Abbati gratioso in dulci ligno devota... a heiligenkreuzi (Baden m.) *cisterciek* ünnepén.

Tudós rendtagjaik közül sokan egyetemi tanárok, Bécsben meg Grácban is. A bécsi-hittudományi karnak dékánjai közt ott látjuk a híres írlandi származású Donellani Miklóst,² akit III. Ferdinánd 1655. XI. 18. tanácsosává nevezett ki. (Kinevezési okmánya a budai ágostonrendiek okmányainak első csoportjában megvan az Országos Levéltár aktái közt.) Továbbá Cäpler Antalt, Ruess Györgyöt, Schober Ernőt, Wutschnigg Pált, Maristone Jácintot, Paule Teofilt, Wunder Hugolint, Molitor Salvianit. A gráci egyetemen: Reichenbach Antalt, Corzido Keresztélyt, Molitor Salvianit, Rosnak Mártont stb.

Bár mindezek tekintélyessé tették rendjüket, mégis igen szerények maradtak. Hivatalos irataikban ritkán szerepel valamelyiküknek a neve, rendesen csak az ágostonrendi remeték perjele és konventje nevében terjesztik fel folyamodványaikat. Mindenkor csak a *szerzetes-rend* lép előtérbe, a rendtagok szerényen a háttérben állanak. Nem

¹ Az akkori német írással.

² Donellani M. mint száműzött jött Irlandból Bécsbe 1640. 1644. a bécsi egyetemen promoveálták s utána a teol. karon tanár meg dékán is volt. Perjel, tartományfőnök, gener. vikárius is volt. 1676. halt meg pestisben. — Pastor. teol. tank. irt.

harangozzák be embereiknek felléptét és működését, nem kovácsolják rendtársaik nevét fogalommá, csak az *ágostonrendi* (*Augustiner*) szó lép előtérbe, ha jelzőt is adnak neki, akkor a «szegény» szót alkalmazzák. Egy helyen ritkán is marad valaki; főleg a hitszónokokat szeretik változtatni, illetőleg kicserélni, legtöbbjük sok kolostorban fordul meg, mert meg kell szokniok, hogy nincs e földön állandó lakhelyük, mint nyugtalan vándorok majd csak az égben pihennek meg. Nem is kell itt keresniök a boldogságot, hiszen nincs a földön tartós boldogság, csak az égben. E földi életről azt kell tartaniok: «Nudare te potui, beare non potui». Hamis boldogság az, amit a föld ígér, voltaképen boldogtalanság, mert csak röpke, álomszerű. *Volatica sum, non tecum stabo! Foeda sum!* Dura sum!

A XVII. meg a XVIII. században ez az osztrák rendtartomány igyekezett Magyarországon újra feléleszteni az ágostonrendi szellemet,¹ legelőször mindjárt az országhatáron Lékán (Lockenhausen) 1655—1820; azután Budán (II.) 1700. Pécsen (II.) 1713. és Kanizsán 1713. Léka és a rövid idejű Kanizsa új alapítások; Budán és Pécsen, már mint láttuk, a mohácsi vész előtt is voltak, de azután egyik helyen sem találták meg régi kolostorukat, ezért használjuk e két kolostor mellett a római kettős jelzőjét. Alábbiakban sorban szólunk róluk, de legkimerítőbben *Budáról*, nemcsak azért, mert kiemelkedett valamennyi közül és róla maradt fenn a legtöbb történeti adat, hanem azért, mert ma is tovább él a kapisztránus ferencesek hagyománytisztelő, buzgó, virágzó vezetésében.

Az *osztrák-magyar ágostonrendiek tartományfőnökei*. A rendelkezésre álló okmányok meg nyomtatványok alapján szerepelt egyének sorozatát csak 1770-ig lehetett megállapítanom. Némelyikük csak mint exprovinciális szerepel és nincs megmondva, mikor volt tartományfőnök; mivel egyszerre több exprovinciális szerepel, csak hozzávetőleg tudtam az időrendi sort megállapítani. A most megközelíthetetlen bécsi meg gráci levéltárak adhatnának világosabb képet. A csak magyar születésű rendtagok teljes névsorát sem lehetett az előbbi ok miatt megszerezni.

Härtisch Nándor gen. perj. 1700. kör.

Achinger József 1704—1707.

Wutschnigg Pál 1707—10.

¹ Az osztrák kolostorokról azért adtunk itt ismertetést, mert az új és vajmⁱ kevés számú magyar kolostor kebelükbe tartozott, velük alkotott immár egy családot. Ők népesítették be új kolostorainkat, ők nevezték tagjait. Ők iparkodtak újra meghonosítani nálunk az ágostonrend szellemét és világnézetét.

- Achinger József 1710—13.
Cetto Zsigmond 1713—16.
Paule Theofil 1716—19. (1724-től provine emeritus.)
Dallhammer András meghalt 1718.
Steinpock Frigyes 1719—22.
Maristoni Jácint 1722—25. (1726. mint exprov. szerepel, 1720-ban pedig definitor generalis volt.)
Ruess György 1725—28.
Wunder Hugolin (1728—31. (1733. már emeritus provincialis.)
Hörmanseder Anselm 1731—34.
Zollenstein Lipót 1734—35. meghalt Pécssett.
Egerer Seebald 1735—38.
Molitor Salviano 1738—41. (1744. mint exprovincialis szerepel.)
Zutschenthal Alipius 1741—44.
Ruess György? gen. perjel 1744—47? (Bizonytalan, de háromszor is volt bécsi perjel.)
Cäpler Antonio 1747—51.
Claa Godofred 1751—54.
Scheuer Gáspár 1754—57.
Molitor Salvani 1757—60.
Schlechtleitner Bernát 1760—63.
Huetter Fructuos 1763—66.
Nader Augustin 1766—1769.
Schober Ernő 1769—

IV.

Az ágostonrendi remeték újra megtelepednek Magyarországon a XVII., XVIII. században.

A.

Léka. (1655.)

(A kolostor megalapítása. A Nádasdyak. Nevezetességei: Sírboltja, Kegyelemképei. Perjelei. Feloszlata.)

Az országhatár szélén állt a Nádasdyak ősi vára, Léka. Ma jórésze már romokban hever, de megmaradt teljes épségben érdekes lovagterme. Kies a vidéke, a várhegyet gyönyörű erdők övezik és a Gyöngyös patak hullámai folyják körül. Nem volt mindig a Nádasdyaké, sőt egyházi eredetűnek mondják, állítólag a templomos lovagok voltak első urai. Volt idő, mikor Ausztriához tartozott (XV. század), miként ma is. Aztán a Kanizsayaké lett s a család férfiágának kihaltával, Kanizsay Orsolya révén férjére, Nádasdy Tamásra szállt. Nádasdy Ferenc országbíró, a tragikus sorsú magyar Krózus Bécsben megismerkedett az ágostonrendiekkel, P. Magister Donellani Miklós bécsi perjellel, egyetemi tanárral meg császári tanácsossal. Az ő hatására tért vissza Luther felekezetéből a katolikus vallásra s miután tolintinói Szent Miklós élettörténetéről is az ő előadása nyomán szerzett tudomást, elhatározta, hogy a várkastélyával szemközt emelkedő dombon templomot meg kolostort építtet az ágostonrendiek részére Szent Miklós püspök meg tolintinói Szent Miklós tiszteletére 1651 és 1659 között.¹ Az alapító oklevél tudniillik 1655 Mindenszentek ünnepén kelt.² Az alapkövet 1656 Sárlos Boldogasszony ünnepén tették le, miután P. Magister Syrott Caesar már korábban jött néhány rendtaggal Lékára,

¹ Turóczi L. *Ungaria cum suis Reg. pag. 15.* így szól róla: «Augustiniani filii, qui vulgo de Larga Manica audiunt, Lekae habent sedem, templumque bellissimum. Fundator est Franciscus Nádasdius, marmoreo ibidem in tumulo conditus... In hac Augustiniani de Larga templum habent et coenobium exstruunt peramplum».

² Az alapító oklevél húszezer forint tőkét, évi hat métermázsza gabonát, százhusz urna bort biztosít számukra. Később utóbbinak helyébe a kis langecki malmot, harminc hold szántót és évenként harminc font szőlőt kaptak. A plébániának is volt két szőlője.

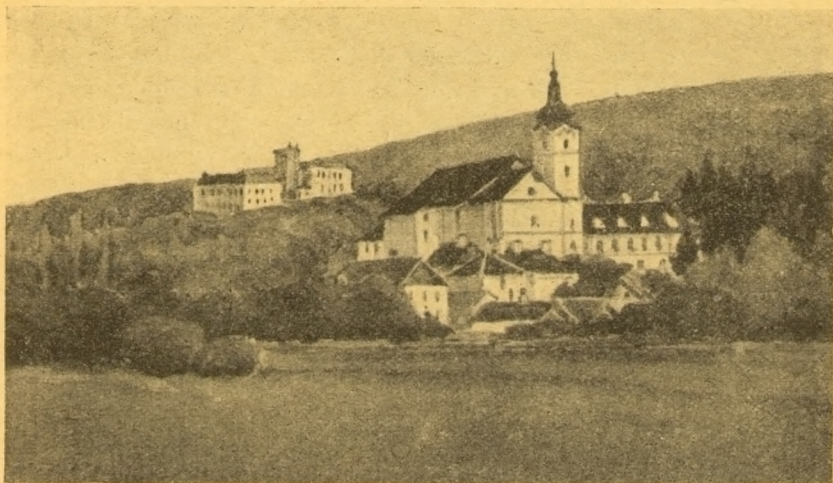
ahol a régi katolikus plébániát foglalták el. A luteranizmus ugyanis teljesen hatalmába ejtette a községet, alig volt még néhány katolikus család Lékán; de az ágostonrendiek buzgósága visszahódította őket az Egyháznak. Az alapkövetétel nagy ünnepélyességgel történt. A magyar szentbeszédet Losy Mihály esztergomi kanonok mondotta, a németet pedig P. Mag. Syrott Caesar. A szép templom főoltárának képét Kéry György csepregi származású festőművész készítette. Ezáidőben kapták meg a lékai plébániát is a következő leányegyházakkal: Pilgersdorff, Rattersdorff, Steinberg, Lutzmannsburg, Nedersdorff és Weppersdorff községekkel, de azután csak az első hármat tartották meg. Piringsdorffot is ők látták el, mivel órányira távol volt a kolostortól, később külön lelkészeket küldtek oda a hívek nagyobb lelki gondozására, így mindjárt P. Fritsch Jánost és utána másokat.

A lékai kolostort különösen két dolog tette nevezetessé. Itt pihennek a templom kriptájában a Nádasdyak meg a Draskovich grófok. A krypta szép kockakövekből épült, tágas, eléggé átjárja a nap-sugár meg a szabad levegő, mindkettő számüzi belőle a dohos kryptaszagot. Falait festmények díszítik, művészi értékű koporsók sorakoznak benne, úgyhogy ritkítja párját. Elsőnek Nádasdy Ferencné sz. Eszterházy Anna Júlia, Eszterházy Miklós nádor leánya, az alapító Nádasdy Ferencnek neje került ide. A női nem dicsősége volt, mert minden női erény ékesítette.¹ Pottendorffban halt meg 1669 jan. 22-én, onnan ugyanazon év okt. 7-én idehozták tetemét. Hatalmas márvány síremlékének jobboldalán e felírást olvashatjuk: *Exc. D. Com. Annae Julianae, Esterházy Palatini filiae, triumque Palatinidum socru* *Exc. D. Com. Francisci de Nádasd, iudicis curiae regiae XXV. an. Rarae thori sociae, sex filiorum et octo filiarum matris, quinque nepotum aviae, natae XXVIII. Febr. anno MDCXXX. piae et lectissimae coniugi moestus maritus posuit. Obiit XXII. jan. MDCLXIX.* A síremlék lábánál pedig ezt olvassuk: *Quisquis ades, quaerens, quis nam hac claudatur in urna? Heu! Lachrymas maestus lumine funde pias. Binus amor, pietas bina et virtutis imago, sexus honor, rari lumina bina thori.* Tehát Nádasdy Ferencné Eszterházy Julia Anna, ritka szép házasesletnek társa, hat fiúnak és nyolc leánynak anyja, öt unokának nagyanyja pihen itt. Jámbor és legkitünőbb feleségének állította e síremléket gyászbaborult férje. Bárki vagy és kérded, kit takar e sírbolt, ó, sírj, kérlek, gyászos könnyeket. Kettős szeretet, kettős jámborság, az erénynek mintaképe, nemének dicsősége, ritka házasesletnek kettős fénye pihen itt.

¹ Dicsőítő beszédet mondott róla P. Hoffmann Ágoston eremita, kiváló hit-zónok. Beszédét Bécsben adta ki 1669-ben.

E márvány síremlék baloldalán pedig az ugyancsak itt nyugvó férjének, Nádasdy Ferenc grófnak, Fogaras örökös kapitányának, cs. kir. titkos tanácsosnak és királyi udvarnagy bírónak sírfeliratát látjuk, aki negyvenkilencedik évében 1671 ápr. 30-án távozott az élők sorából: Franciscus Nádasdy cum coniuge fida Anna Esterházy bina sepulchra tenent. Vivit honos, vivunt benefacta ex praemio tanti Stemmatis, et aeternum nuntia fama canet. Nádasdy Ferencné meg hitestársának, Esterházy Annáé e kettős sírhely. Nem múlik ki a tisztelet, élnek az ilyen nemes törzs jóságából fakadt jótettek, örökké magasztalja őket a róluk beszélő hír.

A második síremlék Nádasdy Tamás grófé. Már 1562 jún. 2-án

10. ábra. Léka, ma Lockenhausen, Burgenlandban.

húnyt el Egervárott, ahol tetemét felesége, Kanizsay Orsolya márvány koporsóba tétette 1699-ig; amikor Nádasdy Ferenc Lékára szállíttatta. Lángeszű ember volt, több nyelvben jártas, békében meg háborúban egyaránt kiváló; a Petendiek ősi családjából származott. Itáliában tanult, ahonnan Kajetán bíborossal Budára térve, Ferdinánd örökös tanácsosa, főkincstárosa, majd az ország nádora volt. Ezeken kívül még 17 Nádasdynak és 14 Draskovichnak teteme pihen itt.

A kriptában a Boldogságos Szűznek egyik kegyelemszobrát is őrzik. Nádasdy Ferenc állíttatta fel. Eredetileg Kéry János grófnak-apáttói várkastélyának kápolnájában volt, az eretnekek azonban kítették innen s a kútba dobták. Egyik alkalommal, mikor lovakat itattak itt, ezek meghökkentek, mert roppant nagy fényözön áradt ki

a kút mélyéből; a jámbor hívők odasiettek s megtalálták a kútban a szent szobrot, azóta nagy tisztelettel vették körül. Nádasdy Ferenc megvizsgálta az ügyet. Miután igazságáról meggyőződött, kriptájába vitte a szobrot. Nagyon tisztelte a kegyelemképet Eszterházy Pál nádor. Sokszor ostromolta könyörgéseivel és tiszteletét másoknak is ajánlotta. Minden pénteken, de máskor is volt ott szentmise.¹ De volt a lékai kolostornak *más nevezetessége*, más kegyelemképe is. Rött (Rattersdorf) községnek temploma ugyanis a hívektől nagyon tisztelt Mária-képet őrzött. Egy kőszegi asszonyság, Malschitz Borbála hozta ide elhunyt leánykának emlékére 1644-ben. A hívek szerettek előtte imádkozni, mert igen sok imájuk meghallgattatásra talált. Sok búcsújárással is hódoltak neki. A reformáció idejében azonban az eretnekek dühe eltávolította a templomból s a képnek nyoma veszett. Az ágostonrendiek azonban megszerezték e kép másolatát s templomukban köztiszteletnek tették ki, abban a reményben, hogy a Boldogságos Szűz megsegíti őket hittérítő munkásságukban. Valóban meg is segítette őket, mert gondos lelkipásztorkodásukkal Lékát csakhamar *teljesen katolikussá tették*. Megszerezték azonban az eredeti rötti kegyelemképet is. P. Schmauchler Hermann véletlenül rátalált egy kőszegi luteránus polgárnak, Ambróz Mihálynak házában és sok-sok könyörgésre megszerezte tőle 1709-ben. Azóta a kolostor kórusában tisztelik. Minden szombaton, de máskor is szentmisét szolgáltatnak oltárán, mint a betegek vigaszát és csodás gyógyítóját tisztelik. A kőszegiek Kisasszony napján zarándokoltak ide, felajánlották neki a Bölcsesség Székének a tanulmányosság összes gondjait meg problémáit. A tanév végén ugyancsak hálából zarándokoltak hozzá.

A templom kriptájában pihen a szentéletű *P. Fritsch János* ágostonrendi szerzetes is, megszentelte a helyet szüntelen imáival, böjtjeivel, s míg maga ciliciumot viselt, ostromozta magát, addig a szegények és betegek szorgos gondviselője volt.

A lékai zárdát csaknem huszonkét évig vezette és felvirágoztatta első főnöke: *P. Syrott Caesar*. Már előzetesen több helyen, mint Bruckban, Badenben, Bécsben perjel, s kétszer tartományfőnök is volt. Kitűnő vezetőképeségei rendelkezett s fáradhatatlan volt rendje felvirágoztatásán. A pápóczi kolostort is vissza akarta szerezni, de fáradozása sikertelen maradt. P. Schier Xystus Scriptor. prov. Aug. et Hung. című kéziratában így jellemzi: *Felici gubernandi ratione et eximio promovendi ordinis Zelo clarus*. 1678 okt. 28-án bekövetkezett halála után P. (Schwaiger) Fulgent volt a perjel 1678—1692-ig; azután

¹ Pater Schier Xytus, Hyperdulia Augustiniana C. kézirat 36. l.

Sauer Caesar 1695-ig ; majd Rintenberger Aurél 1701-ig ; Hertenfelder Maximus 1704-ig, Holler Lajos 1707-ig, Hammerschmidt Mátyás 1710-ig, Dattenrieder Lipót 1713-ig, Göppleis József 1714-ig, Zollenstein Lipót 1719-ig, Dattenrieder Lipót 1720-ig, Scharf Ignác 1722-ig, Göppleis Károly 1723-ig, *Jaithe Aurél* 1728-ig. Rettenthetetlen ördögűzőnek hírében állt e szentéletű, a lelkek megmentésében és megszentelésében fáradhatatlan szerzetes. Sok embernek adta vissza lelki szabadságát. Követte Scharinger Patrik 1730-ig ; Hackstock Antal 1734-ig, Ollischer Szaniszló 1737-ig, Schmied Mihály 1740-ig ; Steingruber Nándor 1746, Erhard Jodok 1749-ig, Szaliet Miklós 1754-ig, Höger Gotthard 1761, Haincz Angelus 1767, Schlechtleitner Zsigmond 1770, Mayr Sándor 1773 ; Mallenger Román 1776-ig, Christl Lipót 1777-ig († nov. 4.), azután Schwartz Florentin ; utolsó perjele P. Amon Tivadar volt 1784 VII. 20-ig. — P. Rosnak, a termékeny Schier Xystus történetírónak nagy tisztelője itt írta meg *Die Belagerung der Stadt Günz* 1532. c. művét 1789-ben. A rendtagok közül sokan fordultak meg itt e kies vidékű kolostorban, hol pihenőre, hol meg csendes, zavartalan irodalmi működésre ; sokan itt is tértek buzgó működésük után végső nyugalomra. A rend írói közül itt működtek Annapacher Móric, és itt is halt meg 1708 IX. 9. Göppleis József, aki egyúttal mogersdorfi lelkész is volt, itt halt meg 1731-ben ; továbbá Hilmayer Prosper † 1755, Paumer Pál † 1736, Rackenfels Lipót † 1759 I. 16., Scharinger Patrik, Schmied Mihály † 1741 nov. 23. 60 éves korában, Syrott Caesar, Vogrin Benedek és mások.

A munkabíró ifjabb rendtagokat pedig bőségesen foglalkoztatta a környék kiterjedt lelkipásztori munkássága.

P. Amon Tivadar 1784 VI. 20. összefoglaló jelentést tett a lékai ház vagyoni állapotáról.¹ Volt a szomszédos Lange községben kis malmuk ; évi 59 forintot és 54 krajcár hasznót hozott. Léka községgel egyetemben is volt malmuk, a kolostor mellett falusi házuk és gazdaságuk, mindezek együttesen évi 300 forint hasznót nyújtottak ; az Eszterházy-uradalom Rotheneur hegyfokán volt 28 egész $\frac{3}{4}$ hold szőlőjük, a lékai hegyfokon 2 szőlőjük, néhány szántójuk meg rétjük. Összes évi jövedelmük ezek után 426 forintot és 42 krajcárt tett ki. Különböző bankoknál elhelyezett 31.178 forint tőkepénz után 2317 forintot és 15 krajcárt kaptak. Évi misestipendiumuk 137 forintra ment, harangozás után 10 forintot kaptak, a tizedből 230 egész 43 tizedforintot, bor és gabonából 415 forintot, stóla után 174 forint 46 krajcárt, az Eszterházy-uradalomtól pedig évi 20 öl fát, 43 forint értékben. Összes

¹ Kincstári Levéltár: Acta abolitorum Augustinianorum Monasterium Levcense (Lockenhausen-Léka).

évi jövedelmük 3344 egész 59 és negyed forint volt, de ebből állandóan kellett 22 személyt élelmezniök, 12 szerzetest és tíz szolgát. Templomi kiadásaikra, ú. m. zenére, gyertyákra, miseborra, ministránsokra, a templom, a kolostor, a gazdasági ház rendbentartására, a bécsi központi ház részére és a 22 személy élelmezésére évenként 5873 forint 10 krajcárt kellett fordítaniok.

II. József könyörtelen rendelete Lékáról is számüzte az ágostonrendieket. A plébániát és a környék néhány lelkési állomását mégis 1820-ig vezették. Ekkor adták át a szombathelyi egyházmegye papságának. Kolostorukból kastély lett, az Eszterházy hercegek alakították át maguk számára. De az ágostonrendiek régi temploma még ma is ott áll és fennén hirdeti nagysikerű missziós munkájukat, mert Lékát és vidékét ők tették újra katolikussá a rötti Szűz Mária pártfogása és oltalma alatt.¹

¹ V. ö. P. König Menyhért kéziratával és P. Rosnak Márton: *De monasteriis prov. Austriae et Hungariae O. Erem. S. P. Augustini succincta notitia hunc in usum dumtaxat iuniorum eiusdem provinciae alumnorum*. Viennae 1770. *Litteris Schulzianis*. P. Rosnak Márton: *Memoria provinciae Hungariae Augustiniane antiquae* 1778 Grac. Wittinger: *Die königl. Freistadt Günz und ihre Umgebung*. 163. l.

B.

Buda. II.

1. Az ágostonrendi remetek második megtelepedése, Budán.

(Egykori kolostoruk romjait akarják életrekelteni. Folyamodnak a cs. kir. udv. kamarához; Széchenyi Pál kalocsai érsek meg veszprémi püspökhöz. A budai kamara kormányzósága más telket ajánl. Elfogadják. A Gellérthegyen 18 hold szántót kapnak. A megtelepülés. A jézus-társaságiak segítő keze.)

Budavár dicsőséges visszafoglalása után, mikor a félhold kísérteties fénye mindinkább fogyóban volt, elszomorító pusztaságok, romokban heverő templomok meg kolostorok, üresen ásító imaházak meg kopott minarettek¹ szinte önkénytelenül hívták hazánkba a szomszédos országok szerzeteseit a romok eltakarítására és új keresztény hitélet felgerjesztésére. Így az ágostonrendiek szerzeté, amelynek a mohácsi vész, meg a reformáció előtt oly virágzó élete volt hazánkban, most újra részt kívánt venni az apostoli kultúrmunkában. A rend római generálisa, P. E. Serang Miklós, nem szűnt meg figyelmeztetni az ausztriai házak főnökeit, hassanak oda, hogy más szerzetesrendekkel egyetemben ők is induljanak hazánkba missziós munkára és foglalják vissza ősi jogon egykori kolostoraik romjait (i. proprio vel aequivalenti de iure et aequitate). A méltányosság meg a jog alapján szerezzék vissza a régi területet, avagy a vele egyenértékűt. Ezért a bécsi ágostonrendiek keresve-keresték módját, mikép térhetnének vissza Budára, ahol már — mint láttuk — a XVI. században is volt szép, jelentős kolostoruk, de, sajnos, a török feldúlta s elpusztította 1541-ben. Perjelük, *Härtisch Nándor*, de főleg a Magyarországra való visszatérés főmotora, *P. Achinger József*, ügyesen szövögette a nem kis jelentőségű tervnek szálait. Bécsben nagy tekintélynek örvendett rendjük, hiszen itt fejtette ki nagyszabású lelkipásztori munkásságát a német hitazonoklás nagymestere, az elmés ötletekben meg szólásmódokban ki-

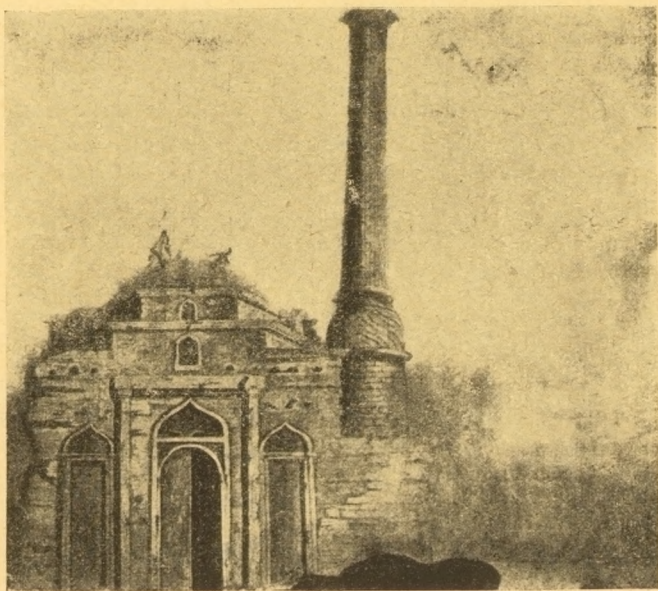
¹ Szerémi György az *Epistola de perditione regni Hungarorum*-ban mint szemtanu számol be a szomorú látványról, amely eléje tárult, amikor 1526 okt. 31-én János király kíséretében Budára érkezett. Csak pusztá kéményeket és temetetlen holttesteket látott mindenfelé. Ez a pusztulás a győztes török sereg műve volt — mondja Gárdonyi A. Bpest multjából c. munka V. k.-ben —, de Budavár visszahódítása és védelme is romokba temetett mindent.

fogyhatatlan P. Ábrahám a. St. Clara sarutlan ágostonrendi, akinek hatása teljes századon át volt érezhető az egyházi beszédeken, nemcsak rendjének tagjai közt, hanem az egész német papság körében. Mindegyikük őt iparkodott utánózni, szónoki fogásait ellesni, szónoki nyelvét, szólásmódját követni. Valóban, nevének fénye soká ragyogta be híres szószerzőjét. E fénynek közvetlen hatása alatt állt a sarus P. Härtisch Nándor perjel és lelkes társa, P. Achinger József is, midőn Bécs számottevő férfiaiival, magasrangú, befolyásos katonáival, meg tekintélyes magyar családokkal megbeszélték magyarországi újabb megtelepedésük lehetőségeit. Kiváncoktak Magyarországra, de őket is kívánták ide. Különösen Rittersheimi Reiter György budai cs. főtisztviselő igyekezett őket rábeszélni, hogy jöjjenek Budára. Mozgatták az ügyet a jézustársaságiak is, elsősorban P. Hevenessy, mert megígérte nekik, hogy visszasegíti őket Budára. De bármilyen befolyásos embereik is voltak, az illetékes magyar hatóságok megkérdezése meg beleegyezése nélkül mégsem sikerült volna a tervbevetett megtelepedés. Kultúrunkára vállalkoztak tehát. Parlagon heverő földet — az pedig elég sok volt akkor Budán — kértek a magyar királyi udvari kamarától, mégpedig szőlőművelésre. A magyar királyi udvari kamara kormányzósága adott is nekik a budai hegyek lankáin három telket, összesen harminc negyedet, mégpedig 1699-ben az Orbánhegyen, a Józsefhegyen (az út meg Klauber Miksa telke közt), továbbá a Mátyás-hegyen (Jaroschina Mátyás meg Huszár Ferenc telke közt), körülbelül 18 holdnyi területet. A szőlőművelés megkezdődött. E célból Budára küldték P. Bernardovics László rendtagot. Rendi számadásuk könyve hűségesen mondja el, hogy 1699-ben 88 tallért, 30 krajcárt adtak ki a határkövek elhelyezéseért és telekkönyvi kiadásokért.¹ Gondjuk volt ugyanis arra, hogy tulajdonjogukat most már a telekkönyvbe is foglaltassák, ami 1699 okt. 26-án meg is történt.² Ezek a szőlők, illetőleg várható termésük arra szolgáltak, hogy fedezzék majd az odatelepülő rendtagok eltartását. Most már könnyebben fordulhatott a bécsi rendfőnök a magy. kir. udvari kamarához újabb kérelemmel, hogy Budán megtelepedhessenek egynehányan, mert Bécsből igen bajos intézniök a szőlőművelést. Nyil-

¹ «Weingartenbuch» a magy. kir. Pázmány-tudományegyetem kéziratárában. — Az említett összegből Vogl Konrád budai kőműves 24 tallért kapott a kövek kifaragásáért, meg elhelyezéseért. A köveket saját területük adta, szállításukról is maguk gondoskodtak. A 88 tallér többi része hivatalos (4 tallér, harminc kr.) meg discretionális kiadásukra (48 tallér) ment; a telekkönyv írnokát 12 tallér jutalomban részesítették. A kövek elhelyezése miatt azonban némi ellentét merült fel köztük, meg Rittersheim Reiter György között. (Orsz. Levéltár I. fasc. őrzött levelezésük alapján.)

² Orsz. Levéltár, az ágostonrendiek okmánytárának I. fasc. 4. és 5. aktája alapján.

tan meg is mondják, hogy főcéljuk meg szándékuk szent rendjüket Magyarországra átplántálni, ahol a kereszténység esküdt ellenségének, a töröknek uralma előtt oly szépen virágzott; elsősorban pedig Budára kíváncsoznak, hogy ott újra terjeszthessék a katolikus hitet. Vannak pártfogóik is, akik a szent rend iránt táplált tiszteletükből és szeretetükből kifolyólag közreműködni fognak kolostoruknak felépítésében. Kérnek tehát helyet, azaz telket Budán, amiért örökké hálásak lesznek.¹ Folyamodtak a budai cs. királyi kormányzósághoz, kérvényük-

11. ábra. A Királyfürdővel szemben az utolsó budai török mecset, amelyet az ágostonrendiek visszakértek.

ben jelzik azt is, hogy Budán egyéb alkalmas hely nem lévén, azt a török imaházat kérik, ahol egyideig most sőt főztek, de kérik a körülötte levő kis tért is, hogy rajta kolostort építhessenek.² A cs. udvari

¹ U. o. I. F. 6. a.

² U. o. I. F. 7. a. Ez az imaház az Oszman bég dzsámija volt a Király-fürdő szomszédságában, a mai törvénytörési épülettel szemben. Miller Ferd., a város XVIII. századbéli monográfusa még 1760-ban panaszkodik, hogy ideje volna a pogányságnak a kat. ker. fővárosba éppen nem illő maradványát eltüntetni. (96. l.) «*Fanum Turcicum, in quo nunc Salnitrum paratur, quod potius ne in hac romano catholica civitate Mahometismi memoria supersit, demolendum esset.*» Ez volt az ú. n. Salétrom-mecset. Marsigli jelentésében így szól róla: *Il tempio della Porta del Gallo: vi restano le mura...* Veress E., Marsigli jelentései és térképei Budavár 1684—1686. ostromáról. 136. l.

kamara mérlegeli kérvényüket. 1700 VII. 26. kelt válaszában világosan adja értésükre, hogy Buda ugyan bőségesen van ellátva szerzetesekkel,¹ de tekintetbe veszik nagy és érdemes multjukat, éppen ezért nem ellenzik a visszatelepülést, ha kéregetéssel meg alamizsnagyűjtéssel nem lesznek a budai lakosság terhére. Egyben figyelmezteti a rendet, hogy az egyházi hatóság engedélye elsősorban szükséges a további lépésekhez. A bécsi kamara ugyanilyen értelemben írt a budai kir. kamara kormányzóságának is, és Ófelsége nevében meghagyja, hogy Budán a Vízivárosban, de «absque praeiudicio publ.», azaz a lakosság kára nélkül, tisztességes helyet ajánljanak fel a tartományfőnököknek vagy megbízottjának.²

A rend most bizalommal fordul Kollonich Lipót felé, hiszen szívügye, hogy a töröksujtotta magyar föld újra kereszténnyé és katolikussá legyen.³ De Kollonich mégsem egyházi ura Budának, ezért jóakarójuk, Rittersheim György, bizalmasan értesíti őket, hogy nem Kollonichhoz, hanem a kalocsai érsekhez kell folyamodniok,⁴ mert az egyúttal a veszprémi püspökségnek is ura. Buda pedig ezidőben még a veszprémi egyházmegye területén volt.

Ékesszavú feliratban fordultak most Széchenyi Pál kalocsai érsekhez a megtelepülés engedélyeért, hivatkozva arra, hogy egykor virulós az Egyház dicsőségére szolgáló rendi életük volt Magyarországon. (Cum flore et Ecclesiae decore.) Megemlítik azt is, hogy van már szőlejük Budán, amely 3—4 rendtag eltartására elegendő, egyéb szükségleteiket pedig a bécsi rendház fogja fedezni, és sem koldulással, sem pedig a szerzetesek számának fölös szaporításával nem lesznek a város terhére. Széchenyi Pál kalocsai érsek 1700 VII. 20-án kelt leiratában kegyes és jóindulatú beleegyezését adja ahhoz, hogy az ágostonrendiek érdemes rendje, amely századokon át itt virágzott hazánkban, de a kereszténység átkos ellenségének, a töröknek kegyetlenkedése miatt elvesztette kolostorait, most újra megtelepülhessen Budán, újra megkezdhesse áldásos működését.⁵

¹ Még 1687 IV. 27. értesítette a Consilium Bellicum az udvari kamarát, hogy lelkeszi tevékenység folytatására csak a jézustársaságiak, a ferencesek, meg a karmeliták jöhetnek a felső várba.

² U. o. F. I. 6. és 8. a., továbbá F. I. 7. a. . . Circa foundationem PP. Augustinianorum Budensium et eorundem fundos civicos . . . és Augustinianis Budae in civitate aquatica pro Ecclesia et monasterio erigendo accom. locus assignari altissimo loco praecipitur. 1700.

³ U. o. f. I. 9—10. a. . . «Ex innato suo sanctissimae religionis zelo pium nostrum conatum promovere non dedignetur.»

⁴ U. o. f. I. 3. a. 1699. VIII. 4.

⁵ U. o. f. I. 8. a. . . benigne annuerimus et consenserimus, quatenus sacrum hunc suum ordinem in suburbio civitatis Metropolitanae Budensis dioecesi nostrae Vesprimiensi subiectae, ubi aliquando exsistere, iterum erigere et Deo ibidem rite famulari iuxta sanctum institutum suum possint ac valeant.

P. Bernardovics László még ugyanazon évben fordul a budai kamarához, hogy a Vízivárosban, a Duna felé eső területen, mégpedig a Kammerhofshäustól a Thor Rundell-ig, ötven ölnyi széles területet kaphassanak harmincöt ölnyi hosszúságban.¹ A budai kamara értesíti a bécsi cs. kir. udv. kamarát, hogy nem teljesítheti a rendnek ezen kívánságát, mert a kérelmezett helyen sörgyárat meg vendéglőt kíván építeni, de hajlandó más helyen telket adni, pl. a harmincadadóhivatal meg a vámház telkén, esetleg másutt.

A bécsi konvent újra folyamodik a cs. kir. udv. kamarához, hogy nem lesznek Buda polgárainak terhére; egyes rendtagjaikat a környék plébániáira küldik kisegítésre, azonban olyan helyet kérnek kolostoruk számára, amely elég messze esik más szerzetesházaktól, esetleg a város falain kívül, pl. a várhegy alján, a két oszlopos kereszt között.

P. Bernardovits László 1699 X. 26—1702 IX. 23-ig Rittersheim György m. kir. kamarai tanácsosnál lakott mint vendég, hogy innen intézhesse a rendi definitorium megbízásából ügyüket. Miután legfelsőbb helyről is sürgették kérelmük teljesítését, még 1700 VIII. 20-án a város falain kívül, de az országúton (a via regia-n) Zillich Ferenc telke meg az Olajfák-hegye közt a kőbányáig 64 ölnyi hosszú és 11 ölnyi széles telket kaptak.² Ezen ünnepélyes alkalommal az udvari kamara képviselőjében báró Kurtz Ignác budai kamarai intéző, Sautermeister Frigyes budai polgármester, a rend részéről pedig P. Achinger József szerepelt. Ugyanekkor a Gellérthegy alján 18 holdnyi szántót kaptak. 1701 október 16-án megnövekedett eddigi birtokuk annyiban, hogy megvettek 400 forintért a telkükön álló házat és így tehermentessé vált az is, mert immár a kolostor közvetlen birtokához tartozott.³ Ugyanakkor megtoldotta a kamara a telket még 2 és ½ negyed szőlővel, úgyhogy területük Pischberger főhadikomisszárius meg Kinzl Mihály fuvaros telkéig ért. E rész után azonban már kellett tizedet fizetniük. Erről 1701 X. 16-án okmányt is állítottak ki.⁴ P. Bernardovits László időközben Pleyern József János kamarai titkárhoz költözött, de már mint fizető vendég, mert Rittersheimék a Várba mentek lakni. 1704 I. 25-én a telkükön álló Pammer-féle házat foglalta le ideiglenes szerzeteslaknak, de mivel forradalomtól féltek, ismét Pleyernhez tért vissza. 1705-ben már társat is kapott Fr. Weitsche Konrád személyében, s így ők tekinthetők a budai ágostonrendi konvent első tagjainak.

¹ U. o. f. I. 7. a.

² U. o. f. I. 11. a. ... Augustinianis super fundo Budae in civitate aquatica ad viam regiam pro monasterio et Ecclesia assignato et tradito fundamentales literae. 1701. X. 16.

³ U. o. f. I. 12. a.

⁴ U. o. f. I. 11. a.

Mit hozhattak az ágostonrendiek Budára, mit Magyarországra? A nagy császárvárosból jöttek. Bár nem voltak mind annak szülöttei, de ott nevelkedtek, ott működtek s így hatása alól sem vonhatták ki magukat. Amit akkor a birodalmi főváros nyújtott tudomány, művészet, irodalom terén, az mind rájuk is hatott. «In Wien trifft sich die Welt. Es ist kein Wunder, daß dieses internationale Leben, das für Jahrhunderte seinen Sitz in Wien hatte, dem Gesicht der Stadt, dem Gesicht des Landes seinen Stempel aufdrückte.» Lelküket megszállta a könnyed, kedves, dalos, zenés, másokat oly gyorsan meghódító bécsi eredetiség, meg kedélyesség. «Auch Fremden löste sich in dieser Landschaft das Herz», mondotta egy osztrák kultúrpolitikus. Magukkal hozták az uralkodóház iránt tanúsított nagy tekintélytiszteletet, hiszen akkor hatalmasan terjesztette ki szárnyait a kétfejű sas, és diadalmasan tekintett kelet meg nyugat felé, védelmezte ozmán vad népe ellen a keresztény európai kultúrát, nyugat felé pedig a franciák viláгурalmi vágyaival szállt szembe. A barokk Bécsből jöttek, melyet a jézustársaságiaknak délről hozott, alakító erőt kifejtő, a színek káprázatos pompájával ható, dús aranyozástól ragyogó stílusa, mint a diadalmas ellenreformációnak legnyomatékosabb kifejezője és hirdetője, olyannyira megtermékenyített. Mint teológusok az augustinianus iskolának vigasztnyújtó kegyelmi tanával jöttek a praedestináció kétségbeejtő, sötét világnézetével szemben és jöttek mint a szent igének mesterei. A bibliára, az igére hivatkozó, csak szónokló protestantizmussal szemben kiváló katolikus prédikátorok kellettek, és ők valóban azok voltak. Nem elvont igazságokat tártak az ilyenekre nehezen figyelő nép elé, hanem szemléletes hasonlatok színes képeit, anekdotákkal fűszerezve, a nép életéből vett jelenetek sorával tanítottak és buzdítottak, mert a népre akartak hatni, szeretni és megérteni iparkodtak a népet. Játszi humor meg igazi jámborság párosult igéikkel, elmeél, ötletesség, frissesség, eredetiség, nagy alakító erő hatotta át szentbeszédeiket, amihez még hozzájárult elragadó beszédügyességük.

Mint a délnémet népnek fiai jöttek. Nem szabad ugyanis felejtenünk, hogy az Egyház szellemi arisztokráciájának tagjai a néposztálynak sarjai. Szóban meg írásban jártasak a latin tudományokban, feldolgozzák lelkükben a nemzedékről-nemzedékre átöröklött szellemi kincseket, bőségesen tudnak belőlük adni iskoláikban, a szószékeken, de szubjektíve «quadam rusticitate inbuti», hűségesen csüngenek népies sajátságaikon; apáik, fivéreik megdolgozzák s megművelik a honi rögöt termékeny földdé, italt mérnek, vasat kovácsolnak, avagy más tisztos ipart űznek. Minden tiszteletreméltó komolyságuk mellett mégis hajlamosak a tréfára és vidám humorra. Tudnak Horatius rit-

musaiban a magasba emelkedni, de tudják megbecsülni, szeretettel összegyűjteni, értelmesen rendezni is mindazt, amit a népiesség és mindig hőn szeretett tájszólásuk szépet nyujt.

Budára jöttek. Tolmácsra nem volt szükségük, Buda népe úgy értette meg őket, mint Bécs, s itt is megszerették a tréfás szavakkal súlyosan komoly igazságokat mondó fekete barátokat. A budai jézus-társaságiak hamar látták, hogy kitűnő segítőtársakra akadtak bennük, akik kellő készséggel vállalják lekipásztori munkásságuk periferiális részét, éppen ezért tőlük telhetően, tekintélyük súlyával álltak melléjük. Valóban nem kis mértékben járultak hozzá, hogy kezdetleges helyzetük megszilárduljon és felépíthessék még ma is kedvesen ható, szép barokk templomukat. Buda város tanácsa mindenkor nagy tisztelettel szól róluk, «a szent rendről» úgy, mintha a szemefénye volna. Hamarosan a magáénak tekintette őket, s viszont ők is a szent rend kiváltságaiban részesítették az ágostonrendi családba fogadott városi tanácsot.¹

Okmányok.

A budai ferences kolostor könyvtárának 77. kötetében őrzött *Protocollum Augustinianorum Budensium*-ból P. Kaiser Nándor kapisztránus könyvtáros szíves másolata szerint:

A ágostonrendiek provinciálisa Bécsbe, a császári kamarához folyamodik, hogy Budán zárda- és templomépítésre telket adjon.

Hochlöbliche Kayserl. Hoff Gammer. Gnädige Hochgebietsdende Herren. Es hat unser S. Eremiten Orden S. Augustini vor Besizung des Erbfeinds Vüller Ungarischen, nunmehr mit Göttlicher Hilf, Kaysl. Sig und Victorien zurükheroberten Städt und Märkten, von nicht weniger höchtseligen gedächtnis Ungarischen Königen, auch damahls Hochen von Adel, fromben, und güettigsten Fundatorem, wie es die noch bey uns habenden original Schriften Bezeugen, Vüll Hauptstadt Offen, alwo zwey Bischöff² unseres H. Ordens Hochgeschäzte Männer langwürige iahr regiereten.

Wellen aber sowohl weltlichen, als geistlichen in denen verbessenen, nunmehr von dem Erbfeind zurückgebrachten orthen, vel in proprio, vel in aequivalenti de jure, et aequitate zuegelassen ist, das gehabte anzufordern; Wür aber in dieser unserer Österreichischen Provinz von unserer höchsten obrigkeit zu Rom, als P. Generale ohne Unterlaß in gehorsamb ermahnet, und eyfftrigst angetriben werden,

¹ 1727. IX. 16. Lelkitesvéreletekbe fogadták a városi tanácsot. Prot. Aug. Bud. I. k. 42. l.

² Téves adat. Budát a dalmát Budvával téveszti össze. L. Az ágostonrendiek M. a mohácsi vész előtt c. részt.

umb recuperierung derer in Benanten Ungarn gehabten Clöstern uns zubewerben. So ist unser erstes ansehen, daß wir zu Erhebung eines neuen Closters in gemeinter Haup-Stadt Ofen einen oder andern in der untern Wasserstadt noch Lähren und unbewohnten Plaz möchten überkommen. Und zwar aus Ursachen, allermassen unser alhiesiges Closter zu Wien etlich ihre alldort zu Ofen überkommene ihme eigenthümliche Wingarts grundstück zu erhaltung einiger Religiösen dahin wil applicieren, und überlassen. Anderten auch haben wir der Zeit so güettige Patronos, die aus sonderbahrer affection gegen unseren H. Orden zu erbauung eines neuen Closters in besagte Ofen mit dreislicher Beyhilff Beyspringen wollen.

Gelangt demnach an Ihro Excellenz und unsere demütigste Bitt. Sye geruhen in ansehen unserer, in der Kirchen Gottes, und vor Zeiten in benanten Königreich Ungarn (ohne Lob zu melden) wohl meritirten Ordens des H. Augustini in besagten Ofen ein solchen lähren Plaz zu erbauung eines Closters und Kirchen gnädigst zuertheilen. Für welche Gnad wir mit geistlichen Gebett und Diensten ewig verpflichtet leben werden. Euer Excellenz und gehorsamste P. Provincialis et Deffinitorium Provinciae Austriae Ord. Erem. S. P. Augustini.

A Kamera válasza fenti levélre.

Von der Kayserl. Hoffkammer dem Herren P. Provincial et Deffinitorio Provinciae Austricae Ord. S. P. Augustini an dessen Beschehenes gehors. Ansehen umb einen Plaz in der Wasserstadt zu Ofen zu Erbauung eines Closters verschaidlich hiermit zurückh zubedeuten; Was massen die Königl. Stadt Ofen mit geistlichkeit und Ordens Clöster zwar ohne dem schon dergestalt besetet ist, die aldaige Bürgerschaft und Innwohner durch vüllfältige Absamlung des H. Almosen, und anderer Nahrungs-Mitlen nicht wenig belästigt werden, und dahero man billiches Bedenkhen tragen solte, derzeit die Ordens Clöster aldort zuvermehrten. Nichts destoweniger, wenn Herr P. Provincial den Consens ab Ordinario ejus Loci Antistite beybringen und zeigen wird, wie ihre aldort in der Wasserstadt sich Seßhaft machende Geistliche, ohne daß Sie die Innwohner mit Betteln, oder Samlen Beschwären von eigenen Mitlen werden die Unterhaltung haben können. So werde man gedacht sein, Zwar nit mit dem bey den Rondell angedeutten, welcher dem Publico gewidmet ist, sondern mit einen anderen Plaz dem H. Orden zugratificieren.

(L. S.) Ex Concilio Camerae Aulicae Wien die 16. Junii Anno 1700. Johan Josephus Vestenburg.

A Kamera Bécsből a fenti ügyben ír a budai kamarai administratorknak.

Wohlgeborner etc. Aus der Beylag ersihet di Administration mit mehreren, was gestalten, der P. Provincial et Diffinitorium Ord. Erem. S. P. Augustini umb conferierung eines platzes zu erbauung eines Closters und Kirchen in der Wasserstadt alda zu Ofen gehors. insistiere. Nun hat man zwar wohl in Bedenkhen gezogen, daß die Königl. Stadt Ofen mit Ordens Klöster der Zeit ohne dem schon zimlicher maßen besetzt ist; wie demnach aber dieser H. Orden von alters hero in den Königreich Ungarn sehr meritieret ist, und dem Vernehmen nach bereits ante Turcicam occupationem alda in der Wasserstadt sein Stabiliment gehabt: an bey auch sich dergestalten zuunterhalten contestieret wird, daß der Bürgerschaft durch Sie, Ihrer Unterhaltung halber einige Belästigung nicht zuwachsen solle. Also ist verwilliget worden, allermåßen in Ihrer Kaiserl. Majest. Unseres Allergnädigsten Herrns nahmen der Befehl hiemit ergeht, daß Sie Administration Ein zu erbauung eines Closters und Kirchen anständig Orth in der Wasserstadt, so absque praejudicio publici enthathen werden kan, mit den H. P. Provincial, oder dessen Mandatario ausfündig machen, und dasselbe Ihme Wirklichen einreäumen solle. gestalten Bescheidt etc. Wien den 26. Augusti 1700.

(L. S.) Gegenwärtige Abschrift ist mit dem originali collacioniert, und in allen gleichlautend befunden worden. Wien den 12. Sept. 1700. Georg Adam Thaman Kaysrl. Hoffkammer Expeditor.

An die Cameral Administration Ofen.

Az előbbi leiratot a következő folyamodvány előzte meg.

An die Kayserl. Administration zu Ofen. Wohlgebohrner Freyherr. Gnädiger Herr Herr Administrator. Nachdem wir aus Güttigkeit Euer Gnaden und Einer Löbl. Kameral Administration in Ofen in denen alda umbliegenden Weinbergen drey Weingarten Grund Stükh mit 30 Viertl sambt der aus dem Löbl. Grundbuech gewöhnilen Gewöhr überkommen, so haben wir befunden, daß dieselben zupflegen, und zubestreiten nicht möglich seye, es seye dan, daß einige Religiosen unsers H. Ordens in loco stabilieret werden, und damit wir auch, welches dieser meistes Zill, und einzige intention ist, gleich anderen Religiosen, unser H. Religion successive in das Königreich Ungarn, alwo es in Vülen durch Kayserl. Waffen glücklich eroberten Orthten vor Besizung deren von Erbfeind mit großer Frucht der Kirchen Gottes florieret hat, widerumb möchten einführen, ietzt aber in benannter Haupt Stadt Ofen die alda vor alten Zeiten gehabte Possession renovieren und auf das neue die Göttliche Ehr zubefördern, den Gottes

Dienst und Catholischen Glauben fortzupflanzen eintreten könnten. Weillen aber dieß Zill zuerreichen kein Bequemes Orth mehr übrig, als die in der Wasserstadt stehende lähre Moschae, in welcher eine Zeit hero der Saliter gesotten worden sambt dem beyligenden Plätzl, so für eine Kapelle, oder Kirchl gebraucht, auch nebenbey aine wenige Wohnung für etliche Religiösen könnte gebautet werden.

Gelangen an Ihro Gnaden unser demuetigste Bitt, Sie geruhen aus guetigster gewogenheit gegen unsere H. Augustinianischen Religion, und vermögenden Gewalt benante Moschae sambt dem anhangenden Plätzl zuezueignen, und durch benanten Administrations Secretarium solche uns zuüberegeben zuverordnen. Umb welche Gnad wür mit geistlichen Diensten und Gebet ewig verpflichtet leben werden. Uns demüetigst empfehlend Ihro Gnaden gehorsambste Provincial und Difinitorium der Österreichischen Provinc der Eremiten des H. Vatters Augustini.

Egy másik folyamodvány a budai kamara adminisztrációhoz.

Löbl. Kayserl. Cameral Administration. Gnädiger Herr Administrator, und Herren Rätthe etc. Weillen unser H. Orden S. P. Augustini Erem. zur hiesigen Christenheiten ei vollkommentliches Closter ad. S. Stephanum Protomartyrem genant gehabt, so hat zu Erbauung eines anderen mein Hochwürdiger P. Provincialis, und das ganze Vble Diffinitorium für guet bey einer Hochlöbl. Kaysrl. Hoffcammer umb einen plaz demüetigst zu supplicieren erachtet, wie dan das eingeraichte memorial an eine Löbl. Kaysrl. Cameral Administration hiebei sub. A. billich lauffet; ich auch ohne daß in anderen Verrichtungen mich alhier aufzuhalten habe. Ich langt an Euer Gnaden (?) mein demüetigstes Bitten, dieselbe geruhen nicht allein auf das Beyligend Gnädigste Hoffkammerschreiben favorablen Bericht zuerhalten, sondern auch einen in der Wasserstadt liegenden platz von anfang des Cammerboldes Haus bis zum Tjor-Rundell und völlig bis an die Donau durchgehends gnädigst zu assignieren. Umb welche Gnad ich und mein H. Religion mit unseren Geistlichen Diensten und Gebett ewig verpflichtet leben werden. Mich zur Gnaden gewehrung empfehlend Euer Gnaden unterthänigster Geistlicher Diener und demüthigster Caplan P. Ladislaus Bernardovits Orrd. Erem. S. P. Augustini.

(Hist. Ord. S. August. Budai ferences irattár 77. k. 7. l.)

A budai Kamara Adminisztrációja információt küld a bécsi császári kamarának.

Hochlöbl. Kayserl. HoffCammer. Gnädige und Hochgebieltende Herren Herren etc. Über das bey Hochlöbl. Hochgebiet. Excellenc und

Gnaden von Provinciale et Diffinitorio Provinciae O. E. S. P. Augustini umb. assignierung eines lāhren zu erbauung eines Closters und Kirchen tauglichen plazes in zurūkhkommenden Memorial gehorsambst gethanes anlangen, und der Administration gnädig abgeforderten Bericht sollen wūr in unterthānigkeit erstatten, welcher gestalten von den berührten Ord. Erem. S. P. Augustini Provinciale et Diffinitorio anhero ordinierten eiusdem Ordinis P. Ladislao Bernardovitz vermög anliegender Supplication auf den in der Wasserstadt an die alldort bey der vorbeý fließenden Donau liegenden in gesicht bis 50 und der länge 35 Klafter haltenden Plaz, der Fingerzeig dargegeben worden, sintemahlen über sothaniges Spatium die Königl. Haubt un Frey Stadt Ofen zur anrichtung eines Breühauses, oder anderer dem gemeinen Wesen nūzlich vermeinter Wūrtschaft zu amplectieren gedenkhet, hingegen alda umb willen (?) selbige bereits in gedachter Wasserstadt das alte 34 Klafter enthaltende Dreyßigst und Mauthhaus, und annebends zu einen Markht, und anderer erfordernder Gelegenheit ei 90 Klafter in sich enthaltendes Spatium besizet, Bürgl. Häuser anzusezen, der Communitet vorträglich zu sein erachtet, und also aus dieser Erheblichkeit besagter Plaz bis anhero unvergeben gelassen worden. Indeme aber annoch mehr andere Erbauung eines Klosters genugsame Orth vorhandten; Ich (?) bey Euer Hochgräffl. Excell., und Gnaden gnädier disposition, wohlberührten Orden Erem. S. P. Augustini ob angeregtes, bey der Wasser (Stadt) Rundell ansuechendes, bis dato unvergebenes Orth in Gnaden zu aufrichtung eines Closters zu conferieren, oder ein anderes Sapatium assignieren zulassen. Womit zu Ihro Hohen Gnaden unterthānigste Empfehlung. Actum Ofen den 18. Januar 1700. Löbl. Hochgräffliche Excellenz, un Gnaden (?) Unterth. gehorst. Der Röm. Kaysrl. N. Cammerrath und Cameral Administrator, und verordnete Rāthe. Budai ferences irattár 77. k. 8. 1.)

Az ágostonrendiek a letelepülésükhöz kérik a püspök beleegyezését. Ekkor a veszprémi püspökséghez tartozott Buda a lelkiekben; ennek adminisztrátora ekkor a kalocsai érsek, Széchenyi Pál volt. Eminētissime av Reverēdissime Princeps D. Dne Patrone Clementissime. Placuit Caesareae Regiaeque Majestati Per Excelsam Cameram suam Aulicam Augustiniano Eremitarum Sacro Ordini nostro in Suburbio Budensi Metropoli Regia Hungariae, in qua olim fatus Ordo Augustinianus noster cum flore, et Ecclesiae decore extiterat, locum concedere, et pro erigendo novo Monasterio et Ecclesiae praebere, cui ad 30 dico triginta vinearum quadrantes Sumptibus Provinciae nostrae Austriacae iam potiori ex parte implantatas, et sequenti anno in pleno implandandas cum octodecim jugeribus agrorum pro sustenta-

tione aliquorum Religiosorum benignissime adjecit, ex quibus, cum post triennium ad summum iam uberem speramus vindemiarum frugem, et frumenti messem. Trinus aut quaternus religiosorum numerus initialiter facile vivere poterit; interim vero et in omni alio necessitatis casu Provincia nostra Austriaca suos illuc ponendos Religiosos propriis mediis alimentare et sustentare est parata, ita, ut nec aliis Religiosis nec Urbanis incolis ulla mendicatione sint molesti, et onerosi, neque fratrum numerum ultra honestae sustentationis metam ibidem augere promittit. Quare cum et Eminentiae Vestrae, ut Supremi in Regno Hungariae Praesuis gratiosissimus requiatur Consensus, juxta Concilium Tridentinum, pro Ereptione Monasterii, et Ecclesiae ac functionibus, et Spiritualibus officiis exercendis licentia benignissima. Humillime supplicamus, quatenus eandem clementissime indulgere, et ex innato suo sanctissimo Religiosis zelo pium nostrum conatum promovere non dedignetur; pro quo perpetua obsequiorum et precum obligatione obstricti, submisissime nos commendamus. Emminentiae Vestrae Humillimi et obsequiosissimi Capelani Provincialis, et PP. Provinciae Austriae-Hungariae O. E. S. P. Augustini.

Püspöki engedély.

Nos Paulus Széchenyi Ecclesiarum Colocensis et Bachiensis canonice unitarum Archi. Eppus, Administrator Eppatus Vesprimiensis etc. Memoriae commendamus tenore praesentium, quibus expedit universis. Quod ad humiles instantias et preces A. R. in Christo Patris Provincialis et Venerabilis Definitorii provinciae Austriae Ordinis Eremitarum S. Augustini suum sacrum Ordinem, etiam olim Regno Hungariae multis saeculis florentem in locis ex imani Turcarum Christiani Nominis hostium manu ereptis et recuperatis denuo, reimplantare volentium, benigne annuerimus, et consenserimus, quatenus Sacrum hunc suum Ordinem in Suburbio Civitatis Metropolitanae Budensis Diocesi nostrae Vesprimiensis subjectae, ubi aliquando extitere, iterum erigere, et Deo ibidem rite famulari juxta sanctum institutum suum possint ac valeant. Quare hisce praefatum sacrum Ordinem ob praeclara merita sua in Regno hocce Apostolico olim praestita, et in posterum quoque uti speramus, Deo auxiliante praestanda in singularem Paternum affectum nostrum recipimus, et simul respective debite commendamus, Actum Budae die 20. Julii anno 1700. Paulus Szecsény Archi Eppus Colocensis. (L. S.)

(Budai ferencesek irattára 77. k. 10. l.)

Az ágostonrendi Provincia eleget óhajt tenni a császári kamara kívánalmainak.

Ihro Excellenz Hochlöbl. Kayserl. Hoffkamer, Gnädig Hochgebietende Herrn Herrn.

Es haben löblich. Excellen. Gnaden und Gnaden auf unser nächst eingereichtes demüthigstes supplicieren umb einen lähren Plaz in der Wasserstadt zu Ofen zu Erhebung eines Klosters für unseren vor dem Erbfeind alda Seßhaft gewesten H. Orden Eremit. S. Augustini, so fern wir die vorgetragene puncten ut A. beybringen, und zeigen werden, gnädigst zu gratificieren veraßschaidet.

Also haben wir, was den Ersten punct anbelangt, den Consens des Ordinarii Loci Antistitis, ut B. hier beybringen wollen.

Auf den anderten punct aber uns so vil erklären, das nebedem, daß das alhiesige Kloster Wien würkhlich 30 Viertl Weingarten, und zwar schon ein gueten theil angebaute grundstukh mit gwöhr zu Ofen besitzt, und solche alda zu den neuen Kloster überlassen wil; auch unser österreichische Provinz. welche mit der Ungarischen Eine ist, die künftig alda wohnhafte Geistliche, weillen ohne dem in Ungarn durch Betlen wenig oder nichts zubekommen, mit nothwendiger Unterhaltung beyspringen, und versehen wird. Es sind auch deren gueten Patronen, die aus sonderbahrer Neigung gegen unseren H. Orden zu unseren Vorhaben eine dreistliche laisten wollen, wie nicht weniger wür ab Ordinario Loci gueten Vertröstung haben, eine oder andere Pfahr in selbiger Gegend auf den Land pro administrando zuüberkommen, daß also unsere Geistliche, welche gleich anderen Religiosen anfangs in keiner großen Zahl alda sein können, ohne Beschwernus der Innwohner und Bürgerschafft in Ofen werden leben mögen.

Drittens: Weillen der Orth bey der Rundellen dem Publico gewidmet ist, so wollen wir auch dahin keine fernere Supplication einlegen, sondern hiemit eine Hochlöbl. . . Kammer, so es derselben beliebt, umb einen anderen, und zwar umb den gar außer der Ringmauern zwischen denen zwei Creuzsäullen den Fueß des Bergs rükhwerths hinauf, von anderen Religionen weit entlegenen Plaz, welcher ohne dem ganz lähr, und unvergeben, außer abwärts der Straßen halber, worumben wir uns mit denen aldaigen partheyen schon verstehen werden, demüthigst gebeten haben wollen. Gelangt demnach an Euer Excellenz Gnaden und Gnaden unser demüthigste Bitt, den geruhen besagten plaz, auf welchen der Zeit ohne dem wenige Reflexion gemacht worden ist, uns in gnaden zuertheillen, und von die alda zu Ofen subsistierenden Löbl. Administration gnädigst conferieren zulassen. Umb welche Gnad wür mit unseren geistlichen Dienst und Gebett ewig verpflichtet bleiben werden. Euer Excellenz. Gnaden und Gnaden gehorsamste Provincialis et Diffinitorium Proviae Austriae O. E. S. P. Augustini.

2. Az ágostonrendiek Budán templomot meg kolostort építenek.

(A templom hajójának, tornyának, szentélyének fokozatos építése megfelelő egyházi ünnepélyességgel. A kolostor építése. A Donát-kápolna. Egyéb egyházi ünnepélyes alkalmak.)

Miután az anyagi feltételekért, legalább úgyahogy, megtörténtek a kezdeményező intézkedések és a szerzet Istenbe vetett bizalommal nézhetett a mult emlékein csüngő, a jelent buzgó apostoli munkával megszentelő és szép jövőt teremtő működése elé, főgondjuk volt *az Úrnak házat emelni* itt, a szép budai hegyek utolsó lankáin. Szőlőfürtök meg aranyos búzakalászok az újszövetségi áldozat kedves szimbolumai, ez a táj ezt a jelképet, ezt a legnemesebb természetadta címet kínálta fel nekik. Egyetlen házsor, mögötte szőlők meg szántók, ugarföldek várták apostoli munkásságukat : hitet ébresztetni meg ápolni, keresztény kultúrát terjesztetni, keresztelkedet kitűzni a félhold félelmetes s mégis lankasztó, életet nem indító, mindent güzsbakötő, öntelt fényétől besugárzott területen.

Ezért jött a bécsi rendházból Budára P. Achinger József perjel, a budai megtelepülésnek főszközlője, P. Goldegger Godofred meg P. Höffer Antonin rendtársaival 1707 VIII. 19-én, hogy az ágostonrendi templom felépítésére megtegye az első intézkedéseket. P. Godofréd Fr. Konráddal csakhamar visszatértek Bécsbe Szent Rókusnak tündöklő egyházába és gyönyörű intárziókkal díszes kolostorába,¹ csak P. Achinger maradt itt P. Höffer Antoninnal rendületlen bizalommal és törhetetlen akarattal. Valóban minden ereje csak elszánt akarata volt, de tudta, hogy előbb-utóbb mégis célt arat vele. Nagyboldogasszony nyolcadában, aug. 22-én már letette az alapkövet az új templomhoz.² Miután hajdani vízivárosi templomuk Szent István első vértanúnak volt szentelve, újra őreá, de *a magyar Szent István királyra is* — mint azt későbbi beadványaikban meg epigráfiumaikban annyiszor kiemelik — bízták az új templom védelmét. Ki volt a templom tervezője, ki szabta meg előre lelkében és papíron szép barokk formáját,

¹ A bécsi ágostonrendi templomot (a III. kerületben) P. Haertisch Nándor restauráltatta művészien 1690-ben. — Protoc. Aug. Bud. I. 17. l.

² Protocollum August. Bud. I. 17. és 18. l.

kettős tornyát, fülkéiben Szent Monika meg Szent Ágoston szobraival, a hajóhoz simuló szentélyét, arról mit sem szól a rendi krónika. Lehet, hogy P. Achinger József¹ elméje és keze rajzolta meg egyelőre a hat oltár befogadására alkalmas templomhajó tervezetét, mert most csak ezt kezdték építeni, s negyedév multán, 1707 nov. 13-án a rendi Minden-szentek ünnepén P. Achinger már be is mutathatta itt az első szentmise-áldozatot. Körültérdelek a budai vár katonai parancsnoka, a városi

12. ábra. A Buda országúti kezdetleges templom rajza.

¹ P. Achinger József, a második magyar megtelepülésnek legfőbb mozgatója, meg a budai háznak megalapítója, stájer származású volt. Ilz-ben született 1658-ban. Fürstenfeldben öltözött a rendbe 1678-ban. Később 1683-tól 1692-ig itt tanított filozófiát meg teológiát. 1690-ben a rend a «magister» címmel tüntette ki, ugyanazon évben a gráci egyetemen a doktori borostyánkoszorút nyerte el. 1702-ben pedig a dékáni méltóságot. 1692-től egészen 1699-ig gráci perjel; majd Bécsbe kerül Haertisch Nándor magister perjel utódjának s 1704-ben tartományfőnökké választották. Ő szervezte meg a rendtartomány levéltárát. Sajátkezüleg másolta a különböző okmányokat s könyvekbe gyűjtötte. 1707-ben Budán volt házfőnök. 1710-ben ismét tartományfőnök lett, de Buda ügyét állandóan kezében tartotta és mindenkor mint vikárius Budensis szerepel P. Höffer Antoninnal folytatott levelezésében. Grácban halt meg 1716 július 6.

tanács és sok előkelőség, természetesen a boldog németajkú lakosság is. A második misét a telki-i bencés apátság jószágkormányzója, P. Seiler Engelbert, egyébként bécsi skót bencés mutatta be; a harmadik misét pedig P. Höffer Antonin (a *Liber sacristiae* a. 1707. tanúsága szerint). 1708-ban Szent Ágoston ünnepét már nagy fénnel tudták megülni. A nagymisét ekkor a budai prépost, az ünnepi szónoklatot pedig P. Ordio S. J. mondotta.

Szentély meg tornyok nélkül elég soká állt így a templom. P. Achinger utódai, mint a cseh származású P. Höffer Antonin, P. Göppleis József, de még a győri születésű P. Knöll Jeromos sem igen tudták folytatni az építkezést. P. Hessel Miksa, a hatodik házfőnök emeltetett legalább fatornyot¹ a templom tetejére 1719-ben és gondoskodott a hajó belsejének díszítéséről is.² Ő emeltette a díszes főoltárt Szent István vértanunak tiszteletére. Az anyagi segílyt hozzá gróf Zichyné Berényi Erzsébet adta, ez küldte az első követ is, «hogy Szent Istvánt kövekkel elborítsák». Hitelesíti ez adatot a grófné cimere. A szent kereszt meg a haldokló Szent Józsefnek szentelt mellékoltárok Panovszky András cs. kir. helyőrségi parancsnok bőkezűségét dicsérik.³ A szent kereszt oltárnak felfeszített Krisztus-képe oly művészi, hogy valóságos kincsnek mondja P. Rosnak ágostonrendi szerzetes. E kép előtt, de a vártemplomban, koronázták meg később 1792-ben Ferenc királyt.⁴ A kép annyira megrongálódott, hogy később már nem használhatták a templomban. A kolostor egyik folyosóján függ fakeresztben kivágott Corpus Christi-része. Alatta a Boldogságos Szűz mellképe kötötte le a szemlélő figyelmét. E kép VI. Károly özvegyének, Erzsébet királynénak hálószobájából került ide. Az előtte függő színezüst lámpást Panovszky András adományozta. Vállalkozó szellem volt később P. *Scharinger Patrik*. A katonai várparancsnoktól, gróf Daun Henrik Józseftől engedélyt nyert arra, hogy nagy telkükön tégláégetőt állíthasson és meszet fuvaroztathasson a pilisi hegyekből. Ezt a gazdasági ügyet nem jószívvel nézték a budaiak. Mozgolódtak is ellene, míg végre Daun gróf elintézte az ügyet úgy, hogy csak a saját építkezésekre égethessenek téglát.⁵ Az építkezés most már lankadatlanul folyt.

¹ Protoc. Aug. Bud. I. 31. l.

² Haeuffler: Hist. Topogr. Skizzen von Ofen-Pesth 1844. nem ismerhette a Protocollumot s egyszerűen azt írja könyvének 295. lapján: «Im Jahre 1722. zu Ehren des Hl. Stephan errichtete der Kardinal und Primas Prinz v. Sachsen auf den Trümmern einer Moschee diese Kirche und übergab sie den Augustinern.

³ A haldokló Szent József mai oltárképe újabb keletű, s a régi Panovszky-féle már elrongyolódott kép helyébe készült.

⁴ Franz Schams: Vollständige Beschreibung der königl. Freystadt Ofen. 169. l. és Haeuffler, Hist. Topogr. Skizzen von Ofen-Pesth 1844. a. 295. l.

⁵ Protoc. Aug. Bud. I. 32. l.

P. Scharinger Patrik 1722-ben szekrestyét, magtárt, csürt építtetett, fallal vétette körül a kertet. Kápolnát emelt Szent József tiszteletére kriptával és másikat Szent Monika vagy a «S. Corrigia» testvérület részére. A templom meg a kolostor helyét érdekesen írja le az 1732-ből származó «*Neu aus seinem Steinhauften wiederum aufwachsendes Ofen*» c. könyv: «An den vormal Kayserlichen nun aber Eckerischen Badgrund, wo die Landstrassen anfangt, welche linker Hand die Kayserliche Landmühl, die von dem Rechts seyend warmen, doch mit gutem und zum Essen geschmacken Fischen besetzten Teuch das Wasser hat, etwas hineinrechts den Meyerhof und Garten Societatis Jesu und Kalwarienberg, hereinwärts aber auf dieser Seiten das Kloster R. R. P. P. Augustinern ad utrumque S. Stephanum Prothomartyrem et Prothoregem, die Ziegelofen und Sankt Rochi-Gassen sich haltet, wo vorgedachte Herrn Geistlichen ein Conwent und dermalen den Noviziat haben, auch aus des Stadt Raths Belieben die pfarrliche Obsorge derzeiten tragen». Tehát a Császárfürdő után következő Császármalomnak meleg, de izletes halakban gazdag taván túl, a Jézustársaságiak majorja meg kertje tájékán, a Rókus-utca, meg a Kálvária közelében állt a két Szent Istvánnak szentelt kolostor, ahol akkor az ágostonrendiek noviciátusa is volt. A városi tanács akaratából ők viselték a hívek plébániai gondozását is. A tornyokat 1753 (márciustól szeptemberig) és 1754-ben építették¹ P. Janzon Libor perjel idejében. Boldogok voltak, amikor az első toronyba felhúzhatták a harangokat, messzire csendült hangjuk, hogy hívja a híveket szent szolgálatra, megsirassa a holtakat és óvatosságra intve, elhárítsa fenyegető vésznek veszedelmét. Erre az alkalomra eljött Bécsből a rend tartományfőnöke, P. Claa Godofréd is. Harangokat már korábban szereztek. Így 1727-ben az első (116 fontnyi súlyal). E felirattal: Goß mich Balthasar Pachmann

¹ A templomra meg a vele kapcsolatos kolostorra vonatkozólag ezeket írja Miller A. J. Ferdinánd Epitome c. művében: «Extra Pomaeria civitatis Aquaticae est V. pars urbis, quippe Via Regionaria Germanis Landstras. Ecclesia ad S. S. Stephanos Protomartyrem et primum Hungariae Regem cum coenobio R. R. P. P. Eremitarum S. Augustini a Larga Manica cognominatorum; utrum autem conventus modernus in eo loco, quem anno 1505 et prioribus obtinuerunt, existat? dubitatur, quia nulla apparent rudera. Ante aliquot abhinc annos magnifica quidem cura Eorundem R. R. P. P. turris est erecta, sed ecclesia in satis deformi statu est. Nagyon kétséges tehát, vajjon itt állt-e hajdan híres kolostoruk, semmiféle rom sem hirdeti emlékét. Az ostrom után, mondja könyvének más helyén, kő kövön nem maradt, a falak a talajjal lettek egyenlőkké. A legszebb épületek is kőhalmazzá váltak, tűz árja nyelte el azokat, hogy végső romlás martaléka legyenek. Bizony, fájdalmasan szomorú képet mutattak a még fennmaradt romhalmazok. Miller tehát élesen megkülönbözteti a szép és nagyszerű gonddal épült tornyot a nagyon dísztelen, szinte éktelen templomtól. E nyilatkozata érthetővé teszi azt a véleményyt, hogy folytatólagosan az eredeti templom fölé épült később a tornyokhoz harmonikusan illeszkedő hajó, és végül szép, barokk szentélye. Az eredeti dísztelen épületet csak ezután bontották le, de lebontásáról árva szót sem szól a rendi krónika.

in Ofen a. 1726-ban.¹ Sancto Stephano protomartyri et regi *Ungariae* a PP. Augustinianis sacrata pias ad preces insono. (Szent István vértanu és az *első magyar király* tiszteletére szentelték az ágostoniak, jámbor imára hívlak!) 1738-ban megkapták a lorettói (36 fontnyi) vészharangot (együttal a haldoklók harangjául is szolgált). Egy éjszakan csakugyan a lorettói szent házban volt. 1740-ben Raitenbach bécsi segédpüspök megszentelte, Budára 1741 májusában került a fatoronyba.² Rajta e felírás volt: Sancta Maria (Lauretania) O. P. N. Opus Josephi Samassa Labaci 1738-ban. Közepén a felfeszített Krisztus képe, mellette a lorettói szent ház és a lorettói szent Szűz. 1739-ben a pestis idején Czehenter császári ágyüöntő³ két nagyobb harangot öntött Budán. Az egyik mázsányi súlyú és 60 forint értékű volt. Felirata: Goß mich Antoni Czehenter in Ofen. Anno 1739. Alatta: Deus sit nobis propitius, ut infectiones abigat huius campane sonitus. (Isten irgalmazzon nekünk, hogy e harang szava elűzze a ragályokat.) Szent Sebestyénnek, Szent Rókusnak és Tolentinói Szent Miklósnak képei ékesítik. Ez volt a pestis-harang. A másik 510 fontot nyomott, szintén 60 forintos értékben. E felirattal: Goß mich Antoni Czehenter in Ofen, anno 1739. Alább: Et Verbum caro factum est et habitavit in nobis. Ecce crucem Domini, fugite partes adversae. Vicit Leo de tribu Juda, radix David alleluja. (Ime az Úr keresztje, fussatok ellenségek; győzött a Júda törzséből származott oroszlán, Dávid sarja.) Képei: A keresztfeszített Krisztus, mellette a Szűzanya, Szent János meg Szent Donát. Valóban le a Dunáig és ki a hegyekbe szállt most a harangszó Te Deumot hirdetve 1753-ban. 1754-ben fogtak a másik torony építkezéséhez, és kialakították a templomnak szép barokk frontját. Szent Monika napját követő vasárnapon a templom bejáratánál kő mögé pléhdobozban ereklyéket helyeztek el a következő írással: Pro hoc aedificio templi lapis primus divo utrique Stephano protolevitae et protoregi Hungariae huc positus fuit ab eximio P. Andrea Kever Societatis Jesu rectore a nobis Augustinianis in via regi-a requisito. Quinta May, in qua recte pro tunc corrigia sacra celebri ritu a piis fratribus et sororibus solemni-sata erant regnante celsissimo de Csáky Domino Dmno Nicolao S. R. I. principe etc. etc. praesente magistratu Budensi amplissimo Perill. D. Jacob Cetto⁴ consul. P. D. Ivan Perger⁵ vice iud. Ivan Sauttermeister.⁶

¹ Protoc. August. Bud. I. k. 63. l.

² I. m. 82—83. l. és 91. l.

³ Miller J. E. Epitome c. m. 92. l. Tormentorum fusor-nak mondja.

⁴ Cetto Jakab András polgármester budai származású volt.

⁵ Perger Iván Benedek érdemesült polgármester a morva Znaimból származott.

⁶ Sauttermeister Iván, helyesebben József Emanuel, de Sautterheimb, Budán született és tizennyolc éven át volt Buda polgármestere.

Sebastian Dillmann.¹ Petro Bernucca.² Georg Rothl.³ Michael Eckher, Ivan Mair, Josef Klinglmayer.⁴ Anton Hörger, Xavér Szlatinj. Ferdinánd Miller⁵ Syndic. August Balaghy notar. Alább következett a szerzetescsalád: P. Godofred Claa provincialis. Gasparus Schreiner assistens et graecensis prior. A. R. P. Liborius Jansson prior. P. Gundisalvus subprior. P. Theobald Röderer senior, P. Theophil Schinl, conc. Domenic. P. Nicolaus Thurner. P. Colomannus Stölzl. P. Stephanus Pock, P. Sigismund Kramar. P. Dionysius Kovacovich, P. Raimund Sailer, P. Eugenius Ackermann, Fr. Felix Röss, Fr. Georg Durschitz, Fr. Balthazar Forschner. Spectabili vero et gracioso Dominoque *Gabrieli Horány* favores, benignitates et gratias iuxta vires suas nobis offerente.⁶

Szent Liberát, Szent Ince, Szent Restitutus és Szent Fortuna ereklyéivel. Ince pápának viaszgyertyájával, amelyet a Máriabrunn-i kegyelemképhez⁷ érintettek. (Ezen templom építkezéséhez az alapkövet itt tették le a két mennyei István, az első vértanunak meg az első magyar királynak tiszteletére, az általunk felkért P. Kövér Endre S. J. rector május 5-én, amely napon éppen ünnepélyes módon szentelték meg az öveket a társulat testvérei részére.) A nagymisét P. Kövér Endre S. J. rector, a rend kiváló jóakarója énekelt. Az ünnepi alkalmi beszédet P. Mayerhöfer Ignác S. J. vasárnapi hitszónok mondotta. Kiindult e tételtől: Vidi civitatem sanctam Jerusalem novam descendentem a caelo etc. (Láttam az új Jeruzsálemnek szent városát leszállani az égből, amint Isten felékesítette, mikép az arát férje ékesíti.) Utána ünnepélyes körmenetben vonultak fel az övtársulat tagjai. Délután 3 órakor P. Hoffer Xavér S. J., az erkölestan tanára szónokolt:

¹ Dillmann Sebők Bécsben született.

² Bernocca Péter János milánói származású olasz ember volt. Mint kereskedő nagy vagyona tett szert. Magvaszakadtan halt meg 1758-ban, s így egész vagyona a városé lett. Buda most nemcsak adósságaitól szabadult meg, hanem polgárait is sok tehertől tudta mentesíteni, a nyomorultakon segíteni, és új virágzásnak indulva, régi díszébe öltözni. Valóban «Neu aus seinem Steinhäufen aufwachsendes Ofen» vált belőle. «Non solum e debitis suis, passivos emetari, verum etiam cives suos a collectis sublevare, miseris succurrere, se ipsam in florentionem statum ponere et pristino decori restituere valeat.» «Memoria sit grata semper viri huius, a quo tantum accessit urbi huic beneficium!» Epitome vicissitudinum et rerum mirabil. de Libera Regia ac Metrop. urbe Budensi. J. E. Ferd. Miller 194. l. Vajjon gondol-e hálásan a mai Buda e derék polgárra? Van-e róla elnevezett utcája? Hagyatékát az 1759. évi Buda városi tanácsi jegyzőkönyv 6–12. lapján (kétszeresen számítva az oldalakat, tehát 12 oldalon) tárgyalja a városi tanács.

³ Rothl János György budai nemes volt.

⁴ Mayer János György és Klinglmayer József is budaiak, Hörger Antal szobrász kismartoni, Balaghy Ágost pedig selmeci ember volt.

⁵ Miller Alamizsnás János Nándor budai származású, az említett Epitome c. mű szerzője.

⁶ Protoc. Aug. Bud. I. k. 93., 94. l.

⁷ Mariabrunn Bécs közelében, sok magyar vonatkozású kegyelemhely, a sarútlan ágostonrendiek vezetése alatt volt.

Praecincti zonis aureis = aranyfüzérékkel ékesen című jeligéből kiindulva. Május hó 23-án megtekintette a templomot Szent-Illonai József érseki helynök is. Az anyagiak hiánya miatt azonban kicsiny szünet állt be a templom befejező építkezésében. Még hiányzott a tulajdonképeni szentély. 1762-ben a rendnek egyik barátja, aki már az eddigi építkezésnél is erejéhez mérten támogatta őket, *Horányi Gábor* cs. királyi tanácsos, volt pestmegyei alispán, önként ajánlotta tel segítségét a szentély felépítésére. *Ő fizette ki a templomot építő közművesek hetibérét.* Folytatta ezen bőkezűségét a templom befejezéséig fia, Horányi Antal. 1762 okt. 7-én P. Weyer Bonus János perjel idejében letették a szentély alapkövét¹ az evangéliumi oldalon és rávésték a következőket: In nomine Domini nostri Jesu Christi benedicti Amen. Regnante Clemente XIII. Pontifice Maximo. Imperantibus Augustis Francisco et Maria Theresia. Primatum in apost. regno Hungariae tenente reverendissimo Illustrissimo ac Celssissimo S. R. I. Principe Francisco e Comit. Barkóczy de Sala. Archi-Eppo Strigoniensi et Ordinario etc., etc. Deo ter Optimo Maximo et Sanctis Stephanis martyri et *Hungariae regi*, solemni ritu hunc lapidem erexit in titulum ac posuit in fundamentum templi Spect. et perill D. D. Gabriel Horányi, sacrum decantate Adm. R. P. Alexio Horányi Cl. R. scol. piarum praeses et orat. professore. Filio tanto genitore dignissimo. Praesentibus, ac hunc actum decorantibus ex amplissimo senatu: perill. D. Franciscus Sclatini senator. Ex Augustiniana familia Adm. R. Exc. Cels. P. Magistro Bernardo Schlechtleitner per Austriam et Hungariam priore provinciali. Adm. R. Exc. Cl. P. Professore Ernesto Schober stud. Mgro Reg. Adm. R. P. Leopoldo Christl. Conc. Vien. Domini. Dum universo ordini Erem. S. Augustini Prior Generalis praeeset reverendissimus Pater Magister Franciscus Vasquez Peruanus. Sub prioratu A. R. P. Joannis Boni Weyer existentibus de familia conv. Budensis A. R. P. Baccal. Godofredo Woller. R. P. Maxiliano Schlauchheim subprior. R. P. Nicolaus Thurner. R. P. Gerardo Gerold conc. Domin. R. P. Casimiro Horváth. R. P. Sigismundo Kramar. R. P. Hermann Miller Admin., R. P. Quodvult-Deo Bohn conc. fest., R. P. Stephano John procuratore. Anno Domini M. D. C. C. L. XII. die VII mensis Octobris. Tehát XIII. Kelemen, Mária Terézia, Barkóczy Ferenc gróf esztergomi érsek idejében tette le ezt az alapkövet a hármaskövek egyisten, Szent István első vértanu meg *Szent István első magyar király* tiszteletére *Horányi Gábor*, fia pedig, Horányi Elek piarista, egyet. tanár, ki méltó volt *kiváló* atyjához, énekelte a nagymisé. Majd fel-

¹ Protocollum Aug. Bud. I. 163—164. I.

sorolják a tekint. városi tanács képviselőit és a rendtagokat. Érdekes, hogy a magyar irodalomtörténet egyik buzgó megindítója, a jeles Horányi Elek piarista szintén jóbarátjuk volt. *Atyja 1763-ig, a rendi feljegyzések szerint 640 forintot fizetett a templom kőműveseinek.* P. Bonus perjel még tető alá hozta a szentélyt és két oltárt is emelt.

Teljes befejezést azonban még mindig nem nyert a templom, ez a gond, ez a nagy munka P. Achingernek egyik méltó utódjára maradt, P. Leuthner Vince perjelre. 1767 május 24-én jött Budára. A szentély belső falai még vakolatlanok voltak, ablakai is hiányoztak. De honnan és miből folytassa a munkát? Nekibátorodott. Felkereste Horányi Gábor fiát, Horányi Antal cs. kir. budai komiszáriust és ítélőtáblai bírót. Emlékezetébe idézte, hogy édesatyja, néhai *Horányi Gábor egyes polgároknak kölcsönbeadott pénzét tulajdonképpen templomuk további építésére hagyta.* Elődje nem tudta a pénzeket behajtani, hanem amit kaphatott, 900 forintot, folytatólagosan a munkásokra fordította. Mire ő vette át a perjelséget, pénzhány miatt már abbamaradt az építkezés, kérte, találjon rá módot, hogy segítségükre legyen áldottemlékü édesatyjának példája szerint, mert különben szétmállik az is, amit eddig építettek. Horányi Antal hű maradt a családi hagyományhoz és azonnal 200 aranyat meg vagy 100 utalványt adott (bon-t) neki.¹ Tanácsolta továbbá, hogy forduljon a városi tanácshoz is. Slavy Pál kir. tanácsos közbenjárására *a város 100 forintot adott*² az építkezéshez. Újra folyt tehát a munka, megnőtt a munkások száma s megnőtt, illetőleg befejeződött a templom épülete is, úgyhogy már Szent Ágoston vigiliáján a főoltárnál énekelhették az ünnepélyes litániát Te Deummal. Sirtak örömlükben, meg sirtak a hívek is, hogy az Úristen ennyire megsegítette őket. A szertartást ismét a budai *jézustársasági rektor, P. Kögl Ádám*³ végezte, akiről megjegyzik, hogy rendkívül nagy jóindulattal volt irántuk és sokat fáradozott érdekükben. Az ünnepi szentbeszédet P. Schmiuderer György S. J. mondotta. 1767-ben végre letették az épület zárókővét. Ezt Horányi Antal tette le, aki bőkezűségében felülmúlta édesatyját. Így az alapkö meg a zárókő is *a Horányiak buzgóságát meg nemes bőkezűségét* hirdeti. Jelen volt ez ünnepélynél: Pánovszky tábornok,

¹ Protoc. Aug. Bud. I. 173—176. l.

² I. m. 172. l.

³ Kögl Ádám S. J., mint életrajzának frója, Némethy Lajos mondja, Budának egyik legkitűnőbb papja és egyházi szónoka volt. «A helyesen megválasztott alkalom és tárgy által mindig bizonyos rendkívüliséget célzott elérni, hogy ezáltal érdeket keltsen, magához vonzza s lekösse a hallgatóság figyelmét». . . . A kedvelt szónokot Pest-Buda minden templomában óhajtották hallani; azért az itt létezett minden rendbeli szerzetek felkérték őt a szónoklatra egyházaik búcsúnapján és rendi ünnepeiken, ami kedves alkalmat nyújtott neki mindenütt a lelki üdvösség előnyére működhetni». Kögl Ádám szónoki méltatása a Magyar Sion 1878. évf. 189—191. o.

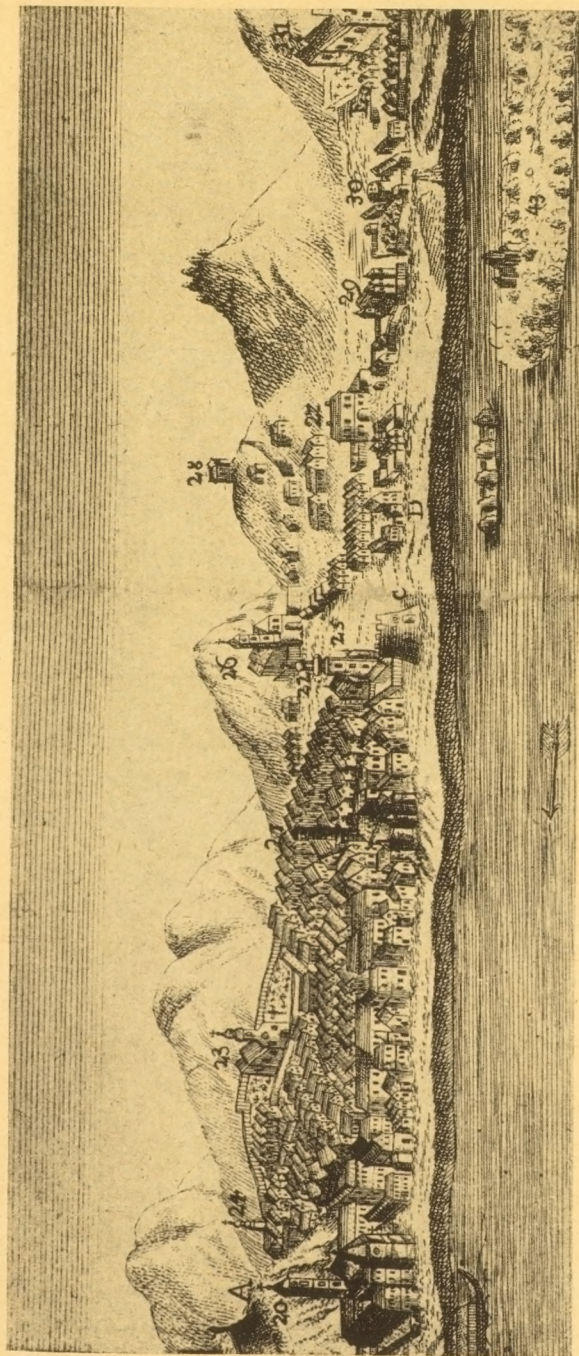
a német lovagrend tagja, nemes Schweighammer cs. kir. udv. tanácsos, nemes Ebert budai várparancsnok. A zárókő a templom utolsó oszlopához, az utolsó oltár mellé került. Pánovszky tábornok ekkor nyíltan megvallotta a Jótanács Anyjához táplált bizodalját, és ennek jeléül 1000 forintot adott a templom belső díszítésére.

Az említett Mária-képet a templomnak Nep. Szent János oltáránál őrizték. Hiteles adatok nincsenek róla, de kegyelemképeknek tartották, sok imameghallgatás történt itt, főleg a bányászok keresték fel nagy bizalommal. Ezt a képet a budai erdő egyik tölgyfájában találták. Egy becsületes férfiú álmában ugyanis azt látta, hogy a közeli erdőnek egyik tölgyfáján Mária-képet fog találni. Kétszer is kiment az erdőbe, de Mária-képet sehol sem látott. Harmadik napon harmadmagával ment ki és vágni meg fűrészelni kezdett egy vastagabb törzsű fát, amelyet előző napon baltájával megjelölt; de fűrészelés közben az egyik ember meghökkent, világért sem akarta tovább fűrészelni, mert meglátott valamit a fában. A másik korholta és folytatta a munkát, de közben esztét veszttette. Végre mégis kettéhasították a fát s meglátták benne ők is a Mária-képet, fejét megsértette a fűrész. A nép ezért jámbor kegyelettel vette körül. Zimmermeister Péterné szül. Jakoschitz Mária asszony hozta ide az ágostonrendiek templomába 1741-ben. Ez a kép azonban már nincs meg.¹

Pánovszky ezenkívül a főoltár tabernaculumának megaranyozására 500 forintot adott. A tabernaculum tetején Szent István király térdreborulva ajánlja fel Szűz Máriának jogarát meg koronáját. Pánovszky még azt a nem kellemes munkát is vállalta, hogy gyűjteni

¹ Ursprung des Marianischen Gnaden-Bilds, Welches Wier PP. Augustiner allhier in Ofen auf der Landstraß von der Frau Anna Maria Schmiedin Zimmermaisterin, geborne Jakoschitschin Bekhomen 1740.

Vor 400 Jahren hatte ein Ehrener Mann zu in den Schlaf eine sonderbare Erscheinung, in welcher Ihme vorkommete, daß er in nächst gelegenen Waldt Ein Bildnis Mariä antreffen werde. Er gehet hinaus, suchet aller Orthen konte aber nichts ersehen, gehet widerum naher Haus. Des andern Tags geht er hinaus in Hofnung das Bild anzutreffen, als auch dazumahl er nichts ansichtig worden ist. Er steifte sich auf die in der Nacht gehabte Erscheinung, den dritten Tag wiederum in den Aichwald hinaus getrester Hoffnung das Jenige zu finden, was er schon zweimal gesucht, aber alles umsonst. — Er entschlossete sich, er wolle es an Aich-Baum Probiren; und sehen, ob nicht etwan das Mariä Bild in denselben finden thette. Er setzet die Ax an den Baum, weil aber die Nacht schon angebrochen unterlassete an dem Baum ein Zeichen, und geht nach Haus; des andern Tags Morgens Früh geht er mit noch andern 2 Männer in den Waldt, kombt zu den gestrigen Baum, den er mit der Hacken bezeichnet, und lasset selben Baum mit der Saag abschneiden, und als die Saag etwas dieffers in den Baum eingegriffen, wollte der andere aus den 2 Männern nicht weiter schneiden, weil er etwas in den Baum vermerkte, deme sein Gespan kein glauben gegeben, sondern ermahnte ihm mit unwillen, daß er ihme selbst solte fort zu schneiden, so bald et solches ausgeredt, da kombt er augenblicklich von Verstand; auf welches die anwesende sich entsetzet, aber dannoch den Baum mit forcht zerspaltet, in welchen sie das Mariä Bild gefunden, und gesehen, daß sie es oben auf der Schaid . . . des Hauptes

13. ábra. Buda országúti része az ágostonrendiek templomával és még csak az egyik tornyával (25. számmal jelölve). Binder rézmetszete az 1766. évből.

fog a templom részére, rövidesen csakugyan 200 forintot hozott össze, beajánlotta a szerzetesházat Grassalkovics Antal grófnak, a királyi udvari kamara elnökének. P. Vince fát kért tőle a templom belső berendezésére, és kapott is 120 forint értékben 200 szolnoki deszkát. Horányi pedig magára vállalta egyik adósuk tartozásának kiegyenlítését, úgyhogy kifizette az asztalosmester számláját, ami kereken 1200 forintot tett ki, a rend pedig lemondott az adós kereskedővel szemben támasztott követeléséről. Karácsony vigiliáján tető alatt volt immár az egész templom, és készen voltak az ablakok is.

Az 1768. évben még folytatódnak a templommal kapcsolatos munkák. A lelkes perjel ezért asztalosműhelyről gondoskodott és mestert fogadott heti egy forint fizetéssel. De mikor látta, hogy az illető igen kényelmesen dolgozik, abban állapodott meg vele, hogy darabszám után fizet. Elkészült ezután az új sekrestye meg a hozzávezető folyosó. Augusztus hó 21-én kemény tölgyfarácsot kapott a szentély nemes Kriffka Györgynek, a klarissza-apácák jószágkormányzójának bőkezűségéből. Ugyancsak ő adott még 30 forintot a sekrestyeszekrények elkészítésére is. *A városi tanács továbbra is jóindulattal volt irántuk,*

mit der Saag verlezet, und noch heitges Tags zu sehen ist. Nach demm die sach und erfindung sich also zurgetrag, hat gleich das Volk mit Verwunderung ihr Vertrauen zu diesen Marianischen gnadenbild genohmen, Landt? eifrigst verehret; Welches nachmals in die Pfahrkirche ist übertragen worden. Dieser Sachen Begebenheit, ob sie zwar in den Archiv nicht zu finden, so ist doch die gemeine Aussag des Volkes, daß sich der Ursprung also begeben habe. Dieses Bild, und Erfindung hat sich zu Jahren dergestalten ausgebreitet, das selbes in weit entlegenen Orthen herrlich gemacht; die dan die größte Bey diesen Gnaden-Bild erhaltene Mirakl und wunderbahren Guthhaten merer an der Zahl seind; derowegen das ganze Jahr, absonderlich an denen Samstägen vil Kirchfahrter alldort zu finden.

Sonderbar aber die Berg-Knapen zu diesen Gnaden Bild ihr Vertrauen haben, und Maria allda ihre Mutter benambset, Welcher Lob, Ehr, Preis und Dank-sagung seye in Ewigkeit. Amen.

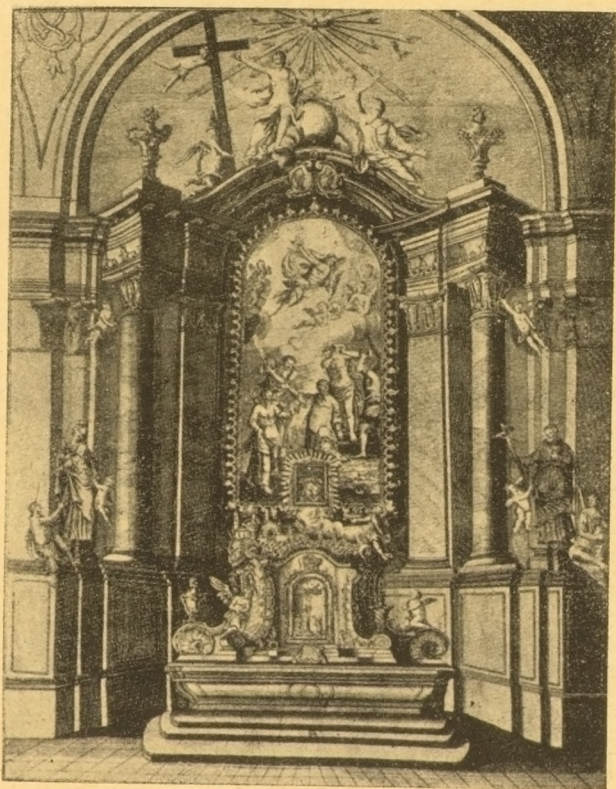
Az írott ív hátsó lapján a következők olvashatók:

Ursprung der Liebreichen Bildniß Mariae
bei dem H. Johs Nepomuceni Altar.
1741. Das andertemahl von der Frauen
Peter Zimmermeister gebohrne Jakoschitzin
in das Gottes Haus zu den PP. Augustiner
auf der Landstraß in Ofen hergeschenkt worden.

Jakoschitz Mária eszerint Zimmermeister Péterné volt; az irat kezdetén kettős nevet visel «Schmiedin-Zimmermeisterin», amiből azt lehetne következtetni, hogy Schmiedné Jakoschitz Mária ácsmesterné volt; az irat végén azonban Zimmermeister Péternek a neje. Az országuúi anyakönyvekben nem szerepel sem egyik, sem másik néven. Valószínűleg kétszer ment férjhez, egy Schmiedhez s aztán Zimmermeister Péterhez.*

* Manuscriptum P. Josephi Jakoschich O. S. Fr. a Buda Nr. III. 34. k. könyvtárszám J. 2. 35. P. Kaiser Nándor könyvtáros szíves másolata szerint. Ugyanez a történet megvan az ágostonrendiek Protocollumának első lapján is, de már alig kibetűzhető írással.

mert 1770 május hóban 100 forintot adott a toronyóra javítására,¹ azonkívül egyszersmindenkorra 100 forintot, hogy annak kamataiból fedezhessék a szükséges órajavításokat. Erről a rend bécsi káptalana írásbeli elismervényt adott 1770 május hó 9-i kelettel.² Végre 1770 pünkösd után való 16. vasárnapon kiskolácsi Zbisko József Károly tinnini püspök, szepesi prépost, az esztergomi főmegye szepesi kerü-

14. ábra. A főoltár Szent István vértanunak képével.

letének püspöki helynöke ünnepélyesen felszentelte a templomot és főoltárát. (Tanúsítja Ráill Sebestyén budaújlaki esperesplébános 1786 márc. 2. — Ferencrendi könyvtár 60. kötete.)³

¹ Protoc. Aug. Bud. I. 181. l.

² Protocollum fol. 181. és Székesfőv. Levéltár. Miscellania 14. sz. Reversales R. R. P. P. Augustinianorum intuitu pro reparatione horologii perceptorum 100 fl. erga onus perpetuae reparationis per PP. Augustianos praestanda.

³ Infrascriptus ex certa scientia et rei oculatus testis, hisce testor et fidem facio, Ecclesiam V. Conventus R. R. PP. Ordinis Eremitarum S. Augustini in

Eddig az ágostonrendiek krónikája alapján szoltunk a templom építéséről. Kegyeletteljes figyelemmel követtük az egyes évek feljegyzéseit, amelyek alapján szinte szemelláthatóan nőtt fel előttünk a szép barokk egyház.¹ De Müller Béla műtörténész azóta kimutatta, habár az egyes évszámok teljesen megegyeznek az ő adataival is, hogy e templom tulajdonképpen a budai XVIII. századbeli templomépítéseterén vezetőserepet vitt Nöpauer Máté, vulgo Nepauer Mátyás első nagyobb önálló templomépítkezése volt. A rendi krónika árva szóval sem emlékezik meg Nepauer Mátyásról, mint építésről, arról sem szól, hogy a régi templom helyébe teljesen újat építettek volna. Csak kétszer esik szó sekrestyeépítésről. De már Miller Ferdinánd is mondja *Epitome* c. művében 1760-ban — mint fentebb jeleztük —, hogy nagy gonddal építettek néhány évvel azelőtt tornyot, maga a templom azonban bizony eléggé idomtalan, rút állapotban van. Mivel harmonikus épület az egész templom, feltehető, hogy a régi kápolnaszerű épület fölé építették az új templom hajóját, s míg az elkészült, használták a régit, melyet azután színig lebontottak.² Müller Béla szerint ugyanis a rend 1753-ban³ új templom építkezését határozta el s a tervek elkészítésével meg az építkezés vezetésével az idegenből ideszármazott, de tekintélyes építőmester családba belenősült Nepauer Mátyást bízták meg. Nepauer Mátyás u. i. feleségül vette Hamon Kristóf jónevű építésznek özvegyét, Hamon pedig Kriechhammer Sebestyén építőmester leányát, Klárát vette nőül.⁴ Így Nepauer bekapcsolódott a Hamon-

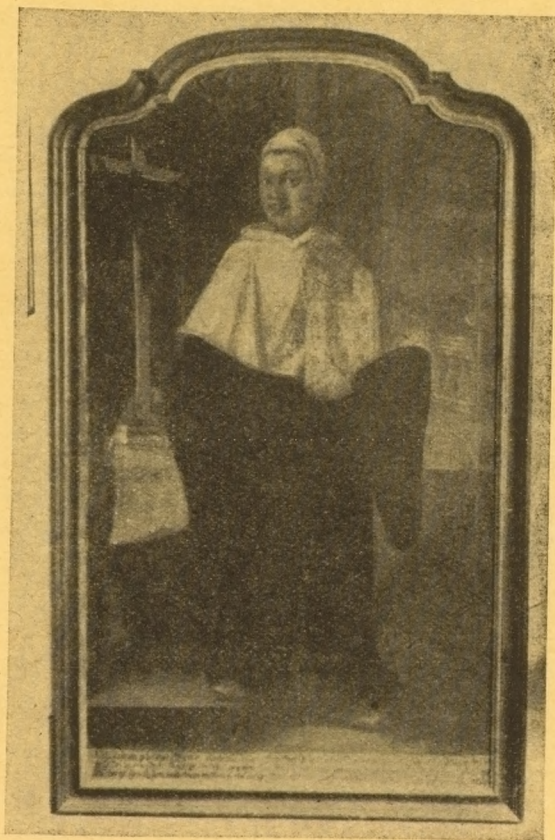
Suburbio Budensi Via Regia nuncupato, sitam una et altare eiusdem maius ab Illustrissimo, ac Reverendissimo Domino Josepho Carolo Zbisko (Kis-Kolácsi Zbiskó József Károly (1711—1774) felsz. tinnin-i vagy knini püspök, szepesi prépost, a helytartótanács tagja volt.) de Kis-Kolácsi, Episcopo Tinniniensi, Insignis pro tunc Collegiatae Ecclesiae ad S. Martinum in Scepusio Praeposito, Archiepiscopatus Strigoniensis per Districtum Scepusiensem in Pontificalibus Suffraganeo die 23. septembris 1770. solenni ritu consecrata fuisse. In quorum maius robur has propria manu subscriptas et usuali Sigillo munitas dedi Neo-Bude die secunda Martii anno 1780. LS. Sebastianus Raili parochus Neo-Budensis et VAD. (Budai ferenc-rendi könyvtár 60. kötet k. j. 3. 28. sz. Eredetijéből másolta P. Kaiser Nándor.)
¹ Schoen Arnold: Buda—Ó-Buda XVIII. sz. templomai (Történetírás 1937. I. k. 60. l.) így szól róla: «Rendkívül hosszú ideig tartott az ágostonrendiek országúti templomának az építése, minden jel szerint Nöpauer terve alapján a belső berendezéssel együtt 1753—1770-ig».

² Müller Béla a Buda-Vízivárosi Szent Flórián-kápolna c. művében az ágoston-rendi templom hajójának építését, illetőleg elkészültét 1762-re teszi: «Ekkor lebontják a régi templomot, s annak helyén júl. 6. a mai szentélyt kezdik építeni». 31. és 32. l.

³ A budai nagy templomépítkezések sorozata 1731-ben indul meg a vízivárosi ferencesek templomával, 1735-ben a Nep. Szent János-kápolna a bástyafal közelében, öt évvel később a Szent Anna-templom, melyet csak 1772-ben fejeznek be. 1746-ban az óbudai templom kezd épülni, ugyanakkor a buda-újlaki mai formáját Nepauer Mátyás adja meg, záróakkordja az ágostonrendi 1754—1770-ig. (Schoen Arnold: A budai Szent Anna-templom tört. c. mű szerint.)

⁴ Schoen Arnold, i. m. 159. l.

Kriechhammer építési tradíciókba, de megtermékenyítette saját kiválóságával és külföldön szerzett tanultságával. Idegen mintaképek lebegnek előtte, amelyekre azonban az ágostonrendiek is irányíthatták

15. ábra. Az afrikai származású Gelasius pápa képe a budai kolostor kórusán, kezében a templom rajzával. Müller Béla műtörténész szerint a templomépítő Nepauer Mátyás képe. Mások szerint a templom építéséhez nagy összeggel hozzájáruló Horányi Gábor képe, Gelasius pápa néven.

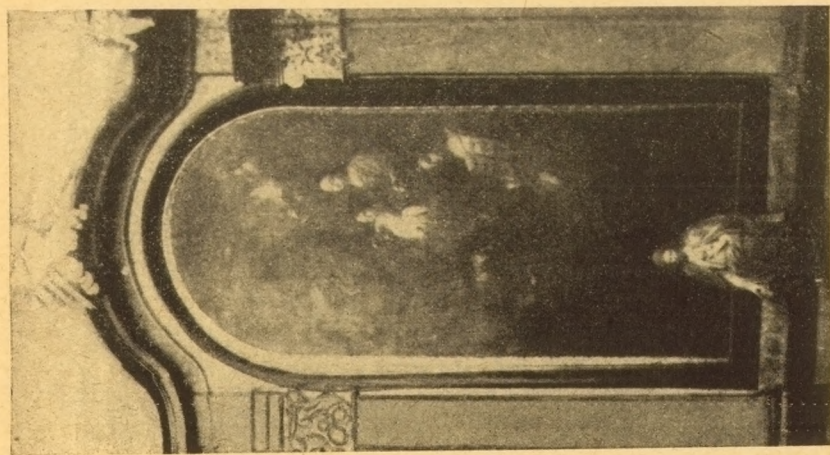
figyelmét. Így a mondse-i bencés apátság templomára, meg az alsó-ausztriai Spital am Pyhrn apátság templomára, Prühner János Mihály művére, nemkülönben a pesti pálosok templomára is. Az ágostonrendiek sokhelyütt fordultak meg, sokhelyütt építkeztek, s így valószínű, hogy ők, a megrendelők jelölték meg a mintaképet, amelynek megvalósítását Nepauerre bízták. De Nepauer vérbeli művész volt,

akinek lelkében módosultak a mintaképek, s mint új koncepciók keltek életre. Karsú, könnyed, játékos vonalak és formák összecsendülő harmóniáiból épült fel a templom. Meg van bontva a faltömegek tömörsége, mondja Müller Béla. A két tornyot kettős párkánykoszorú kapcsolja össze, és a vertikális keret között a homorú ívben hajló homlokzattal adja a vízirányos tagolást. A magas párkányfalat lezáró timpanont térdelő angyalpár koronázza. A magas talapzatra emelt homlokzat tagolását profilos áloszlopok végzik.

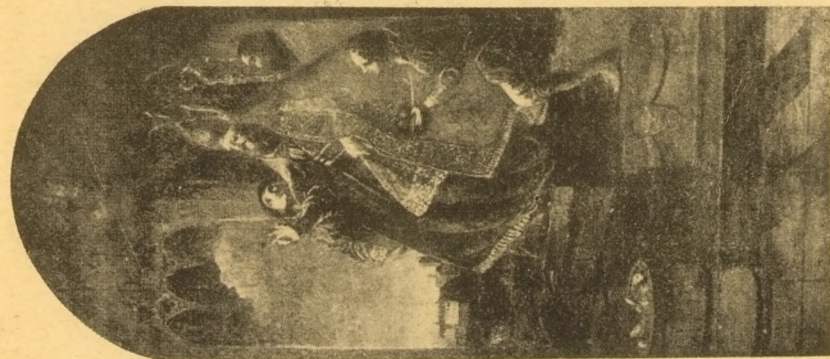
«A középső homlokkal főhangsúlyát a szeszélyesen kanyargó ívelű kórusablak adja, amely az áloszlopokkai tagolt mezőt teljesen kitölti, és amelyet koronázó roccaille-szerű stukkódísz térhatásában még fokoz. Alatta szinte elveszíti domináló jelentőségét az egyszerű kapu, amelynek ívelt párkánya jón fejezetű pilastereken nyugszik, s ennek iránya a záróívvvel diagonális elhelyezést mutat. A kapu plasztikai díszítése is a lehető legegyszerűbb: mindössze két karsú váza ad hangsúlyt a vertikális irányú architektonikus tagoknak, míg az ívelő párkányon egy keresztet tartó játszi puttó tekint le a belépő felé. A homlokzat középső részének eme levegős megoldásával szemben a vele egybekapcsolt toronynak szakasza zsúfoltságot mutat, amely azonban kellemetlennek semmikép sem nevezhető. A két széles, profilos áloszlopokkal tagolt mezőben szinte fészeng a magasra helyezett szoborfülke, amely az alatta levő stukkódísszel koronázott toronyablakkal az adott teret szinte teljesen kitölti. A homlokzati kép ezáltal markáns, lezáró jelleget nyer. Az egyetlen szoborfülkével díszített oromfal ismét levegősebb, s így hatásban jól érvényesül a gyermekét ölében tartó Madonna.»

«A felső toronyszakasz két arányos részre oszlik. A felső részt erősen hangsúlyozott párkány választja el az alsó toronyszakasztól, melynek tagoló pilasztereivel szemben a felső toronyszakasz mezejét ékalakú pilaszterek keresztezik. Ezeken csavart vonalmenetű párkány nyugszik, melyet gúlaalakú toronysüveg koronáz, hasonlóan az ugyanazon években épült újlaki pélbániatemploméhoz. A homlokzatnak és a párkányoknak ugyanazt a szenvedélyes, megtört hullámvázát, homorú vonalmenetét látjuk itt, melyet Nepauer bécsi éveiben a Peterskirchén jól megfigyelhetett. Alaprajzi elrendezésében azt a típust követi, melyet Hamon az újlaki templomnak adott.»¹ Ami Nepauer szerzőségére különösen bizonyít, ami a nepaueri koncepciót elsősorban tanúsítja, az a hasonlóság, amelyet a budai Szent Anna-templomnak homlokzata mutat. Feltűnő ugyanis a két templom főkapujának a helyi kapu-

¹ Müller Béla: A buda-vízivárosi Szent Flórián-kápolna. Bpest, 1936. 31. és köv. l.

A) A vigasztaló Szent Szűz képe a Szent
Monikatarsulat oltárával.

16. ábra Oltárképek a budai templomban.
B) Bari Szent Miklós, a budai
halászek védőszentje (Budai védutás
kép). Ismeretlen festő műve, év-
szám nélkül.

C) Szent Ágoston oltárképe, Szent Ágoston
isteni ihletre megírja reguláját.

típusoktól eltérő, teljesen azonos elgondolása. Ugyanezt a kaputípust mutatja a gróf Erdődy-palota kapuzata is, amely szintén Nepauernek műve. Feltűnő továbbá a rokonság a toronyablakok megoldásában is a két templomnál.

A művészek szeretik magukat megörökíteni az általuk emelt templomokban meg kolostorokban. Nepauer emlékét őrzi — Müller Béla szerint — az ugyancsak általa befejezett kolostornak emeleti részén, a templom kórusbejárata felett ékeskedő életnagyságú olaj-portréja.

I. Gelázius pápa neve alatt látjuk főpapi és szerzetesi ruhában Nepauernek bajszos, megbarnult, szinte afrikai — kerek arcát, balkezeiben a kész templom képével,¹ mellette a templom tervrajzával. Gelasius pápa neve — kinek egyébként is van még Bernini ihletére valló szép faszobra a zárdában — súlyt és tekintélyt ad az építőmester képének, és azt a határozott reménységet, hogy egyhamar el nem kallódik és el nem távolítják az általa emelt templomnak faláról. Más emléket is hagyott még Nepauer: A templom ünnepélyes felszentelése után, 1771 márc. 8-án 500 forintos alapítványt tett ő, meg második neje, Staudinger Júlia, litániaájtatosság végzésére. (Lásd alább az 5. fejezetet.)

A templomhomlokzat szobrainak szerzőjére is rávilágított Müller Béla. Kivitelezésük Weber József Lénárd szobrásztól² származik. A rája annyira jellemző nemes vonalpáthosz jegyében születtek meg. Gyöngéd áhítatot sugároznak. Nincs bennük semmi színpadiasság, nincsenek szertelen mozdulataik, ágáló taglejtéseik, lélek tör elő belőlük. Összhangot mutat a lélek a formai kifejezéssel. A lélek beszéde szól

¹ Ezt a véleményt azonban — sajnos — az asztalkán fekvő kigöngyölített alaprajzon kívül semminemű történeti alap alá nem támasztja. P. Kaiser Nándor Gelasius képében inkább Horányi Gábort vagy fiát, Antalt véli. Utóbbi véleményt szerintünk is megerősíti a Gelasius pápáról szóló néhány sor, hogy folytatólagosan igen sok pénzüsszeggel járult a templom felépítéséhez. De a Gelasius szó törlés helyére került a képen. Gelasius pápa ugyan ágostonrendi, meg afrikai születésű is volt, mert a «Bibliotheca Augustiniana» Gelázius pápáról így ír: Gelazius Afer V. Saec. in coenobio Neridiano prope Neapolim Monachum Augustinianum professor 492. Romae ad apicem S. Pont. erectus, mortuus 496; azonban a rendi krónika mit sem szól pápai adományról, Gelasiust sem említi sohasem. Horányi Gábor meg fia, H. Antal is valóban jóbarátjai voltak az ágostonrendieknek, és sok-sok pénzüsszeggel járultak a templom folytatólagos építkezéséhez. Nepauernek illetően hozzájárulásairól mitsem szól a krónika, bár a templom befejezésekor mégis 500 forintos alapítványt tett litánia elmondására. Lehet, hogy Gelasius neve alá a Horányiak közül egyik mint az ágostoniak harmadik rendjének tagja rejtőzött, avagy, mint Müller Béla nem indokolatlanul gondolja, a természetes Nepauer építőmester. A Gelasius szó tán tréfásan a «Hat gelassen», t. i. Geld kifejezésből is származhatott.

² Weber J. L. 1750-ben Nagyszombatból jött Budára, s működésének egy fontos korszakát ott élhette le, mert akkor már 55 éves volt. Müller Béla i. m. 70. l.

belőlük hozzánk. Bernini-hatás mutatkozik rajtuk, mint Weber József Lénárt egyéb plasztikai műveinél.¹

Műtörténeti szempontból érdekes, mint veduta, a leckeoldal utolsó oltára, mely Szent Miklós tiszteletére épült. Bari-i Szent Miklós püspöki ornátusban magas trónuson ül s a budai királyi vár felé áldást oszt. Körülötte állnak a legendabeli ártatlanul halálraítélt ifjak, akiket megmentett. Egyik pásztorbotját, másik könyvét tartja, a harmadik három aranygolyót. Ezek jelzik azokat a pénzeszacskókat, melyeket a már-már rossz útra tévedt leányok apjának ablakán bedobott. Szent Miklós egyébként is kedves szentje volt a városnak. A dunai hajósok védőszentjüknek tisztelik. E képen úgy tűnik fel, mintha a pesti oldalon ülne, míg a kép háttérében a várnak egy része tárul elénk, úgy, amint a XVIII. század végén valóságban lehetett. Elöl a Duna, csónak is van rajta, efölött a várhegy, a várfal, a kir. palota déli része, a csillagvizsgáló torony. A képet a XIX. században restaurálták, és kontár belefestés is van rajta.² Ma már homály borul rája, az idő megbarnította. Világosabb az evangéliumi oldal első oltárának Szent Ágostonképe, mert fényt vet rá a szemközti ablakon behatoló napsugár. Szent Ágoston isteni ihletre éppen beleírta kitért regulakönyvébe első nagyjelentőségű szabályát, «Ante omnia fratres charissimi diligatur Deus»³ s most még kezében tartva tollát, elragadtatva néz az égre, ahonnan angyalok ragyogtatják feléje az Atyaistent jelentő héber Jehova szót. Társai szent csodálattal nézik, ugyancsak szerzetesöltönyben, de püspöki mellkereszttel felékesített, nagy atyamesterüket, a Magnus Patert, akinek lábainál angyalok tartják a pásztorbotot meg a püspöksüveget.

Szent Ágostonnak szinte Henriquate módon nyírt szakállá azt sejteti velünk, hogy a művész portraitet örökitett meg rajta, de vajjon kiét? Csáky Zsigmond grófot, vagy Panovszky generálist, rendjüknek e nagy mecénásait-e, ki tudja? Célravezető analógja megállapítására tán a «Nahmenbuch» 13. lapjára festett Csáky Zsigmond-címer nyújt némi alapot. Az epistola oldal első oltárképe történeti szempontból nevezetes: a Vigasztaló Szent Szűznek képe ez a kis Jézussal. Lábainál a szomorúságos Szent Monika térdepel vigaszért esdekelve, az Isteni Kisded pedig a társulati övet, a fekete szíjat bocsátja le feléje. Baloldalt angyal könyvet tart kezében, az Album Marianum archiconfraternitatis de consolatione, azaz az övtársulat névkönyvét (a

¹ Két faszobor a zárdában, ú. m. Gelaz és Szent András, továbbá a Szent János-kórház szent szobrai, a Szent Flórián-Kápolna homlokzatát díszítő Szent Flórián stb. Müller B. i. m. 74. l.

² Jajczay János: Pest-Budai vallásos veduták. 169. l.

³ «Mindenekelőtt, igen kedves testvéreim, szeressük az Istent.»

«Nahmenbuchot»), melynek több díszesen kiállított lapját mellékleteinken mutatjuk be.

Érdekes a templom szószékének teteje. Szent Vendelt látjuk rajta, amint juhocskáit terelgeti. Sokan a Jó Pásztort nézték e szoborban, de Jajczay dr. i. művében meg is indokolja, hogy e mezőgazdaságot űző nép a mezőgazdaság védőjét állította a szószék tetejére. Valószínűleg ez is Weber J. L. műve. Sajnos, a művészies oltárképek alkotóit nem ismerjük. Stílusuk azonban a főoltár, meg a szent Kereszt képén kívül egy ugyanazon művészi kézre vall, aki talán az augusztianus hagyomány szerint homályba borul, mert Isten dicsőségét kell hirdetnie s nem önmagát felejthetetlené tenni. — Az ágostonrendiek közt is voltak festőművészek, mint Ferber Vitus, Thurner Miklós, a fráterek közt pedig szobrászok, ügyes faragó mesterek. Vajjon ők vetítették-e vászonra áhitatos elmélkedésekben megihletett lelkületük koncepcióit, a megszentelt és mindenkor önfegyelmezést sürgető fekete szíj viselésére serkentő Vigasztaló Szűzet, a boldog lelkületet és királyi életútra tanító szent regulának szerzőjét, a Magnus Pater Augustinust, továbbá a rendjükből mindenütt Tolentinói Szent Miklóssal együtt tisztelt Bari-i Szent Miklósnak jótékonykodó alakját, avagy a Budán ekkor élt nagyszámú festők¹ valamelyike, ki tudja? A névtelen kép még nem vall éppen ágostonrendi szerzőre, hiszen más templomok oltárképein, mint pl. a pest-belvárosiban a Szent-Háromság, meg a Szent Család képein ugyancsak nem olvasható a szerző neve. A gondolatot azonban mindenesetre ők sugalmazták, mert a rendjükből tisztelt szentek képeivel és szobraival óhajtották benépesíteni templomukat, hogy eszményi életre s követésükre buzdítsák e képeket szemlélő híveket.

A templommal kapcsolatos (a mai Margit-körútra tekintő) emeletes kolostor építkezése.² Ez sem épült egyszerre és csak akkor fejeződött be, amikor a templom. Valóban a szerzetesek szeme előtt elsősorban az Isten háza lebegett és csak azután gondolhattak saját hajlékukra. 1724. VII. 17-én tették le alapkövét. A kő közepére vésett nyílásba ónból készült tokot helyeztek el ereklyékkel, két körmőci arannyal és pergament irattal: *Lapis istius aedificii primus litatus pro novo coenobio ordinis eremitici augustiniani, utqui olim floruit prae ceteris Budae prout tunc in partibus regni Hungariae cunctis late seminatis; capitalis vero saevitia hostis totaliter fuit extinctus — nunc haud ulterius delitescens velut novus ex cinere Phoenix erectus*

¹ Némethy Lajos: «Adatok a festés történetéhez Budapesten a XVII. és XVIII. században» c. értekezésében nagyszámú idegenből jött festőművészt sorol fel. Kiegészítő adatait Schoen Arnold: «A Buda-vízivárosi templom» c. monografiájában.

² Prot. Aug. Bud. I. 33. l.

consurgat. Gloria Dei honori Deipari Virginis Consolatricis ac *utriusque Sancti Stephani* protolevitae protoregisque in Hungaria perpetuo partocinio innitus, exaltato regno Caroli VI. imperatoris durante in festo S. Alexii, solitudinis amatoris in fundo repositus est ab excellentissimo Heinricho Josepho ex commitibus Daun sac. caes. regiaeque Majestatis Camerario, consilii bellici et int. consiliario, generali rei armentariae praefecto, unius regiminis pedestris ordinis colonello, metropolitanae urbis ac fortalicii Budensis totiusque districtus eiusdem commandante generali, cooperabantur Illustrissimus D. Georgitus Száz S. C. R. majestatis personalis praesentiae regiae in iudiciis locum tenens et consiliarius atque spectabilis et generosus Domnus Martinus Szelecky S. C. R. majestatis consiliarius ac excelsae iudicatus curiae viceregens et inclytorum Comitatum Pest, Pilis, — Solt vicecomes. De superhunc alter lapis fuit impositus ab ampl. liberae regiae urbis Budensis senatu p. t. constituto Perillust. videlicet et circumspectis Dominis D. Fridrico Sautermeister, Praetit. Citti consule, D. Rudirego Casparus Hepeler iudice. D. Joanne Christophoro Paiz seniore. D. Francisco Vámosi. D. Bernardo Rahanek. D. Joanne Sebastiano a Dillmann, D. Francisco Josepho Seiler. D. Urbano Dominicus. D. Joanne Baptista Rod syndico. D. Joanne Casparo Wolff. D. Joanne Hebling. D. Joanne Josepho Vosmeier. D. Christophoro Carolo de Mayerber. Assistentibus Illustr. Domini D. Daniele Barone a Fürstenbusch, excl. D. Comitibus et Generalis Maximiliani a Starehmburg suppremo colonello. D. Francisco König suppremo de vigiliarum praefecto et fortalicii Budensis Belli commissario. D. Mathia Leinbather. S. C. R. suppremo Bellicomissario. D. Carolo Josepho a Schwarzenberg, S. C. M. rei armamentariae praefecto. D. Georgio Christophoro Zennegh de et in Scharffenstein S. C. R. M. Regiae Camerae Hungaricae consiliario et Districtus Budensis inspectore camerale. Perillustribus item et circumspectis dominis Joanne Beato Neander iudice cum ceteris liberae regiae civitatis Pestinensis Domnis senatoribus., Reliquiae sanctorum capsulae sunt impositi: Particula S. Jucundi. M., S. Emerici M. et S. Vincentiae M. Cera papalis Clementis XI. et panis benedictus S. Nicolae Tolentinatis, eius brachiis ab-actus. Benedixit, concionabatur et pontificait: Reverendissimus D. Michael Joannes Platschleeger praepositus infulatus in Felsőörs et regiae praepositurae Budensis ad sanctum Sigismundum administratorum. Protonotarius apostolicus. Inter consueta solemnia et populosam nobilium Cleri et saecularium praesentiam. Sub religionis gubernio reverendissimi et religiosissimi P. Thomae Cervioni Ilcinensis totius ord. ff. Erem. S. P. August. generalis, provinciae vero A. R. et. ex. P. N. Hyacinthi Maristoni in Austria infer celebr. universitate Vien. St. Theo-

logiae Doctoris ac per Austriam et Hungariam provincialis. Adm. Rdo et Exc. P. M. Georgii Ruess in antiquissima et celeberrima universitate Vien. SS. theologiae Doctoris et Ss. Canonum professoris iudicis, a ven. conv. generalis Vien. ad S. Sebastianum et S. Rochi in via regia prioris. Exsistentibus de familia Resid. Budensis. Patricio Scharinger P. t. vicario P. Ludovico Tallián conciniatore, Fr. Simpliciano Schöpfl Laico. In carentia foundationis princip. aut piorum suppetitiae. Deus patronis contribuentibus abundanter benedicat !

A barokk kornak megfelelő díszes meg hosszadalmas, szinte egész kortörténetet magábafoglaló felirat jelzi: Isten dicsőségére, a Vigasztaló Szent Szűznek tiszteletére a két Szent Istvánnak, ú. m. az első vértanunak meg *a szent magyar első királynak* örökös pártfogását kérve, VI. Károlynak dicsőséges uralkodása idején a magányt kedvelő Szent Eleknek napján helyezték el ezt a kedvező előjellel megszentelt követ az ágostonrendi remeték kolostora számára, hogy amint hajdan virágzott Budán és szerte az egész magyar földön elterjedt kolostorok felett, de az ellenség kegyetlenkedése folytán teljesen elpusztult, úgy most már többé el nem rejtőzve, mint új Phönix keljen fel hamvaiból. Hatalmas és felette megtisztelő vendégserег vett részt ez ünnepélyen, Budának, de Pestnek is számottevő katonai meg polgári hatóságai; történelmi nevek ! Az ünnepélyességet emeli a királyi hatalom és tekintély egész képvisellete, hiszen nagy volt a megtelepedés és az építkezés bátor és merész cselekedete ; a kis mustármagnak elhintése, de mindenél nagyobb volt az Istenbe vetett bizalom és a nemes apostoli buzgalomnak meg küldetésnek tettekre sarkalló hite.

Ez a P. Scharinger Patrik, láttuk, nagystílű építkező volt. Mindjárt Budára érkezésekor, még 1722 júliusában, a templom fölé padozatot emeltetett magtár részére. Augusztusban már sekrestye építkezésébe fogott, szeptemberben éléstárba, 1723-ban pedig a kolostor meg villaépület területét fallal, a többi részt sövényvel meg árkokkal vétette körül. 1726-ban négy hónap alatt a csűr szomszédságában házat épített. Ugyanazén évben forrásra is bukkantak a kolostor folyosóján, a külső fal közepén,¹ de további sorsáról hallgat a krónika. 1727-ben az egész területet, a kőbányán túl is, a Wekerlin kapitánynénak szőléjéig, részben gerendákkal, részben árkokkal vétette körül. Mindezek költségét a sajátjából adta és előlegezte a jövőre is.²

P. Scharinger Patrik munkáját folytatta a templomi építkezés befejezője, az erélyes P. Leuthner Vince perjel. 1768 február 21-én második emelet építkezésébe fogott, új lépcsőkkel meg négy szerzetes-

¹ Prot. Aug. Bud. I. 63. 1.

² I. m. 63. 1.

cellával. Júliusban költöztek be ennek új lakói, úgymint P. Kollonics Mátyás alperjel, P. John István plébániai adminisztrátor és a horvát származású P. Novellus Primus collector. Majd deszkafallal vétette körül a kertet s mintegy klauzurába foglalta, hogy ne álljon nyitva bárki számára. Ugyanő festette ki az ebédlőt és három festménnyel is ékesítette. A pénzt hozzá a szerzet vörösborának eladásából vette (okt. 29.).

A templom tornyainak építkezését intéző P. Janson Libor perjel lelkében született meg az a terv, hogy józsefhegyi szőlejükben kápolnát emeltessen *Szent Donát* tiszteletére.¹ Egyik elődjének, P. Höfer Antoninnak is megtetszett ez a természettől annyira megáldott hely, ahonnan oly páratlan szép kilátás nyílt a Duna ezüstös hullámaiban fürdő Pestre meg Budára, Pilis hegyeire, a háttérében pedig a Hármashatár-hegy meg a Csúcshegy védőbástyáira. Itt pihent meg kis filagóriájában a szőlőmunkálatokat ellenőrző sétái alkalmával és gyönyörködött a szépséges tájképben, amelynél szebbet a bécsi Kahlenberg meg Leopoldsberg sem nyújthatott. P. Janson Libor lelki pihenőnek meg sursum cordának szentelte a szép helyet, kis búcsújáróhelynek, ahová évenként zárandokolhat híveivel s ahol a szőlőkben serényen dolgozó jámbor nép szentmisét is hallgathasson a tavasztól ősziig tartó munkaidőben.² Tervét már szóbelileg közölte Szentillonai érseki helynökkel, s miután neki is megtetszett a gondolat, írásban is beadta kérelmét 1754-ben. A választ még 1754 június 13-án kapta meg. Szívesen engedi meg, hogy telkükön *Szent Donát*³ vértanu tiszteletére kápolnát építhessen,

¹ Protoc. Aug. Bud. I. 99. l.

² Miller J. E. F. Historiografiájában így szól róla: «Habuerunt R. R. P. P. Augustini ad vineam eorundem in monte S. Josephi sitam a compluribus annis casulam, quia autem nullum illius usum capere potuerunt eandem in capellam mutarunt et ea taliter adaptata ac erga obtentam ab Illustmo ac Reverendissimo Domino Josepho Szentillonay Eppo et Grali Vicario Dioec. Strigoniensis facultatem solemniter benedicta S. Donati Eppi et Martyris honori dedicarunt. Faxint coeli eandem nunquam oblitteratam iri. Quia salutaris est, civitas enim hic propter sui situm vel maxime tempestatibus vexatur». I. m. 345. l. Tehát a régi szőlőkerti filagóriát alakították át kápolnává Szent Donát püspök meg vértanu, a viharok ellen oltalmat nyújtó szentnek tiszteletére. Sajnos, Miller óhaja, hogy soha meg ne feledkezzenek róla, mert a városnak ez a része leginkább van kitéve a viharoknak, nem teljesült, mert a Donát-kápolna is eltűnt, mint annyi más vallásos emléke e tájnak. De van Szent Donátnak kedves kápolnája Óbudán, a Táborhegy egyik legkiesebb pontján, amely immár kedves búcsújáróhelye az óbudai hegyekbe kiránduló híveknek. Szent Donát most innen terjeszti ki védelmét Buda egész hegyvidékére. Őrt áll a Táborhegyen!

³ Szent Donát egyébként is Pest-Budának kedvelt védőszentjei közé tartozott. Mégpedig mindkét Szent Donát. A negyedik században élt Arezzói Szent Donát püspök csakúgy, mint a Legio Fulminatrix vértanu vitéze. Mindkettőt viharok idején kérik közbenjáróul, s ezért gyakran találkozunk képeikkel oltárainkon és egyéb vallásos tárgyú emlékeinken. Budán utcát már a török megszállás előtt is neveztek el róla. Később Óbudán is — mint már említettük — a Táborhegy egyik festői és páratlan szép kilátást nyújtó ormán a villámcsapásoktól meg jégesőtől

azon reményben, hogy alkalmas helyet választanak ki számára és külsőleg-belsőleg egyaránt illendően állítják ki s kellő felszereléséről is gondoskodnak. Megengedi a perjelnek, hogy maga áldja meg az új kápolnát és tavasztól őszig havonként egyszer misézzenek benne, nemkülönben a védőszent ünnepén, augusztus 7-én. Megengedi továbbá azt is, hogy az ünnepen körmenettel kereshessék meg a kápolnát és ott szentbeszéddel kapcsolatos ünnepélyes istentiszteletet tarthassanak «salvo tamen iure parochiali». Augusztus 7-én valóban nagy ünnepélyes körmenettel vonultak fel a Szent Donát-kápolnához. P. Libor megáldotta az új kápolnát. Jelen voltak a városi tanács részéről Sautermeister, Ecker és Hörger tanácsosok. A budai nép rendkívül megszerette e kápolnát, ezért 1761 március 14-én új beadványt intéztek az érseki helynökhöz, engedje meg, hogy tavasztól őszig minden héten egyszer lehessen itt szentmise, azért is, hogy terjeszthessék Szent Donátnak, a zivatarok meg égháborúk ellen oltalmat nyújtó védőszentnek tiszteletét. Az érseki helynök még március 30-án válaszolt a beadványra. Ámbátor az ilyen magánkápolnák a plébániai istentisztelet rovására vannak, mert elvonják a híveket, mégis, mivel feltételezi, hogy csak a segítő Szent Donát vértanunak tiszteletét óhajtják terjeszteni, megengedi — míg érseki helynöksége tart —, hogy hetenként mond hassanak szentmisét a kedves Donáti-kápolnában.¹

óvó Szent Donátnak állítanak kápolnát. Védelmére nagyon rászorultak. Egész Buda jóformán szőlőművelésből él ezidőben, és messzi vidékre szállítják az illatos budai borokat, sőt a szerzetesrendek egy része, miként az ágostonrendiek is, bortermelésből tartja el magát. A Szent Donát-képeket hálából ragyogó szőlőfürtökkel, meg sárga-piros gyümölcsessel ékesítik. Milyen eleven hit sugárzik ki e képekből! Valóban «az elmúlt Pest-Buda devotionális emlékein a város lakóinak vágya, reménysége, hálája, fájdalma, baja, vigasza, öröme nyilvánul meg». (Jajczay J. i. m. 158. l.) Már a *Neu* aus seinem Steinhauften wiederum aufwachsendes *Ofen* c. könyv mondja: «Und dieses Gebirg ist alles weinträchtigt, wovon der Matthiasberg außer der Neustifter Pfarrkirchen, das Stühlweißenburger Gebirg (Bürger- oder Adlerberg) den Vorzug sich messen». 38. l. Tehát bortermő az egész vidék, de főleg jó a mátyáshegyi meg a sashegyi csillogó vörösbor, bár igen jónak mondja a budai fehérbort is.

¹ Josephus Szentillonay Electus Episcopus Arbensis, Abbas B. M. V. de Pankota, Praepositus S. Georgii De Viridi Campo Strigoniensi, E. M. Strigoniensis Canonicus, Archidiaconus Cathedralis, Protonotarius Apostolicus, Liberae Regiaeque Civitatis Tirnaviensis Parochus, Celsissimi ac Reverendissimi S. R. I. Principis DD. Nicolai e Comitibus Csáky de Keresztszegh, Perpetui Terrae Scepusiensis, Miseratione Divina Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Archi Episcopi Sacrae Sedis Apostolicae Legati Nati Primatis Regni Hungariae, eiusdemque Summi et Secretarii Cancellarii, inelytorum Comitatum Scepusiensis et Strigoniensis Supremi ac Perpetui Comitis, Sacratissimarum Caesarum Regiarum Maiestatum Actualis Intimi Status et Excelsi Consilii Locumtenentialis Regii Hungarici Consilarii, nec non unius e Iudicibus Tabulae Septem Viralis etc., etc., in Spiritualibus Generalis.

Memoriae commendamus per praesentes, quod cum Nobis ex parte Honorabilis Conventus Ordinis Eremitarum S. Augustini Viae Regiae Civitatis Budensis per Reverendum, ac Religiosum Patrem Liborium Janson eiusdem priorem expositum, ac una supplicatum fuisset, ut in fundo huiusce conventus capellam honori S. Donati

De nemcsak a most említett ünnepélyes alkalmak vonzották a hiveket az ágostoniak templomába. A krónika egyéb nevezetes eseményekről is szól. Így 1725-ben okt. 28-án volt itt az első beöltözés. Heffele Miklós budai vaskovácsnak fiát vette fel a rendbe az akkor itt tartózkodó P. Ruess György rendfőnök. P. Schmidt Mihály rendfőnöki titkár adta rá a rend széles ujjú köntösét a hegyes csúcsban végződő nagy csuklyával, meg a szíjat s mint Fr. Simon vitték magukkal Bécsbe a noviciátusba.

A beöltözés szertartása mindig leköti a szemlélők figyelmét, egyúttal érzelmekeltő is. Nem történik máról-holnapra, hanem bizonyos ideig, néha éveken át tartó próbaidő és megfigyelés előzi meg a tulajdonképpeni próbaévet, vagy újoncévet. — Az ágostonrendieknél a klauzúrán belül, az ú. n. káptalan teremben kezdődik a beöltözés szertartása. A jelölt, miként más szerzetesrendeknél is, a rendtagoktól körülvéve térdreborul. A perjel kérdi: «Mit kívánsz?» «Isten irgalmát, meg a tiéteket is», feleli a felvételt kérő. A perjel intésére felegyenesedik s új kérdésekre kell válaszolnia: Házas vagy szolga-e? vannak-e adósságai, avagy egyéb kötelezettségei? Teljesen egészséges-e, avagy van-e valamilyen eltítkolt betegsége? Ha ezekre igennel válaszol, azonnal távoznia kell. Ha mindezekről mentes, akkor a zárdai élet nehézségeit, komorságát festi előtte a perjel, s ha mindezek után mégis vállalkozik ez életre, akkor a perjel azt válaszolja: «Dominus incepit in te opus bonum, ipse perficiet. Amen!» (Azaz az Úr jó művet kezdett benned, ő is fejezze be.) A konvent ezután a *Veni Creator* c. himnuszt énekelve, a jelölttel a templomba vonul a főoltár elé. Az ének befejeztével békecsókot (Pax-ot) kap és átadják az újoncmesternek, akinek vezetése alatt kell a rend szellemében nevelkednie. Néki átadja mindazt, amit magával hozott, róla lajstromot készítve, hogyha netán vissza akarna térni a világba, ismét visszakaphassa holmiját. Ha ebből időközben valami

dicandam erigi eam deinde benedici ac in illa sacrificia missae celebrari admittere dignemur. Nos decentem conservationem eidem erigendae Capellae non defuturum sperantes, pio dictorum Patrum Desiderio deferendum esse duxerimus, prout et praesentium vigore indulgemus, ut Idem Honorabilis Conventus Capellam eiusmodi in eodem fundo suo, loco tamen idoneo, erigere. Tam vero sic erectam et tam interne quam externe decenter adornatam praenominatus Exponens dicti Conventus Prior ritu Ecclesiae consueto benedicere possit, sed et concedimus in Domino facultatem in eadem deinde sic erecta et benedicta singulis mensibus (inchoando a Prima die Aprilis usque ad ultimam diem Vindemiarum Loci) unum Missae Sacrificium celebrandi, insuper ipso Festo S. Donati in diem septimam mensis Augusti incidere solito Processionem ad eam ducendi, hoc die ad populum concionem dicendi ac etiam unum Missae Sacrificium solemmniter ibidem peragendi. Praeinsertas nihilominus facultates absque praeiudicio ordinarii, ac etiam futuris temporibus iurium parochialium concessas esse declarantes. Datum Tyrnaviae die 13 mensis Julii, anno Domini 1754. Josephus Szentillonaj Vicarius Generalis Strig.

Az eredeti okmányról a budai Margit-körúti könyvtár 60. könyvében J. 3. 3. sz. a. Pater Kaiser Nándor szíves másolata szerint.

elveszne, a rend kárpótolja esetleges botrány kikerülése végett. Akárkit persze nem is vesznek a rendbe. A 14. esztendőt be kell töltenie s olvasni meg énekelni kell tudnia a jelentkezőnek. Az újonc növendék csuklyáját nem áldják meg, erre akkor kerül a sor, midőn fogadalmat tesz.¹

A fogadalomtétel is a rendi káptalan előtt történik. Az újoncév letelte után, miután alapos és körülményes vizsgálatnak vetették alá, minden rendtag véleményét is kikérték, a káptalan elé idézik az újonc-növendéket. A perjel így szól most hozzá: «Ime, kedves testvér, a próbaidő letelt, rendünk minden kemény szigorában résztvettél a rendi tanácskozások kivételével, úgy éltél köztünk, mint testvérünk, mint aki közénk való. Most kettő közül kell választanod, vagy elhagysz minket s mégy a saját utadra, vagy lemondasz a világról s egészen Istennek meg rendünknek szenteled magad. Az engedelmesség ígája alól ezentúl sohasem vonhatod ki magadat!» Ha ezt megígéri, akkor a perjel a szentmise alatt, vagy a káptalan előtt megáldja a csuklyát e szavakkal: «Úristen, aki a mi halandóságunk leplét magadraölteni kegyes voltál, kérjük mérhetetlen kegyességedet, hogy ezt az öltözetet, amelyet szentatyáink a világról lemondva, mint az ártatlanság és alázatosság jelét viselni kívántak, úgy áldjad meg, hogy ez az N., aki ezt használni fogja, Téged öltson magára. Amen». Ezután ráadják a csuklyát és az újonc a perjel előtt letérdelve, leteszi a fogadalmat e szavakkal: «Én Fr. X. fogadalmat teszek a Mindenható Istennek, a Boldogságos Szűznek és Neked a Szent Ágoston-rend generális perjelének meg utódaidnak, hogy halálomig tulajdon nélkül szent tisztaságban akarok élni Szent Ágostonnak szabályai szerint». Azután felemeli a prior magához, megcsókolja s miután minden rendtagtól megkapta a békecsókot, helyet jelöl ki neki a többiek sorában.

1738 július 8-án temetés volt. Kerti házukban halt meg igen nagy jóakarójuk, Csáky Zsigmond gróf, b. titkos császári kamarás meg kincstáros. Betegsége miatt a fürdőket használta, de a kórtól meg a munkától megtörtén, a szentségekkel megerősítve, adta vissza Teremtőjének jóságos lelkét. Kriptájukba temették nagy pártfogójukat kegyeletes pompával. A templomban felállított ravatalnál különböző jelképeket és a halott arcképét alkalmazták. Magát a tumbát (négy) magyar katonát ábrázoló szobrok tartották egyik kezükkel, a másokban háborús zászlókat lobogtatva. Az alkalmazott emblema Csáky erényeit jelezték, hol bibliai alakokkal összehasonlítva, hol pedig Szent Ágostonnak mondásaiból vagy a zsoltárokból vett idézetekkel magasztalva őt, meg az egész Csáky nemzetség elhúnyt és még élő tagjait is.

¹ Prologus constitutionum Fratrum Eramitarum Ordinis Sancti Augustini. Cap. XVII. és Cap. XVIII.

Epitaphiuma így hangzott:

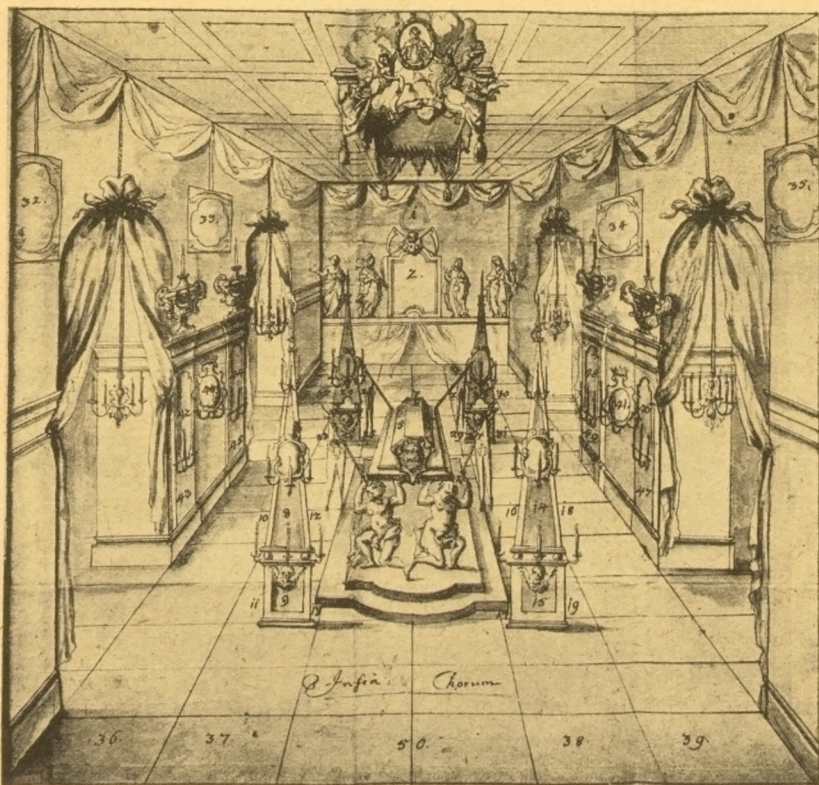
En Sigismundus
 Qui portavit pondus diei et aestus
 hic iacet :
 Quia post laborem requies.
 Quem Bellona educavit,
 Juno decoravit,
 Et Apollini laureandum delegavit.
 Amavit eum Caesar Rex et Regnum universum.
 Sed amplius amavit Deus,
 Sublevans lethales augustias
 Et suavissimum concedens obitum ;
 Nam in ictu oculi
 Ultimum lente spirans halitum
 Ut lumen extinxit
 et merito !
 Nam aliunde semper Dei, et nunquam suus erat.
 Itaque non est mortuus
 sed
 Post exantlatos tot graves Labores requiescit
 Dicamus ei :
 Requiem sempiternam. Amen.

Ime itt fekszik Zsigmond, aki a nap (az életnek) terhét és hevét viselte, mert a munka után nyugalom jár. Bellona a hadászat istennője nevelte, Juno kitüntette és Apollónak ajánlotta, hogy babérral övezze. Szerette a császár meg a király, meg az egész ország, de jobban szerette az Isten, mert a halál gyötrelmeitől megkímélve a legszelidebb halált adta neki.

Pillanat alatt, utolsó lehelletére miként a világosság fényét, kioltotta életét. Egyébként is mindig Istené és soha a magáé nem volt, azért nem is halt meg, hanem csak pihen oly sok nagy munkája után. Kívánjunk neki örök nyugodalmat. Amen.

A Csáky nemzetségből a bíboros Csáky Imre hercegprímást, meg az ugyancsak bíborra méltó, de még élő Csáky Miklós váradi püspököt, majd a még szintén élő Csáky György tábornokot, a legyőzhetetlen hőst magasztaló epigrammákkal is díszítették a koporsó körül a templom falait és természetesen bíborosi, püspöki, katonai jelvényekkel övezték az egyes epigrammákat. Végül pedig az égi dicsőségbe emelt Csáky Mórt, Csáky Őzsébet meg egy szentéletű apácát is, mindhármukat dömés ruhában aposztrophálták e szavakkal :

In terris Csáky ad summos elevantur honores, ac
 plenos meritis orbis in alta levat.
 Quid mirum? Sanctos Csáky tres astra coronant;
 Ad sanctam triadem supplicat ista Trias.
 Sunt ergo, fuerunt et erunt e stemmate Csáky
 Conservatores orbis et Ecclesiae!

18. ábra. Csáky Zsigmond gróf jelképes ravatala a budai templomban. Scharinger Patrik perjelnek a «Heros Romanus» c. kötetbe illesztett kézírata és rajza szerint. Az egyetemi könyvtárban.

A legmagasabb kitüntető tisztségekhez jutottak itt a földön a Csákyak; az érdemekben gazdagokat a föld az égbe emeli. Csodáljuk-e? három szent Csákyt koronáznak a csillagok, a Szentháromsághoz imádkozik a három. A Csáky nemzetség adja, adta, meg adni fogja a világ meg az Egyház fenntartóit.

Ezen symbolumokat Csáky Zsigmond temetésére P. Scharinger Patrik az első budai perjel állította össze és ő írta a hozzájuk fűzött

verses sorokat is. A *Heros Romanus* című gyűjteményes ívrétű kötetben sajátkezűleg írta be: *Symbola in castro doloris* címen. A hatalmas kötet borítéklapján e szavakat olvashatjuk: *Hunc librum collegit et compingit fecit pro Bibliotheca Conventus Augustiniani Buden. Ad SS. Stephanos in via regia. P. Patricius Scharinger hic bibliothecarius.* (Az Egyetemi Kvtr. tulajdona.)

1742. IX. 10. P. Pezár Fulgent perjel megáldotta a Tolentinó-i Szent Miklós tiszteletére épült temetői kápolnát.¹ Kivonult ekkor az egész konvent, úgymint P. Roder Adalbert alperjellel, P. Scharinger Patrik, P. Röderer Theobald, P. Thurner Miklós sekrestyeigazgató, P. Kovácsovics Dénes vasárnapi hitszónok meg lelkész, P. Salcher Raimund orgonista, P. Haberfelner Arnold ünnepi hitszónok, Fr. Schöpfl Simplician, Fr. Simon Peregrin pincemester, Fr. Kunics Kandid és nagy népsokaság.

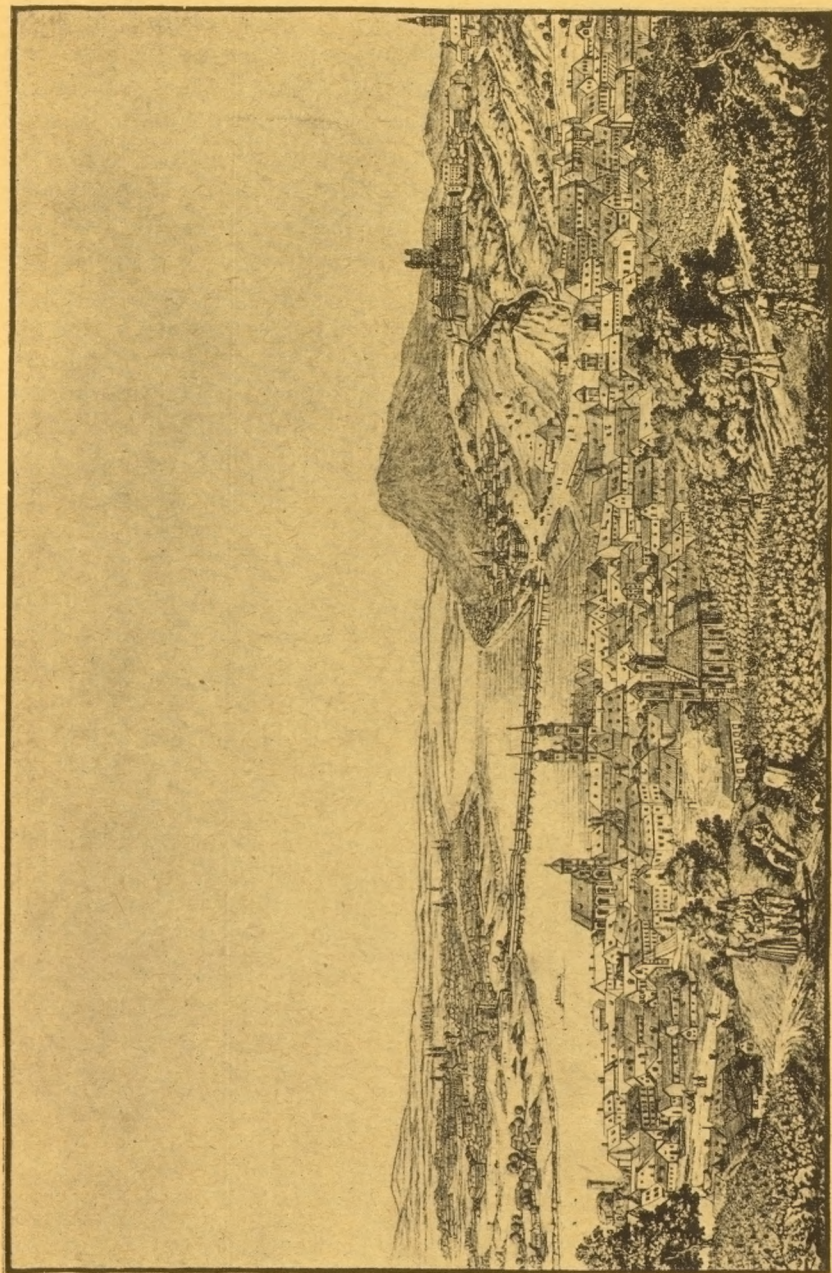
1752. IX. 17. P. Janzon Libor perjel megáldotta nagy ünnepélyességgel a temető új keresztjét.² 1755-ben Voglsperger Mihály óbudai plébános (később mint apostoli protonotárius szerepelt az övtársulat könyvében) mondotta Szent Ágoston napján az ünnepi szentbeszédet. Megjegyzi a krónika, hogy kiválóan szép szónoklat volt. A nagymisést pedig a kalocsai nagyprépost énekelte. 1755. IX. 28. primicia volt.³ Kolway Mihály újmisést mutatta be első szentmiséjét, ő vezette a körmenetet is nagy népsokasággal. A primiciáns pártfogója Gervay József budai mészáros volt. Nagy ebédet adatott a rend rectoriumában. Litánia után még két másik újmisést is jött és mindhárman osztották az áldást a zárda udvarába gyűlt néptömegnek. 1755. dec. 17-én P. Röderer Theobald senior arany fogadalmát tette P. Janzon Libor perjel kezébe.⁴ Patronusa Ecker városi tanácsos volt, aki egyúttal az egész magisztrátust is vendégül látta; itt voltak továbbá br. Bezak, Horányi kir. tárnokmester, Berta orvos, Sautermeister, Klinglmeier, Mair, Roth Keresztély, Miller Nándor szindikusz stb. Ékes transparent hirdette az ünnepet: *Vivat sanus, quaterque beatus patronus patris nostri Theobaldi iubilantis graciosissimus. Septuaginta septem sunt anni, quibus Theobaldus sacra sua vota renovans, iubilat sanus.* — A 77 éves öreg P. Theobald tehát egészségesen ünnepelte meg örökfogadalmának félszázados évfordulóját. Őt éltetve, éltették adakozó pártfogóját is, t. i. Ecker urat. Az alkalmi szentbeszédet P. Schinl Teofil ágostonrendi mondotta, a nagymisést pedig a rendnek különös jóakarója Vogelsberger

¹ Protoc. Aug. Bud. I. 89. l.

² I. m. 91. l.

³ I. m. 101. l.

⁴ I. m. 102. l.

19. ábra. Buda látképe az elkészült ágostonrendi templom kettős tornyával a XVIII. század végén. Schaffer rajza és
rézmetszete.

óbudai plébános. — 1761-ben Vogelsberger óbudai esperes tudatta velük, hogy a királyi kegy és XIII. Kelemen pápa az esztergomi érseki széket szalay Barkóczi Ferenc gróffal töltette be, miért is a plébánia területén átvonuló főpapot ünnepélyesen, sorfallal meg üdvözlő beszéddel kell fogadniok és szept. 21-én Nagyszombatban képviseletileg résztvenniök az installatió.¹ 1761 okt. 25-én Schweinitz² visszafoglalásának örömeire Te Deumot mondtak a templomban egybegyűlt hivekkel. Ugyancsak Te Deumot zengtek nov. 15-én, mert az esztergomi vár visszakerült a primás birtokába.³ 1762-ben a pestis éve volt. Molnár György helyettes érseki helynök kiadta a rendeletet, hogy a szentmisékben a tempore pestilentiae pro vitanda mortalitate c. collectát vegyenek, azonkívül vasárnapok meg ünnepnapok előestéjén a lorettói litánia után a Stella coeli extirpavit c. himnusz énekeljék. Vasár- meg ünnepnapokon az esti órákban szóljon a nagy harang és utána imádkozzák a Mindenszentek litániáját, továbbá a háború tartamára előírt imákat.⁴ 1763 ápr. 6., miután helyére állt a béke Poroszországgal, halálból 40 órás szentségimádás volt és Te Deum ápr. 17., 18. meg 19-én. 1763-ban földrengés sujtotta az országot.⁵ Az esti órákban a mezei munkáról visszatért néppel Jézus legszentebb nevének litániáját imádkozták 2 héten át, hogy a haragvó Úristent kiengeszteljék, irgalmát kiesdekeljék, úgyszintén a bűnösök megtéréseért is imádkozzanak. 1770 okt. 31-én ismét beöltözés volt templomukban. Mayer Bertalant Viktor néven, Hiébner Ferencet pedig Hortulanus néven vették fel a rend laikus testvérei közé.⁶ 1774 márc. 20-án fogadalomtétel volt. Fr. Schimer Károly kétévi noviciátus után a rendtagok egyhangú hozzájárulásával a szerzetescsalád tagjának esküdött fel.⁷

A nagybőjti időszakban minden kedden náluk volt⁸ a nagybőjti ájtatosság meg szónoklat, mikor egész Buda sietett templomukba.

A közölt adatok mutatják, hogy mozgalmas, a hiveket vonzó egyházi élet folyt e templomban.

¹ I. m. 145. l.

² I. m. 148. l.

³ I. m. 148. l.

⁴ I. m. 155. l.

⁵ I. m. 158. l.

⁶ I. m. 182. l.

⁷ I. m. 185. l.

⁸ Budán a nagybőjt minden napján volt szentbeszéddel egybekötött ájtatosság, de a változatosság kedvéért mindig más és más templomban. Így hétfőn a karmelitáknál, kedden az ágostonrendieknel, szerdán a várbeli ferenceseknél, csütörtökön a kapucinusoknál, pénteken a vár-főtemplomban, szombaton a klarisszáknál a várban, vasárnap a vízivárosi ferenceseknél. M. Sion, 1878 évf. 358. l.

3. A budai ágostonrendi plébánia kialakulása.¹

(Az országúti plébániaterület megalakítása. Az egyházmegyei főhatóság évtizedről-évtizedre ideiglenesen bizza az ágostonrendiekre, mint szerzetesekre a plébánia vezetését. A buda-újlaki plébános tiltakozása. Kánonika Vizitáció. A Szent *Monika* meg Szent *Miklós* jámbor társulatok. Az úttörőmunka elvégzése.)

Az ágostonrendiek temploma két plébánia mesgyéjén állott. Itt érintkeztek a vízivárosi *jézustársasági*, meg a *buda-újlaki* plébániák legtovábbi határai, éppen ezért szívesebben járt a «Landstrasse» (Országút) németajkú népe a német barátok templomába, szívesebben, mint a távoli újlakiba vagy a vízivárosiba. Nemcsak a misehallgatás lehetősége, hanem népies szónoklataik, szertartásaik, áhitatgyakorlataik, jámbor társulataik, úgymint a Szent *Monika* vagy övtársulat meg a *Tolentinói Szent Miklós* társulatnak ünnepélyei és körmenetei is vonzották a hívőket.

A *jézustársaságiak*² nemcsak nem elleneztek, hanem egyenesen szívesen látták, hogy plébániai funkciókat is végezzenek, hiszen legfőbb törekvésük az volt, hogy kellő lekipásztori gondozásban részesüljenek a tőlük elég messzire lakó polgárok.³ «Az ostrom után hosszú éveken át

¹ Az ágostonrendiek budai évkönyvei (Protocolluma) szerint.

² I. Lipót küldte a jézustársaságiakat Budára. Még Budavár bevétele előtt elhatározta, hogy Budán a lelkészi teendőket csak rájuk bizza, s ezért e társaság tagjait odatelepti. Első és legfőbb feladatának tartotta ugyanis, hogy a vallásosságot fejlessze, megerősítse, az istentiszteletet és a katolikus vallást tőle telhetőleg terjessze és megvédje. Az újonnan visszahódított területen ennek elérésére legmegfelelőbbnek látszott az igaz keresztény hitvallás tisztaságának helyreállítása és a pogánnyal való hosszú érintkezés következtében elromlott erkölcsöknek a megjavítása. E felette fontos munkának elvégzésére legalkalmasabbnak tartotta a Jézustársaságot, mert ennek tagjai példás életükkel mint a keresztény tökéletesség mintaképei és fáradhatatlan harcosai valóban képesek igazi útmutatásra. (Tanulmányok Bp. multjából, V. 220. l. Budo Jusztin: Az első kultúrtörekvések Budán a visszafoglalás után.)

³ Budavár visszafoglalása után, miután keresztény ember nem lakott itt, plébános sem gondolhatta a híveket. Mikor aztán lassan benépesedett e terület, a budaújlaki (Neustift) plébánia hatáskörébe tartozott. «Suburbio hocce post civitatis istius recuperationem omni incola christiano destituto, parochum non habuit, verum postquam sensim impopulari caepisset, populus pro tunc semet in eodem collocatus, in primis administrationi Parochiae suburbii Neustift suberat. Miller Ferd. Historiografia, 84. l. Ugyanő megjegyzi azt is, habár az új Buda egészen más, mint az egykor viruló, szép Buda, lassanként mégis csak felkel hamvaiból meg romhalmazából, és máris 12 templomot meg 18 kápolnát, 8 szobrot mondhat magáénak. Ezek közül a kilencedik egyház az Országúton, az ágostonrendi remeték buzgósága és gondossága folytán emelkedik. (11. lap.) A mohácsi vész után bizony kő-kövön nem maradt itt, de keresztény lakos sem, elpusztultak az irodalmi emlékek is, végső romlás sorsára jutott minden. Olyan kőhalmaz volt itt, hogy sehol sem lehetett alapfalakat találni. (I. m. 86. old.)

zajló testi-lelki zűrzavar volt itt. A várostromban és a délvidéki török-verő harcokban megsebesült különböző nyavalyákban szenvedő katonák, majd a forró lázban és a rémületes pestisben (1712, 1723, 1738—1744) kínlódók életveszedelmes lelki gondozása, az árván csatangoló gyermekek felkarolása, a kóbor szökevények megvigasztalása, a rab-ságban synylődő foglyok kiváltása, a felburjánzott bűbájosság, igézés, kuruzslás, ráolvasás gyomlálása, a hallucinációktól, vízióktól és lidércnyomástól terheltek ördögűzése, a nehéz szülésben vajudó nők és az orvos által gyógyíthatatlannak mondtak csodálatos gyógyítása, a szapora bujaság megfékezése, a vadházasságok irtása, az itt rekedt törökök, majd rácok, zsidók és sűrű sorban jövő külföldi telepesek térítése, a lelkileg megigazultak vallásos kongregációkba való egyesítése, a jezsuiták *teljes lelkierejét*, minden munkabírását *vette igénybe*. Minden eszközt felhasználtak arra, hogy a primitív lelki együgyűségtől kezdve, a vallási tévelygésen át a megátalkodott bűnözésig merülő új lakosságot lelkileg megváltva, betereteljék a küzdő Egyház aklába. Lankadatlan felebaráti szeretetükkel bizalmat keltve, behatoltak a lakosság legbelső családi életébe is, és évkönyvük dagad az elmeorvos, pszichológus, moralista elmélyedésére érdemes esetek leírásától. Az élet mélységeinek nyomorát szinte ihlettel enyhítő jézustársaságiak az újjáéledő város heterogén lakosságának minden rétegére terjesztették ki a lelkek üdvét szolgáltató működésüket.»

«Az egyesek lelkületéhez külön-külön hozzáférköző irgalmassági cselekedeteken kívül igyekeztek az egész néptömeget átjáró lelki egységbe összeolvasztó hatások kiváltására.»¹ Azalatt a száz év alatt, míg el nem kobozták a templomokat, rendházakat, a kulturális munkából alaposan kivették részüket. Látványos körmenetekkel, szentbeszédekkel, zenés istentiszteletükkel és nem utolsó sorban színjátékaikkal előkelő atmoszférát teremtettek maguk körül.²

E nagyszerű munkába kívánták belekapcsolni Szent Ágoston rendjét is, éppen ezért biztatták az ágostonrendieket, hogy kérelmezzék az önálló plébánia megalakítását. Miután e területen is, habár előbb a veszprémi egyházmegyéhez tartozott, Buda városa gyakorolta a patronátusi jogokat, elsősorban a budavárosi tanácshoz fordultak kérelmükkel 1722-ben. A bölcs és körültekintő tanács azonban túlkorainak tartotta a kérelemmel való foglalkozást és 1722 nov. 9-én kelt határozata értelmében alkalmasabb időre halasztotta. De nem halasztották az ügyet sem a jézustársaságiak, sem az ágostonrendiek. Újra meg újra folyamodnak a városi tanácshoz, mire ez 1723 október

¹ Schön Arnold : A budai Szent Anna-templom története. 1930.

² Dr. Jajczay János : Pest-Budai veduták vallásos tárgyú képei. 162. l. és köv.

15-én úgy határozott, hogy egy évtizedre gyakorolhatják a parochiális teendőket, de csak úgy, ha beérik a stólával, külön fizetést nem ad nekik. Az országúti híveknek szabadjában áll, vajjon a rendes vízi-városi temetőben akarnak-e nyugalomra helyeztetni, avagy az ágostonrendieknek a kolostor mögötti (a mai Statisztikai Hivatal felé eső) temetőjében. Az ágostonrendiek tartoznak mindkét esetben a halottat a temetőbe kísérni meg beszentelni, ha azonban a vízivárosiba kísérik, a stóla a jézustársasági plébániáé, mégpedig minden ellenmondás kizárásával. A távolabb lakók pedig nem is választhatnak a két temető között. (*Liberam electionem loci ad sepeliendum.*) Mielőtt a tanács e határozatát hivatalosan kiadta volna, természetesen előbb az egyházi hatósághoz (a jézustársasági plébániával való megegyezése után az esztergomi érseki hatósághoz) kellett fordulniok. Erre alkalmul szolgált az új buda-újlaki plébánosnak bemutatása. A tanács Úljakra Barvick Keresztély morva származású, a német meg a szláv nyelvben jártas papot mutatta be, mert igen tiszteletreméltó férfiú, a Széchenyi-féle¹

¹ Tömören zárt épület volt a Nagyboldogasszony-templom déli szárnyához épített háromemeletes szeminárium, amely Széchenyi György primás nagylelkű adományából létesült. Alapkövetétele 1702 márc. 10. volt. Az építkezést P. Ivanic György S. J. vezette. (Schoen Arnold: A budai Szent Anna-templom története, 1930. 18. lap.) A Széchenyi-kollégium falán e feliratos kőtábla volt:

Academia Szechenyiana Societatis Jesu

Deo

Bonorum omnium fonti

Virgini

Aeternae Sapientiae

Matri

Reliquis Divis Scientiarum

Praesidibus

Principi Reipublicae utriusque

Bono Formandae nimirum

Bonis

Moribus Artibus

Scientiis

Sacrae ac profanae

Iuventuti.

Epitome Vicissitudinum et rerum memorabilium de Libera Regia ac Metropolitana urbe Budensi. 1760. (I. E. F. Miller.)

A Jézus-társaságnak Széchenyi Akadémiája

Istennek

minden jó kútfejének

Az örök Bölcseség

Szűzanyjának

A tudományok többi szent pártfogójának

A fejedelemnek, az államnak

s főleg a mindkettőnek javára

jó erkölcsökkel, művészetekkel, tudományokkal

nevelendő egyházi* meg világi

ifjúságnak.

* E szemináriumban filozófiát, erkölestant (casus), dogmatikát (*Controrsae fidei*) és egyházjogot tanítottak. (Neu aus seinem Steinhauften wiederum eufw. Ofen. 12. l.)

kollégiumban nevelkedett és a jézustársaságiak is igen ajánlották a tanácsnak. Egyben kérte a tanács a hercegprimást, válassza el az országúti részt az újlaki plébániától, mégpedig a Császár-fürdőtől kezdve, beleértve a Dunapartot s továbbá a Viziváros falain kívül balraeső 35 házat, meg 6 új házat, mert mindezeket a nagy távolság miatt sem a Vizivárosból, sem Újlakról egykönnyen nem gondolhatják, különösen téli időben nem.

Külön plébánost nem tarthatnak számukra, éppen ezért az országúti ágostonrendiekre kell bízni a terület lelkipásztori teendőit egy évtizedre és csak a stóla jövedelmével. A jézustársaságiak már előzetesen, mégpedig 1723 szept. 4-én úgy intézkedtek, hogy P. Götschner Károly rektor¹ megjelent az ágostonrendieknél, megmisézett és az installáció jelül átadta a quadratust a perjelnek. Mindjárt megállapította a stólát is. Keresztelésért, esketésért, és felnőtt temetése után 1 forint 30 krajcárt, gyermek temetése után 1 forintot, egy-egy harangszóért 45 krajcárt, az összes harangok megkonduulásáért 1 forint 30 krajcárt kérhetnek. Bármely írásbeli tanusítványért 2 forintot, sírhelyért felnőtt után 25 forintot, kis sírhelyért pedig csak 12 forintot szabad felszámítaniok.²

A városi tanács felterjesztésére Götzl Ferenc³ budai prépost válaszolt Regensburgból 1723. IX. 28-án. Közli, hogy a primás választ nem sokára megkapják, e kérdésben ugyanis előbb a káptalan véleményét kéri. Jelen esetben a patronátusi jog a jézustársaságiakkal történt megegyezés után kétségtelenül megilleti a városi tanácsot. A kérdés azonban az, vajjon az alsóvárosnak ezen szétagolásával elegendő lesz-e a kánoni porció egy-egy lelkész tisztességes megélhetésére. Kérdés továbbá az is, vajjon helyes-e ily hosszú időre (egy évtizedre!) szerzetesekre bízni a plébániai teendőket? A kánonok mindkét dolognak megfontolását kívánják, hogy esetleg idővel egy-

¹ Széchenyi György érsek még 1687-ben Budának teljes lelkipásztorkodását rájuk bízta, mindaddig, míg a városnak külön plébániája lesz. I. Lipót is megerősítette őket e megbízatásukban azzal, hogy a budai kollégium rektora egyúttal egész Budának plébánosa is, és lelkipásztori kötelemait maga vagy alárendeltjeivel végezze, egyúttal külön plébánosokat is nevezhet ki vagy letehet legjobb belátása szerint. A jézustársaságiak gyakorolták e hatalmukat mindaddig, míg Buda szabad királyi várossá lett és ezzel patronátusi jogot is nyert 1703-ban. A rend és a város között emiatt gyakran volt véleményeltérés, a rend kifogásokat emelt azok ellen, akiket a város kívánt jelölni, és viszont a város nem fogadta el szívesen a jézustársaságiaktól kiszemelt lelkészeket. E visszás helyzetnek véget vetett az egyházi főhatóság közbeléptével kötött szerződés a két fél között, amely kilenc pontban állapította meg a két tényezőnek összeegyeztethető jogait.

Schams Franz: Vollständige Beschreibung der Kgl. Freyen Hauptstadt Ofen in Ungarn. 1822. 274. l.

² Prot. Aug. Bud. I. 44. l.

³ Götzl Ferenc érseki titkár, apost. protonotárius egyébként a vöröscsillagos keresztes rendnek tagja volt. Archeol. Értesítő IV. k. 216. l.

másnak kölcsönös rovására ne legyenek. Ezt már az egyezménybe kellett volna foglalniok. Most legalább a praesenta (bemutató-levél) szóljon róla, mert akkor könnyebben fogadhatja el az Ordinarius. A primás igen udvariasan, de ugyancsak az említett értelemben felelt a városi tanácsnak.

De nem nyugodott bele az országúti rész kihasításába¹ az új buda-újlaki plébános. 1724 aug. 8-án igen alázatos felterjesztésben kéri Spáczai Pál arbei v. püspököt, madocsei apáturat, szenttamáshegyi prépostot, esztergomi kanonokot, Szász Keresztély hercegprimás általános helynökét, hogy csatolja vissza a az országúti részt az újlaki plébánia joghatóságába. Az említett utca mindig Újlakhoz tartozott, nem tudja, mi módon foglalták le maguknak az ágostonrendiek és mi jogon gyakorolják ők ott a plébánosi teendőket. Az újlaki plébánia szegény; évi fizetése csak 100 forint, stólája meg vajmi kevés. Egyébként azonban mélységes hódolattal hálálja meg azt a kegyet, hogy a buda-újlaki javadalomba iktatták, érte nemcsak kezét, de lábát is csókolja. Jelemti, hogy beiktatása július 5-én történt Lakics István óbudai meg Makai szentendrei plébánosok jelenlétében. Igéri, hogy minden erejével úgy fogja a reábízott lelkeket gondozni, hogy mindenekelőtt az Úr Istennek, azután híveinek és felettes hatóságának megelégedését kiérdemelhesse.²

Az Országút azonban továbbra is az ágostonrendiek buzgó vezetése alatt maradt, a jogait védő Barvick Keresztély pedig később Óbudára került plébánosnak,³ ahol előbb a szombathelyi születésű ágostonrendi festőművész Ferber Vitus atya lelkészkedett 1714—1725-ig. Az ágostonrendiek békében éltek Buda-Újlakkal, sőt ők vállalták el itt a reggeli misézést is.⁴

A Buda-városi tanács nagyon megszerette a szerény, szegényes, de dolgos ágostonrendi barátokat. Megbízta őket, hogy a városháza Szent Kereszt-kápolnájában⁵ hetenként egyszer, szerdai napon a város polgárainak javáért misét mondjanak, viszont az ágostonrendiek az egész városi tanácsot lelkitestvérükké fogadták és minden érdemszerző cselekedetük részeseivé tették 1727-ben.⁶ Az évtized elmúltával már maga a város ajánlotta őket további időre a plébánia vezetésére.⁷

¹ Prot. Aug. Bud. 53., 55., 56. l.

² Protoc. Aug. I. 59. l.

³ Óbudán Barvick Keresztély erélyes fellépésére 1733-ban került eredeti helyére vissza a Zichyek kiscelli Madonna-szobra Zsámbékról.

⁴ Protoc. Aug. Bud. I. k. 81., 82. l.

⁵ I. m. 40. l. és 74. l.

⁶ I. m. 42. l.

⁷ A város felirata a primáshoz. A ferencesek budai könyvtára 60. k. J. 3. 3. 18. számából P. Kaiser Nándor szíves másolata szerint. Ex quo Decennium illud

Eszterházy Imre primás azonban nem fogadta el ezt az előterjesztést, a káptalan még meg is támadta, s azt javasolta, hogy egyházmegyei papra kell bízni a plébániát. Miután azonban a városi tanács kijelentette, hogy sem templomot építeni, sem pedig tisztességes megélhetési módot más lelkésznek adni nem tud, 1733-ban a főmegyei hatóság további évtizedre is megbízta őket a plébánia vezetésével. Ugyanígy történt 1743-ban, ekkor már semmi nehézséget sem támasztott a főegyházmegyei hatóság további megbízatásuk ellen. «Sua Celsitudo haud difficilis fuit nos in administratione parochiali confirmare.» Ezért 1753-ban annál bátrabban kérte a városi tanács Csáky Miklós gróf érseket, hogy továbbra is az ágostonrendiek kezében maradjon a plébánia. A primás nevében *Szentillonay József* árbei püspök, pankotai apát, esztergomi kanonok, nógrádi főesperes, Nagyszombat városának plébánosa, ált. érseki helynök válaszolt Nagyszombatból 1753 nov. 20-án: «Miután a városi tanács meghatva a budai ágostonrendiek buzgalmától, kérelmezi, hogy a plébánia vezetése további évtizedre is kezükben maradjon, szívesen megadom erre a felhatalmazást, hiszen kifogástalanul, sőt dicséretesen az istentisztelet gyarapodásával működtek.»¹

A lelkipásztori teendők ezidőtájt sem engedték pihenni a lelkészeket és elég körültkéntést, nagy buzgalmat, szigorú engedelmességet kívántak.² Az esztergomi főegyházmegyei hatóság nevezetesen az érseki helynökök, elsősorban a már említett *Szentillonay* árbei püspök, de utódai is mint *Bányai László*, *Galgóczi János*, *Richwaliczki György*, *Berthold Ferenc* gróf, egészen az aufklárista idők *Luzsenszki*

ad quod administratio parochialis in civitatis huius Suburbio Via Regionalia dicto reverendis Patribus Ordinis Eremitarum Sancti Augustini in mox fato Suburbio residentibus, Ecclesiam et Conventum habentibus, erga humillimam praesentationem nostram a Celsitudinis Vestrae Praedecessore piae memoriae concessa extitit, pro 20-ta affuturi Mensis Novembris anno modo labentis elapsurum sit, ex eo Celsitudinī vestrae humillima cum submissione repraesentandum esse duximus, qualiter praelibati reverendi Patres pro administratione supra mentionatae parochialis functionis ad aliud Decennium extendenda, sibi que concedenda iterum institerint, ac instarent. Et siquidem in superattacto Suburbio nulla adhuc Ecclesia parochialis nullave plebania extructa haberetur, pro eiusmodi extructione vero ipsa civitas sunptibus necessariis, cum primis in his penuriosis et calamitiosis temporibus destrueretur, praefatos reverendos Patres autem laudabilis ac indefessus eorumdem in promotionem et augmentum Divini cultus, curam et salutem animarum zelus pietasque pro ulteriori administratione parochiali commendaret. Eapropter dum Celsitudinī Vestrae eosdem ad aliud iterum decennium per quam demisse praesentamus, humillima cum submissione supplicamus, quatenus humillimam nostram praesentationem rati haberet, praedictos reverendos Patres in Administratione Parochialis muneris exertioque Spiritualis Jurisdictionis ad aliud iterum Decennium benigne confirmare dignetur. Supra quibus dum benignam Resolutionem imploramus, nosmet Paternae benignitatis devotentes et Sacram Purpuram venerabundi exosculantes humillimo cum cultu emorimur.

¹ Protoc. Aug. Bud. I. 91. és 92. l.

² Protoc. Aug. Bud. I. 97., 103., 155. l. és a II. foglalt körlevelek alapján.

vikárusáig sűrűn adják ki körleveleiket a vallásos élet ébrentartására, meg fokozására és a királyi legfőbb kegyúri intézkedések foganatósítására. — A háborús idők sok katonaságot visznek ide-oda, van állandó és átvonuló katonaság (*militia stabilis*, *vaga et volans*), vannak katonalelkészek is, de az egyházi hatóság gondja, hogy a helyi plébánosok joghatóságát főleg házasság szempontjából lehetőleg a katonák egyrészére is kiterjessze, máskor meg szigorúan óvja lelkészeit illetéktelen beavatkozásoktól. Így 1752 szept. 23-án kelt királyi leirat értelmében nem kell különbséget tenni állandó meg nem állandó katonaság közt, mert mindezek a királyi helytartóság haditanácsa alá tartoznak, lelkiekben pedig a katonai főpap és az alája rendelt katonalelkészek joghatósága alá. Mivel azonban komoly és súlyos körülmények a jelenben mást is tanácsolnak, a várhoz kötött katonaságnak minden neme a helyi lelkész alá is tartozik, a katonalelkészek pedig mindazokat gondozzák, akik *ad militiam volantem*, az átvonuló seregekhez tartoznak. — A politikai hatóságokkal való érintkezés főleg a cseh, morva területről idekerült egyének házasságkötésénél vált szükségessé. — Vannak keresztelési, meg a gyermekek neveltetésére és vallásgyakorlatára vonatkozó rendelkezések, mert voltak szülők, kiket a nyugtalan háborús idők vallási indifferentizmusba kergettek és gyermekeik kereszteléséről nem is gondoskodtak. A gyermekek gyóntatását meg a szülőknek a szentségekhez való járulását is kellett szorgalmazni, és ha két-három figyelmeztetés sem használt, akkor igénybe kellett venni a városi hatóság közbelépését. — Idegenből ide származott eretnekek csak királyi engedéllyel telepedhettek meg és köthettek házasságot, királyi engedély nélkül nem számíthattak állandó lakosoknak és nem is volt szabad őket megesketni. Bőjti rendelkezések, meg dispenzációk is sűrűn követték egymást. Az ünnepek száma is megszorult, mégis nagy jámborsággal párosult lelkipásztori bölcseséggel kellett az átmenetet intézni, P. Kövér S. J. vizivárosi rektor útmutatása szerint pedig semmiképpen sem eltérni az igazi hit tanától meg buzgóságától, sőt amennyire csak lehetséges, felszítani meg fokozni a hívőkben a szentek tiszteletét és követését.¹

Valóban, az Egyház örök, él és cselekszik, int meg buzdít, óv és korhol, tanít és vezet, tiltakozik meg sikraszáll krisztusi szeretettel, finom gyengédséggel, katonás hévvel és tántoríthatatlan eréllyel isteni küldetésének megfelelően. Az akkori pásztorlevelek, illetőleg vikáriusi rendelkezések, habár már 200 évvel ezelőtt íródtak, mind tartalmukkal, mind gondos, szép latinságukkal mintái a *curialis mentalitás*nak és

¹ A *Protocollum PP. Augustinianorum Budansium II.* kötetének évek szerinti feljegyzéseiből.

stílusnak. Sokat tanulhatunk belőlük! Maguk a főpásztorok, mint országos gondok viselői, egyházkormányzati viszonyban inkább helytartóik személyében lépnek közvetlen érintkezésbe a papsággal. Ezek közt is nagy méretekben lép elénk Szentillonay, a távoli Nagyszombatban lakó, de kezét állandóan a lelkiélet ütőerén tartó bölcs, körültekintő, melegszívű, valójában nagystílű főpapnak alakja. († 1769.)

Érdekeselek azok a beszámolók, miket a Canonica Visitatiók adnak a plébániáról. Az egyik 1756, a másik 1761-ről szól.¹ 33 éve, úgymond az első, 40 éve, mondja a másik, kezelik a plébániát saját templomukban. Nincs semmiféle alapítványa, semmiféle javadalma. Nincs jövedelme, bevétele, de adóssága sincs. Vasár- és ünnepnapokon az énekes mise alatt persellyel gyűjtenek, ebből évenként átlag 5 forint folyik be, úgyhogy a templomnak karbantartásáról tulajdonképpen csak a szerzetesház gondoskodik. A templom tiszta és csinos, hét oltára van, ezek mindegyikét három vászonlepedő takarja és antipendium díszíti. A szerzetesi templom jól fel van szerelve misekönyvekkel, egyházi ruhákkal; minden ragyogóan tiszta, rendes és gondos. Az egyházi edények részben színezüstből, részben ezüstös sárgarézből valók és hibátlanok. Szép rendben őrzik a misézéshez szükséges ostyákat, és kéthetenként megújítják az Oltáriszentséget. A keresztkút illő helyen áll és kellő időben felfrissítik vizét. Vannak keresztelési, esketési, bérnálási és temetkezési anyakönyveik. Mise naponként több is van. Nyáron 6 órakor, télen 7 órakor van az első, és 1/211-kor az utolsó. Vasárnaponként van szentbeszéd és hitelemzés. 9 órakor szentbeszéd előzi meg a nagymisé. Délután 3 órakor litániát énekelnek. Adventben meg a nagyböjtben külön hitelemzés is folyik. A szentségeket buzgón meg épületesen szolgáltatják ki; senki sem múlik ki szentségek nélkül. Hiveik mind meg vannak kereszttelve. Jóindulatúak, vallásosak, buzgón járulnak a szentségekhez. Németajkúak, egyesek más nyelven is beszélnek, de csak vásárok alkalmából. A vasárnapi és ünnepnap munkaszünetet gondosan betartják, szüretkor persze vasárnapon is folyik a munka serényen, de mindenkor plébánosi engedéllyel. Az istentisztelet nyelve a német, aratás meg szüret idején sok itt a szlovák munkás, de ezek számára van két szlovákul beszélő rendtag. Betegekhez lámpás nélkül viszik a szentséget, de a templomban állandóan ég az örökmécses. A lelkész nem távozik el plébániájának területéről, ha meg kell tennie, azonnal gondoskodik helyettesről. A szószékről hirdeti ki az ünnepeket meg böjtöket, s ébren vigyáz, hogy amennyiben rajta áll, be is tartsák. A szertartásokat a rituale előírása szerint végzi. Ruhát meg hajkoronát

¹ Protoc. Aug. Bud. I. 123—165. l.

az ágostonrendiek szabályai szerint visel, engedelmes előjáróival szemben. Megvan a kellő képzettsége. Az 1756. vizitáció alkalmával P. Kubacsovics (helyesebben Kovácsovics) Dénes a lelkész, az 1761-nél a budai születésű P. Miller Hermann. Gráchban tanult, de tud magyarul is. Nem dohányos, kifogástalan szerzetes. — Van külön vasárnapi, meg külön ünnepi szónok, utóbbi azonban hitelemző is. A tulajdonképeni lelkész, mindig a perjel, azonban sok más elfoglaltsága miatt más-más rendtagra bizza a plébánia vezetését.

Iskolájuk nincs; erről maga a város gondoskodik, mert kötelességének tartja, hogy a különben sok bosszúságot okozó ifjúság jobb fegyelemre és jámbor istenfélelemre neveltessék s ennek esetleges elhanyagolása miatt ne legyen felelős az Úristen ítélőszéke előtt. A szerzetesek nem járnak az iskolákba, hanem az iskolamester vezeti a tanulókat hozzájuk hitelemzésre¹ és naponkint az utolsó szentmisére. A tanító egyúttal kántor is, neve Nisák József², német ember. Jól ismeri a szertartásokat. A Sautermeister-házban lakik, és itt tartja egyik szobácskájában az iskolát. A várostól évi 20 forintot kap a tanításért és külön 20 forintot a kántori teendőikért. Összes évi jövedelme átlagosan 120 forint. Templomi énekük a Gregorián; nagy ünnepek alkalmával zenés mise van; a zenészeket külön fizetik.

Évenként öt körmeneten vonulnak más templomokba, de visszatérőben, régi bevett szokás szerint, már szétoszlának a meleg miatt (propter calorem). Ha a vártemplom körmenetein kell résztvenniök, kereszt alatt vonulnak ki, a karmeliták, a kapucinusok után ők következnek. A harangozásnál alkalmazkodnak a vízivárosi harangszó idejéhez. A kolostor mögött van a temető. Elég tágas, a sírokat nem ássák a templomfalak mellé. Van benne kápolna Tolentinói Szent Miklós tiszteletére (ma már csak alapfalai látszanak a kolostor kertjében) és nagy fakereszt. A plébánia területén sok a kápolna, vagy inkább csak stációszerű fülke. Ilyenek a Segítő Szűz Mária kápolnái, az egyik a Császárfürdő malma alatt van, ezt br. Kurtz Ignác építette, a képet kegyelemképnek tartják.³ A másik Segítő Szűz Mária-kápolna a hegyfokon Sigl Márton várbeli polgárnak szőlejéből tekint le. Van a Szent-

¹ A budai városi tanács jegyzőkönyvei szerint hol 8, hol 9, 10 és 12 forintot kaptak a hitelemzésért a várostól; de ezen jutalomdíjért évről-évre kellett folyamodniok.

² Schmal L. Adalékok Bpest székesfőváros történetéhez Budai állapotok c. fejezetében a 233—248. lapokon több Nisák nevű buda-újlaki lakost emleget. Miller Ferdinand i. m.-ban 181. lapon ezeket írja róla: «Josephus Nisak magister Tympanotriba (dobos) erat», a várost védő lovasságnál.

³ Miller J. E. Ferdinand kéziratosa Historiographiájában e kápolnát a Celli Szűzanya (Maria Cellensis prope molas regias ad aquascalidas sitam et sub inspectione Joannis Michaelis Ekker existens) sacellumának mondja.

háromságnak, Szent Rókusnak és Szent Sebestyénnek stációszerű kápolnája, Szent Donátnak a józsefhegyi rendi szőlőben és Nep. Szent Jánosnak kápolnája a Császárfürdőben. Utóbbit Ekker Mihály költségén építették a fürdővendégek részére 1728-ban.¹ A szőlőkben mindenfelé találkozunk keresztekkel meg stációkkal.²

Élénk hitbuzgalmi életet fejt ki a vezetésük alatt álló két jámbor társulat, úgymint az övtársulat vagy Szent Monika-társulat (S. Corrogiae) és a Tolentinói Szent Miklósról elnevezett erősen karitatív jellegű társulat.³ Elsőt a Vigasztaló Szent Szűz oltalma alatt⁴ 1714-ben alakították meg, amit Spáczai Pál arbei püspök, esztergomi érseki helynök tudomásul is vett. Ez a társulat tulajdonképpen a Ágostonrendhez tartozó harmadrendi férfiakat és nőket gyűjti magába. Szíjat viselnek derekukon az önmegtagadás, a szigorúbb erkölcsi élet jeléül; innen latin neve: Sodalitas Sacrae Corrogiae. Ez a külső jel, az öv vagy szíj, állandóan int, óv, serkent. Megvan szentelve, s így az Anyaszentegyház hatékony imájának ereje kíséri. A pápák, mint XIII. Gergely, X. Leo, II. Gyula, X. Kelemen, XIII. Benedek, igen sok búcsúban részesítették. XIV. Benedek évenként hatszor engedélyezett tagjainak teljes búcsút, és 1749-ben az Altare privilegium kegyét bármely hétköznapra.⁵ Minden hó 4. vasárnapján körmenetet tartanak a templom körül, rossz időben magában a templomban. Főünnepét a Szent Monika napját követő vasárnapon tartják. Május 4-e ugyanis előestéje annak napnak, mely Ágoston megtérésének halhatatlan emlékét őrzi, mintha csak ez az egymásután azt akarná jelezni a hívőknek, hogy Monikának köszönhetjük, amiért Ágoston annyi eltévedés, annyi küzdés után hitét, lelkiismeretét, szívét, sőt magát lángeszét újra megtalálhatta és a sötétségtől megszabadulva, fénnel árasztotta el a világot, az Egyházat. *Szent Monika tisztelete* különösen a családanyákat tudta meghódítani, mert valóban kevés áhitat alkalmasabb vigasztalni, megerősíteni a nők szívét, megértetni velük fenséges hivatásukat s megtanítani őket e hiva-

¹ A bécsi kapu közelében emelkedett Xaveri Szent Ferenc kápolnája is (Miller J. E. Ferd. Historiographia. 12. l.).

² A Protocollum August. Budens. a fent említett megjegyzéseken kívül teljesen egyezik Miller Ferdinand kéziratos Historiographiájában foglalt kanonika vizitáció jegyzőkönyvével. Nemz. Múzeum kézirattára 2011. fol. lat. jelzés alatt.

³ Budán ezidőtájt sok jámbor társulat volt. A várbeli jézustársaságiaknál a Krisztus halálfélelme (Todesangst), a karmelitáknál a Skapulare meg a Nepomuki Szent János (rágalmazók ellen), a ferenceseknél a Korda (Strickgürtel), a budai bosnyák barátoknál az Immaculata (fehér palástot meg kék csuklyát viseltek), az Országúton a fekete szíjat viselők Szent Monika anyának társulata. (Neu aus seinem Steinhauften wiederum aufwachsendes Ofen 37. l.)

⁴ Aegidius Ott: Büchlein über die Erzbruderschaft unter dem Schutze der hl. Monica. Augsburg, 1710.

⁵ A templom epistola oldalának első oltára (l. alább) volt e társulat oltára. Protoc. Aug. Bud. I. 32. l.

tás betöltésére, mint éppen Szent Monika tisztelete. Tőle tanulhatják meg, hogy a tökéletesség után való törekvés az életnek minden állapotával összefér és csakugyan minden hivatás és foglalkozás mellett lehetséges is. Tőle tanulhatják meg az anyák, hogy még világra sem jött gyermekeiket felajánlják az Úristennek meg a Szent Szűz hathatós pártfogásába, és hogy a katolikus hit szellemét már akkor kell gyermekeik szívébe oltaniok, mikor még nyakukban csüngenek. Újra csak Szent Monikától vehetnek példát, mikor a gyermekek nagyra nővén, a gonosz hajlandóságok felébrednek szívében és a fenyegető veszély távoltartása végett emberfeletti éberségre meg kitartásra szorulnak, hogy gyermekeik lelkét megőrizték, megvédelmezzék, megmentse és ha kell, újraélesszék. És ha férjes nő, mint száműzött él a világban, ki egész szerelmét odaadta, de őszinte viszonzásra nem talált, és emiatt szívében roppant nagy ürességet érez, amely Isten után sóhajt és szinte irigy szemmel nézi a zárdarostély mögé menekült szüzeket, lássa maga előtt Szent Monikát, amint csendes megadással nyugszik bele sorsába. Hát még az aggódo, nyughatatlan, a jövőtől reszkető, vagy máris véres gyötrelemtől sujtott anyák ugyancsak Szent Monikától tanulhatják, mint kell imádkozniok és gondot fordítaniok megtévedett fiaikra, miként kell magukat értük feláldozniok, hiszen mi sem alkalmasabb arra, hogy a megrémült anyákat megvigasztalja, megerősítse, reménységgel eltöltse, mint ennek a boldog anyának szemlélése, ki könnyei árán megváltott fiát vonhatja keblére. Tőle tanulhatják meg, hogy ama gonosz tűz felett, amely sokszor emészti a gyermekek lelkét, győzedelmesen uralkodik az anya szívében lobogó szent láng.¹

Az ágostonrendiek eme jámbor társulata tehát nem egyszerű imatársulat, hanem az édesanyának kultusza, tanító, nevelő, a társadalom minden rétegét átformáló intézmény. Hódító útjára különösen akkor indult, amikor a hitszakadás és eretnekség szele fuvallt a világon át s nyomában jött az istentagadás meg a közömbösség vihara. Az igaz keresztény anyák elsápadtak, midőn kisdedeiket átkarolták és a veszedelemre gondoltak, amely azok hitét és lelkiismeretét fenyegeti. Mint vigasztaló és reménységre biztató jel lépett ki az ágostonrendiek szűkebb köréből Szent Monika tisztelete és elterjedt, amikor Szalézi Szent Ferenc és nagy lelki leánya, Chantal Franciska, terjesztették mindenfelé.

A budapesti magy. kir. Pázmány Péter-tudományegyetem könyvtárának kéziratos osztálya megőrizte számunkra 216. Ab. sz. alatt e társulatba írt tagok névsorát. Diszes ívrét alakú bőrkötésben, címe :

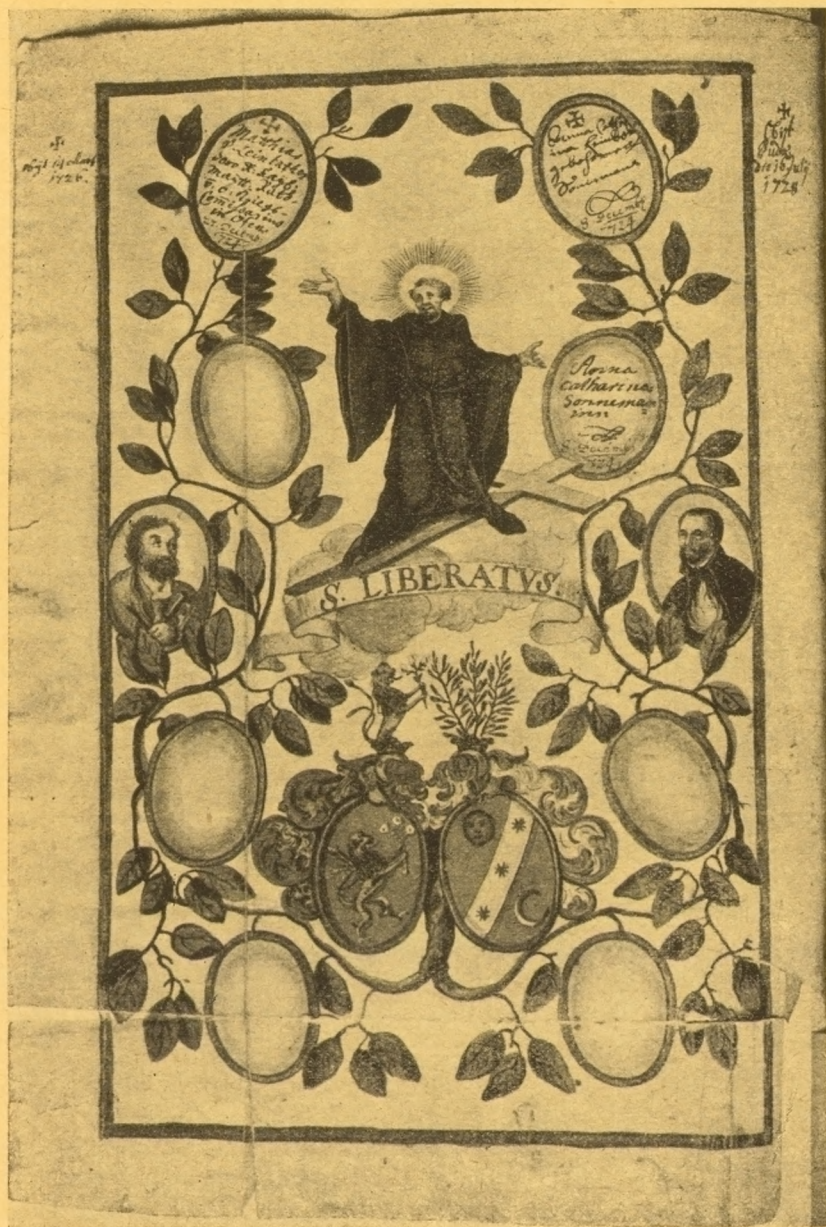
¹ V. ö. R. Bougoud, Szent Monika élete.

21. ábra, József hesseni tartományi örgróf földvári apát törzslapja a Szent Mónika-
övtársulat törzskönyvében, 1736 május 1-én.

«Nahmenbuch deren in die Löbliche Erzbruderschaft der geweihten Schwarzledernen Gürtel S. P. Augustini ac S. Monicae unter den Titel und Schutze Maria von Trost Einverleibten Sodalen. Aufgerichtet an dero Titularfest den 29. Aug. 1723». Ez a kötet szebbnél-szebb kézfestésű díszítéseket tartalmaz, így: a magyar címerrel ékesített s mintegy családfát ábrázoló lapon az egyes levelek az inclytus Senatus Budensis, mégpedig Joannes Perger consul (polgármester), Sautermeister Joseph Emanuel, Sautermeister Frigyes, Barth, Jac. Bognár iudex (városbíró), Joannes Laur. Schulz; Joann. Ant. Hörger senator, Joannes Georg. Rot senator, Joannes Michael Peierl notarius; Joannes Michael Ecker senator; Jacobus Andreas Cetto senator és Marcus Sauter portarius nevét őrizte meg. Díszes Josephus Landgravius Hassiae abbas Földváriensis 1736 május 1-ről származó cimlapja: a hercegi korona alatt jobbról apáti süveg, balról apáti pásztorbot emelkedik ki a címermezőből, amelynek egyik felén a kettős kereszt alatt két oroszlán, két fehér csillag, arany szegély, majd három fehér csik látható, a másikat pedig csillag, aranydísz, két arany kutya és sugaras serlegkehely díszíti. Szépek Daun és feleségének Mária Leopoldinának, továbbá Koháry István grófnak a címeri is 1727 május 4-ről. Csáky Zsigmond gróf címerében kék mezőben törökfej és a tetejét díszítő háromágú korona felett is török fej látható. Ez a fej meglepő hasonlóságot mutat a templom jobboldali első mellékoltárának Szent Ágostonképeivel, akit a szokásos rajztól eltérően keskenyre nyírt szakállal látunk az égre tekinteni. Zichy Zsuzsanna szül. Bercsényi grófnő 1736, majd Koháry gróf, Koháry Éva és Kornis Zsigmond gróf Erdély parancsnokának meg egész családjának címeri után igen díszes a 164. lapon Szent Liberatnak képe, Leinbather Mátyásnak meg nejeének Sonnemann Anna Katalinnak kettős címerével, továbbá Szent Mátyás apostolnak meg Nérei Szent Fülöpnek kis medaillonszerű képeivel és később Szent Severin apátnak képe Schwarzenberg Károly József és nejeének Mária Borbála grófnének kettős címerével, Bor. Szent Károlynak meg Nepomuki Szent Jánosnak kis képeivel. Bizonyára a grófi családnak kedves szentjei lehettek, (a 277. lapon). Mindkettő finom kivitelű arc, testtartásuk a barokk kort jellemző mozgalmasságot mutatja.

Nemesak világiak, hanem papok, szerzetesek más szerzetesrendiek meg apácák is tagjai e társulatnak. Így Barvik Keresztély óbudai plébános, meg utóda, Vogelsberger Mihály apostoli protototarius, az exempt óbudai egyház plébánosa († 1773-ban). A tagok sora rengeteg. Megtudjuk e névsorból azt is, hogy 1727-ben P. Janson Libor, 1754-ben P. Ackermann Jenő, 1773-ban P. Mailard Albert voltak a társulat vezetői.

22. ábra. A Leinbather-család (csász. kir. hadbiztos) törzslapja «Szent Liberat» képével a Szent Monika-övtársulat törzskönyvében.

A Tolentinói Szent Miklós Társulatot XI. Kelemen pápa a tisztító-tűzben szenvedő lelkek megsegítésére hagyta jóvá. De ez is jóval több, mint pusztán imádkozó társulat.¹

Tolentinói Szent Miklós,² akinek tiszteletére kápolnát emeltek a temetőben (most csak alapfalai vannak meg a kolostor kertjében), az ágostonrendiekből került ki. 1246-ban született Tolentinóban szegény szülőktől, kik sokáig gyermektelenek voltak és Miklóst csak buzgó és ernyedetlen imádságukkal érdemelték ki az Úristentől. Igen jámbor, sőt szentéletű ifjú volt. Tanulmányaiban kitűnt annyira, hogy mindjárt befejezésük után kanonokságot kapott Tolentinóban. Egyik ágostonrendi hitszónoknak szentbeszéde azonban a világ hiúságáról annyira meghatotta, hogy lemondott a kanonoki javadalomról és az ágostoni remeték közé lépett. Szent hivatásában oly tökéletes volt, hogy rendi előjárói példaképül küldték különböző kolostorokba. Életének javarészt Tolentinóban töltötte, 30 évig működött itt, mint hitszónok. Angyali szelidség, egyszerű őszinteség meg tiszta lelkiület jellemzték. Sok betegség is gyötörte és tetézte ezeket kemény, megalkuvást nem ismerő önsanyargatással. 1306 IX. 10. halt meg. Szeptember 10-ére esik ünnepe is. A keresztény művészet az ágostonrendiek bőujjú köntösében — *de larga manica* — ábrázolja, feje felett, néha keblén csillag tündököl, kezében liliomszálat vagy liliomokkal átfont feszületet tart. Egyes képeken kenyeret tart kezében vagy pénzperselyt. Ereklýjét Budán ezüst kézformában őrizték és a rendi krónika szerint érintésekor meggyógyult egy súlyosan beteg gyermek.³

XIV. Benedek pápa 1775. XII. 3-án számos búcsú kiváltságában részesítette ezt a társulatot, mert tagjai a jámborság meg a keresztény testvéri szeretet igen sok gyakorlatában tűnnek ki. *Pietatis et caritatis opera exercere consueverunt seu intendunt.* Ezért belépésük napján, ha előzően bűnbánólag járultak a szentségekhez, épügy haláluk óráján és ha már nem gyónhatnának meg, de Jézus legszentebb nevét hívják segítségül ajkukkal, vagy legalább szívében, nemkülönben e társulat főünnepén, Tolentinói Szent Miklós napját követő vasárnapon az említett feltételek mellett teljes búcsút nyerhetnek. Hét évi búcsút és ugyanannyi negyvennaposat négyszer az esztendőben, ha Tolentinói Szent Miklós kápolnáját látogatják és ott bűnbánólag a keresztény fejedelmek egyetértéseért, az eretnekségek kiirtásáért és az Anya-

¹ Protoc. Aug. Bud. I. 85. l. és 105. l.

² Róla írtak meg szónokoltak: Gassner Károly, Kalper Ambrus, Scharinger Patrik, Wunder Bonaventura.

³ Budai Kapisztr. ferences Levéltár 92. sz. okm. szerint Hartin Krisztina csontot nyelt, torkában akadt, de tolentinói Szent Miklós közbenjárására az ereklýe érintése által csodálatosan megszabadult tőle. 1743. III. 2.

23. ábra. A Schwarzenberg hercegi család törzslapja Szent Szeverin apát díszes képével. A Szent Monika-övtársulat törzskönyvében.

szentegyház felmagasztaltatásáért imádkoznak, ha pedig e kápolnában misét hallgatnak vagy egyéb ájtatosságokon vesznek részt, ha szegény *hajléktalanoknak* szállást adnak, ha *békét teremtenek* ellenséges emberek között, vagy legalább is előmozdítják kibékülésüket, vagy valamely elhunyt társulati tag temetésén másokkal is megjelennek, ha az Oltári-szentséget kísérik beteghez, vagy akadályoztatásuk esetén a csengetyű szavára Patert, Avet mondanak, ha ötször mondják el a halottakért szokásos imákat, ha rossz úton járókat a *jó útra vezetnek*, ha *tudatlanokat oktatnak* mindarra, ami az örök üdvösség elérésére szükséges, esetleg más, jámbor *karitatív* munkát végeznek, mindannyiszor s minden egyes gyakorlatért 60 napi búcsúban részesülnek.

Ez a társulat is évente négyszer vonult ki körmenetileg, a főünnepén pedig szentséggel is. 1740. IX. 1. protektort, rektort, szenátust választottak. Protektorra Esterházy Imre hercegprímást, conprotektorra József darmstadti herceget, Augsburg püspökét, rektorra Esterházy János grófot, vicerektorra Sándor László grófot, arany-sarkantyús lovagot, ezenkívül sok asszisztentst is választottak a társulat magisztrátusába. *Ez a társulat* — mint a búcsúfeltételekből láthattuk — *már sok karitatív gyakorlatot kívánt; az irgalmasság testi cselekedetei közül: hajléktalanokat befogadni, szegényeknek kenyeret vagy pénzt adni; a kenyér Tolentinói Szent Miklós kezében vagy az erszény is erre buzdította őket. De ezidőtájt nem is a mindennapi kenyér adagolása, hanem a béke, a családi meg a társadalmi béke fenntartása meg biztosítása volt fontos, ezért jutalmazta a pápa különleges búcsúkkal azokat, akik ellenségeket kibékítenek vagy legalább a kibékülésre segítenek. Ezért társadalmi szempontból is fontos működést fejtett ki e jámbor társulat. Mindkét társulatnak külön vezetője volt a szerzetesek közül. Mindenesetre sok függött egyéni rátermettségüktől meg invenciójuktól is, hogy eleven, pezsgő, munkás életet vigyenek a jámborsági gyakorlatok sorába és az ORA-t is egybekössék a szükséges LABORA-val. Mindkét egyesületnek megvolt a külön zászlaja, mystiferruhája és csekély vagyona is.*

A plébánia a veszprémi egyházmegye területéből kiszakított *exempt* plébániák közé tartozott;¹ ilyenek voltak még Újlak, Óbuda, Szentendre, Telki. Az esperesi teendőket egy ideig a vízivárosi jézus-társasági rektorok, így P. Götschner S. J. meg a tekintélyes P. Kövér

¹ A pápai bullák, nevezetesen IX. Bonifác 1401. meg II. Pius 1464. a budai plébániákat azok közé számítják, amelyek az esztergomi érseknek vannak alávetve, a plébániákat pedig az exempt, azaz kiváltságos plébániák közé sorozták. Visszamegy e felfogás és gyakorlat a XIII. századra. 1243-ban ugyanis a veszprémi káptalan Zelandust vagy Zlaudust választotta meg püspökének (Kaprinay 486. lap), de mivel nem prezentálták Béla királynak, semmisnek mondotta ki a választást, magát a veszprémi egyházat pedig sok javadalomtól és jogtól fosztotta meg IV. Ince pápa idejében. Ezek közé tartoztak a budai tizedek és a lelki joghatóság is Buda

S. J., később az óbudai plébánosok, különösen Vogelsberger, de az újlakiak is, mint Raill látták el az esztergomi érseki helynök megbízásából. Hogy mikor kapták meg véglegesen a plébánia vezetését, arról hallgat a krónika. Az utolsó beadvány 1763-ban ment az érsek elé. A hivatalos válasz erre 1763. VIII. 27. kelt és csak annyit mondott, hogy mennyiben és mily módon fog tudni megfelelni a városi tanács óhajának, az megbizottainak jelentésétől függ.¹ A rendi protocollum többé nem szólt róla. Annyi azonban bizonyos, hogy az úttörő munkát elvégezték.² Mikor az egyik kánoni vizitáció azt mondja, hogy a hívek mind járulnak a szentségekhez és inkább buzgalomból meg szeretetből, mintsem félelemből, akkor nagyon szépen és elismerően nyilatkozott az ágostonrendiek lelkipásztori működéséről.

Talán felmerülhetne még a kérdés, vajjon a magyarság szempontjából milyen hasznos munkát végeztek? Hiszen többnyire idegen származásúak voltak. Igaz! De híveik sem voltak tősgyökeres magyarok, hanem németajkú budaiak³ és ha a rendtagok közt voltak magyar származásúak, azokat úgyis itt alkalmazták legszívesebben. Rendtagjaik nem voltak szüklátóköriek, mert megfordultak Bécsben és környékén, mint Badenben, Korneuburgban, Bruckban, Grácban, Laibachban, meg Fiumében és így értékesíthető tapasztalatokkal jöttek, az is bizonyos, hogy mindenkor feltűnően ragaszkodnak *Szent István királyunkhoz*, mint védőjükhöz, akinek tiszteletét és dicsőségét kívánják munkálni s így akár tudatosan, akár nem, mégis csak igazi hívei voltak a szentistváni magyar állameszmének.

felett. A lelki joghatóság az esztergomi érsek kezébe került. V. ö. Schier Sixtus: Buda sacra c. munkával.

¹ Protoc. Aug. Bud. I. 166., 167. l.

² A második kánonika vizitáció már 2456 hívóról tud beszámolni, ezek közül csak 73 nincs még megbérmálva. Az 1789. jegyzék szerint 240 háztelek volt a Landstraßen. (Székesf. Levéltár.) Miller, Historiographia 96. l.

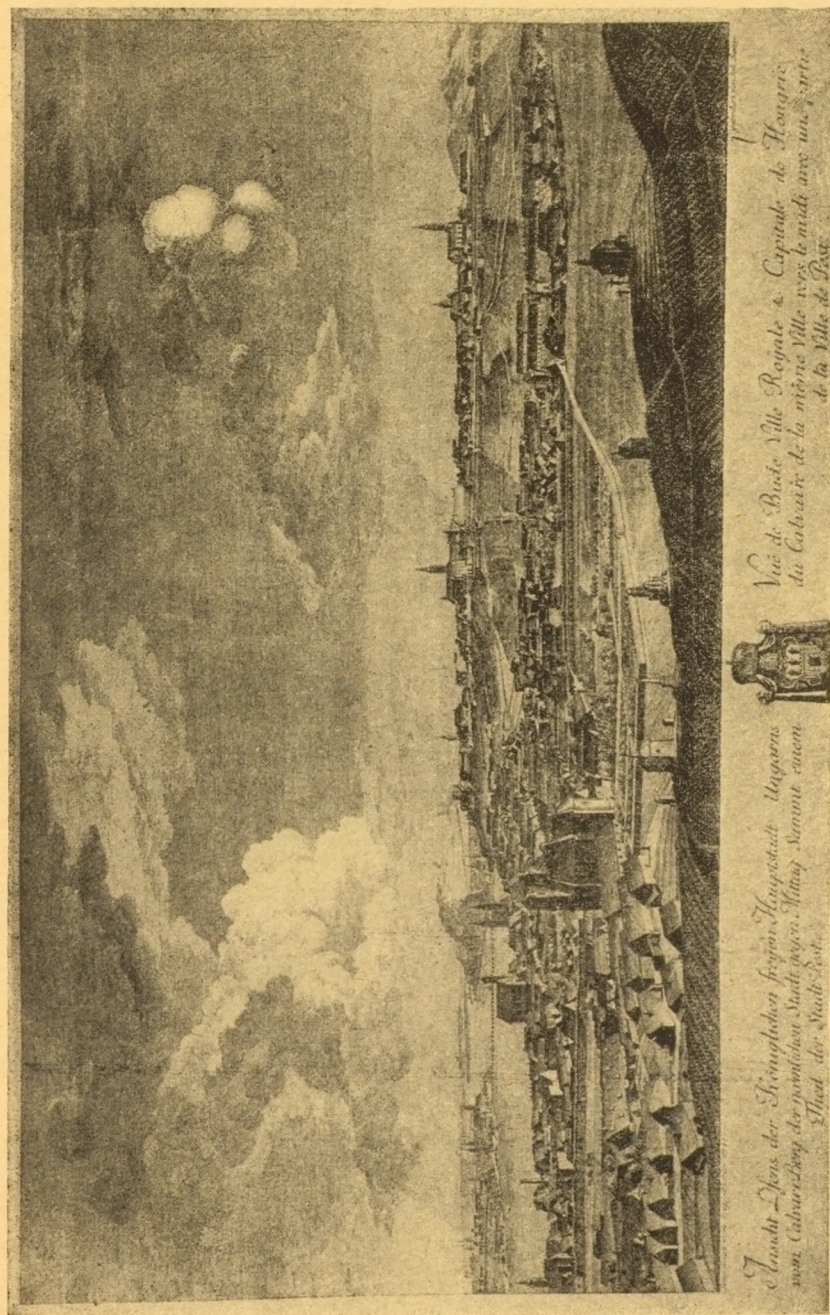
³ A budai állapotokat nyelvi szempontból részletesen tárja eléink Franz Schams: «Vollständige Beschreibung der Königl. Freyen Hauptstadt Ofen in Ungarn. 1822». c. művének XVI. fejezete. Sprachen 254. lapön: Németül már oly régen beszélnek a budaiak, amióta őket budaiaknak (Ofner) hívják. Miután Szent István király is szívesen látta a német telepeseket és utódai is mindvégig híven kitartottak ezen állameszmei igazság mellett, habár nincsenek is közelebbi adataink, mégsem szabad kételkednünk abban, hogy Buda keletkezésénél már német kezek is közreműködtek... Most mind a polgárok közt, mind az alacsony néposztálynál a német nyelv az uralkodó, s más nyelvűek úgy aránylanak a németül beszélőkhöz, mint 1:10. Budán még sokkal általánosabb ez a nyelv, mint a pestiek közt, mert a színházban, részben a templomokban is, meg minden nyilvános mulatságnál németül beszélnek, s az ember német földön (Grund und Boden) érzi magát. Az itteni piacon és a vásároknál csak a szomszédos sváb községek parasztjai jelennek meg, s a városi hatóságnak is — éppenséggel a németek többsége miatt — hivatalos tárgyalásainál a német nyelvet kell használnia. A közönséges néposztály azonban csak az osztrák nyelvjárást használja stb. stb. — Feldmann Pesth und Ofen, Leipzig, Pesth 1844. kiadott könyvének 9. l. szerint a 35.000 budai lakos közt a németek vannak többségben. «Die deutsche Sprache ist in Ofen die vorherrschende.»

A plébániának ágostonrendi adminisztrátorai :

1723. Scharinger Patrik	1758. Miller Hermann
1725. Eberhard Damján	1765. Ámon Tivadar (I—IX.)
1730. P. Frigyes	1765. Jóhn István
1733. Janzon Libor	1771. Ardi Nárcis
1735. Nagerl Severin	1773. Jóhn István
1737. Thurner Miklós	1774. P. Kristóf (II—IX.)
1740. Kovácsovcics Dénes	1774. Papst Caecil
1743. Salcher Raimund	1776. Malliard Béla
1744. Kovácsovcics Dénes	1779. Henice Ferenc
1746. P. Keresztély	1781. Jóhn István
1749. Penich Gundisalvus	1783—1785. P. Kazmér.
1752. Kovácsovcics Dénes	

24. ábra. A rend címere : A budai kolostor Névkönyvének bőrkötésű táblájáról vett másolat.

25. ábra. Buda látképe a kettős tornyú ágostonrendi templommal, a környék szőlőivel és kápolnáival, az 1780. évből.
Pichler rajza után készült rézmetszet.

4. A budai ágostonrendiek szerzetesélete.

(A perjel tekintélye és hatalma. A klauzura. A közös zsolozsma-ima idejének és módjának megállapítása. Séták, kirándulások, szünidők. A budai ház szegénysége. Bizalmi férfiak. A holtaknak kijáró kegyelet. A gráci rendház megsegítése.)

Az igazi ágostonrendi szerzetesélet Budán csak akkor indult meg valójában, midőn teljes konventté lett 1734-ben és perjel kormányozta. Első perjellé P. Scharinger Patrik-ot nevezték ki. A bécsi tartományfőnök, P. Hörmanseder Anselm¹ megállapította most a budai konvent istentiszteletének rendjét s mindazt, amit a rendes ágostonrendi konventekben meg kell tartani. Hivatalosan tudtára adta a rendtagoknak, hogy ezentúl a budai perjel is megkapja mindazt a hatalmat meg tekintélyt, a lelkiekben csak úgy, mint az anyagi dolgokban, aminővel a többi perjel rendelkezik. Éppen ezért teljes engedelmességgel tartoznak neki, ellenkező esetben pedig elvesztik szavazatjogukat, rendi hivatalukat és rendi fokozatukat, tudniillik a baccalaureus és a magister gradusokat. Sőt még nagyobbfokú kiközösítés alá is esnek, az «excommunicatio latae sententiae maioris büntetése alá. Erélyesen figyelmezteti őket a rendfőnök, hogy az elhunyt mindkét nembeli rendtagokért mielőbb végezzék el a konstitúciók által előírt imákat meg szentmiséket.²

A rendnek tartománygyűlései ezentúl éber és szorgos szemmel figyelik a budai ház szerzeteséletét, mindenkor határozottan meg hatékonyan is intézkednek annak életbenmaradásáért, megújulásáért és fejlődéséért. Így 1737-ben elrendelik, hogy Budán külön női fogadószobát nyissanak, mert tilos nőknek a kolostor emeleti

¹ Anselmus Hörmanseder 1731. provincialis, illustre decus de spirituali etiam aedificio altius hic loci evehendo sollicitus, ordinem constituit divinorum officiorum, omniumque eorum, quae in coenobisis rite ordinatis ex lege monastica observari consueverunt, id quod hactenus ob paucitatem religiosorum fieri non poterat. Memoria prov. Hung. August. antiquae asservata in schedis P. X. Schier, ac dein per Martinum Rosnak eiusdem instituti alumnus in lucem publicam emmissa a. 1778. Graecii. (Múzeum-könyvtár. Hung. e. 1096. sz. 55. l.) Hörmanseder egyébként szentéletű aszkéta volt, aki állandóan ciliciumot viselt, a Boldogságos Szűz kiváló tisztelőjének és a Mária-tisztelet lelkes terjesztőjének ismerték. Bruck városának valóságos apostola volt.

² Protoc. Aug. Bud. I. 65. l.

részére menniök. Ez alkalommal is újra sürgetik a megholt rendtársakért végzendő imákat.

1738-ban meghagyja az időleges rendi káptalangyűlés, hogy a Konstitutiók Cap. I. c. 8. n. 3. rendelkezése szerint havonként többször gyónjanak; a laikus testvéreket pedig gondos vallásoktatásban részesítsék. Éjjel minden kapu zárva legyen. Fr. Felix ezért a lépcsőház alatti cellában fog lakni és szorgosan bezárja a kapukat. A kórusban legalább hárman mondják mindenkor a zsoltárokat és anticipálják a matutinumot, kellő áhitattal és kellő lassúsággal. Minden pénteken teológiai, főleg erkölcsani konferenciát tartsanak és azon kivétel nélkül valamennyien megjelenjenek. 1740-ben úgy rendelkezik a káptalangyűlés, hogy ahol anticipálják a matutinumot, ott a prima nyáron reggel 6 órakor, télen pedig 7 órakor kezdődjék. Ahol a litániát éneklük, ott vagy előtte, vagy utána recitálják a matutinumot. A perjelek figyeljenek arra, hogy az alapítványos szentmiséket kellő időben elvégezzék. A heti konferenciákon tevékenyen vegyen részt mindenki. Minden konventben legyen könyvtáros; öneki kell rendeznie, fenntartania meg gyarapítania a ház könyvtárát. Gondoskodniok kell szakácsokról is, nők ne kerüljenek a kolostor konyhájába, még kevésbé a zárda emeleti részeibe; az edények tisztogatására meg egyéb takarítási munkákra fiúkat kell alkalmazniok. Az egyes konventek a rendtartomány közös pénztárába bizonyos összeget tartoznak befizetni; mivel a budai ház *nagyon szegény* «mediis destitutus», ezért a jobbmódú lékai ház fog a budai részére is a 10 forint 40 krajcárhoz még kilenc forint 30 krajcárt hozzáadni. Tehát háromévi határidőben 60 forintot, a budai ellenben, ha két vizitáció van, 50 forintot fizet. A tartomány pénztára ilyenkor a tartományfőnöknek 22 forintot fizet ki; ha csak egy vizitáció van, akkor Buda 25 forintot fizet és a rendtartományi pénztár semmit sem ad hozzá. Ebből a kvótából a tartományfőnök ad egy aranyat a rendfőnöki titkárnak, nem pedig a budai konvent. Ez alkalommal is sürgették a holtakért mondani szokásos imákat. (Bécs, 1740. V. 4.)¹

Az 1767-i rendtartományi gyűlés a következő rendeleteket adja ki: 1. Ha valamelyik rendtag úton van, akkor csak a perjel engedélyével fogadhat szállást világiaknál; ha van az illető helyen konvent, akkor abban kell laknia. 2. Gyűtjék össze az alapítványokról, szerződésekről, adásvételekről az eredeti okmányokat, úgyszintén az adóságokról is, tegyenek javaslatot a törlesztési módra vonatkozólag, mégpedig 3 hónappal a káptalangyűlés megkezdése előtt. 3. A statu-

¹ Protoc. Aug. Bud. I. 79., 80. 1.

tumokat világosan kell megfogalmazni. 4. Szigorúan tilos nőknek a cellákba lépni. Meghagyja a gyűlés, hogy az alperjel (P. Nagel Severin) lakjék a másik épületszárnyban, ügyeljen arra, hogy minden kihágást bejelentsen a perjelnek, hogy aztán alkalmas javítást eszközölhessen. P. Thurnér Miklós beteges; de sem ő, sem más nem misézhet abban a szobában, amelyben alszik; a misézésre való szobát a perjel fogja kijelölni. Intelmet kapott a perjel is, mert kíváncsi, mondja a gyűlés, hogy mint plébános ő is szónokoljon olykor-olykor híveihez. A rendház két bizalmi férfit is kapott, depositariust, mégpedig P. Thurner Miklós jubiláns és P. Wagner Mariophilus személyében. Újra hangsúlyozzák, hogy nőt ne merjen senki sem bocsátani szobájába. P. Miklós misézzék a refectoriumban, az étkezés alatt legyen olvasás. A kórust naponként kivétel nélkül fennhangon és kellő pauzákkal végezzék. Akik engedélyt nyernek sétára, kimenetelre, idejében, legalább is 6 órára térjenek illedelmesen haza «honeste sobrie et mature». 1769. Ha az elhunyt rendtagokért miséznek, bármely oltárnál, a «kiváltságos oltár», azaz az altare privilegiumnak joga illeti meg őket.¹ 1770. Tartózkodjanak a felesleges, udvariaskodó levelezésektől. Az engedelmesség megtagadása esetén a suspensio ab officio jár. A társulati vezetők havonként számoljanak be a perjelnek a Depositariusok jelenlétében a társulat életéről, vagyoni állapotáról és engedély nélkül semmiféle rendkívüli kiadásra sem vállalkozhatnak. Az egyes rendházak történetírói évi jelentésüket külön írásban terjesszék a perjel meg a konvent elé megbírálás céljából s csak azután jegyezhetik a Historia Domus könyvébe. Jónak látta a rendi káptalan azt is, hogy ő maga ajánl depositariusokat az egyes rendházaknak és e jelölést figyelembe kell venniök a választásoknál. A budai konvent számára a két hitszónokot ajánlja. A baccalaureusoknak, ha a perjel nincs odahaza, nem kell az alperjeltől vagy más utána következőktől engedélyt kérniök a kimenetelre, hiszen azok kisebbrangú személyek. Ha azonban kitűnnék, hogy valamelyikök szándékosan várja be azt az időt, amikor nincs odahaza a perjel s így bizonyos szabadosságnak hódol, megcsökkenti is a perjel tekintélyét, akkor a rendfőnök megfoszthatja e jogának további élvezésétől. Újra sürgetik a zsolozsma buzgó, áhitatos végzését, továbbá, hogy az esti imánál mindannyian jelen legyenek. Ezúttal újra lelkiismeretükre kötik a holtakért mondandó imákat meg szentmiséket. Az 1773-i káptalan szükségesnek véli kijelenteni azt, hogy akik vagy bűnös hanyagságból vagy — ami távol legyen — rossz szándékból és stipendium hátrahagyása nélkül rendelkeztek még el nem

¹ Protocollum August. Budensium 178. I.

mondott miseszándékokkal (intenciókkal), semmiféle imában meg szentmisében sem részesülhetnek. A rendi káptalan rendezi a szünidő kérdését is. A teológiai lektoroknak meg a privilégiumos vasárnapi szónokoknak évenként 3 heti szünidő, a filozófiai lektoroknak kétheti szünidő jár, másoknak, ha megérdemlik, a perjel adhat némi szabadságot. A gráci konvent nagy adósságokban gyötrődik, emiatt, ha a tartománynak valamely rendtagja meghal, érte csak egy misét kell mindegyiköknek elmondania, a másik kettőnek értékét pedig a gráci konventnek küldik be adósságaiknak törlesztésére, mert előbbrevaló a iustitia, mint a caritas; azonban ilyenkor az officium defunctorum-ot imádkozzák a megholt rendtársért. Korábban ugyanis kevés volt a rendtag, ritkább is volt haláleset köztük, tehát könnyebben mondhattak három szentmisét egy-egy elhunytért; de most már nagy a rendtartomány papjainak száma, tehát elég sok szentmisében részesülnek az elhunytak. Ámde ebbe az egyik misébe nem számít az, amit amúgy is el kell mondaniok, mint requimet a haláleset után, éppen így nem számít a karban végzett officium defunctorum sem. A másik officium defunctorumot mindenkinek külön-külön kell elmondania. A renden kívül állókra nem bízhatják ezek elvégzését. Aki csak teheti, adjon némi segílyt és miseintenciókat a gráci háznak.¹

Ime a budai krónika beszámolója világosan mutatja, hogy a rend vezetősége élénken figyelte szerzeteseinek életét mindenfelé, pontosan tudta a hibákat, kilengéseket és igyekezett is azokat orvosolni; elsősorban a klauzura szigorú betartását, meg a közös zsolozsma-ima áhítatos végzését, nemkevéssbé a holtaknak kijáró kegyelet ébrentartását sürgette. Hogy a budai rendház szerzetéselete és fegyelme mégis szép meg mintaszerű volt, arról nemcsak az a tisztelet tanuskodik, amellyel az állami meg polgári hatóságok iránta viseltetnek — mint azt már számtalanszor láttuk és látni fogjuk —, hanem a kitűnő megfigyelő, szigorúan értékelő történetírónak, P. Schier Xistusnak egyik kéziratoss feljegyzése pécsi útleírásában is: «Ami különös vigasztomra szolgál, az a hír volt, hogy Budán kitűnő a rendi fegyelem; olyanoktól hallhattam ezt, akiket efelől nem is kérdeztem. Egyébként ennek a hírnek kellemetes illata már előbb is ért hozzám, már Grácban!»²

¹ Protocollum Aug. Bud. 190. I.

² «Quod consolationi complementum fecit, erat fama melioris disciplinae, quam cumveneram, extolli a non rogatis audieram. Suavis iste bonae famae odor iam multo ante etiam ad me Gracii diffusus erat.» In Itinerario Quinqueecclesiensis. 1771. ms.

5. A budai ágostonrendiek gazdasági ügyei.

(Szőlőgazdaságuk és gazdasági állapotuk. Házvétel és házladás. A Fekete Elefánthoz címzett vendégfogadó. Kegyes alapítványok. Adó meg közhelyviselés alól való mentességért folyamodnak. Az egyházi tized terhe.)

Mint említettük, a rend még Bécsből kérte a császári, kir. udv. kamarai kormányzóságot, hogy parlagon heverő földet kapjanak szőlőművelésre. A budai kir. kamarától tényleg kaptak is összesen harminc negyedet, körülbelül 18 holdat, 3 helyen, mégpedig az Orbán-hegyen, a Józsefhegyen, meg a Mátyáshegyen, mindenütt 10—10 negyedet. — 1699. X. 23—1702 IX. 23-ig gondosan ki is ültették e részeket, úgyhogy nemsokára zöld borág ékesítette a kopár tarlókat. Gondjuk volt azonban arra, hogy a budai telekkönyv is tudjon róluk, mint új szőlőtulajdonosokról,¹ hogy adómentességet élvezzenek e telkek után, amit a kir. kamara 1699 okt. 26-án teljesített.

Hiszen a századok óta nem művelt, elhanyagolt földek rosszak voltak, sok-sok munka, kitartás és még több bizalom, hit kellett, míg a XVIII. század folyamán az alacsony életforma megváltozik. Emberfeletti munkát kellett itt kifejtetni és e munkára vállalkoztak a *szerzetesrendek*, akik már akkor, mikor a küzdelem Buda alatt jóformán még folyik, megkezdik ritkán méltatott, áldásos munkájukat. A harcok — mondja Jajczay — úgyszólván a város kapui előtt állnak, a jezsuiták, kapucinusok bent már tevékenykednek és *nem is sejtik, hogy kitartó munkájukkal egy későbbi metropolis alapjait vetik meg*. Lehetetlenre vállalkoznak, építenek, gyógyítanak, lelket öntenek a csüggedőkbe, a rongyos telepesbe, katonába. Lelket lehellnek a betegbe, invalidusba, gyámolítják az öregeket, az árvákat.² Megérthetjük ezért a kir. kamara nagylelkűségét az idegenből, de történeti hagyományai révén mégis hazajött ágostonrendiekkel szemben. Ne a németesítés célját keressük és feszegetjük az ugarföldek kiosztásánál, hanem a felépítés, a kulturális munka vállalatát. Mert, hogy az idetelepített kósza népség valamivé lett Budán is és Pesten is, hogy itt kultúra fejlődött, a szerzetesek és egyháziak érdeme. A szerzetesek fáradságot nem ismerő

¹ ez 1699 okt. 26-án meg is történt.

² Tanulmányok Budapest múltjából, IV. köt. 162. lap.

munkája minden képzeletet meghalad, és különösen a Szent Ignác alapította rendbeliek jártak elől. A társukul szegődött bécsi ágostonrendiek is szomorúan nézhették ezt a kis vityillós, girbe-görbe utcás nagy falut, Budát, a szegényeknek ezt a városát, amelynek kunyhói a vésznek, piszoknak, szennynek a melegágyai, és ahol a fájdalom, a sirám sztereotíp, járvány, tűz, árvíz a főszólam.¹

A parlagon gondosan kiültetett szőlők rövidesen elég jó termést adtak; az 1710-i számadásuk szerint az Orbánhegyi adta a legbőségesebbet, 260 akót, a józsefhegyi 45 akót, míg a mátyáshegyi csak 17 akót adott.² Sajnos, volt a gyakran változó házfőnökök közt olyan is (Thomas Forstall), aki, mint írlandi származású, vagy nem értett a szőlőműveléshez, vagy sokallta a velük járó kiadásokat és elhanyagolta további művelésüket, sőt az orbánhegyinek legnagyobb részét ki is irtatta. Utóda, Hessel Miksa rendbehozatta ugyan a józsefhegyit meg a mátyáshegyit, de az orbánhegyit meg a zárdakertnek egyik csücskén megkezdett szőlőt — két és $\frac{1}{2}$ negyedet «ob parvitate loci» egészen abbahagyta, úgyhogy 1717-ben maga a budai városi tanács sürgette, hogy az említett telkeket eredeti rendeltetésüknek megfelelően szőlőművelésre fordítsák ismét. Hosszú beadványban menteggették most magukat, de aztán mégis megtették. Három évre azonban egyik nagyjóakarójuknak és barátjuknak, a klarisszák gazdájának, Kritsche Györgynek gondozására bízták. E szőlők a rend feloszlatásáig, 1785-ig birtokukban maradtak. Azután árverésre kerültek.³

Mikor a bécsi kamara utasítására a budai kamara kormányzósága megadta a kálvária közelében az országúti zárdatelket, egyúttal 18 hold szántót is juttatott nekik a Gellérthegyen. Később ezt a területet rétre cserélték s 1767-ben négy új határkővel jelölték meg. A városi tanács erre az alkalomra hivatalosan kiküldte Reinprecht Ferenc, Hillebrandt József, Jálícs Kristóf városi hivatalmokokat, Pauer Ádám előljárót, Knotz György, Leyrer Mátyást, Wohlschlager határmérőnőket.⁴

Mindjárt 1701-ben megvették a telkükön álló Pamerházat, mely aztán villa néven egyideig rezidenciájukul is szolgált. Első lakói P. László meg Fr. Konrád voltak.

1708-ban Wolff Ignáctól megvették a Brandstadt-telket 250 forintért, az átírás és felmérés költségeivel összesen 256 forint és 24 krajcárért. De már 1735-ben túladtak rajta 600 forintért. 1734. VII. 28.

¹ U. o.

² Weingartenbuch és Weingartsbuch c. kéziratok szerint. (Egyetemi kéziratár.)

³ Az orbánhegyi szőlő ügye. Protoc. Aug. Bud. 182—185. l.

⁴ Prot. Aug. Bud. 176. l.

Pözenpacher Mihály rendtag apai meg anyai örökségéből¹ megszerezték a «Fekete Elefánt»-hoz címzett budai vendégfogadót, de elég bonyolalmas per útján; megtarthatták a rend felosztásáig 1785-ig. 1769-ben a rendikormánytanácsnak határozata alapján eladták a Kailer-féle házat 500 forintért és a pénzt a templom építésére fordították.²

Alapítványok: 1706. IV^a. 16. Rittersheim János György a rend iránt táplált rokonszenvéből és kegyeletéből kifolyólag, hiszen ő hozta őket Budára, 3000 forintnyi alapítványt tett, hogy kamataiból néhány rendtagot tudjanak eltartani, ennek fejében magáért, feleségeért, valamint egész rokonságáért minden kántorbőjti héten misét kért és a rend mindennapi imáiba ajánlotta lelkét.³ 1709. IX. 23-án meghalt. A szentmiséket rendesen elvégezték érte 1727-ig, ahogy azt a Liber Sacristiae tanusítja; az 1727. évben azonban megjegyzi, hogy az alapítványból semmi sem lett, mert a Reittersheimék vagyonát a magy. kir. fiskus lefoglalta s előzőleg már Pleyern József igyekezett sokat a maga számára biztosítani, mert általános örökösnek mondotta magát. Vagy Pleyerntől, vagy a kir. kamarától kellene ezért a nekik hagyományozott összeget behajtaniok, amit mindeddig esetleges keletlenlések kikerülése végett elmulasztottak.

Achin Maria Anna bécsi asszonyság, P. Achinger Józsefnek egyik

¹ A Székesfőv. Levéltár Miscellania PP. Augustianorum cím alatt őrzí a Pösenpacher-féle peres ügy aktáit. Pösenpacher Miklós, rendi nevén Mihály, 4167 forintot örökölt. P. Billakovics László azonban 1733 febr. 23. kelt felterjesztésében pontról-pontra kimutatja, hogy nekik tulajdonképpen 6156 forint és 15 kr. jár. — A Fekete Elefánt vendéglőt bérbeadták. Protoc. Aug. Bud. I. 59—61., 88. l.

² Kail Kristóf szappanosmester és neje, Anna Mária tetemes vagyonukat egyházi célokra fordították. Némethy Lajos Arch. Ért. 208. l. A Kail-er ház (a Protocollumban Kaller meg Kailer néven is előfordul) nyilván Kail Kristófné Anna Mária házára vonatkozik.

³ Acta August. Bud. II. Fascic. 1—19. akta. Később igyekeztek a Rittersheim-hagyatékból a nekik járó, már 7699 forintra rúgó összeget megkapni, de sikertelenül. Rittersheim ugyanis nemcsak az alapítvánnyal maradt adós, hanem azonkívül még 1200 forintot kölcsön is vett az ágostonrendiektől 6%-ra. A kamatokat fizette és örököseit is kötelezte megfizetésükre, de özvegye már hallani sem akart róla, és Pleyern úr is ügyesen eltaktikázta az ügyet az egyes hatóságoknál. Hiába fordultak az ágostonrendiek Erdődy György grófhhoz, a kir. udv. k. elnökéhez, hiába jött Ó Felségétől leirat, hogy a város záloglevelet adjon nekik. A páterek fordultak ugyan a magistratushoz, hogy a Pleyerntől ott elhelyezett obligációkat (1200 frt) megkaphassák, valamint a budai apácák számára elzalogosított házra 3500 forintot, de eredménytelenül. A városi tanács ugyan a legszebb információt adta róluk, bizonyította is nagy szegénységüket a felségfolyamodvánnyal kapcsolatban, mikor azt kérték, hogy követelésük a komáromi Rittersheim-kúriára bekebelezessék, ámde elintézését mégsem nyertek, pedig — mint egyik beadványukban mondják — térdénállva könyörögnek, hogy szegénységük meg ínségükre való tekintettel karolják fel ügyüket. «Nos tantam gratiam indignis precibus et sacrificiis nostris demereri nunquam samus intermissuri.» Fasc. II. Nr. 2. A Székesfőv. Levéltárban is szerepel a Rittersheim-hagyatéka Acta Rittersheim Joannis Georgii, eiusdemque Fundos Budenses etc. címen Miscellaniai közl. Továbbá Protocollum Aug. Bud. I. 18., 28., 29. l.

rokona, a szerzetesrend iránt táplált különös jóindulatából kifolyólag egyik szegény ágostonrendi konventet akarta megsegíteni Magyarországon. Általános örökösül tehát P. Achingert tette meg, ez viszont a budai házra hagyta örökségét. Az Áchin-vagyonból tehát a következő összegek illették meg a budai házat: 1000 forint a Rittersheim-családnak adott kölcsönből (1706. I. 29), 200 forint egyes örököseinél (1706 szept. 6-tól), 200 forint a budai konventnél 5%-ra a szegények számára (1708. VII. 28. óta), 900 forint ugyancsak a budai konventnél (1708 VII. 28. óta), 1000 forint Walther bécsi kereskedőnél. Készpénzben 869 forintot kaptak, összesen tehát 4169 forintot. Ezért minden hétfőn Achin Anna asszonyért kellett felajánlaniok a szentmisét és P. Achinger Józsefet imáikba foglalniok.¹ Götz János György budai polgár is hozzájárult az építkezéshez 263 forinttal és 30 kr.-ral. Ősz József asztalos 1711-ben évi 4 szentmisére 233 forintot és 30 karajcárt adott.

1713-ban kapták mint nádori adományt a *pilisszentiváni birtokot* (70 forint kiadással); ugyanis a nádori kancelláriának 30 forintot, a donáció megújításáért 1714-ben 10 forintot, a statucióért 5 forintot, az esztergomi káptalannak pedig 25 forintot fizettek. A következő fejezetben bővebben szólunk róla. 1727. Néhai *Schmiedt Ágoston* budai tanácsos özvegy Mária Anna végrendeletileg az ágostonrendiekre hagyta összes vagyonát,² házát, ingatlanait meg összes ingóságait a szerzetesrend iránt táplált különös szeretetéből, de meg azért is, mert fia, Alfonz e rendnek tagja. Sajnos, itt is nagy pert indított ellenük a Schmiedt-rokonság s végre 1737-ben úgy tudtak megegyezni velük, hogy Pösenpacher-féle szőlőt (sed semidesertam = félig elhanyagolt állapotban levőt) adtak a Schmiedt-rokonságnak a Rókushegyen, ők meg egy gellérthegyi Schmiedt-féle telket adtak Őlsand János budai szőlősgazdának egy a kolostori területtel határos szőlő fejében 1728-ban. 1738-ban *Schmiedt Rudolf* és neje 100 forintot hagyományoztak, hogy értük minden évben 6 szentmisét szolgáltatassanak, mégpedig a Szentháromság ünnepének nyolcadában. 1738-ban *Glabnitz Anna Mária* 100 rajnai forintot tett le a városi tanácsnál, hogy ez összeg kamataiból évenként 6 szentmisét mondjanak érte, 3-at Szent Jakab apostol és 3-at Simon Juda körül.³ 1739-ben *Fiedler Bálint* és *Fiedler Anna* tettek misealapítványt. 1739-ben a *Domberger*-család 400 forintot adott évi 20 szentmisére;⁴ *Schröger Mária Anna*⁵ pedig heti két szentmisére 1000 forintot és a szombati litánia elmondására 500 forintot. Ezt az összeget

¹ Protoc. Aug. Bud. I. 29., 30. l.

² Protoc. Aug. Bud. I. 48., 53., 59., 63. l.

³ I. m. 22., 81. l.

⁴ I. m. 88. l.

⁵ I. m. 163. l.

azonban csak adóslevelekben kapták; 300 forint u. i. Wohlschlager Antal polgárnál, 200 forint pedig Hoffmann Mihály mészárosnál volt 6%-ra kihelyezve. A rend tartományfőnöke, P. Schlechtleitner Bernard azonban mégiscsak elfogadta az alapítványt s kötelezte őket a litánia elvégzésére 1762-ben VII. 28. 1742-ben Domberger Ferenc a saját, valamint hitestársának lelkiüdveért mondandó 20 szentmise fejében 400 forintos alapítványt tett. Ebből 200 forintot a Fekete Elefántra fordítottak, 200 forintot pedig Schlosser Józsefnek adtak ki kamatra. 1742-ben P. Heffele Simon örökségéből¹ Wirsl József vízivárosi vaskovácsnak adtak 500 forintot 5%-ra. 1754-ben Kail(er) Anna a temető közelében álló házat hagyta rájuk, hogy ennek fejében minden szombaton érte ajánlják fel a szentmisét. A ház értéke azonban alig volt 300 forint, úgyhogy később eladták. 1758-ban Pittner János 50 forintos misealapítvánnyal biztosított a maga lelkiüdveért évi egy szentmisét. 1763 január elsején felvették a Domberger-féle összegből kihelyezett 200 forintot s kiadták Hacker Mihály asztalosnak 6%-ra. Schakail (talán Szakáll) János mészáros a nála kihelyezett 1000 forintot visszafizette olymódon, hogy 200 forintot készpénzben fizetett le, a többit pedig a hússzámlák törlesztésére fordítják 1754—1761-ig. 1770 márc. 1-én 300 forintos misealapítványt kaptak özv. Járics Anna Mária várbeli lakostól évi 30 mise elmondásáért, de ezt az összeget mindjárt kifizették az alapítványozó fiának, J. Kristófnak, a templom építéséhez szállított kövekért. 1771 márc. 8-án *Nepauer Mátyás² kőművesmester és felesége, Julianna, 500 forintos alapítványt tettek, hogy minden pénteken litániát mondjanak a Keresztoltárnál. Miután ezt az összeget készpénzben kapták, azonnal kifizették belőle a templom építésénél időközben felmerült költségeket!* 1771. VI. 1-én *Leichner Keresztély* buda-újlaki plébános³ 100 forintos misealapítványt tett a megholt hívekért mondandó évi négy misére. 1772-ben Hoffmann András nyergesmester meg Horar János mészáros 100 forintos misealapítványt tettek évenként márciusban mondandó 3—3 misére. Ezt az összeget már a bécsi bankban helyezték el. 1772. VI. 26-án Leninger Erzsébet özvegyasszony 300 forintot adott, hogy minden kántorbőjtben 3 szentmisét szolgáltatassanak érte. (Kihelyezték a bécsi polgári bankban 4%-ra.) 1772. VIII. 3-án Pühr Mária Krisztina 500 forintot hagyott nekik azzal, hogy mindennap a reggeli mise előtt meg utána áldást adjanak a ciboriummal (bécsi banknál). 1772. X. 7-én Kraus Júlia a Horvát-utcából 200 forintot hagyott rájuk, hogy évenként 8 szentmisét mondjanak érte. Ez a pénz Wichtl Ferdinánd házára volt be-

¹ I. m. 88. l.

² I. m. 182. l.

³ I. m. 182. l.

táblázva. 1773-ban visszavették a városnál kihelyezett 2000 forintjukat, mert az 1758-ban kihelyezett pénz egyre kevesebb kamatot hozott. 1773 VI. 26-án Manekin Anna Mária asszony 800 forintos alapítványt tett, hogy március hónap minden napján szentséges litániát mondjanak a Vigasztaló Szent Szűz oltáránál. Ez összegből 300 forintot a bécsi bankban, 500 forintot pedig Holkovics Rozáliánál helyeztek el 5%-ra. 1777 január 23-án Czillik Gáspár neje Katalin 400 forintos misealapítványt tett 2 gyásmiséért meg négy más miséért. 1773. VIII. 3-án kezdetét vette a Tornery Döme-féle alapítvány, ez ugyanis 2000 forintot azért adott, hogy minden kedden az utolsó szentmisét szentségkítéssel mondják el. Ebből 1000 forintot a bécsi banknál, a másik 1000 forintot pedig tekintetes Magtini (valószínűleg Majtényi) Károlynál helyezték el 6%-ra.¹

Első pillanatra talán szembetűnő és szinte csodálatos a polgárok eme nagylelkűsége, de ha a dolgok mélyébe tekintünk, ha legalább félig-meddig ismerjük az egyházirendek nagy munkáját, melyet éppen ez időben kifejtettek, megértjük az áldozatkészséget, mellyel a már-már jómódba jutott molnár, mészáros, szappanos, kéményseprő vagy gazdagodó pékmester majdnem erején felül segíti egyházát.

Míg a királyi kamara főhatósága alatt állt Buda, addig ők is zavartalanul élvezték azt a kegyet, hogy ingatlanaik adómentesek lehettek és a közhatalviselés alól is mentesek maradhattak. De mikor Buda a szabad királyi városok sorába emelkedett, megszűnt ez a kiváltságos helyzet, kolostorukat és minden hozzátartozó ingatlanukat épügy megterhelték mindenféle közadóval, mint bármely más polgárét. Folyamodtak is szüntelen, hogy a terhektől mentesek lehessenek.² Végre a király öfelségéhez terjesztették fel folyamodványukat, hivatkozással arra, hogy öfelsége birodalmában és tartományaiban ősi keresztény jogszokás alapján a kolostorok mindenütt adómentesek; ők pedig itt Budán újra feléledt ősi joguknál fogva laknak és teljesítenek lelkipásztori szolgálatokat. Buda városa már azért sem vethet ki rájuk adókat, mivel kolostoruknak helyét nem tőle, hanem a kir. udv. kamarától kapták, ez meg sohasem kért tőlük ilyen teljesítményeket; ha tehát a kamarai joghatóság átszállt a városra, akkor utóbbi ismerje el a kamarától kapott privilégiumukat is. Azonkívül az 1702. évi generális összeírásnál nem kerültek a megállapított porták létszámba, éppen azért nem fizettek adót a kamarának. Teljesítik továbbá a parochiális teendőket, márpedig a plébániák mentesek mindennemű közhaltól. Kéri ezért öfelségét, akit egyébként is megillet az a jog, hogy magán-

¹ V. ö. Protoc. Aug. Bud. I. 188., 189., 191., 192., 222. l.

² I. m. 36., 39., 40. l., 81. és 89. l.

személyeket mentesíthessen ezen teherviselések alól, mentesítse őket is mindenféle közteherből s adja meg e kegyet hités levélben.

Ezt a folyamodványt a rend tartományfőnökének, P. Stainpock Frigyes nevében P. Wutschnigg Pál exprovinciális és prokurátor terjesztette be a bécsi udvari kamaránál. Elintézését azonban nem nyert, vagy azért, mert P. Wutschnigg Pál rá nemsokára meghalt, utódai pedig elfelejtették ez ügyet, vagy pedig igen kellemetlennek tartották további szorgalmazását.

A város természetesen továbbra is sürgette az adókat 1722-ben, ők pedig egyre meg egyre folyamodtak, végre azután megegyezett velük a város olyformán, hogy egy évtizedig hetenkint egyszer misét kell mondaniok a budai polgárok javára a budai városházának Szent Keresztkápolnájában.¹

1737. IX. 3-án Buda polgárságának ügyében császári kommisszió jött gróf Erdődy György, a magas magyar királyi kamara pozsonyi elnökének vezetésével. Mindjárt az első gyűlésen kicserélték az egész városi tanácsot és újat választottak. Az ágostonrendiek protokolluma «Catastrophen» címmel versben örököltette meg ez eseményt. Ugyanekkor alázatos folyamodvánnyal fordultak gróf Erdődy Györgyhez, hogy mentesítse őket egyszer és mindenkorra a közteherviselés alól, hiszen oly szegények, hogy szinte koldulniok kell a mindennapi kenyérért, «plurimum panem mendicare debemus». 1738. I. 16-án nyerték azt a végzést, hogy misézzenek csak tovább is egy évtizeden át a városért.²

Az egyházi tized alól is kértek, meg részben nyertek is felmentést. Meleg szívvel adta meg nekik a jótékony Szécheny Pál kalocsai érsek,³ midőn így szólt: «Tekintettel a Szent Ágoston-rendiek jeles érdemeire, akiket a katolikus hit terjesztésére ebben az apostoli magyar királyságban visszahelyezni meg állandósítani kiválóan óhajtunk; elengedjük nekik budai szőleik után, amelyek birtokában vannak és a jövőben birtokolni fognak (amennyiben nem esnek az esztergomi káptalan joghatósága alá), a tizedet, azon reményben, hogy utódaink is, mint ezen

¹ A budai városháza kápolnáját Hölbling építette 1714-ben a városi tanács költségén Alamizsnás Szent János, meg e kápolnában őrizendő Szent Kereszt-ereklye tiszteletére. Alamizsnás Szent János ünnepén mindig ünnepi nagymisét szolgáltatott a város, ez alkalommal a Széchenyi-kollégium papnövendékei segítettek, akiknek ezért a városi tanács évenként bizonyos összeget utalt ki. L. A budavárosi tanács évi jegyzőkönyveit 1785-ig. II. József 1786-ban megszüntette a kápolnát, miután még 1785-ben elárvereztette szép és értékes kincseit. Ma az ódon épület törpe tornyocskája jelzi, hogy benne hajdanában szentély is volt. Acta ad S. Crucis sacellum ad thesaurum Ecclesiae. — Miscell. Nr. 24. Székesfőv. Levéltár. A budai városi tanács jegyzőkönyvei szerint a tanács az ágostonrendieknek is fizetett a kápolnában elmondott szentmiséért. Így 1759-ben 26 forintot kaptak. Tanácsí jegyzőkönyv 1759.

² Protoc. Aug. Bud. I. 72. l., 74. l.

³ I. m. 45—48. l.

tizedek birtokosai, hozzájárulnak eme jámbor szándékunkhoz és ugyan- csak felmentik őket a tized alól. 1707. V. 22. 1720-ban Szász Keresztély hercegprimáshoz is fordultak, hivatkozva néhai Szécheny Pál nagylelkűségére, mert a hercegprimás budai adószedője, Gőz György kiméletlenül szedi első termésük után a tizedet. A felelet rá azonban az volt, nincs tudomásuk arról, hogy törvényesen is szabadok volnának a tized megadása alól. Szécheny érsek nem intézkedhetett az esztergomi érsekség kárára, éppen ezért alkalmazkodjanak türelmesen a tized további beszedéséhez, majd a primás dolga lesz, hogy alamizsnával segítsen rajtuk. Ami pedig az új ültetvényeket illeti, meghagyta legfőbb jószágkormányzójának, Maróthi Paluska György úrnak, hogy megsejmelvén azokat, adja meg utánuk azt a mentességet, amely a törvényeknek meg a szokásjognak megfelel. Kelt 1720. VIII. 17-én Bécsben.¹

Begyűlt templomi pénzeiből kisebb összegekkel segítették kölcsönképpen a hozzájuk fordulókat. Ezeket az összegeket azonban alig, vagy csak nagynehezen tudták visszakapni. A budai tanács évi jegyzőkönyveinek hosszú sorozatában minduntalan találunk ilyen panaszokat és kiküldetéseket az ügyek megvizsgálására meg orvoslására. 1742. II. 28. megfizették egy katonának tartásdíját. 133 forintot, mint birtokuk után kirótt adóösszeget.²

Később, habár eleinte oly nagyon megígérték, hogy nem fognak koldulni és gyűjteni, mégis ráfanyalodtak arra, hogy alamizsnát szedjenek. Nagy lehetett szegénységük, mert minden beadványukban azzal kezdik: «Mi szegény ágostonrendiek = wir armen Augustiner». Így Zichy Miklóshoz is fordultak azzal a kérelemmel, hogy óbudai uradalmához tartozó egyes birtokokon szüretkor kéregethessenek. A nagylelkű gróf kijelentette, hogy neki nagyon kedves, ha ez érdemes rend szüretkor gyűjtőget az ő birtokain. Esterházy Pál váci püspök 1761-ben ugyancsak megadta nekik az egész egyházmegye területén a gyűjtési engedélyt.³

¹ I. h. 48. l.

² I. h. 87. l.

³ I. h. 119. l.

6. A budai ágostonrendiek szentiváni birtokpere.

(Nádori adományozás folytán kapják a szentiváni birtokot. Ugyanakkor Brankovics János Pál gróf is kapja a nádortól Szentivánt. Szentivánra igényt tart a vörösvári birtok is, amely ekkor a dömések kezében van. Perlekedés és viszály a vörösváriakkal. Brankovics János Pál gróf végrendeletileg az ágostonrendiekre hagyja birtokát. Igényt tart rá a fiskus is. Királyi adományozás rendezi a birtokkérdést. Viszályok meg pereskedések a szomszéd községekkel. Újabb nádori adományozás Terstyánszky Jánosnak juttatja a birtokot. Perlekedés az ágostonrendiek meg Terstyánszky között. Az ágostonrendiek jogcímének tarthatatlansága. Tanulságok.)

A budai ágostonrendiek szűkös anyagi viszonyai és viszont páratlan lelkipásztori buzgóságuk arra indították Eszterházy Pál herceget és nádort, hogy valamilyen földbirtokhoz juttassa és megélhetésüket biztosítsa. Alkalmasnak mutatkozott erre a pilisi hegyek között Szent-Iván birtoka, amely a török hódoltság után gazdátlanul hevert. 1709. VII. 16-án meg is adta nekik az erre vonatkozó alapítólevelet, ámbar már 1708. IX. 10-én kiadta a rendelkezést, hogy a birtokba beiktatást nyerjenek.¹ A beiktatás a zavaros viszonyok miatt 1709. X. 7., 8., 9., de saját rendházukban volt.² Az erre vonatkozó okmányokat később P. Billakovics László valamely perből kifolyólag kiadni volt kénytelen, de egyik hivatalban megrekedtek, úgyhogy soha vissza nem kapták. Azzal vigasztalták őket, hogy másodlatot kaphatnak a nagyszombati káptalantól. Habár tehát a szokásos statutiót (beiktatást) nem a maga rendje és módja szerint eszközölhatték, a birtokot mégis elfoglalták, még pedig Daun budai generális segítségével, aki e célra fegyveres erőt is bocsátott rendelkezésükre.³

Nagy volt az öröm a szegény ágostoniak közt, de, sajnos, ebbe az

¹ *Introductorium et statutorium mandatum palatinale.*

² Számadási könyvük jelzi az ezzel kapcsolatos kiadásokat. A nádori kancelláriának az adományozólevél kiállításáért 30 forintot; ugyanakkor megújításáért a következő évben 10 forintot, a beiktatásért a káptalan megbízottjának 4 forintot, az alispán írnokának 5 forintot, a nagyszombati, illetőleg esztergomi káptalannak pedig a valóban lefolyt beiktatásért 25 forintot fizettek. *Protocolum Augustinianorum Budensium.*

³ *Brevis et genuina informatio intuitu iuris P. P. Augustinianorum in praedio Szentiván per Spect. D. Terstyánszky impetrati.* Orsz. Levéltár: Acta Aug. Bud. III. fasc. 55. akta.

örömbe hamar vegyültek keserű ürömcseppek, mert a nádori alapítás érvényességét minden hitelessége dacára megtámadták és végre hosszadalmas, igen bonyolult perek folytán teljesen megdöntötték.

Igy még jogot támasztott a birtokra Brankovics János Pál gróf, akit ugyancsak nádori elhatározás ültetett be a szentiváni birtokra, sőt azonfelül még Alsó- meg Felső-Kovácsi területét is neki adományozta ugyanazon év május 15-én és éppen ezért még 1708 okt. 30-án beiktatták annak törvényes módja szerint az említett birtokokra.

Két fél is jogosan érezte most magát Szent-Iván urának. Helyesen felmerült a kérdés az ágostonrendiek közt, vajjon nem forog-e fenn tévedés, tán több Szent-Iván nevű birtok vagy község is van Magyarországon? A tatai vár birtokai után érdeklődtek a győri káptalannál P. Liborius ab Angelis győri karmelita útján. Ez azt válaszolta 1713-ban, hogy erre vonatkozólag okiratok nincsenek a győri káptalan levéltárában, azok alkalmasint Bécsben, a magyar kancelláriánál lesznek, mert még 1698 VII. 13-án kiadták. (Bona tatensa 1698 VII. 13 fuerunt extradita.) 1713 V. 1-én P. Libor ab Angelis mégis értesíti P. Ahinger József bécsi ágostonrendi prokurátort, hogy beszélt Vásárhelyi úrral; ez megtalálta azt az írást, amelyben a tatai várhoz tartozó birtokok részletesen vannak felsorolva. Azok között szerepel Szent-Iván is, azonban a komárommegyei birtokok közt; Vörösvár is odatartozik, de az már Pest megyében van.¹ P. Liborius figyelmezteti a bécsi vikáriust arra is, hogy az adományozó levelekre nincs szükség, mert a beiktatási (statutoriae) okleveleknek ugyanolyan értékük és erejük van.²

Ezt a megkülönböztetést Szent-Iván meg Vörösvár közt azért tartották fontosnak, mert Vörösvár ezidőben a pesti dömések kezében volt. Zálogul kapták Krapftól, akinek 16.000 rajnai forintot adtak kölcsön 5%-ra. A dömések vörösvári emberei azon hiszemben, hogy a velük szomszédos terület (Szent-Iván) is a Krapf-féle birtokhoz tartozik, gondtalanul hajtották marháikat a szentiváni rétekre és bátran szedték a fát az ottani erdőkben.³ Az ágostoniak persze nem jó szemmel

¹ 1695. V. 7. kiadott donatio szerint III. f. 99. Sőt az Országos Levéltár: Acta Augustinianorum Budensium Abolitorum III. f. 49. aktája arról is szól, hogy magában Pest megyében is két Szent-Iván nevű birtok van. Az egyik Pilisben (ágostoniaké), a másik Soltban Beleznay János nemes úrnak a birtokában. Bencsik Mátyás és Csomortányi István esküdtek szerint. 1724 I. 23. Ezen aktához van csatolva P. Liborius ab Angelis karmelita levele 1712 III. 12-ről.

² III. f. 34. a.

³ Még 1713-ban P. Höfer Antonin vádat emel a vörösváriak erőszakoskodása ellen. A vád előterében egy Ágner György nevű ember szerepelt, s ezért a kérdések körülötte forogtak: 1. Látt-e tanu, amikor Ágner az ágostoniak birtokáról több dolgot elvitt? 2. Hányan voltak vele? 3. Maga Ágner követte el az erőszakoskodást, vagy mást bízott fel? 4. Milyen utasítást adott? 5. Karddal, fegyverrel vagy töltött puskával, vagy csak fűtykösökkel meg botokkal voltak

nézhatték ezt és azért P. Höfer Antonin budai vikárius 1714 okt. 3-án végre határmegállapítást kért.

Több tanut hallgattak ki ez ügyben. Feltették nekik a következő kérdéseket: 1. Tanu tudja-e, hogy Vörösvár-Solymár, Perbál meg Csaba közt van egy Szent-Ivánnak nevezett birtok is? 2. Meg tudja-e mutatni e terület egykori templomának helyét, esetleg romjait? 3. Vittek-e innen a vörösváriak köveket és vajjon ez a Szent-Iván Vörösvárhoz tartozott-e? 4. Tudja-e megmutatni a kettő közti szoros határt? Az új templom mellett folydogáló pataktól hány ölnyre terjedhet a tulajdonképeni birtok? 5. Hol kezdődnek itt a solymári, a hidegkúti meg a kovácsi határok? 6. Kovácsi felé tudna-e még régi határokat mutatni és milyen távolságban vannak ezek a régi templom helyétől? 7. Amott a Perbál felé elhajló határ régi-e? 8. Nyugat felé milyen halmok, hegyek, völgyek, fák vannak? 9. Tud-e még más alkalmas tanukat megnevezni? (III. f. 44. a.)

Érdekes, hogy a tanuk közt több óbudai meg csupa magyar nevű ember szerepelt, mint pl. Német István, Lendvay István, Német György, Német János, Császár András, Madarassy György.

Sibolty Sándor, a nemesi bírák egyike Cseke Pál esküdttel meg a tanukkal 1914 okt. 2-án kiment Szent-Ivánra, a régi templom helyéhez, ahol az Esztergom felé vezető országúttól jobbra és Vörösvártól kőhajításnyira még valóban láthatók voltak a romok meg az alapfalak. Innen délfelé mutatták a falu helyét és cserjék alatt egyik pince maradványait, ámbár fű meg bogáncs lepte el. Solymár felé menve kerek dombot láttak, a Szélhegyet az esztergom-budai úton jobboldalt, még pedig úgy két kőhajításnyira a falutól. Itt aztán már láthatók a kovácsi-féle határok, amint nyugatra, a hegyek felé tartanak, a Kosaras felé, majd Perbál felé és végződnek a Hármashatárnál. A templom helyéből Vörösvár felé ezek jól láthatók. Elhaladnak ezután a Hárshegytorok mellett a kettős úton eléggé magasan kiemelkedő határ között. Ez vágja el a csabai határt a szentivánitól. A Szerecsen-Bükk felé menve találtak Csaba meg Perbál közt három határkövet, ezek különítik el Csabát, Perbált és Kovácsit. Megállapították tehát azt is, hogy Szentivánon alul Solymár felé út vezet, de a Szélhegy táján letér a hegyoldalról s völgyön át más utat keresztezve, a vörösvári mocsárnak tart és ezzel aztán véget is ér a határ.

felfegyverezve? 6. Mi van még Ágner kezében az ágostoniak birtokából? 7. Mit tettek aztán a vörösváriak? Fát vágtak, kaszáltak vagy szénát gyűjtöttek-e? 8. Mit adtak el? 9. Tud-e még más tanukat megnevezni? (III. 42. akta.) 1714-ben P. Höfer Antonin tiltakozik P. Krämer Benedek pesti dömés vikáriusnál, hogy vörösvári embereik fát vágnak az ágostoniak erdejében az ő nagy kárukra, mert már vagy 200 ölnyi fát vittek el. (III. f. 26. a.)

A kiküldöttek aztán bementek a faluba és ott erélyesen figyelmeztették a bírót, meg az esküdtek személyében az egész községet, ne merjék a jövőben a szentiváni területeket bármikép használni, mert akiket rajtacsípnék, azok bűnhődni fognak, elviszik marháikat, szekereiket, szerszámaikat, azonfelül be is zárják őket.

Ez a fenyegetés azonban nem vette el a vörösváriak kedvét, hanem továbbra is a magukénak tartották a szentiváni határt, az ágostonrendiek nagy bosszúságára. 1715-ben P. Wutschnigg Pál definítor a rendfőnök megbízásából megsejmelte a birtokot és jelentésében súlyos vádakkal illeti a dömések gazdáját meg embereit. Megzavarják békésen élvezett birtokukat. Erdeikben fát vágnak s már körülbelül 200 ölnyi farakást látott. P. Höfer Antonin volt budai házfőnök ezért azt ajánlotta, hogy forduljanak ügyvédhez. Annak idején, mikor Budán volt, talált is ilyent, még pedig Pudmanudeskit (talán Podmaniczky János), fiatal, nőtlen, de a jogban nagyon jártas ügyvédet. Az el is fogadta ügyük védelmét és megígérte, hogy a jövő megyei szék ülésén benyújtja a panaszt. Azidőtájt többször beszéltek meg vele a helyzetet, így P. Knoll Jeromos vikárius, P. Ferber Vitus, P. Göppleis József meg P. Szaniszló is tárgyaltak vele. (III. f. 4.) Valahogy azonban mégis csak elhanyagolták ügyüket. A vörösváriak meg a szentivániak folytonos hadilábon álltak egymással, bár a szentivániak is szerettek más határ felé kacsintgatni és emiatt ők is megfenyítésben részesültek.¹ Egyik alkalommal azonban valóságos harc fejlődött ki a két község zsellérei közt. A vörösváriak szemében az ágostonrendiek gazdatestvére, az erélyes és furfangos Fr. Schöpfl Simplicián valóságos vörös posztó volt és csak vártak az alkalomra, hogy meghatározott terv szerint jól ellássák a baját neki, meg a zárda világi erdészének, Lipschernek is. Vagy száz vörösvári gazda legeltetett színleg a Vörösvár felé eső halmon s köztük látták a szemtanuk a dömések gazdáját is. Egyszerre csak, mint valami adott jelre, vagy nyolcvanan közülük lesiettek és megtámadták az ágostoniak házát. Kihurcolták a házból Fr. Simpliciant és a zárda vadászát s földhöz vágva, rugdosták, verték, ahogy csak bírták, mint valami leölésre szánt bármot, tán agyon is ütötték volna, de Fr. Simplicianak volt esze, míg a másikat verték, felmászott a tetőre és maga után húzta a létrát. A vadászt, hajánál ráncigálva, verték véresre s tán holtan terült volna el, ha oda nem siettek volna Homobon, a vörösvári kántor meg Krapf gróf úrnak embere, Polth Mátyás. A verés

¹ Így a III. f. 31. aktája szerint 1731 XII. 11-én bíróilag akadályozták meg a szentivániakat, mint az ágostonrendiek zselléreit abban, hogy a Vattay-családhoz tartozó erdőkben (Kovácsiban) ötven ölnyi fát vigyenek el. Horányi Gábor nemesi bíró meg Blaskovits József esküdt jelzik ezt P. Billakovics Lászlónak. (Ad Vicarium Meritissimum et Dominum nobis colendissimum admonitio et inhibitio.)

idegen tanuk jelenlétében történt, a környékbeli községekből ugyanis többen idézést kaptak Szentivánra a nemesi bíróság elé. Így Tinnyéről, Zsámbékról, Súsikútról, Páthról összesen 11; ezek mind Kottányi István emberei voltak; Tök községből meg négy ember, ezek gróf Zichy Péter zselléreiként jelentek meg. Utóbbiak közt volt egy Borovszky István nevű ember, arra is vérszemet kaptak, de elmenekült az erdőbe. A többieket rettegés fogta el, féltek az éjszakától, mert azt hitték, hogy majd rájuk gyújtják a házat, ahol hálnak. (III. f. 3. f. a., de dátum nélkül.) Az esetet a budai vikárius részletesen jelezte a pesti dömések főnökének, Fr. Reichel Rajmundnak. Ez nagy sajnálkozását fejezte ki a történetek felett, mikor mindenképen azon van, hogy a két rendház közt igazi barátság és harmónia fejlődjék. Kiadta a rendeletet, hogy a vörösvári bíró vizsgálja ki az esetet és büntessék meg példásan a tetteseket. (III. 34.) P. Hessel Miksa budai vikárius 1721-ben azonban mégis csak törvény elé vitte a vitás helyzetet.¹ Királyi leirat azonban a per elhalasztását, illetőleg felfüggesztését parancsolta. Ugyanis — mondja a rendelet — a szentiváni földek birtokbavétele és használata ellen több kétely merült fel. Mily jogon gazdálkodnak az ágostonrendiek olyan birtokon, amely nem egyházi természetű és amelyet a császári udvari kamara tanácsosa, Krapf Ferenc József, mint a tatai birtokhoz tartozó részt már korábban és jogerősen megkapott. Habár Krapf Ferenc József óvást emelt ellenük, mégis a hazai törvényekkel ellentétben birtokba veszik a területet. A felhozott indokok alapján, de azért is, mert visszás dolog, hogy szerzetesek pereskedjenek egymással és felesleges kiadásokba merüljenek, a pert meg kell akasztani és függőben tartani.² De Brankovics János gróf is perelte az ágostoniakat még 1718-ban. Brankovics gróf hatalmas úr volt. Jajcza örökös grófja, a cs. kir. kincstár szepesmegyei tanácsosa, a lateráni arany-sarkantyús lovag állt a szegény, szerény, idegenből jött szerzetesekkel szemben; biztos fölényrel, mert *jól tudta, hogy a nádori adományozás nem illeti meg őket, hiszen Szent-Iván nem volt egyházi vagyon, világi birtokot pedig nem lehet holt kézre juttatni.* Alkalmasint velük is megértették a fonák helyzetet és azért okosabbnak látták kérésre fogni a dolgot, ahhoz pedig kitűnően értettek.

Pater Forstal Tamás budai főnök 1719-ben meglátogatta Bran-

¹ P. Maximilian O. St. Augustini residentiae Budensis vicarii quaerulosae actiones contra Fr. Dominicum Puchas O. S. Dominici residentiae pestiniensis in possessione Vörösvár constitutum officialem seu villicum etc. Ex copia mandati regii processum quaerulosum differentis. III. f. 4. a.; contra dominicanos mota per augustinianos in causa violentiali decretum aulicum et mandatum relaxatorium. 1721.

² VI. Károlynak Laxenburgban 1721 VI. 6-án kelt rendelete. Illéfalvy Miklós és Koller József ellenjegyzésével. (III. f. 4. akt. sz.)

kovics grófot. Látogatása közben elismerte, hogy a grófnak a nádori adományozólevél folytán elvitathatatlan, a napnál is világosabb joga van a szentiváni birtokhoz. Ugyanakkor azonban alázatos jámborsággal kérte, hagyja a budai rendházra alapítványképen úgy, hogy minden hozzávaló joga egyszersmindenkorra rájuk szálljon. Szívére beszélt, milyen ingatag és változékony itt a földön minden, semmi sem állandó, úgyhogy Brankovics elérzékenyülve, engedett a kérésnek s hajlandó volt végrendeletileg rájuk hagyni az amúgy is sok kellemtelenséggel járó birtokot. Végrendelkezve, teljes megfontolással, ép elmével és szabad akarattal rájuk hagyja az egész szentiváni birtokot összes hozzátartozóságával, szántóival, rétjeivel, legelőivel, erdőivel, berkeivel, vizeivel és patakjaival, malmaival stb., még pedig örökre. (In perpetuum.) Önmagának, utódainak, esetleges örökösének semmiféle jogot hozzá nem tart fenn, de kiköti, hogy a budai ágostonrendi kolostor ezentúl évenként 24 szentmisét mondjon az ő szándékára, halála után pedig az ő meg a családja lelkiüdvéért; kívánja, hogy ezen kötelezettségüket a rend általános főnöke, esetleg tartományfőnöke írásban is vállalja. Végrendelete Kassán, 1719 aug. 26-án kelt és saját pecsétjével megerősítette Gyöngyössi Pál a kir. kamara bpesti kormányzóságának titkára, Potovszky Kristóf kézbesítő, Supkay Mihály kanc. hites jegyző, meg Kiplár konzisztoriumi jegyző, mint tanuk előtt.

P. Forstal Tamás mindenesetre nagy lépést tett a szentiváni birtok teljes megszerzésére, azonban kir. jóváhagyás nélkül nem sokat jelentett a nagylelkű végrendelet. Utóda, Hessel Miksa házfőnök ezért egyre sürgette a birtokra vonatkozó eredeti okmányokat. Brankovics Kassáról 1720 III. 18-án azt válaszolja a sürgetésre: «az eredeti okmányokat, mikor még főtisztelendőséged elődjével (P. Forstal Tamással) perben állottam, bizonyos Mattyasovszky úrnak, a kir. ügyek t. igazgatójának adtam át, mert ő képviselt az említett perben, de mivel jelenleg nem tartózkodik itt, nem is tudom tőle megszerezni. Mihelyt ide visszatér, másolatokat kérek és hitelesítésük után azonnal megküldöm önöknek. Addig is nagyon kérem főtisztelendőségedet, sürgesse a m. kir. udv. kancellária útján a kir. beleegyezést, mert különben sohasem birtokolhatják békésen Szent-Ivánt. Országunkban ugyanis nem szabad holt kézre juttatni a «Bona Stabilia»-kat. Holt kéz alatt pedig az egyházat kell érteni. Lemondó, illetőleg átruházó okiratomhoz tehát még a királyi beleegyezés is szükséges, akkor azután nyugodtan kezelhetik az említett birtokot.»

1723. XI. 22. Szeleczky Márton, Pest megye alispánja a budai rendház főnökét tárgyalásra idézi 1724. I. 8-ra Pestre. Egyébként úgy

fog eljárni, ahogy a törvény rendeli. (Quod dictaverit ordo juris. III. Fasc. 16. akta.)

A Brankovics-féle okmányokat azonban még mindig nem tudták megkapni. Tanácsot kértek felsőpetőfalvi Bohus Sámuel ítélőtáblabírótól; ez azt válaszolja P. Hessel Miksának 1725. VIII. 11.: Jól teszi, ha személyesen megy Kassára Brankovicshoz, hogy véglegesen rendezhesse a birtokkérdést. Biztosan hiszem, hogy a gróf teljesíteni fogja kérelmét, s amit magánpecsétjével önökre ruházott, azt hiteles módon is megteszi s végre kiadja az ahhoz szükséges okiratokat, hiszen azok az ő számára már értéktelenek. Erősen hiszem, hogy a maga részéről is megsürgeti a kir. beleegyezést s e célból megbízottat rendel ki. Az ilyen meghatalmazás fogalmazványát mellékelem, bár az idő megalkalom fogja mutatni, hogy mire is lesz szükség. Talán találkozik Kassán Mattyasovszky úrral és tanácskozhat vele, esetleg másokkal, kiknek segítségét igénybe veheti . . . Ismét elmúlt vagy három esztendő, de az iratokat még most sem kapták meg. P. Hessel Miksa nem sajnálja a fáradságot és újra meg újra ír Brankovicsnak. Jól világítja meg a helyzetet Brankovicsnak 1728. ápr. 5-én kelt kassai levele. Megemlíti, hogy a házfőnök mindkét levelét megkapta, köszöni a húsvéti üdvözlét és viszont kíván nekik boldog ünnepeket. A királyi beleegyezést ő is nagyon szükségesnek tartja, ámde azt megszerezhetik ők maguk is, hiszen Bécsben sok jó ismerősük van, akiket erre felkérhetnek. Neki bizony Bécsben nincs ilyen embere, saját ügyeinek intézésére is ügynököket kell fogadnia, azok azonban nem nagyon megbízhatók, elfogadják a pénzt, de semmit sem tesznek. Ellenben nekik van Bécsben rendházuk és annak tagjai jól ismerik a különböző hivatalokat, könnyen kijáratják a dolgot. A maga részéről tiszta szívből, leplezetlen nyíltsággal, Isten szolgálatára, a saját meg övének lelkiüdvére tesz mindent és megteszi ezentúl is, ami módjában áll, amit be is bizonyít, ha szükség lesz reá.

Megemlíti még, hogy van ott Pesten bizonyos Gyarmati János ügynök, aki az ő megbízottja a Királyi Táblánál Lónyay Katalinnal szemben. Adja át neki a csatolt leveleket s mondjon neki néhány jó szót és ha úgy látná, hogy jó volna még Bohus urat is melléje adni, ám tegye. Ha erre szükség lesz, majd ő is megbízza Bohust. Jelenleg nincs Periculum in mora, hiszen a közelgő diéta miatt már juristitio (törvényszünet) van. Irni fog Gyöngyössy úrnak is, neki is ajánlja ügyüket. Sürgessék meg a királyi beleegyezést, bár nincs kétsége aziránt, hogy lemondólevele kapcsán meg is kapják. Megköszöni a rendi névtárt és kéri a pátert, ha kimegy a szőlőkbe, nézze meg a tavaszi munkát, milyen állapotban van, vajjon az egész területet ültetik-e ki,

avagy csak valamely hányadát?¹ Közben azonban a királyi fiskus is vizsgálta az ügyet és gyaraghi Grassalkovich Antal, a szent korona ügyésze előterjesztést tett Erdődy Pálffy Miklós nádornak 1723-ban. Ennek alapján elismeri, hogy Eszterházy Pál nádor a Rákóczi-féle mozgalmak után a budai ágostonrendieknek megengedte, hogy a szentiváni birtokra magukat beiktassák, de nem léphettek törvényes módon az említett terület birtokába és habár később ezen jogukat mint alapítványt vették át másvalakitől, mégsem tarthatnak rá igényt, mert az mindig mint világi javadalom szerepelt s ilyenek birtoklására az egyházi rendek nem jogosultak. Ilyen birtokok a fiskust illetik meg. Nagyon súlyos, de világos indokoknál fogva nem állhat fenn jogcímük e birtokra; éppen ezért a megyei bíróság útján indítsa meg ellenük az eljárást és vegye ki kezükből a birtokot minden ellenérték nélkül, ha jóhiszeműségüket a birtok eddigi élvezésében bebizonyítani nem tudnák. (III. f. 13. a.)

E lesújtóan hangzó rendeletre szót emeltek értük jóbarátaik. Csáky Zsigmond ír érdekükben Erdődy Györgynek, a kir. kamara elnökének. Őfelségének — úgymond — semmi haszna sincs e birtokból, ők azonban 4—5 embert eltartanak belőle. *Oly hasznos és példás emberek, akikhez a község és környéke jobban vonzódnak, mint máshoz.* 1731. VI. 12. (III. f. 21.) Ugyanő ír Gyöngyössy tanácsos és referendáriusnak is.

Erdődy György az udvari kamara nevében erre véleményt kér Grassalkovics Antaltól az ágostonrendiek birtokügyében 1731-ben. Grassalkovics terjedelmes felterjesztést tesz és ebben már nagy jóindulattal igyekszik módot találni, mint lehetne a birtokot számukra biztosítani. Megemlíti, hogy miután a jelzett birtok ügyében kihallgatta a pátereket a hozzá támasztott jog minéműsége felől, kitűnt, hogy 1709-ben néhai Eszterházy Pál nádortól mint törvényes birtokoshoz nem tartozó javadalmat rejtett királyi jog címen kapták örök időkre és magukat be is iktattatták abba. Kitűnt azután, hogy Brankovics grófhoz is fordultak, mert ugyancsak jogot támasztott a birtokhoz és nagylelkű lemondása folytán *alapítvány címén* (évi 24 szentmise elmondásának kötelezettségével) saját adománylevelüktől eltekintve és a grófnak a birtokhoz való jogát elismerve, örök időkre vették át és ezen a címen ma is birtokolják. Szerintük tehát a mondottakon alapszik jelen birtokjoguk. De akár az egyiket, akár a másikat fogadjuk el, a királyi fiskus szempontjából egyik sem helytálló. Az első azért nem, mert a birtok törvényes birtokos nélkül volt és *latentis juris regii* címen (azaz a királynak van hozzá joga) mint világi birtok került az ágoston-

¹ Litterae Missiles ad P. Fr. Maximilianum E. Aug. vicarium Budae. Orsz. Levéltár. (III. f. 14. a.)

rendiek kezébe. Világos azonban, hogy Ulászló 3. decr. 55., illetőleg 66. fejezete szerint, valamint 1647. 17. és 1715. 16. f. szerint egyházi személyeknek világi birtok nem adományozható. «Incapaces sunt.» Sőt az 55. fejezet szerint magának az adományozó nádornak sem volt arra joghatósága. A második eset sem helytálló — habár a Brankovics-féle birtokcím minéműsége nem áll világosan előtte —, amennyiben azonban ő is csak valamilyen nádori adományozás folytán tartott rá igényt, minthogy már kihalóban volt és valóban már mindkét ágon kihalt, ha jogát bármely világi egyénre hagyta volna is, azt a Tripart. I. 10. és 65., valamint 1775. 26. f. értelmében, királyi beleegyezés nélkül nem tehetette. Annál kevésbbé hagyhatta tehát szerzetesekre a világi javadalmat, mert a Nagy Lajos által is megerősített jeruzsálemi András király-féle dekretum vallja, hogy nemes emberek, ha örökös nélkül elhalnak, sem életükben, sem haláluk után nem hagyhatják javaikat az Egyházra és el sem adhatják birtokaikat. Ebből is látszik, hogy királynak van joga ezen birtokhoz és ha a fiskus neoaquisiciós adomány címén jogot tart rá, az említett szerzetesek minden joga megdőlt. Az illető birtok értéke azonban tudomása szerint nem haladja meg a 2000 forintot, ha árverésre kerül, alig lehetne érte 1500 forintot kapni. Ha már most a szerzetesek kérelmét veszi, el kell ismerni, hogy a budai konventnek semmi más birtoka nincs és oly csekély alappal rendelkeznek, hogy e birtok nélkül alig tudnának megélni, elismeri azt is, hogy *buzgón szolgálják a lelkek ügyét és rendkívül hasznosak a budai váralja lakosainak*. Biztos, hogy ez a birtok alig értékes őfelségének, de nekik felette szükséges és ha elveszik tőlük, létalapjuktól fosztják meg. Őfelsége kegye és irgalmassága alig fog idegenkedni attól, hogy teljesítse kérelmüket és *új királyi adomány címén* biztosítsa számukra.¹ A magas udvari kincstár nevében Erdődy György gróf 1731 június 25-én Pozsonyban Grassalkovics előterjesztése szerint döntött. Tekintettel arra, hogy e szerzetesek oly buzgón szolgálják a lelkek ügyét és kiválóan hasznosak Budaváraljának és *semmi járadalomtól nem riadnak vissza, hogy az Isten tiszteletét előmozdítsák és a római kat. hitet terjesszék*, de ezen javadalom nélkül — amelynek értéke alig becsülhető valamire — meg sem élhetnének, Őfelsége kegyelmessége, akinek az 1715. évi 16. t.-cikk értelmében abszolút joga van egyházi személyeknek világi javadalmakat is adományozni egyes esetekben, amilyen a jelen eset is, *új alapítvány címen* adományozza a nevezett szerzeteseknek a szent-

¹ De ezeket — úgy mondja záradékul — őfelsége jóindulatának és legmagasabb ítéletének alávetve, vagyok Pesten 1731 június 15., a magas kamarai tanácsnak legalázatosabb és legkészségesebb szolgálja, Grassalkovics Antal s. k. (III. f. 8. akta.

iváni birtokot azzal a kötelezettséggel, hogy 30 szentmisét kell évenként a felséges Ausztriai Ház épségéért, gyarapodásáért és szerencséjéért felajánlaniok. Pozsony, 1731. VI. 25. (III. f. 8. a.) Ezek alapján végre 1731 nov. 28. megjött a királyi leirat.¹ Őfelsége nevében tudtára adják a budai ágostonrendieknek, hogy a Pest-Pilis-Solt vármegyében fekvő Szent-Ivánra vonatkozó kérelmüket a császári udvari kamara útján őfelségének előterjesztették. E szerint 1709-ben nádori adomány címen kapták az említett birtokot, de ugyancsak nádori adományozás folytán Brankovics János Pál gróf is jogosan igényli. Lemondása következtében évi 24 szentmise elmondásának kötelezettségével őrájuk szállt Szent-Iván birtoka. De sem a nádori adományozás, sem pedig a magvaszakadt grófnak lemondása, illetőleg jogának átengedése — királyi beleegyezés nélkül — nem használna a rendnek, mivel az ilyen birtok a királyi fiskust illeti meg. Tekintettel azonban arra, hogy *e szerzetesek oly buzgó lelkipásztorok és a váralja híveinek annyira hasznos szolgálatokat teljesítenek, meg kiválóan jámbor szerzetesek*, amellet meg nagyon csekély alapítvánnyal rendelkeznek, elfogadható, hogy e birtok termékeivel gondoskodjanak életszükségleteikről. Őfelsége éppen azon jámbor buzgósága folytán, amellyel az Isten tiszteletét meg a lelkek üdvösségét szorgalmazza, új alapítvány címen az ágostonrendieknek adományozza a fentemlített birtokot mind azzal, ami ősi jogon hozzátartozik, de azzal is, hogy évenként őfelségéért és az ausztriai császári házért 15 szentmisét, néhai Brankovics grófért pedig ugyanannyit tartoznak bemutatni. A budai rendháznak miheztartás és örök jogainak biztosítása végett adja ki a legkegyelmesebb rendeletet Dittrichstein Ferenc János gróf. Másolatát hitelesíti Harrer Ignác Ferenc kir. helytartósági ügyhallgató.

Míg az ágostonrendiek egyik kézzel a királyi jóváhagyásért küzdöttek, addig a másikkal a környékbeli községek erőszakoskodása ellen kellett védekezniök a legfőbb helyről jött intézkedés előtt is, meg utána is. Békességük nem volt a szerencsétlen birtokon szerencsétlen határai miatt sem. Csaknem minden környékbeli községgel és birtokossal kerülnek hadilábra. Vörösvár, Csaba, Solymár, Kovácsi és az elég távol eső Üröm faluval is volt bajuk.² Lássunk csak néhányat ezekből, mielőtt

¹ 1731. XI. 16. Fr. Ernő írja, hogy őfelsége aláírta a Szentivánra vonatkozó királyi döntést. Bort kért Fichter báró, kamarás-tanácsos részére, meg Gyöngyössy részére is. Korábban is kértek az ágostonrendiektől bort, így Podmaniczky János 1725-ben jó vörösbort kért vendégei számára. Később 1738-ban Terstyánszky Márton a perjelnek felvilágosító levelet írt a vörösvári perből kifolyólag, s levele végén figyelmezteti, hogy küldhet neki néhány üveg bort, mert a küldött 24 forintot a csabai perben kifejtett fáradságának jutalmául veszi.

² Így már 1718 XII. 13-án P. Forstall Tamás vikárius panaszt emel a vármegyénél több község ellen. Protestatio coram comitate super interposita ratione

a legnagyobb ellenséggel, Terstyánszkyval vívott végzetes, jogi harcukat tárgyalnók. Többek közt elég sok bajuk volt Csaba községgel. Csaba ezidőben a nyúlzigeti klarissza-apácák birtoka volt. Zsellérek ugyan-csak nem vették komolyan a községek közti határokat. Így 1723-ban Sárlos Boldogasszony napján tizenkét kocsin tizennégy szénaboglyát vittek el az ágostonrendiek birtokáról, még pedig a Hárshegy két útja közt vonuló mezsgyén, amely a Bükk tetejének nevezett csabai hegyen álló három határkőhöz vezet és onnan a klarisszák földjére tér vissza. A határvonaltól jó darabnyira még ott heverték a boglyák maradványai meg vasszerszámok, rudak stb. Sibolty Sándor nemesi bíró emiatt 1723. VII. 19-én bírói szemlét tartott. A tanuk, mint Rosamet Márton, Liebert János, Fülöp egybehangzó vallomása szerint ezt a földsávot régóta az ágostonrendiek birtokolták békésen mind a favágás, mind a kaszálás szempontjából, hacsak a csabaiak titkon nem lopkodtak innen; ha rajtaérték azonban, megfosztották szerszámaiktól. Miután mindezt megállapította, valamint azt is, hogy a két fél közt nem jött létre békés megegyezés, amint azt az apátnő leveleiben ajánlotta, mert a klarisszák gazdája, Sztankovics Mihály elégette a leveleket, ezért Bincsik Mátyás bíró és Borovich György esküdt jelenlétében kijelentette, hogy meg kell téríteniök és jóvátenniök az okozott kárt és ne merjenek többé ilyesmit tenni, mert nemcsak barmaikat viszik el, de el fogják és bezárják a tettenérteket is. (III. fasc. 35. akta.) 1734 november 11-én Horányi Gábor, pestvármegyei nemesi bíró Sztatinyi Gábor vármegyei hites ülnökkel kiment az ágostonrendiek erdejébe, ahol az a csabaival határos, itt hivatalosan megállapította, hogy az ágostoniak kárára kikerekítették a csabai határvonalat. Pedig azt az utat sohasem használták a csabaiak, újabban azonban erdőfelügyelőjük, Schreffel úr önkényesen szállított rajta meszet az ágostonrendiek legelőjének nagy kárára, azonfelül Schreffel a húsvét előtt elhelyezett határköveken túl fát vágatott az ágostonrendiek erdejében s azt minden tiltakozásuk dacára a felbujtatott, veszekedő s minden erőszakoskodásra kész parasztokkal elvitette. Sőt még azt is hangoztatta, hogy ezentúl még szélesebb meg kényelmesebb utat vágat magának a mézszállításra.

A következő évben, 1735. VIII. 5-én jó Horányi Gábornak és Sztatinyinek megint csak igazságot kellett tennie Szentivánon. A budai perjel (Scharinger Patrik) ugyanis felpanaszolta, hogy a nyúlzigeti apácák zsellérei, nem tudni kinek a bujtogatására, rendben kaszálják

violentiarum in praedio ipsorum Szentiván per incolas Csaba, Kovácsi, Solymár patratarum. 1748-ban újra a solymáriak ellen tiltakoznak. Protestatio interposita ex parte augustinianorum Budensium coram Comitatu pestiniensi ratione violentiarum per incolas possessionis Solymár petratarum. III. f. 20. a.

az ágostoniak rétjét, pedig már tiz évvel azelőtt meg azután is bírói úton figyelmeztették, hogy az kétségen kívül szentiváni terület és ne merjenek arra lépni.

A hivatalos helyszíni szemle megállapította tehát a kihágást, majd tovább haladva, a fiatal bükkös mögött már nagyobb fákat vettek észre, amelyeket a csabaiak mint kivágásra szántakat kereszttel vagy más jellel láttak el. Az ágostonrendi perjel óvást emelt emiatt és bírói úton megtorlást követelt.

1736 V. 20-án végre megegyezés jött létre P. Scharinger Patrik meg M. Sigray Róza nyúlsgizeti klarissza apátnő között a csabai—szentiváni határterület ügyében Fribeisz Ferenc nemesbíró, Szlatinyi Gábor megyei ülnök, Horányi Gábor bíró meg Bohus Sámuel táblabíró előtt. Ha ugyanis Szentivánból indult az ember Csaba felé, két úton is haladhatott. A nyugati irányban kis földhalom emelkedett, ezt tekintették határnak Szentiván meg Csaba között már a régebbi per bírói döntéséből kifolyólag. Azonban az ágostonrendiek néhány lépéssel lejjebb mutakozó utat is vettek határuk, mert azon kocsi is haladhatnak. Ezért a Haibergnek elnevezett halom mentén annyi határkövet kívántak emelni, amennyi majd szükségesnek mutatkozik. Mivel azonban így vagy 2000 lépésnyire nagyon eltérőek a határok, igazságosnak meg méltányosnak tartották, hogy ezt a különbséget eltüntessék és azt a bizonyos sávot két egyenlő részre osszák. (III. f. 24. akta.)

Ezen megegyezés ellen tiltakozott gróf Eszterházy József, mert megkárosította vörösvári birtokát. A tiltakozást viszonttiltakozás követte az ágostoniak részéről: Midőn a klarisszák csabai és az ágostonrendiek szentiváni birtoka közt a határvonalak meg határkövek tekintetében megegyezés jött létre, Eszterházy József grófnak vörösvári birtokát állítólag sérelem érte. A szerzetesrend azonban ragaszkodik a megállapított határhoz és szerzett jogaihoz, ezért óvadék gyanánt kéri a békés megegyezést és a transakció okmányait. 1736 X. 20. ki is adták nekik az «ágostonrendiek jogainak legfőbb óvadékaul». 1738 ápr. 29. Eszterházy József gróf Wagner nevű tiszttartója tiltakozást jelentett be, hogy P. Scharinger Patrik budai perjel a gróf vörösvári birtokának megkárosításával igazította ki a határköveket. A gróf — úgymond — eddig hallgatott, de nem azért, mivel tán joga lett volna kétséges, hanem csakis a *szent rend iránt táplált tiszteletéből és jóindulatából*. Most azonban tiltakozik minden határkiigazítás ellen.

Erre P. Scharinger Patrik viszonttiltakozást jelentett be galánthai Eszterházy József gróf Wagner Ádám nevű tiszttartója ellen, aki nem akarja elismerni a bírói úton, tehát törvényesen felállított határkövek megújíttatását.

Az a bevett szokás — mondja P. Scharinger —, hogy a szomszédok éppen a jó szomszédság fenntartásának kedvéért úgy Szent György napja körül bejárják kölcsönösen határaikat és évenként megállapítják, milyen határköveket kellene megújítani és milyen határmezsgyét kiigazítani, mert különben felismerhetetlenné válnak és csak újabb gyűlöletes viszályok fejlődnek a szomszédos gazdák közt. De mivel az nem történt meg, semmisnek meg hiábavalónak ítélem Wagnernek tiltakozását és most már nem törődve semmiféle tiltakozással, ragaszkodom az annak idején békésen kért és amúgyis bírói módon, tehát jogosan megállapított határkövek megújításához. Ezenfelül tiltakoznom kell minden képzelt jogcím ellen Szentivánra vonatkozólag; akár álmodik Wagner úr, akár pedig a rosszul informált gróf úr kívánja vélt jogait érvényesíteni és úgy tesz, mintha Szentiván nem is létezett volna mint Vörösvárral határos, de külön terület. Ellenkezőleg, Vörösvár tartozott ide, amint azt mindenki tudja, aki e vidéken ismerős. Tiltakozom tehát az egész budai konvent nevében az említett protestálónak és így egész Vörösvárnak minden kigondolható érvelése ellen az említett határmegállapítások ügyében. Tiltakozom, hogy a vörösvári csordák a vonalakat bármikép is eltiporhassák, megrongálhassák és ragaszkodom azoknak évenkénti kitisztításához, habár mindeddig a konvent fel fogásával szemben, sőt mintegy kijátszva azt, hallgattam. Hallgattam, de csak azért, mert *tisztelettel hajoltam meg ökegyelmességének tekintélye előtt* és reméltem, hogy az okozott károkat más módon fogja jóvátenni. Tiltakozom minden akár a múltban megtörtént, akár a jövőben történő ránk nézve káros tény ellen, vonatkozzék bár a kövekre, vagy a földekre és fenntartom magamnak, hogy konventemnek jogairól minden lehetőleg jobb módon gondoskodjam. (1738. V. 16. III. f. 24. a.)

Üröm község elég távol van Szentivántól és mégis megkísérelték, hogy az ottani erdőből hozzanak maguknak ingyen fát. 1734 nov. 18. ugyancsak vérengzően töltötték ki bosszújukat az ágostonrendiek gazdáin. E napon ugyanis Liebscher János szentiváni vadász reggel hét órakor kiment a favágókkal az erdőbe és észrevette, hogy az uradalmi földeken vagy húsz szekér haladt a bíróság által már régen tiltott úton. Utánuk kiáltott, hogy álljanak meg, de azok bizony nem hederítettek rá, hanem sietve haladtak tovább. Utánuk sietett és sikerült neki egyet megállítani. Erre ott termett a többi és megfenyegették, hogyha a a frátert elfogják, különben bánnak el vele, mint annak idején Fr. Simplicióval. Aztán meg is kérdezte őket a vadász, miért vágnak fát másnak az erdejében és hová viszik. Egyszerűen azt felelték, vettük, ahol azt számunkra a csabai bíró, meg Kisjurkó megyei tisztviselő kijelölték és Strobl úr parancsára visszük, azzal tovább hajtottak.

Az őr jelentette a konventnek, ahonnan a prokurátor a fr. oeconomussal kiindult a dolog megvizsgálására. Útközben találkoztak az ürömi bíróval és kérdőre vonták, miért garázdálkodnak az ő emberei a szerzetesek érdekében és kinek parancsára. A bíró dühösen felelt: Senkinek a parancsára, de az ürömieket a nehéz robot miatt összeesküdtek és neki velük kell tartania. Tovább haladva, szemükbe jött az első kocsi s az új keresztnél a többi is, bükk-, tölgy- és égerfa rőzsével jól megrakodva. Itt aztán tettelegességre került a dolog és a frátert össze-vissza ütötték, verték, úgyszintén a vadászt is. A prokurátor közbevetette magát, de ő is kapott ütleget. Alig tudták életüket megmenteni. Nov. 25-én volt aztán Horányi Gábor meg Szlatinyi Gábor előtt a panasz tárgyalása. (III. f. 38. a.) M. Sigray Róza Szent Klára-rendi apátnő az ürömieket inzultusa miatt sajnálkozását fejezte ki P. Scharinger Patriknak. 1737 II. 28-án kelt levelében.¹

A felsorolt esetekből — habár nem merítik ki az összes erőszakoskodásokat, világos, hogy a szomszédos községek közprédának tartották a szentiváni erdőket és nagy gyűlölettel viseltettek a garázdálkodásokat megtorló szerzetesgazdák ellen. Bevett szokás alapján ugyanis lefoglalták az erdeikben tetten ért tolvajok barmait, szerszámain, még pedig kíméletlenül. Így 1723 III. 22-én Pálffy Miklós nádor szeretettel kéri P. Scharinger Patrik vikáriust, adják ki Gruber Mária Borbálának a kocsisától lefoglalt hat ökröt, mert csak jóhiszeműleg hajtotta erdejükön keresztül Kovácsi felé. Elégedjenek meg más kisebb kártérítéssel és ne kívánjanak 600 forint váltságpénzt, hiszen azon az áron új hat ökröt lehetne vásárolni. (F. III. 39. a.) 1724. Kecskeméthy István, a vattai uradalomnak főgondnoka kéri a perjelt, hogy a jó szomszédság érdekében adják ki a két lefoglalt ökröt. 1724. V. 7. Sibolty irt a perjelnek óbudai fiúk érdekében, akiktől négy ökröt hajtottak el, mert zöldgallyért voltak az erdőben.

Pedig elég sok gondot fordítottak a nem éppen termékeny talaj megművelésére meg befásítására. Iparkodtak jól gazdálkodni.² Vendéglőt is építettek Szentivánon és mikor már azzal kecsegtették magukat, hogy immár békésen élvezhetik fáradozásaiknak gyümölcseit, újabb

¹ Violentia ürömiensium subditorum per involutiones in silvam via interdicta, lignisectiones et percussionem fratris ac silvae custodis peracta. Petitur igitur satisfactio propter cussionem Religiosi et venatoris, item pro violentia et involutione, necnon restitutio damni per caesa totidem ligna.

² A 30-as években már több intézkedés folyik a rendszeres gazdálkodás érdekében. Így megegyezés jött létre köztük meg a szentivániak közt a robot meg az adó ügyében. 1728. Összeírták a birtokon élő lakosokat, majd az összes földeket. 1734-ben a teheneket, barmokat, sertéseket és a gazdasági szereket. 1735-ben a zselléreket. 1737-ben a zsellérektől beszolgáltatott tizedet. 1724—1738-ban kimutatót kellett adniok a befizetett díjakról, adókról.

nehéz gondokra kellett ébredniök: Pálffy János gróf nádor a szentiváni birtokot nádori adományozás címén Terstyánszky János tanácsosnak és nádori főjegyzőnek juttatta 1746 VIII. 20. Terstyánszky 1747 VI. 11-én beiktatta magát a nádor megbízottjának meg a váci káptalannak jelenlétében a törvény által előírt módon és formában. A beiktatás ellen azonban P. Rókus budai perjel rendje nevében ünnepélyesen tiltakozott, mire Terstyánszky a kir. ítélőtábla elé idéztette tiltakozásának megokolására, viszont a maga jogának érvényesítésére. A királyi ítélőtábla bírása, Grassalkovics Antal gróf ezért 1747 VIII. 23-án beidézte P. Rókust, kijelentve, hogy vagy személyesen, vagy megbízottja útján okvetlenül jelenjék meg, egyébként a Tábla úgy fog eljárni, amint azt a jog meg az igazság parancsolja. (III. 8.)

Az ágostonrendiek ezalatt arra törekedtek, hogy a Terstyánszky részére kiadott birtoklevél érvényességét meghiúsítsák.¹ Folyamodtak a nádorhoz, folyamodtak az udvari kamarához és folyamodtak Mária Terézia őfelségéhez is. A folyamodványoknak tartalma többnyire ugyanaz. Elmondják, mikép jutottak a birtokhoz és azután megindokolják, miért nem adhatta Pálffy nádor Testyánszkynek a birtokot. Érvelésükre analóg példákat is felhoznak. A nádorhoz beterjesztett kérelmükben, miután dicső multjukra és Budán vállalt missziós munkájukra (a török hódoltság után) hivatkoztak és elmondták, mire kapták királyi utalvány címén Szentivánt, áttérnek a Terstyánszky-ügy összes fejleményeire. Terstyánszky megvásárolta a velük szomszédos vörösvári birtokot 1746-ban és azonnal megkezdte a rossz szomszédság átkos viszonyát. Megkérdezésükön kívül, meg távollétükben az ő kárukra kiigazította a határköveket, amit a törvény értelmében nem lett volna szabad tennie. Ezért ők a régi helyükre tétették a határköveket, mire Terstyánszky perrel felelt és 1747 június végén 680 forint azonnali lefizetésére ítélte őket.²

Bajukat most növeli még azzal, hogy magvaszakadás ürügye alatt az egész birtokot követeli a nádortól; őket pedig egyszerűen kitenni akarja jogos tulajdonukból vagy azért, mert Ulászló III. 55. meg 56. f. szerint világi birtokot egyházi személyeknek nem lehet adományozni, vagy azért is, mert a nekik jutott királyi adományozás

¹ Donationem saper praedio Szentiván pro Joanne Terstyánszky elargitam Augustiniani Budenses cassandem petunt. In Orig. III. f. 9.

² Ratione praedii Szentiván pro parte Joannes Terstyánszky contra Augustinianos Budenses Evocatoriae. C. E. (Idézőlevél.) III. 8. és Violentialis processus expeditus in forma testimonialium transmissionalium ex parte appellatus anno 1747 inscitatus et cum conventionione partis 1. terminatus prima ad Sedriam, inde tandem ad tabulam regiam propter metarum possessionis Vörösvár ex parte possessionis Szentiván demolitionem coram cottus Pestiensis eidemque adjunctis per Joannem Terstyánszky contra augustinianos V. 2.

szerinte nem a szokott formában meg stilusban történt és nélküli a hivatalos statutiót.

Beismerik, hogy a jelzett törvények értelmében világi javadalmak egyházi személyeknek nem adományozhatók. De különbséget kell tenni itt olyan egyházi intézmények meg személyek között, akik amúgyis elegendő javadalommal rendelkeznek, meg olyanok közt, akiket *a visszatérés jogán mintegy újra létalaphoz kell juttatni* és azért valamely világi birtokot kapnak az istentisztelet előmozdításának céljára. Világos, hogy a királyt a Lad. 1., 3. alapján teljes hatalom meg szabadság illeti meg ily esetben és szabadon adhat világi javadalmat egyházi személyeknek is, és mennyivel inkább olyan birtokokat, amelyek háború esetén — amilyen a mostani birtok is — kerülnek birtokába, hiszen az ilyen birtokokkal mint győztes — nemzetközi jog alapján — szabadon rendelkezhet. Ha pedig a magyar királyok megadták a nádoroknak azt a hatalmat, hogy 32 sessiót meg nem haladó birtokot ők is szabadon adományozhatnak, akkor a nádor által nekik adományozott földbirtok az övék, mert a Brankovics-féle lemondás és jogát ruházás következtében rájuk szállt és ők abban beiktatást is nyertek. Miután ezt a későbbi királyi adományozás nemcsak hogy nem érvényteleníti, hanem szilárdan meg is erősíti számukra, ezért a Terstyánszkynek szóló későbbi nádori adományozás semmis. A továbbiakban hivatkoznak arra, hogy olyan javadalmakat, amelyeket a kir. Fiskus vagy annak képviseletében mások birtokolnak, az 1723. évi 4. t.-c. szerint a nádor nem adományozhatja, annál kevésbbé adhatta tehát az említett birtokot Terstyánszkynek, mert azt, mint királyi alapítványt, királyi jogon meg a Fiskus jogán is ők birtokolják. A kegyúri jog alá tartozó birtokot pedig másnak adományozni már nem lehet, mert azok örök időkre szólnak és kell is szólniok, éppen ezért senki sem avatkozhatik azokba és senki le nem foglalhatja. (Math. 6. 3f. art. alapján.) Elismerik, hogy a nádor a Part. I. 3f. t. szerint nem vonhatja vissza az egyszer már általa adományozott birtokokat, de csak ha törvényesen adta, egyébként a Part. 2., 12. szerint észszerű okok alapján visszavonhatja; a Terstyánszkynek ígért javadalmat pedig annál is inkább visszavonhatja, mert különben megghiúsítja öfelsége jámbor szándékát, őket pedig nemcsak nagy költségekbe, hosszas pereskedésekbe kergeti, hanem megfosztja létalapjuktól és gyengíti az országban már szépen lendülő hitéletet is.

Miután pedig a nádor az egyházi kegyes alapítványoknak és azok jogainak védője és pártfogója, az istentiszteletnek előmozdítója, kéri, hogy a pereskedések meg költségek kikerülése végett is vonja vissza a Terstyánszky részére kiállított adománylevelet s semmisítse

meg, tudassa azt a váci káptalannal, akassza meg a kir. Táblánál ezen ügy revízióját meg tárgyalását, gondoskodják esetleg más módon biztonságukról — hiszen az 1729. évi 50. t.-c. szerint befogadott szerzetesek — tartsa meg őket a birtok jogos tulajdonában és kegyeskedjék szerzetüknek gyarapodását Isten dicsőségére előmozdítani.

Pálffy János gróf nádor ezen folyamodványuk hátlapjára a következőket jegyezte: Ha már megjelentek a bíróság előtt és így a kérvényben említett ügyet a jog útjára terelték, a másik félnek meghallgatása nélkül nem járulhatok a kérelem teljesítéséhez. Pozsony, 1741. X. 1. (Fasc. III. 9.)¹

A királyi kamara elnökéhez is folyamodtak s miután a fentebb jelzett hajukat és indítóokaikat felsorolták, kérnek jóindulatú orvoslást, pártfogást, folyamodványuk kegyes támogatását, hiszen a királyi kamarához is tartozik a védelem és ajánlás. (Fasc. III. 11.) Erdődy György gróf és Podhrádzky István erre a kir. fiskus nevében azt parancsolják a hatóságoknak, hogy szívügyöknek tekintsék a kérelmet, minden lehető módon védjék meg és ha másképp nem lehetséges az említett újabb nádori adományozást érvényteleníteni, akkor a lehető legjobb módon gondoskodjanak a kir. fiskus nevében a szerzetesekről és értesítsék az ügy elintézéséről a cs. kir. kamarát. (Assistentia Fiscii Regii P. Augustiniani respectu praedii contra Joannem Terstyánszky applaudat.) III. f. 12. a.

Öfelségéhez intézett folyamodványuk csaknem mindenben egyezik a nádorhoz benyújtott kérelmük tartalmával. Folyamodványaikban analóg esetekre is hivatkoznak. Ilyen pl. a Róth Ádám javára 1731-ben történt nádori adományozásnak (a nógrádmegyei Szügy birtokra vonatkozólag) visszavonása.

Pálffy Miklós gróf nádor ugyanis királyfalvi Róth Ádám zólyomi alispánnak nádori hatalmánál és helytartói tekintélyénél fogva a nógrádmegyei Alsó Garab és Szügy birtokokat adományozta. Miután azonban kitűnt — amint ezt a váci káptalan is Althann Mihály Frigyes bíbornok váci püspök a nádor tudomására hozta —, hogy a szügyi birtok emberemlékezet óta a váci püspökségé volt és Szügyöt, mint a töröktől visszafoglalt területen ősi jogon feléledt birtokot mindeztideig a váci káptalan kezelte békésen, tehát az egyházat illeti meg, hogy meg ne fosztassék tőle az egyház és káros perköltségekbe se kerüljön, ezért a nádor meghagyja a Garam melletti Szent Benedek hitesei helynek, hogy a Róth Ádám javára kiadott nádori okmányokat és a beiktatásáról

¹ Augustiniani pro sui manutentione in praedio Szentiván ad cameram Hungaricam supplicant. III. f. 10. acta és Augustiniani ad cameram aulicam recurrunt pro sui manutentione III. f. 11.

szóló tanusítványokat Szügyre vonatkozólag ki ne adják, vagy ha már kiadták, vonják vissza, semmisítsék meg, protokollumokban töröljék. Érvényben marad azonban számára a Garab birtokról szóló adományozás és beiktatás. Az erre vonatkozó iratokat kiadhatják és kell is kiadniok. (1731 V. 24. Stomfai kastélyában. Felolvasta a rendelet a Szent Benedek konventben Nováczius János, Majthényi Ádám esztergomi kanonok elnöklete alatt Baros János, Darás Pál, Jelenffy György, Pirstl András konventtagoknak és kiadták a váci káptalannak.)

Hivatkoznak a Pálffy Miklós gróf nádor által 1723-ban Ráday Pálnak adományozott csabai birtoknak visszavonására is. Pálffy Miklós gróf 1724-ben losonci kúriájából meghagyja a váci káptalannak, hogy az 1723-ban Ráday Pálnak adományozott pestmegyei Csaba birtokra vonatkozó okiratokat semmisítsék meg, mert a kir. fiskus bebizonyította, hogy ez a birtok hajdan a már kihalt, de egyébként is megbélyegezett Listius családé volt; a kir. fiskus csak jelezte, hogy hozzá tartozik a birtok, mert várnia kellett, míg a rá bekebelezett adósság tisztázódik — de világos — mégpedig az 1723-i pozsonyi diéta szerint, hogy ilyen birtok nem tartozhat a nádor hatáskörébe.

Ennél fogva létalapját vesztí a rákövetkezett statutio (beiktatás) is a Pars II. 85. titulusa szerint: Ne adják ki, vagy ha kiadták, vonják vissza az erre vonatkozó okiratokat, semmisítsék meg és töröljék jegyzőkönyvükből is. A rendelkezés másolatát kiadták Lauchas Xavér sebenicói püspök, olvasó kanonok, Szappanossy Ferenc Márton prépost, Kaló Ferenc, éneklő kanonok, Jean Roy Miklós Ferenc örkanonok, Würth Ferenc főesperes. (Fas. III. 8.)

Érdekes és a barokk kor stílusát jellemzi az okirat bevezető része: Mi a váci káptalan jelen okirattal tudomásul hozzuk mindazoknak, kiket illet, hogy őfelségének, a királynőnek kegyes megkereső levelét a legmélyebb tisztelettel és illő hódolattal fogadtuk, midőn megértettük e szavakat: Mária Terézia, Isten kegyelméből római császárnő, Magyarország stb. királynője és vettük a királynő őfelségének zárt és saját titkos pecsétjével ellátott, éppen ezért nekünk parancsképp szóló ügyiratot arra vonatkozólag, hogy adjuk ki hites levéltárukból a budai városi tanács bölcs és körültekintő polgármesterének, főbírájának és az egész tanács ügyében meg kérelmére a Pálffy-Ráday-féle ügyiratot.

Az ágostonrendiek összes befolyásos ismerőseiknek küldtek úgynevezett directoriumot (útbaigazítást), amelyben ügyüket rövid pontokban ismertették, úgyszintén a rávonatkozó érveket is. Így az őfelségéhez felterjesztett folyamodványukat ajánlották Nádasdy Ferenc gróf kancellárnak, úgyszintén titkárának, Herlein úrnak, a kancellária

előadóinak : Adélly, Palásthy, Fekete, Vig, Klimo püspöknek,¹ őfelsége gyóntatójának, Koch meg Vályi államtitkároknak, nem különben a váci püspöknek. Irányadó elvnek mondták ki, hogy törvényszéki úton kívül (*extra juris viam*) barátságos módon intézendő az ügy, de oly módon, hogy az alapító király szándékát meg ne hiúsítsák, a konvent sem károsodjék meg és legyenek méltányos tekintettel eddigi költségeikre is. Hivatalos tényezők azonban pontról pontra mutatták ki az ágostonrendiek érvelésének gyengéit és vélt joguk tarthatatlanságát. (*Debilitatem juris.*) 1. Brankovics gróf az első birtok igénylése idején még élt, következőleg az ő igénylésüknek helye sem volt. A grófnak későbbi lemondása, illetőleg birtokának átruházása az ágostonrendiekre magánpecsétjével történt és nélkülözte a királyi jóváhagyást. 2. Az 1709-ben történt nádori adományozás még Brankovics életében történt, de nem történt meg a helyszínen a törvény előírta beiktatás. (*Statutio.*) 3. Az ágostonrendiek (*koldulórend*) nem voltak illetékesek arra, hogy birtokot kapjanak és ha azok lennének is, világi javadalmat holt kézre nem szabad juttatni.²

Ami pedig az 1731-i kir. adományozást illeti, a következő törvényes szempontok irányadók : I. Az sem nem adományozó, sem nem alapító oklevél ; mert törvényes úton kell azokat kiadni, az adományozást a rákövetkező törvényes *statutio*, az alapítványt pedig az *introductio* erősíti meg, illetőleg ezek nélkül semmi érvényességük nincs. II. Világi javadalmat törvényes módon egyházi személy nem kaphat. III. Még ezen a módon sem, tehát semmiféle *dispenzáció* címén sem birtokképesek az ágostonrendiek.

A szentiváni birtok királyi jogot foglalt magában s így törvényesen más által nem volt megszerezhető.

Leghelyesebb azért, ha illetékes és jártas emberekkel megbecsülik a birtok értékét : amelynek fejében átadhatják, mert különben törvényes úton minden ellenszolgáltatás nélkül elvesztik. Gondolják meg azt is, mennyi gondot, költséget, ellenségeskedést okozott a tőlük elég távol eső birtok és mily kevés hasznot hajtott nekik. Perekbe bocsátkozni már a sok költség miatt sem tanácsos, éppen ezért fogadják el a főjegyző (Terstyánszky) által felajánlott összeget és fordítsák annak kamatait gond nélkül szükségleteikre.

Ez a cáfolat — úgy mondja a rávezetett véleményezés — minden ellenkező érvelést megszüntet. Az 1723. évi 4. törvénycikke határozot-

¹ Klimo György 1710—1777. novi-i c. püspök, a m. kir. kanc. referendáriusa, később pécsi püspök. Kollányi : *Esztergomi kanonokok* 351. l.

² *Ordo Eremitarum St. Augustini per artic. 50. 1729. in regnum hocce recipiatur, possessionis bonorum capax non fuit declaraturus.*

tan kimondja, hogy a nádor a kir. fiskushoz tartozó javakat nem osztogathatja. Az ágostonrendieknek a nádor által adományozott javadalmak ilyetén természetűek, tehát a nádor nem adományozhatta!¹

A per ügyében a végső döntést az Országos Levéltárban őrzött *Acta Augustiniorum Budensium* nem tartalmazza, azonban a rend protokollumában olvashatjuk a következő bejegyzést; 1719-ben kaptuk Szentivánt, 1750-ben per útján elvesztettük és ennek helyében 5700 forint kárpótlást kaptunk azzal a kötelezettséggel, hogy évenként 15 szentmisét mondjunk az ausztriai házért, 15 szentmisét pedig a néhai Brankovics családért. Az 5700 forint a rend tőkepénze közé tartozik. (*Protocollum, Folium 119.*)

Az egész birtokper érdekes kultúrtörténeti képet vet elénk. A minden kultúrát gúzsba kötő török lábanyoma még látszik: romok, elpusztult falvak, bogánccsal, óriási fűvel benőtt házhelyek, úttalan ugarföldek, szigorú határ nélküli erdők, pontosan már meg nem állapítható községhatárok, gazdátlan területek; ezért a nádori adományozás határozottan ki nem mért területeket is adományozhat és kettenhárman is mint birtokosok jelentkeznek ugyanazon földeken. Megértjük, hogy a királyi fiskus csak időmultán tudja meg, hogy hol és mit kell a maga számára lefoglalnia... Romok, ugar területek! Építő, munkálkodó kezekre van szükség! Kinek volt kedve itt a török alatt munkálkodni, építeni? Nem szorgalmas munkához szoktak a török alatt. Az egyház felé fordul ismét a bizalom, a «*cruce et aratro*» diadalmas jelszavát örökké képviselő szerzetesrendek felé. Dömések, klarisszák, ágostonrendiek kapják a megbízást új missziós munkára. A látó-kör legszélesebb határain még ott fehérlenek a pilisszentkeresztii ciszterciek meg a péliföldi pálosok romjai. Anyaszentegyház, te nem merülsz ki sohasem csapataidban! Mindig találsz utánpótlást, egyszer hófehér, aztán barna, tarka meg sötét fekete ruhában, de mindig jössz friss erővel, új munkaprogrammal, csak a kereszted a régi. Kard szerezte ős hazánkat, de szent kereszt a védelme! Lábad nyomán hit és vitézség olvad egybe és nem satnyul el, hanem kiterem rajta a fű, az életet adó gabona, az édes nektárt csepegtető szőlővessző. Pálosok, ciszterciek, dömések, ágostonrendiek és klarisszák eltűntek már a pilisi hegyekről, meg völgyekből és aki ma sétál gyönyörűséges erdeikben, hímes rétek közt és örvendve megpihen a szépséges hegyek lejtőin, gondol-e arra, mi volt itt hajdanában, milyen gyötrelmes munkába került ennek a bájos tájképnek beállítása és milyen világrendítő egyházi eszmeáramlatok hullámai érték ide is mint a derűs, örökké ifjú, örökké mosolygó

¹ Reflexiones circa jurā Patrum August. in praedio Szentiván. Orsz. levéltár III. f. 55. és f.

ferences szellem a klarisszák révén, a logika szigorú vértetében járó tomisztikus felfogás a dömések által és a mélységes szakadékok felett a sas biztos szárnyalásával az ég legmagasabb csillagjaihoz emelkedő nagy gondolkodónak, teológusnak meg misztikusnak, Szent Ágostonnak dúsgazdag eszmeáramlata az ágostonrendiek révén.

A lefolyt per munkásságuknak csak torzképét adta; az örök emberi gyarlóságnak ki-kirobbanását, az irigy, másnak a jószágára éhes, erőszaktól vissza nem riadó kapzsiságot, a tulajdon szent jogát lábbal tipró elégtelenséget és a társadalmi különbségek örök baját. De necsak a lábunk taposata földet nézzük, emeljük fel szemünket a per határain túl és lássuk meg a barokk-kor szép tekintélytisztelőt, az uralkodóháznak és legfőbb hivatalnokainak mélységes katolicitását, akiknek valóban legfőbb gondjuk, hogy a törökdúlta területen ismét felragyogjon a kereszt fénye, virágzásnak induljon a katolikus hitvallás és vele együtt a művelődés, a hon és királya iránti hűség. És miután a legfőbb helyről oly tündöklően nyilvánul meg az egyház iránt tanúsított tisztelet és bizalom, lefelé az egész vonalon is jólesően és nyomatékosan élénk lép az Egyház embereinek szíves megbecsülése. Mikor még a törvény elé idézés is így szól: *ad virum meritissimum et nobis dominum colendissimum!* Az érdemes férfiúnak és az általunk felette megtisztelendő úrnak. Szébb nyilatkozatot pedig alig adhattak róluk, mint Csáky Zsigmondnak 1731-ben mondott szavai: *«Oly hasznos és példás emberek, akikhez a község és környéke jobban vonzódik, mint bárki máshoz»*.¹

¹ Quoad conservandos Augustinianos in possessione praedii Szentiván Com. Sigismundi Csáky taverni regii magistri ad Com. Georgium Erdődy Camerae praesidium missiles. (III. f. 21. a.)

7. A Budán működött rendtagok időrendi sorban.

(A Protoc. Aug. Bud. I. k. bejegyzései alapján.)

1. Házfőnökök (vikáriusok).

2. Perjelek.

Bernardovics László	1699—1707	Scharinger Patrik ..	1734—1740
Magister Achinger		Pesar Fulgent	1740—1744
József	1707—1713	Widenbaur Rókus ..	1744—1749
Höffer Antonin	1713—1714	Zeyer Cäsar	1749—1752
Göpleis József	1714—1715	Janson Libor	1752—1757
Knoll Jeromos	1715—1716	Penitsch Gundisalv .	1757—1761
Forstall Tamás ...	1716—1719	Schinl Theofil	1761— ^{{ 6 hó-} napig
Hessel Miksa	1719—1722	Weyer János Bonus.	1761—1766
Scharinger Patrik ..	1722—1728	Leuthner Vince	1767—1781
Ferber Vitus† okt. 13.	1728—1730	Mayer Sándor	1781—1785
Billakovics László .	1730—1734	Häusler Felician ...	1785—

3. A szerzetescsalád.

- 1705—1707. Főnök: P. Bernardovics László, segítőtestvér Fr. Weitsche Konrád. Utóbbi 1707. VII. 24. a bécsi rendházba tért vissza.¹
- 1707—1713. Főnök: P. Achinger József. Kisegítő lelkész P. Höffer Antonin (cseh származású). P. Achinger 1713-ban Grácba került perjelnek.²
- 1713—1714. Főnök: P. Höffer Antonin. (Építette a józsefhegyi szőlőben a kerti házikót és kidolgozta a szentiváni birtok felügyeleti rendjét.) Segítőtestvér: Fr. Geyer Mansvét.³
- 1714—1715. Főnök: P. Göpleis József. Társlelkész: P. Ferber Vitus (szombathelyi születésű); 1713-tól 1725-ig az óbudai plébánián működött, mint lelkész. 1725-ben Pécsre került főnöknek.
- 1715—1716. Főnök: P. Knoll Jeromos (győri születésű). Rendtagok: P. Göpleis József budakeszi lelkész és P. Ferber Vitus óbudai lelkész. P. Olischer Szaniszló hitszónok. Egy kisegítő testvér.⁴
- 1716—1719. Főnök: P. Forstall Tamás. Fr. Hess Benignus.

¹ Protoc. Aug. B. 17. l.

² l. m. 31. l.

³ U. o.

⁴ U. o.

1719—1722. Főnök : P. Hessel Miksa (gráci születésű). Fr. Schöpfl Simplician.

1722—1725. Főnök : P. Scharinger Patrik (bécsi születésű). Kisegítő lelkész : P. Hessel Miksa. (1724-ben helyébe jött P. Tallián Lajos volt tokaji lelkész.) Fr. Schöpfl Simplicián szentiváni gazda.¹

1725—1728. Főnök : P. Scharinger Patrik. P. Reitthoffer Miklós hitszónok. P. Eberhard Damján lelkész. P. Janson Libor prokurátor. Fr. Schöpfl Simplicián gazda. Fr. Tarnóczy János terciarius. 1725 X. 28. A tartományfőnök Heffele Miklós budai kovácsmesternek fiát Fr. Simon néven beöltöztette a rendbe és Bécsbe vitte a noviciátusba.²

1728—1734. Főnök : P. Ferber Vitus. P. Tallián Lajos volt fiúmei perjel. P. Röderer Theobald (bajorországi) hitszónok. P. Eberhard Damján (morva származású) lelkész. P. Pamer Pál (bécsi születésű) ünnepi szónok. Fr. Schöpfl Simplicián gazda. Fr. Tarnóczy János (szepesi) tertarius.

P. Ferber halála után 1730 X. 13. *főnök lett P. Billakovics László* (sopronmegyei kitzingeni születésű). P. Röderer Theobald hitszónok. P. Thurner Miklós lelkész (1734-ben Badenbe került). P. Paumon Frigyes káplán. P. Janson Libor prokurátor. Fr. Schöpfl Simplicián gazda. Fr. Pamer Tamás (kőszegi születésű) és Fr. Tarnóczy János terciarius.³ (Közbenegyideig itt működött P. Vollnhofer Donát mint prokurátor.) 1731-ben *noviciusok*: Fr. Bock István klerikus (magyar). Fr. Hager Gotthard klerikus (bécsi). Fr. Schlosser Félix laikus (győri születésű). Fr. Kramár Zsiga klerikus (zsolnai születésű).⁴

1734—1734. *Perjel*: P. Scharinger Patrik.⁵ Alperjel : P. Billakovics László. P. Röderer Theobald vasárnapi hitszónok. P. Janson Libor lelkész. P. Nagerl Severin ünnepi hitszónok. P. Bock István convent-tag. Fráterek : Silberbauer Egyed, Herzog Lajos Schlosser Félix, Tarnóczy János terc. — P. Vollnhofer Donát Völkermarktba (Gentiforum, Karinthia), P. Thurner Miklós

¹ I. h. 35. l.

² I. h. 36. l.

³ I. h. 64. l.

⁴ Az 1638. tartom. zsinat határozatától eltérően tehát Budán is nyitottak noviciátus-t, valószínűleg azért, hogy több magyar ifjút nevelhessenek. Az 1638. zsinati határozat ugyanis kimondotta, hogy csak egy noviciátus lehet a rendtartományban, mégpedig Badenben, ahol teljesen elkülönített életet folytassanak, ne érintkezzenek sem a külvilággal, sem más szerzetesekkel, és a rendi konstitúciók értelmében nevelkedjenek : «Erudiantur in cantu et in bonis moribus». (P. Rosnak M. : Notitia sucineta c. k. sz.)

⁵ A budai ház tehát 1734-ben lett konventté. Első perjele P. Scharinger Patrik. Protoc. Aug. Bud. 64. és 65. l.

Grácsba került. Fr. Kramar Zsihmond Grácsba, és Fr. Hager Gotthard Bécsbe került a teológiára. — 1734 okt. 24. Pécssett meghalt P. Zollenstein Lipót rendfőnök, helyébe P. Eggerer Sebald került rektor provinc-nak. 1735 júl. 24. új káptalant tartottak; ekkor került Grácsba P. Janzon Libor; helyére hitszónoknak meg lelkésznek P. Thurner Miklós.

1737—1740. Perjel: P. Scharinger Patrik, alperjel: P. Billakovics László. (1738-ban Lékára került, helyébe pedig P. Wissi Fulgent pécsi házfőnök. Mint új rendtagok jöttek: P. Kovácsovics Dénes és P. Hildelang Norbert segédlelkészek.) 1737 V. 10. P. Nagerl Severin Fiumébe került és P. Vollnhofer Donát Lékára. 1738 IX. 3.¹

1740—1744. Perjel: P. Pezák Fulgent, alperjel: P. Brader Béla. P. Scharinger Patrik a társulatok vezetője, P. Thurner Miklós sekrestyeigazgató. P. Hessel Miksát Bruckba helyezték perjelnek.¹

1744—1749. Perjel: P. Widenbaur Rókus. Egyéb változás nincs.

1749—1752. Perjel: P. Zeyer Casear. P. Kovácsovics Dénes lelkész, P. Salcher Rajmund orgonista, P. Haberfellner Arnold ünnepi szónok. Fráterek: Simon Peregrin, Hammer Kolozs és Durschitz György.

1752— Perjel: P. Janzon Libor. Alperjel: P. Penitsch Gundisalv. P. Röderer Theobald senior. P. Schinl Theofil vas. szónok. P. Thurner Miklós, P. Scherzl Kálmán, P. Bock István, P. Kramar Zsiga, P. Kovácsovics Dénes, P. Salcher Rajmund, P. Ackermann Jenő. Fráterek: Höss Felix, Durschitz György, Forschner Boldizsár.

1757. Perjel: P. Penitsch Gundisalv és 1758-ban Budára kerülnek: P. Gerold, P. Gerard, P. Horvát Kázmér (Pécsről), P. Benedek (a győri egyházmegyéből) és P. Miller Hermann lelkész.

1761—1762. Perjel: P. Schinl Theofil (megh. ez év októberében). Új rendtag P. Koch Damján.

1762— Perjel: P. Weyer János Bonus († Lékán 1772 márc. 7-én), alperjel: P. Schlauchheim Maxim. P. Woller Gottfried, P. Thurner Miklós, P. Gerold vasárnapi szónok. P. Kramar Zsiga, P. Miller Hermann, P. Bohn Quodvultdeus, ünnepi szónok és P. Jóhn István meg hat laikus testvér.

1767— Perjel: P. Leuthner Vince. Alperjel és a Szent Miklós társulat vezetője: P. Nagerl Severin. P. Thurner Miklós aranymisés, P. Horvát Kázmér kollektor, P. Miller Hermann, P. Jóhn István lelkész és prokurátor, P. Sebenauer Dániel ünnepi szónok, a ház

¹ Protoc. Aug. Bud. 79. és 80. l.

* I. m. 84. l.

történetírója, P. Primus Novellus kollektor. Laikus testvér: Liner Bruno, Durschitz Sergius, Forschner Boldizsár pincegondnok. Kellner Manó.¹

1772. Perjel: P. Leuthner Vince, alperjel: P. Müller Tamás. P. Ardi Nárcis lelkész, P. Ámon Tivadar vasárnapi szónok, P. Jóhn István prokurátor, P. Raminger Appolinar ünnepi szónok.

1773. Perjel: P. Leuthner Vince, baccarauleus, alperjel: P. Keller Ede. P. Jóhn István prokurátor lelkész és a Szent Miklós-társulat vezetője. P. Malliard Albert vasárnapi szónok, a Szent Monika övtársulat vezetője. P. Primus Novellus kollektor. P. Raminger Appolinar ünnepi szónok, hitelemző és a rendház történetírója. P. Heizl Elek sekrestye-igazgató. P. Lakner László kollektor. Laikus testvérek: Fr. Forschner Boldizsár, Fr. Worotzke Nazarius, Fr. Schimpl Evangelista, Fr. Mayer Mihály és Fr. Steiner Károly ujonc. Elhelyezték P. Schiffermüller Lénárdot Lékára. P. Ardi Nárcist Pécsre, Grabócra vikáriusnak. P. Ámon Tivadart Grácba vasárnapi szónoknak.²

1781. Perjel: P. Mayer Sándor.

1785. Perjel: P. Häusler Felicián, alperjel: P. Jóhn István. P. Lutz Jordán, P. Radl Kázmér, P. Pamer Lipót és Fr. Forschner Boldizsár, Fr. Dersler Konrád és Fr. Mayer Mihály.³

¹ I. m. 189. l.

² I. m. I. 189. l.

³ Acta Aug. abol. szerint.

8. Az ágostonrendieknek a budai ferencesek levéltárában őrzött
Nekrológiuma.

1734. X. 24. Pécssett, P. Zollenstein Lipót provinc.
1751. II. 6. Bécs, P. Nagerl Antal, 68 éves.
1752. VII. 4. Bécs, Fr. Kayser Pál, 74 éves.
1752. IX. 27. Baden, P. Gassner Károly, 51 éves.
1753. XII. 13. Grác, P. Zurschentall Alip, 58 éves.
1754. VII. 20. Grác, P. Lueff Leander, 35 éves.
1754. XII. 18. Bécs, Fr. Hiebelreiter Amand.
1754. XII. 19. Léka, P. Salliet Miklós, perjel.
1757. XII. 27. Léka, Fr. Böhm Menyhért, 67 éves.
1761. V. 12. Laibach, Fr. Mayerhoffer Orbán.
1761. VI. 18. Korneuburg, Fr. Lindler Cecil, 43 éves.
1761. VIII. 20. Bécs, P. Küffner Gaudios perjel, 48 éves.
1761. IX. 1. Völkermarkt, P. Jovio Domitián, 46 éves.
1761. IX. 1. Hohenmauthen, P. Stessel Elek, 50 éves.
1761. X. Buda, P. Schinl Teofil, perjel.
1761. X. 30. Fiúme, P. Grobovác Antal, 69 éves.
1763. VIII. 2. Bécs, P. Böhm Achaz, 30 éves.
1763. VIII. 15. Fiúme, P. Miller Coelestin, (felszentelték 1752.)
1763. IX. 24. Grác, P. Pisterer Farkas, 27 éves.
1766. XI. 22. Bécs, Fr. Kreutzer Achaz cler., 20 éves.
1767. VII. 24. Bécs, P. Sporer Felicián.
1767. VII. 24. Buda, Fr. Bruno.
1767. VIII. 16. Völkermarkt, P. Gappe András, 53 éves szerzetes.
1767. IX. 8. Baden, P. Claa Godofréd, 64 éves.
1768. II. 26. Laibach, Fr. Sygora Ciprián, 49 éves.
1768. II. 29. Grác, Fr. Prenner András 45 éve szerzetes, 77 éves.
1768. V. 2. Szentháromság hegye, P. Lampl Fülöp, 61 éves.
1768. VII. 5. Léka, P. Scheller Martinián, 68 éves.
1768. IX. 5. Bécs, Fr. Peimbal Farkas, 40 éves.
1769. IV. 15. Bécs, P. Hampl Emanuel, 37 éves.
1769. VIII. 13. Völkermarkt, P. Prandtner Prosper, 77 éves.

1769. IX. 12. Fürstenfeld, Fr. Relle Domonkos, 63 éves.
1770. III. 22. Grác, P. Mayer Aurél, 27 éves.
1770. III. 24. Baden, P. Kueffner Ödön, 67 éves.
1770. V. 30. Korneuburg, P. Hofgartner Sebald, 49 éves.
1770. VII. 7. Korneuburg, P. Gastmayer Leo, 31 éves.
1770. VII. 25. Fürstenfeld, P. Mayer Rustikus, 62 éves.
1770. VIII. 21. Fürstenfeld, P. Friedl Deodat, 34 éves.
1770. IX. 15. Pécs, P. Schlechtleitner Zsigmond, 57 éves.
1770. IX. 15. Fürstenfeld, P. Strumeczky Jeromos, 68 éves.
1770. X. 24. Fürstenfeld, P. Malin Marian, 55 éves.
1771. I. 25. Fürstenfeld, P. Scheer Modest, 56 éves.
1771. I. 31. Léka, P. Pecz Geláz, 61 éves.
1771. II. 4. Pécs, P. Schober Hugolin, 50 éves.
1771. II. 11. Szentháromság, P. Montforey Vilmos, 61 éves.
1771. II. 24. Pécs, P. Sartori Rezső, 78 éves.
1771. III. 22. Léka, Fr. Perger Flóris, 55 éves.
1771. IV. 13. Korneuburg, Fr. Hutschneider Sebestyén, 74 éves.
1771. IV. 30. Szentháromság, P. Millatsch Ildefonz, 73 éves.
1771. VII. 31. Laibach, P. Gottscher Honorat.
1771. VIII. 4. Völkermarkt, Fr. Gapp Frigyes, 78 éves.
1771. IX. 4. Fürstenfeld, P. Jäger Pál, 34 éves.
1771. XII. 22. Korneuburg, Fr. Kellner Emanuel, 45 éves.
1772. II. 15. Korneuburg, P. König Károly, 32 éves.
1772. III. 7. Baden, P. Bohn Quodvultdeus, 32 éves.
1772. III. 7. Léka, P. Weyer Joannes Bonus, 58 éves.
1772. III. 15. Bécs, P. Čhare Carus, 36 éves.
1772. III. 22. Bécs, P. *Schier Xystus*, 45 éves.
1772. III. 22. Bécs, Fr. Schuster Orbán, 52 éves.
1772. III. 23. Korneuburg, P. Ampichl Ambró, 36 éves.
1772. III. 31. Fürstenfeld, P. Grill Virgil, 37 éves.
1772. IV. 7. Bécs, Fr. Ressel Ferenc.
1772. IV. 31. Szentháromság, Fr. Debel József, 80 éves.
1772. IX. 29. Bécs, Fr. Haller Tádé, 73 éves.
1772. X. 2. Szentháromság, P. Steingartner Nándor, 72 éves.
1772. X. 2. Szentháromság, Fr. Wohl Egyed, 30 éves.
1772. X. 30. Baden, Fr. Carl Liberat, 21 éves.
1772. XI. 17. Grác, Fr. Desepi Miklós klerik., 22 éves.
1772. XII. Szentháromság, Fr. Markovics György, 54 éves.
1773. V. 7. Szentháromság, P. Kretsch Hilár, 63 éves.
1773. V. 8. Hohenmauthen, Fr. Kern Norbert.
1773. VII. 4. Laibach, P. Segor Ferenc, 79 éves.

1774. II. 21. Baden, P. Schwingenschögl Jenő, 44 éves.
1774. III. 15. Laibach, P. Puchenthal Lőrinc, 78 éves.
1774. III. 22. Bruck, P. Sobitzer Gáspár, 44 éves.
1774. III. 30. Hohenmauthen, P. Herberstein Miksa, 86 éves.
1774. VI. 17. Léka, Fr. Mayersfeld Anton, 71 éves.
1774. VII. 2. Pécs, P. Seyler János Bonus, 89 éves.
1774. VIII. 27. Völkermarkt, P. Krass Amade, 77 éves.
1774. X. 28. Völkermarkt, P. Salvator Móric, 41 éves.
1775. III. 18. Völkermarkt, P. Haager Gotthard, 43 éves.
1775. IV. 15. Bruck, P. Platzer Lajos, 32 éves.
1775. VII. 12. Léka, Fr. Auer Vid, 63 éves.
1775. VIII. 25. Fiúme, P. Schwarz Stakteus, 46 éves.
1775. XI. 11. Korneuburg, P. Hofmeister Angelo, 26 éves.
1775. XII. 24. Grác, P. Schlechtleitner Bernard, 61 éves, prov.
1776. I. 26. Szentháromság, P. Eberl, Regináld, 60 éves.
1776. II. 14. Léka, P. Malenger Román perjel, 60 éves.
1776. II. 25. Fürstenfeld, P. Kosperger Cirill, 48 éves.
1776. IV. 14. Hohenmauthen, Fr. Riedl Keresztély, 40 éves.

A nekrológ nem teljes, nevezetesen nincs bejegyezve több rendfőnöknek halálesete.

9. A budai rendház feloszlatása.

(A császári rendelet és végrehajtása. A zárda vagyonállapotának, ingatlanainak, ingóságainak, bevételeinek, kiadásainak kimutatása. A templom és a zárda átadása.)¹

Az 1785. év szomorú dátum az Osztrák-Magyar Monarchia szerzetesházainak történetében. Legtöbbjét ekkor szüntette meg a császári parancs, bár már előzetesen is sűrűn érték őket a korlátozó rendelkezések. A budai ágostonrendi kolostor feloszlatásának rendelete 1785 január 31-én kelt, de kihirdetésére csak 1785 március 21-én került a sor, amikor Majthényi Imre, a budai meg a visegrádi koronauradalmak felügyelője Rácz Tamás harmincadadó-ellenőrrel, mint királyi komisszáriusok tudtukra adták, hogy a kolostort el kell hagyniok, a templomot azonban, mivel plébániatemplom, a budai vizivárosi ferencesek kapják meg. A feloszlatási rendeletet tisztelettel vették tudomásul P. Häusler Felicián perjel,² P. John István alperjel, P. Lutz Jordán vasárnapi hitszónok, P. Rádl Kázmér plébánoshelyettes, P. Pamer Lipót ünnepi hitszónok és P. Rodriguez Fulgent.

A perjel rendtársainak nevében kijelentette, hogy hódolatteljesen fogadják Ő Felsége legmagasabb parancsát s mindenképpen alávetik magukat, mert nem az egész rendnek eltörléséről van szó, hanem csak a budai házról, hogy azt a vizivárosi zárdából kitelepített kapisztránus ferencesek foglalhassák el, ők pedig más zárdákba nyernek beosztást. Magyarországon azonban a pécsi meg a lékai zárdán kívül más rendházuk nincs, azok pedig oly kis épületek, hogy alig fogadhatják be valamennyiüket, más rendek kolostoraiban sem remélhetnek állandó biztos tartózkodást, éppen ezért azt kérik, hogy az egyes rendtagok maguk bérelhessenek szállást és a világban lakhassanak. A bizottság azonban kijelentette, hogy e kérelem teljesítése felülmúlja hatáskörüket, de forduljanak magasabb fórumhoz. A perjelnek most esküt kellett tennie, hogy hűségesen fog mindent bemondani, tudtukra adni és átadni, következőleg mit sem fog visszatartani, elvinni és nincs is szándékában valamit eltitkolni, vagy innen elvinni. Meg kellett esküdnie

¹ A Kincstári Levéltár aktái alapján.

² Häusler Felicián budai szárm. molnárnak fia.

arra is, hogy semmiféle reservatio mentalissal nem él és semmiféle álnoksággal, nem is akar ilyent használni arra vonatkozólag, hogy ezzel bármi is titokban maradhasson; továbbá haladéktalanul fogja feljeleníteni mindazokat, akik valamit is elrejtettek vagy eltitkoltak volna. Az esküt a Mindenható Úristenre, a Szeplőtelenül fogantatott Szűz Máriára és Isten minden szentjére kellett megfogadnia. Ugyanily módon kellett megesküdniök mindazoknak, akiknek gondjára volt bízva a konvent és bármilyen vagyona. Együttal át kellett adniok a pénztár, a pince és az éléstárak kulcsait.

Miután megállapították a kolostor személyzetét (ú. m. P. Häusler Felician perjelt, P. John István alperjelt, P. Lutz Jordán, P. Rádl Kázmér, P. Pamer Leopold, Fr. Forscher Boldizsár, Fr. Dersler Konrád, Fr. Mayer Mihály rendtagokat; az itt időző P. Rodriguez Fulgent, a gráci kolostornak volt tagja), majd a szolgaszemélyzetet (ú. m. Godwald József sekrestyést, Wiederl Simon szolgát, Pauer Bertalan kocsist, Habertin Rozália szakácsnét, Roder Franciska szolgálót, Frank Erzsébet tehéngondozót, Fürhauser Katalin mosónét, Gschatter András ministránsfiút), az összes ingóságok és ingatlanok leltározására került a sor.

Az ingóságok leltára elég szegényes állapotról tesz tanúságot. Lássuk csak néhány szobának berendezését. A tartományfőnök szobájában volt: keményfából készült imazsámoly, sárgára festett fiókos asztal, közönséges faágy matraccal meg két vánkossal, lepedővel. Puhafából készült mosdó, mogyorófából készült asztalka, három-fiókos subláda, meg négy ócska börszék. Feszület, két alabástrom szobrocška, meg két függöny alkották ékességét.

A rendfőnöki *titkár* szobájában találtak: puhafából készült imazsámolyt, ugyanilyen ócska szekrényt, két asztalt, könyvespolcot, négy börszéket; matraccal, két vánkossal, lepedővel, két paplannal és dunnával felszerelt ágyat.

Valamivel díszesebb volt a *perjel* lakása, hiszen neki kellett a vendégeket, hatósági személyeket fogadnia. Nála már pamlag is volt hat börszékkal meg három posztóval bevont székkal, egyéb berendezése: fából készült íróasztal, pulpitus, négy kisasztal, zongora, hegedű, ágy, Mária-kép, feszület, barométer, hőmérő, hygrometer, fizikai szerek és háromszáz könyv.

Az *alperjel* szobájában közönséges ágy volt három vánkossal, két asztalka, két subláda, ruhaszekrény, imazsámoly, mosdó, öt nád-szék, kis könyvespolc néhány könyvvel, három gyertyatartó sárgaréz-ből, feszület, négy tájkép meg három genrekép. — *P. Jordánnak* cellájában fenyőfából készült sárgára mázolt ágy volt, továbbá mosdó, ima-

zsámoly, asztal, öt zöldposztóval bevont szék, keményfából készült szekrény, feszület, nyolc kép, Szentírás meg néhány szentbeszédet tartalmazó könyv.

A *plébános* szobájában volt: könyvszekrény, imazsámoly, ágy, mosdó, zöld asztal, öt szék, ruhaszekrény, intarziás szekrény az anyakönyvekkel, teológiai könyvek, négy kép.

A *fraterek* szobái még egyszerűbbek, csak a legszükségesebb bútorokat tartalmazták.

A *refectoriumban* a leltár szerint volt nagy állóóra, kilenc festett kép, régi szekrény, ócska szalvétaprés, keményfából készült üvegszekrény 18 cinnkorsóval, 15 közönséges pohárral, öt gyertyatartó, puhafa asztal, kissozék, 12 kopott asztalterítő, 30 szalveta meg 16 pár csontnyeles evőeszköz.

A *konyhában* 65 cinntányér és tál, két réztál, nyolc csésze, 26 közönséges fehér tányér, négy porcelláncsésze sorakozott a polcon. Az istállóban három ló, három tehén, egy kecske várta jövődő sorsát. A *könyvtárban* 210 kötet és 200 vegyestartalmú könyv volt.

A sekrestye leltára tarka összevisszaságban számol be 8 kehelyről, 3 monstranciáról, 22 kazuláról és 11 díszesebből; tolentinói Szent Miklós kézereklyetartójáról. A miseruhák közül kiemelhetjük a következő ornátusokat: rózsaszínű ezüst, meg selyemvirágokkal átszőtt ezüstszegélyes miseruhát, aranydíszes, kék tükörrel ellátott vörös kazulát, szürkeszegélyes fehéret, himzett fehér palástot, kékvirágos fehér palástot, vörös damasztból készült, középen himzett kazulát, két kékvirágos kazulát.

A pince borállományát 1130 akó borban állapították meg; március 26-án megvizsgálták és meg is ízlelték a különböző minőségű borokat, mind az óbort, mind az újakat. Akójuk értékét 1 forint 30 kr-ban, a legjobbakét pedig 2 forintban állapították meg. P. Häusler perjel március 22-én huszonnégy akó asztalibort vett Rác Tamás budai harmincadadó-ellenőrtől 36 forintért. Így kellett mindjárt másnap a saját borukat megvásárolniok. A borok értékét Lehmburger János kereskedő, Schmid Simon kovácsmester, Kaufmann András kádármester, Döppler Gáspár meg Kuppacher Bertalan polgárok becsülték meg 4036 forint és 54 kr-ban; ezenkívül 434 üres hordót is találtak a pincében.

A zárda ezüstértékeit, ú. m. 12 pár ezüst evőeszközt (36 lat) meg a templom aranyozott ezüstedényeit 5 font 26 lat súlyban Schuster János ellenőr a kamarai főpénztárnak szolgáltatatta be. 1785 IV. 14-én.

A rendi pénztárban 1186 forintot és 45 kr-t találtak. A Szent Monika meg Tolentinói Szent Miklós társulatok készpénze összesen

4 frt 31 $\frac{1}{2}$ kr volt. A rendnek magányosoknál meg különböző bankoknál kamatozásra kihelyezett tőkepénzét 10.650 forintra becsülték.

Ezután az ingatlanok leltározására került a sor. A Zugligetben 18 holdjuk volt (600 forint értékben); a kolostor mögött 12 $\frac{3}{4}$ hold (610 forint), a Svábhegyen 5 hold (167 forint értékben). Továbbá 4 hold rétjük (112 forint ért.) és az alsó Gellérthegyen 18 hold rétjük (650 forint ért.). A mátyáshegyi szőlő (1900 forint), a józsefhegyi pedig (1310 forint) értékben.¹ A templomot 21.244 forintra, a kolostort a préházzal 13.337 forint 50 kr-ra; a régi rezidenciát a kocsiszínnel 5091 forintra értékelték. Megbecsülték a budai német iparosok 1785 VIII. 22-én összesen: 39.673 forintra és 88 kr-ra. Rendes kimutatást kellett adniok a kolostor meg plébánia átlagos évi jövedelméről. Hagyatékok után 733 forint 46 kr. Harangozások után (temetések alkalmával) 52 frt; a temetkezési lepel után 17 forint; a kriptá után 15 frt 54 kr; stóla-jövedelem 318 frt 16 $\frac{2}{3}$ kr. Perselyekből 16 frt; 2 véka só = 8 frt értékben. Collatura után 385 frt 22 kr; a tehének után 50 frt, különböző címen 148 frt; a kertből 16 frt, összesen 5080 frt 92 $\frac{2}{3}$ kr. Ezzel szemben tíz rendtag ellátása 2300 forint, a 8 szolga pedig az évi bérrel együtt 640 forintba került; 18 személy után összesen 2940 forintot fordítottak az eltartásra. Templomi zenéért 33 frt; olajért: 36 frt 48 kr; tömjénért 8 frt; bútorjavításra 24 frt, gyertyákért 100 frt; miseborért 12 frt; a toronyóra rendbentartásáért 10 frt, = összesen 228 forintot kellett kiadniok.

A templom meg a zárda évi tatarozása s javítása 130 frt 18 kr, az Elefánt-vendéglőé 15 frt; mesterembereknek 180 frt 40 kr, fűtésért 250 frt; négy ló tartása 180 frt; négy tehéné 60 frt, különböző kiadások 690 frt 52 kr; ajándékért 20 frt; a bécsi központi háznak 115 forint; a kert kiadásaira 20 frt; gabonagyűjtésre 40 frt, tehát összesen 1556 frt mellékes kiadásuk volt.

A két jámbor társulat évi jövedelme volt: tagdíjakból: 54.16; temetési kíséret után 108.24; beiratási díjból: 16.2; hagyaték után 11.411 frt. Rózsafüzérek és övek eladása után: 18.14 frt.

A Szent Miklós-egyesület évi jövedelme: 14.33 frt; temetési kíséret után 14.53 frt, illetőleg 5.12 frt. Beiratás után: 2.10 frt.

Összes jövedelmük: 244 frt 18 kr-t tett ki. *Kiadásaik:* Szent Monika-társulat. Gyertyákra 25.40 frt; a gyászesetet bejelentők és a mystiferek részére 40.08 frt; zenéért: 33 frt 20 kr. Rózsafüzérekért 21.32 frt; egyéb szükségletekért: 64.58 frt. Szent Miklós-társ.: gyertyákért 6.52 frt; a temetést házról-házra bejelentők részére 9.18 frt;

¹ Wiener Hügel: $\frac{1}{4}$ s $\frac{5}{8}$ Hold = 335 fr.

egyéb szükségletekért 16 frt. Összesen 227.07 forint. (P. Mayr Sándor kimutatása szerint, 1784. VI. 8.).

Megállapította a bizottság az elmondandó évi misék számát, mégpedig 226-ot, amiért 10.650 forint alapítványuk van, ez összegnek $3\frac{1}{2}\%$ -a 372 frt 45 kr ; ebből fizetnek az elvégzett misékért 113 forintot, marad tehát a Vallásalapnak tisztán 259 frt-ja.

P. Häusler Felicián perjel arra kérte a Helytartóságot, hogy fizesse ki nekik 30 krajcárjával azokat az alapítványi miséket is, amelyeket ők immár egyéb misestipendium híján előre elvégeztek, hiszen ezzel nem hiúsították meg az alapító szent szándékát és a díj azokat illeti meg, akik elvégezték ; a vallásalap pedig amúgy is nyer vele, mert csak 30 kr-t fizet egy mise után. (1786. I. 20.) A cs. és kir. Helytartóság 1786. I. 31. k. 890. sz. a. hivatalosan elutasította a kérelmet azzal, hogy amit elvégeztek, azt elvégezték. Értesítsék róla azokat, kiknek erre ügyelniök kell, a még fennmaradt 46 misét pedig mielőbb mondassák el.

A dobrakerült értékek után Rác Tamás 1785. III. 21-én 1186 frt készpénzt fizetett be a harmincadadó-hivatalnál ; 1785 április 14-én 3014 forintot a kir. udv. Kamarának, továbbá 1186 forintot és 45 kr-t március 26-án ; majd 268 forintot május 2-án és 1150 forintot meg, 200 forintot június 9-én ; 54 frt 51 kr-t augusztus 2-án és ugyanakkor még 140 forintot.

A könyvtárt a pesti egyetemi könyvtárnak juttatták (1785. III. 27.) az átvételt (1785. V. 9.) elismeri Pray György egyetemi könyvtárőr.

Az «Elefánt»-hoz címzett vendéglőt 9338 frt 6 kr-ra becsülték, bérlője azonban még egy évig fenntarthatta bérletét. Értesítették az ágostonrendieket arról is, hogy tizennégy nap mulva a rendházat összes kulcsaival együtt a kapisztránus ferenceseknek kell átadniok. Ezúttal be kellett jelenteniök azt is, hogy hová, melyik rendházba térnek. A Dislocations-Tabelle ad actum abolitionis szerint : P. Felicián perjel a bécsi rendházba került, ahol nemsokára meg is halt ; P. István Lékára, P. Jordán Badenbe (Ausztriába), P. Kázmér Lékára, P. Lipót Korneuburgba (világi pappá lett). P. Fulgent a Lajta melletti Bruckba, Fr. Boldizsár ugyanoda, Fr. Konrád a stájer Szent Háromság-kolostorba, Fr. Mihály Korneuburgba kapott beosztást.

A templomban érintetlen maradt minden, mert plébániatemplom s az istentisztelet folytatására kellett szolgálnia. — «Reliqua autem in templo reperta mobilia sunt intacte in templo relictas, siquidem ecclesias esset parochialis et omnia eiusmodi mobilia pro continuatione cultus divini ultro quoque peragendi debuissent relinquere.»

V. ö. : Inventarium Nr. 5. Des zu Ofen aufgehobenen Augustiner

Klosters. Nr. 59. 1785; Nr. 631. 1787. Nr. 273. 1789. Kincstári Levéltár.

A Helytartótanács 1785 március 8-án a következő rendeletet adta ki az Eszéken lakó P. Pavitsevich József kapisztranus tartományfőnöknek: «Mivel Ő Felsége elrendelte, hogy a budai ágostonrendi zárdát azonnal ki kell üríteni és az abban lakó szerzeteseket más rendházakba áthelyezni, a felszentelt papok havi 16, a laikus fraterok pedig havi 12 forint eltartási összeget kapnak, úgyhogy a ferencesek, akik egyébként az illyrek lelkipásztorai s elegendő számú és alkalmas egyénnel rendelkeznek meg a Budán használatos nyelvekben is jártasak, mint nélkülözhetetlenek az ágostonrendiek zárdájába költözhetnek.¹

Miután az említett zárda megszüntetéséről alkalmas módon gondoskodás történt, a helytartótanács utasítja főtisztelendőségedet, hogy a legmagasabb királyi parancs mielőbbi teljesítését el ne mulassza. Gróf Niczky Kristóf, Skerlecz István, Németh Imre s. k.

1785 április 9-én délelőtt 11 órakor Häusler Felicián perjel és plébániai adminisztrátor átszolgáltatta P. Jakosics József budai ferences guardiánnak, Stipsich Ferenc óbudai plébánosnak és ker. esperesnek jelenlétében a következő okmányokat: 1. Az encyklikák könyvét két ívrétű kötetben. 2. A kereszteltek anyakönyvét 1723-tól kezdve az átadás napjáig négy kötetben; ezek elseje negyedréti, a többi három pedig ívrét alakú. 3. A házasultak anyakönyveit 1729-től három ívrét

¹ Copia.
6505.

Intus.

Adm. Reverende in Christo Pater.

Siquidem clementer resolverit SSma Sua Majestas, ut Clastrum Augustinianorum Budensium illico evacuetur, in eodemque existentes Religiosi in alia eiusdem Ord. Claustra transferantur, et Presbyteris quidem 16, Laicis vero 12 florenorum menstrua pensio assignetur, quo taliter Franciscani, qui alioquin Illyrici Parochi vices Budae subeunt, et partim propter sufficientiam, et habilitatem Subjectorum, partim autem propter notitiam diversarum isthic necessariarum Lingvarum inevitabiles sunt, semet in evacuatam illud Augustianorum Clastrum transferre possint. Hinc veluti circa abolitionem praerepetiti Claustrum, opportuna sua Via disposita sunt, ita Paternitati quoque Vestrae Committit Consilium hoc Regium Locumtle, quatenus ad effectum praeexpositae Altissimae Ordinationis Regiae necessaria quam primum agere noverit, neque intermittat. Datum ex consilio Regio Locumntali Hungarico Budae die 8. Martii 1785. celebrato.

Ad Officia parati
C. Christophorus Niczky
Franciscus Skerlecz
Emericus Németh.

Province Francisc coll.

Foris in una facie

Admodum Rev. in Christo Patri Josepho Pavitsevich Ordinis S. Patris Francisci, Regularis Observantiae S. Joannis a Capistrano Ministro Provinciali. Eszekinum Ex Officio.

Foris in altera facie.

Ex Consilio Rgio Locumtenentiali.

kötetben. 4. Az elhunytak anyakönyveit 1729-től két ivrét kötetben. 5. A béráltak anyakönyvét 1761-től ivrét kötetben. 6. A lélekszámot feltüntető könyvet 1780-tól ivrét kötetben. 7. Az 1756-i kánonika vizitációt két példányban. 8. A vizitáció aktáit az okmányok gyűjteményével. 9. Különböző elbocsátó és keresztleveleket tartalmazó gyűjteményt. Az erről szóló jegyzőkönyvet aláírták Stipsich Ferenc óbudai plébános, budai ker. esperes, ezen alkalomra külön kiküldött megbízott; Fr. Jakosics József exprovincialis és quardián és P. Häusler Felicián az eltörölt ágostonrendi zárdának volt perjele.¹

Batthyány bíbornok-hercegprimás 1786 április 20-án Pesten kelt leiratában felszólította a quardiánt, hogy Krausz Julianna hagyatéka szerint 16 misét, Schmid Máriaért pedig 24 misét kell elvégezniök, ha elvégzik, az érték járó összeget a kir. Helytartótanácsnál vehetik fel.²

¹ Anno Christi Millesimo Septingentesimo octuagesimo quinto, die 9-na Mensis Aprilis hora antemeridiana undecima Felicianus Häusler p. t. Prior Conventus aboliti PP. Augustinianorum Budae in Via Regia ad S. Stephanum, et simul Parochiae eiusdem Suburbii Administrator, Sequentia Litteraria Documenta Admodum Reverendo Patri Josepho Jakosics, qua Patri Guardiano RR. PP. Franciscanorum Provinciae Capistranae in Praesentia Admodum Rndi Clarissimi ac spectabilis Domini Francisci Stipsics Parochi Veterobudensis, et Vice Archi-Diaconi, dum ex Decreto Sacratissimae Majestatis Conventum nostrum praenominatum occuparent, et Parochiae Administrationem capesserent, admanuavit et extradedit:

1. Liber Encyclicarum Tomi 2-o in folio.
 2. Liber Baptizatorum ab Anno 1723 usque ad praesentem diem et annum, in Tom. 4-or, quorum 3 ultimi sunt in folio; primus in 4-to.
 3. Libri Copulatorum ab Anno 1729 usque praesentem diem et Annum in Tomis 3-bus in Folio.
 4. Libri Sepultorum ab Anno 1729 usque praesentem diem et Annum in Tomis 2-obus in Folio.
 5. Liber Confirmatorum Anni 1761 in folio.
 6. Liber Conscriptionis Animarum ab Anno 1780 usque in praesentem diem in folio.
 7. Visitatio Canonica Ordinarii Anni 1756. in duobus Exemplaribus.
 8. Acta Visitationis adhuc peragenda cum Libello Documentorum.
 9. Miscellanea complectentia Dimissoriales et Litteras Baptismales etc.
- In huius fidem et indubitatum Testimonium facta nostrum subscriptio et attestatio.

Coram me Francisco Stipsich Par. Vet. Bud. et Dist. Budensis Vice-Archi-Diacono, qua ad hunc consignationis actum specialiter Deputato Dioecetano. (L. S.)
Fr. Josephus Jakosits exminister Provincialis et Guardianus. (L. S.)
Felicianus Häusler Prior Conventus PP. Augustinianorum aboliti. (L. S.)

² A ferencrendiek főnöke Budaországun utasítást kapott, hogy az ágostonrendiektől hátramaradt negyven alapítványi misét minél hamarább végeztesse el.
P. Josepho Jakosics Guardiani in Via Regia.

Reverende in Christo Pater Guardiane!

In sequelam acclusi hic in paribus Intimati Restantia Sacra Fundationalia Juliannae Krausin Nr. 16. et Mariae Smiedin Nr. 24. Conventui Patris Vestrae quo citius celebranda assigno; quibus absolutis deinde Pattas Vra pro levando obveniente stipendio apud Excelsum Consilium Lottle Regium se insinuare noverit. Qui in reliquo iugiter persevero Patris Vestrae Benevolus Cardinalis a Batthian. Pestini 20. Apr. 1786.

Budai ferencrendi Könyvtár 60. k. j. 3. 3. 97. sz. P. Kaiser Nándor szíves másolata szerint.

(Ferencrendi Levéltár 60. k. j. 333. 97. sz.) P. Jakosics József ferencrendi házfőnök azután jelenti a magas kir. helytartótanácsnak, hogy a 40 misét elvégezték s kéri az értük járó összeget.¹ (Ferencrendi Könyvtár 67. sz. k. j. 3. 16.)

¹ Jakosics József ferencrendi házfőnök és plébánoshelyettes jelenti a m. kir. Helytartótanácsnak, hogy az ágostonrendiek után maradt 40 szentmise intenciót elvégeztette. *Excelsum Consilium Regium Locumtenentiale. Emminentissimus Cardinalis Princeps et Archipraesul noster elapso mox mense Majo de Benigno Jussu Excelsi Consilii Regii Locumtenentialis Vigore Intimati Sup-N-ro 389/168 de 4-ta Martii 1786 dati, ordinavit, quo neglecto quaedam Obligationes Missarum fundatarum apud PPres Augustinianos olim in via Regia Budae existentes, per patres Franciscanos Provinciae Capistranensis, qui iis successerunt, celebrantes, videlicet 16. pro defuncta Julianna Krausin, et 24. pro defuncta Maria Schmidtin. His obligationibus plenarie satisfactum esse, in homagium Obsequior Excelso Consilio Regio dum refero, humillime pro Stipendio ad ratam Missarum Celebratarum Nro 40 extradando supplex fio. Excelsi Consilii Regii Locumtenentialis Budae in via Regia. Humillimis servus P. Joseph Jakosics, Quardianus et Administrator Parochiae.*

Másolat a Buda Margit-körúti ferencesek könyvtárának 67. sz. könyv j. 3. 16-ban foglalt eredeti fogalmazványról. P. Kaiser Nándor szíves másolata szerint.

C.

Kanizsa 1713.

(Alapítása és feloszlata.)

A XVIII. század elején, mikor P. Achinger József buzgólkodása folytán az ágostonrendiek ismét magyar földre léptek, rövid ideig szerepelt a kanizsai-ház is. Az 1713-i rendi káptalanban Grácban Steinpoek Frigyes, a bécsi teológiai iskola igazgatójának (magister regens) elnöklete alatt felolvasták a kanizsai házra vonatkozó alapítólevelet. E szerint Gracich Sempronius báró a veszprémi püspök beleegyezésével Kanizsán óhajtja őket letelepíteni és a plébánia vezetését rájuk bízni. A rendi káptalan elfogadta az ajánlatot, azonban előbb szemlét óhajtott tartani a felajánlott helyen és bővebb tudomást is kívánt szerezni arról, mennyi szerzetes befogadására, illetőleg eltartására szolgálhat az új alapítvány. — Ezután azonban csak 1819-ben történik e helyről ismét említés, amikor a gráci rendi káptalanból kifolyólag P. Reitthofer Miklóst küldik ide vikáriusnak és melléje Fr. Pachler Cosmast segítőtársnak. Ámde még ugyanazon év aug. 7-én a definitorium visszahívja e szerzeteseket, mert nem tartja alkalmas helynek Kanizsát. 1720. IV. 26. egy másik definitorium már helyteleníti a rendtagok visszahívását Kanizsáról és ezért az 1722-i bécsi káptalani gyűlés Maristoni Jácint tartományfő elnöklete alatt P. Reitthoffer Miklóst ismét Kanizsára küldi Fr. Reiner Konstantinnal. A necrologium tanúsága szerint azonban közben is voltak ott egyesek, így P. Mene-gallia Kristóf vikárius, 1721. IV. 4. és P. Mayr János 1723 III. 19. itt haltak meg. 1723-ban a bécsi káptalani gyűlés P. Maristoni Jácint elnöklete alatt mégis kimondotta a végső döntést. Kanizsát el kell hagyniok, mert nincs kellő alapja, homokra épült, levegője is egészségtelen, a rendtagok pedig nem találnak elégséges lelkipásztori munkát. Ezért szűnjék meg a nagykanizsai ház.¹

¹ Rosnak M. De Monasteriis etc. c. m. a.

D.

Pécs II.

(P. Achinger buzgólkodására, Kollonich L. érsek ajánlatára a pécsi káptalan megengedi a letelepülést. Báró Kurtz Ignácné telket ad nekik. A templom meg a kolostor leírása. Lelkipásztori működésük. Adatok egyes rendtagokról. A rendház felosztása. Vagyoni állapota. Mint egyházm. plébánia szolgálja rendeltetését.)

Az ágostonrendiek római generálisának E. Serang Miklósnak sürgetésére, hogy szerezzék vissza a régi magyar rendházakat és lehetőleg újakat is nyissanak, P. Achinger József Pécssett is feléleszteti óhajtottá ősrégi zárdájukat. Feléledt ugyan, de nem a régi helyén, és csakis mint rezidencia. Állandó konventté sohasem tudta magát felküzdeni, sem megvalósítani azokat a szép reményeket, amelyekkel P. Achinger megkezdte a felélesztés nem kis munkáját.

A pécsi püspöki konzisztórium elé terjesztették a megtelepedés szándékát. A pécsi káptalan nem ellenezte visszatérésüket, de megkívánta, hogy előbb a főkegyúrnak, a király öfelségének, meg a metropolitának, az esztergomi érseknek engedélyét tartoznak bemutatni. Erre a rend definitora P. Wutschnigg Pál rendje nevében a szerzetesrendeknek nagy pártfogója, Kollonich érsek elé járult 1700. VIII. 10. terjedelmes memorandummal, amelyben kifejtették, hogy a török hódoltság előtt Pécssett is volt házuk, amely sajnosan elpusztult, de most alkalmuk volna a megtelepülésre, mert a *jézustársaságiak* hajlandók nekik átengedni a városon kívül álló Mindenszentek templomát, amelyet mindeddig plébánosi jogon és használattal bírtak. A püspök meg a káptalan is kifejezték hajlandóságukat és jóindulatukat a rend iránt érzésben meg szóban is. Ők szívesen vállalnák a külvárosi munkakört, ahol sok és a hit dolgában tudatlan ember él, és ahol nincs is más szerzetesház. Egy magyar rendtársuk hatezer forintnyi örökségét hajlandók az új alakulásba befektetni. Az érseknek mindeddig tapasztalt nagy ügybuzgóságától várják és remélik a kedvező döntést s azt szüntelen imájukkal fogják majd meghálálni.

Kollonich Lipót érsek 1700. IX. 21-én kelt válaszában kijelenti, hogy megadja beleegyezését; mert tény az, hogy Pécssett már volt házuk, de három föltételt is szabott. 1. Ha a hatezer forintot csakugyan

befektetik a pécsi házba, hogy koldulniok ne kelljen. 2. Ha a Mindenszentekről elnevezett ősi templomról számukra valóban lemondanak (resignant) és 3. ha a pécsi püspök meg a káptalan tényleg nekik átadják (permittunt et dant).

Kollonichnak e döntését 1700. X. 18. bemutatták a pécsi káptalannak s kérték, hogy engedjék át nekik a Mindenszentek templomát. Azonban a káptalan elutasította a kérelmet azzal, hogy az említett templom plébániához tartozó templom, amelyre a helybeli lelkésznek is szüksége van a plébániai teendők gyakorlására. De nincs kifogásuk az ellen, ha más alkalmas helyen megtelepszenek, azonban a püspök, meg a káptalan jogainak sérelme nélkül, amire a rend generálisától szavatosságot kérnek.

Segítségükre jött most Vechy Gábor gróf, aki 1700. XI. 22-én kelt iratában nekik adományozta a város budai kapuján kívül álló házát gyümölcsössel, völgygel, meg egy szántóval. Vechy Gábor gróf ezt a telket Vincenc Christian jószágigazgatótól kapta ajándékképpen még 1690. VI. 20. továbbá még VII. 8., s mindvégig ellenmondás nélkül birtokolta. Miután a budai udvari kamara a bécsi magy. királyi udv. kamarához azt a felterjesztést tette, hogy erősítsék meg az ágostonrendiek javára történt Vechy-féle adományozást, a bécsi magy. kir. udv. kamara 1701. IV. 27. megengedte nekik mégpedig díjtalanul, mivel jámbor célról volt szó, hogy Pécsen az említett telken templomot meg zárdát emelhessenek. E döntés alapján Kollonich is megadta teljes beleegyezését és a káptalan sem tett már többé kifogást.¹

A tulajdonképpeni megtelepülést azonban más kegyes alapítvány tette lehetővé. 1702. V. 16. báró Kurtzné szül. Werner Mária Salome úrasszony a budai alsóvárosban a város falain kívül területet adományozott nekik, hogy azon felépítsék templomukat és kolostorukat is. Még ez évben megkezdték a templom építését Szent Ágoston tiszteletére. Báró Kurtzné ugyanekkor 25 hold szántót és a Blocksbergnek nevezett hegyfokon szőlőt, sőt még egyéb szomszédos területet is ajándékozott nekik. A királyi kamara jóváhagyta ezt az adományt és az átruházást is. Később Kazi István nagypréposttól a Meszes völgyben kaptak 18 hold szántót. Az adománylevelek nem tesznek említést arról, hogy mily célra s milyen kötelezettségekkel jutottak a birtokhoz, tény, hogy az adomány után szinte önként jöttek Pécsre.

Miután mégis csak szűkös és gyenge hely volt, a rendtagok tulaj-

¹ Az erre vonatkozó okmányokat — részben mint hitelesített másolatokat — a bécsi Hofkammerarchiv őrzi. Dr. Hodinka Antal egyetemi prorektor 1934. szíves közlése alapján váltak ismeretessé. Szentkirályi István pápai praelatus úr adatai és jegyzetei szerint.

donképpen több vidéki plébánián segédkeztek, így Miskócon, Szigeten, Nagymonyóthon, Apádon, Zabóthon. 1719-ben Pécsen is végeztek plébániai teendőket¹ és a székesegyházban ők voltak a magyar hitszónokok. Első főnökük a besztecebányai születésű Schmauchler Hermann volt. Hat évig adminisztrálta a szigeti, neumarkti, rötti

26. ábra. A pécsi ágostonrendi templom (plébániatemplom) a XVIII. század elején.

plébániát. Közben többhelyütt hitszónok is volt. Költői egyénisége meg irodalmi működése miatt «Poeta caesareus»-nak hívták.

1750. III. 25. este 6 óra felé tűzvész áldozata lett istállójuk, házuk, sőt templomuk is tornyostól, még harangjaik is elolvadtak. Ezért 1751-ben megengedte nekik az egyházmegyei hivatal, hogy

¹ A pécsi plébánián működő ágostonrendi lelkész Kapuczi György v. gen.-nál teljes ellátást kapott és 50 forint fizetést, aminek felerésze a konventé volt.

alamizsnát gyűjthessenek templomuk felépítésére. A gyűjtéssel P. Sándor Lászlót bízták meg. A következő években P. Sporer Felicián buzgólkodása folytán felépült Szent Ágostonnak temploma ma is fennálló alakjában.¹

A nem nagy, csak 17 és fél láb hosszú meg hét láb széles, de eléggé díszes barokk templomnak főoltárához három lépcső vezet. Az oltár márványból készült, alja koporsószerű. Tetején boltíves rövid márványoszlopok sorakoznak. Az oltárt egy-egy hódoló kerub szegélyezi. Az oltár szélein egyes sorban elhelyezett függőleges irányú hódoló angyalok néznek a tabernakulum felé. A márványoltárra támaszkodó oltárkép Szent Ágostont ábrázolja püspöki ornátusban, amint a Szentháromságot szemléli látomásában. A képet két magyar szent, úgymint Szent Erzsébet az evangéliumi oldalon és boldog Margit a leckeoldalon fogja körül. Ezek falfestmények. Az oltárkép fölött pedig a Nagyasszonynak falfestményét látjuk ölében a kis Jézussal, a magyarok hódolatát fogadja. Lábuknál ott a magyar címer. A szentélyt még két falfestmény díszíti. Az ev. oldalon közel a szentély kupolájánál Szent Istvánt, ellenkező oldalán pedig Szent Lászlót látjuk angyalkákkal körülvéve.

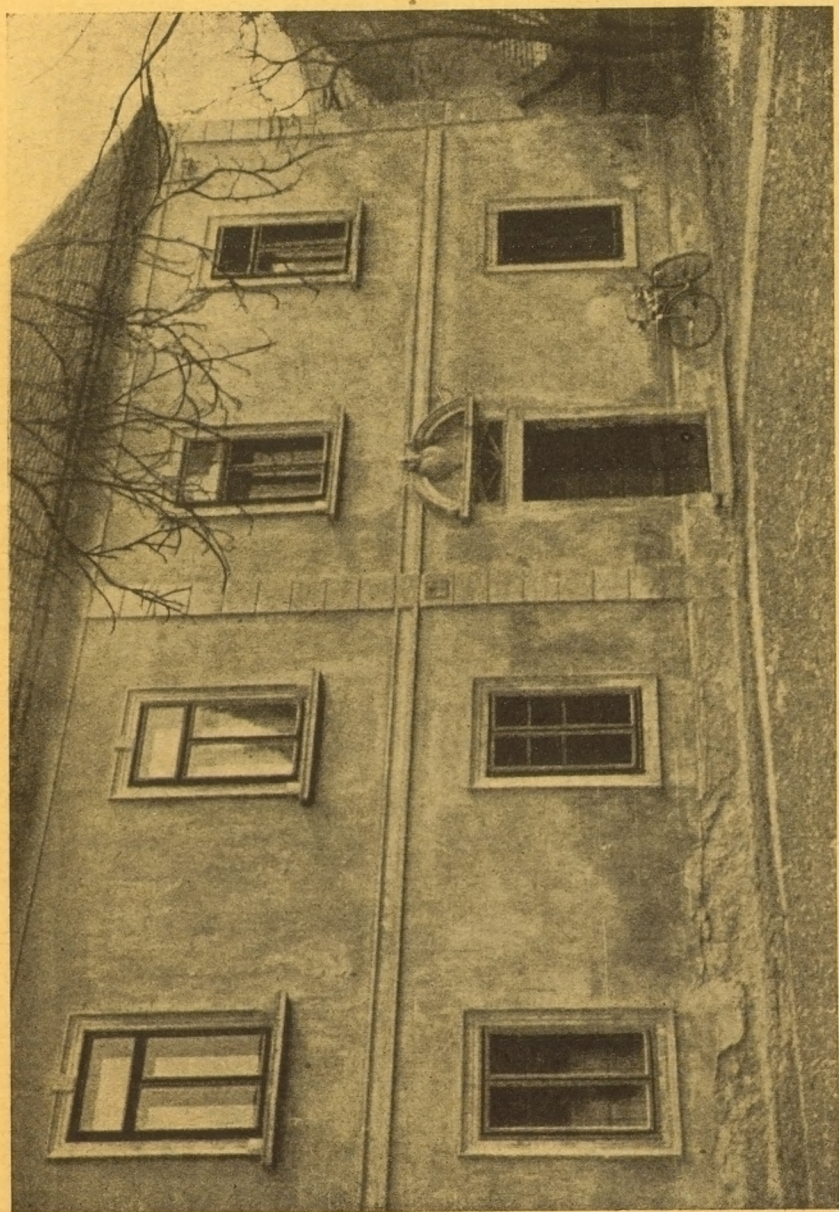
A sekrestye az ev. oldalon van. Előtte a keresztkút áll rézborítással. A sekrestyével szemben pedig hasonló elhelyezésben oratórium nyílik. A szentély ablakai Szent Imrét és Szent István vértanu megkövezését ábrázolják. Elhelyezésük ugyancsak két oldali.

A templom hajójában két-két padmező áll. Az első padmezőben öt-öt, a hátsóban hat-hat pad foglal helyet. A hajóban a bemenettől baloldalt két mellékoltár sorakozik. A hátsó mellékoltárt szobrok ékesítik, középen a Pieta szobra emelkedik ki. Az egész építmény egy nagyobb falmélyedésben van s merőlegesen néz a hajóra. Ellenkező oldalon hasonló elhelyezésben gyóntatószék áll. A baloldali második mellékoltár már a hajóval egyirányban van, odasimul a szentélytől a hajót elválasztó falhoz. Oltárképe kicsiny, a szenvedő Jézust ábrázolja. A második oldalon hasonló elhelyezésben és nagyságban a Boldogságos Szűzanya képe díszíti a mellékoltárt. Szintén csak mellkép. A templom hajóját a bemenettől baloldalt falfestmények élénkitik; az egyik Szent Ágostont ábrázolja anyjával, Monikával, a másik a tengerparton megjelenő angyallal. A szemközti oldal falfestményeinek helyét ablakok pótolják: a Magyarok Nagyasszonyát és Szent István királyt ábrázolják.² A szószék baloldalt a két mellékoltár között körülbelül két méter magasságban foglal helyet.

Az egykori kolostori épület ma plébánialak és egyemeletes.

¹ Alaprajza megvan a kincstári levéltárban.

² A mai falfestmények mestere Gebauer Ernő.

27. ábra. A pécsi ágostonrendi kolostor utcai képe a főbejáráttal. A budai Margitkörüti zárdához hasonlít.

Nagyobb, de kopár udvar előzi meg az épületet, egyedüli ékessége két terebélyes gesztenye, meg egy diófa. Kőkerítés veszi körül. Az első udvart léckerítés választja el a gazdasági udvartól, itt már használaton kívül álló gazdasági épületet látunk. Bemenet baloldalt foglal helyet a plébániaépület végén s merőlegesen néz arra. A plébániaépület emeletén hat zsalus ablak van. A földszinten pedig bemenet balról jobbfelé négy ablakot látunk, az ötödik helyén ajtó van, fölötte az ágostonrendieknek címerével, a lángoló szív kőből készült domborművével, a hatodik szintén zsalus ablak. Az épületbe két lépcső vezet.

A belső udvart már díszesebbé teszi a sok rózsafa és virág, a falra pedig borostyán fut. A belső udvarra öt ablak tekint az emeletről, a földszintről pedig négy, mert az ötödik helyén pincelejárát van. A kivezető ajtó az épület külső ajtajának folytatása. A földszint itt már félig a földben van. Az utcai részen alul-felül három-három zsalus ablak nyílik. Az épületet az utcától vasrácskerítés választja el és nagyon közel simul az épülethez.

A krónika feljegyzi, hogy az 1763. év folyamán betörték a templomba. A betörés elkövetői Bernics Pál és Dombai István voltak, de résztvettek benne többen a budai külváros lakói közül is. Emiatt a szentszéki ügyész templomsértés címén pert indított a tettesek ellen; a püspök pedig általános helyszíni nyomozást rendelt el 1763. IX. 1-én kelt leiratával.

Ez a rendház is megkapta Rómából azt a kiváltságot, hogy esetről-esetre pápai áldásban részesíthessék a híveket; az egyházmegyei hatóság ezt tudomásul is vette, de kikötötte, hogy minden alkalommal előzetesen az egyházi hatóság írásos engedélyét kérjék, figyelmeztessék a népet, hogy előzetesen a szentségekhez is kell járulniok és hogy ez az áldás nem törli el a jogi büntetéseket. (1708-ban I. 3.)

Az ágostonrendiek működése továbbra is a lelkipásztorkodás terén folyt le. Gondozták a körülöttük lakó híveket s kisegítették a szomszédos községekben. A Szent Corrigia, azaz Szent Monika-társulat itt is virágzott, nagyon emelte a hitéletet. A Mindenszentekről nevezett ősrégi pécsi templomnak egyik érdekes képe — felirata szerint — az *övtársulatnak* volt az oltárképe. A rendház feloszlátása után került ide.

A rendház főnökei közt szerepelt a budai származású P. Müller Hermann, utolsó főnöke pedig P. Primus Novellus volt. A rendház tagjai közül kiemelkedik a szentéletű P. Selley János Bonus. A zalamegyei Dobranokon született. 1731. VI. 8-án szentelte pappá Berényi gróf Pozsonyban. Pécssett káplánoskodott több éven át Fonyó S. kanonoknál. Mikor Fonyó 1745-ben felépíttette a jakabhegyi remete-

28. ábra. A pécsi ágostonrendi zárda udvari részlete a gazdasági kapuval.

házat,¹ annak vezetésére őt kérte a tartományfőnöktől. P. Selley az év májusában meg is kezdte itt igen áldásos működését és megbízatásához híven buzgón fáradozott a sok zarándok lelki gondozásában. Elmélkedő meg aszkéta életének illatával töltötte be a jakabhegyi remeteházat. 1739-ben a pestis kitörése alkalmából önfeláldozóan szolgáltatta ki a szentségeket. Az 1750. év végén Gödrén lett adminisztrátor és hat évig teljesítette nagy buzgalommal és szorgalommal lelkipásztori feladatát, de 1757-ben mégis visszatért a pécsi rendházba, mert a gödrei plébánia megnövekedésével — ugyanis több filiát csatoltak hozzá —, már nem bírta a munkát; 1759 V. 7-én halt meg.

P. Sporer Felicián mint a pécsi zárda tagja került Högyészre kastélylelkésznek 1767 körül. A csicsói kápolnát gondozta és e munkájában sok érdemet szerzett, amiről hivatalos jelentést is küldtek Klimó püspöknek. Az ő érdeme a pécsi zárda templomának építése is. Mint idegen származású magyarul nem tudott, csak a «meglehet» szócskát ismerte, ezt azonban annyiszor használta, hogy mellékneve lett és csak P. Meglehetnek hívták. (Rec. III. 114.)

P. Horvát Kázmér, aki előzetesen a budai rendháznak volt tagja, Pécsre kerülve, Aparon lelkészkedett önállóan 1747—1750-ig, ekkor Sopronba helyezték, onnan az év február hó 16-án mint száműzött panaszkodó levelet írt a pécsi püspöki helynökhöz. (Rec. II. 31.)

P. Ardy Nárcis Bécsben született, de Pécsen nevelkedett. Mint szerzetesnövendék Budán tanult filozófiát, majd Bécsben teológiát, ott is szentelték pappá; három évig Ausztriában, három évig Budán működött. 1773-ban Grabócra helyezték Kovánszky dékán intézkedésére s ott haláláig működött. 63 éves korában rövid betegség után halt meg 1793 VIII. 14. (Rec. II. 738.)

P. Volnhoffer Donát Ágost Budáról került Pécsre s mint pécsi rendtagot Mányokra küldték adminisztrátornak 1742—1747-ig. Nyugtalan és modortalan ember volt; folytonos perlekedései miatt Závodra helyezték, de már három év múlva ismét cserélni akart Szack bonyhádi adminisztrátorral. Picznakker kerületi esperes azonban ellenezte a cserét és ellenezte Mercy gróf is 1751 V. 9. (A pécsi püspöki levéltár 41. és 42. sz. a. szerint), ezért az egyházi hatóság visszaküldte a kolostorba. (Rec. IV. 903. és III. 666. szerint). Egy évet mégis Bonyhádon is töltött (Rec. II. 315.), de nyugtalanul és békétlenül.

A XVIII. század 80-as éveiben *P. Koch Damján* volt a zárda

¹ Szentkirályi I.: A jakabhegyi remeteház és könyvtára. Pécs, 1934. 6. l. Fonyó S. kanonok a jakabhegyi ősi páloskolostort emeletesre építtette s lakhatóvá tette. A remeteház célja a vallásos életnek fejlesztése volt. Remetéknek nyújtott állandó vagy átmeneti tartózkodásra lehetőséget; egyúttal lelkigyakorlatos ház volt; vezeklőhely meg pihenő otthon is.

vikáriusa. 1783 IV. 1. jelentést tett a rendház évi jövedelméről. Ekkor tőkepénzük 1630 forint volt, mégpedig misealapítványképpen a ház fenntartására és tatarozására. Gyertyát adventben meg nagyböjtben kéregethettek s rendszeren 10 forintot kaptak e célra. Dohányt, szénát,

29. ábra. A pécsi kolostor főbejárata az ágostonrendiek címerével.

bárányt meg borjút egyáltalában nem hoztak nekik, gabonából 50 mérőt, hüvelyesből 1 mérőt, burgonyából 40 mérőt; bort 120 akót; szárnyasokból körülbelül 50 darabot, tojásgyűjtésből kb. 300 darabot hoztak össze. Azonkívül még 30 öl tüzelőfát kaptak a pécsi káptalantól.¹

Sorsát azonban ez a kolostor sem kerülhette ki. 1788 december 3-án lefoglalták vagyonukat. Készpénzt csak 18 forintot s harminchét meg egy fél krajcárt találtak pénztárukban. Kihelyezett tőkepénzük

¹ A pécsi káptalan levéltárából Szentkirályi I. prelátus szíves közlése szerint.

800 forint volt, alapítványaik pedig 1220 forintra mentek ; összesen 2020 forint volt tehát pénzürtékük. Szőlejük a Schneebergen volt 13/65 és 51/64 rész ; előbbi 25 akót, utóbbi csak 13 akót szokott hozni. Az árverés alkalmával Brisacker Tamás vette meg háromszázhuszonhat forint és harminc krajcárért az elsőt, a másikat Buszek Pál 201 forintért. A szőlőkerti szerszámok 19 forint 35 krajcárért, könyvtárunk 21 forintért keltek el. Templomi felszerelésüket 405 forintra és 19½ krajcárra becsülték ; ezüstszerkeiket 11 forint 8 és ½ krajcárra. A templomépületet 6903 forintra és 16 krajcárra, a kolostorét pedig 4380 forint és 40 krajcárra értékelték. Összvagyonukat, miután 123 forint 30 krajcár adósságot levontak, 16.612 forintban és 23 krajcárban állapították meg. 1788 december 3-án a rendtagoknak a feloszlatáskor szokásos esküt is kellett letenniök Blázovits András és Tessényi János e célra kiküldött komisszáriusok előtt, majd át kellett adniok az összes kulcsokat, iratokat, pénztárukat.

A felvett leltár semmi különös dolgot nem tartalmaz, érdekes adat csupán az, hogy megtudjuk belőle istentiszteletüknek sorrendjét. E szerint Szent György napjától Szent Mihályig reggel 6 órakor volt az első szentmise, 7 órakor a második. Ünnepnep meg vasárnapon ½9-kor volt szentséges mise szentbeszéddel. Az utolsó szentmise 10 órakor volt. Délután ¾4 órakor litániát mondtak. A leltár megőrizte, mint már említettük, a kolostornak meg templomának alaprajzát is.

A személyi állapot a következő volt : P. Primus Ágoston Novellus vikárius, P. Koch Damján rendtag, most már hivatal nélkül (ohne Amt), P. Tóth Keresztély, P. Grill Benedek alamizsnagyűjtő és Fr. Brenner József sekrestyés. A leltár említést tesz még ügyirataiknak kimutatásáról, de a megfelelő akták nélkül. A felvett «Elenchus» szerint voltak : 1. Urkunden über den Grund, welchen Frau von Kurtz zum Kirchenbau überlassen. (Tehát Kurtzné adományozta a templomtelket.) 2. Exemplar Brevis Apost. 3. Facultas Ordinarii super Benedictione impert. 4. Original-contrakt von Grund zum Erbauen der Residenz betreffend. 5. Deductio specifica Capitalium, personal. religio. 6. Stiftungsbrief. 7. Curatellrechnung des Johann Martini. 8. Mappa compl. fundos donatos ab Eppo Belgradiensi Stefano Kaffka. 9. Kontrakt zwischen der Residenz und der Grabolcer Gemein. im Bezug auf einem Administrator. 10. Attestatio recuperationis fundorum Domini Kopacsi. 11. Levelek. 12. Status Residentiae pro celebrando Capitulo. 13. Provinciális-levelek. 14. Verschiedene Cessionales. 15. Alte Portion-Zettel. (P. Augustin Novel Primus vikarius m. p. kimutatása szerint.)¹

¹ A Kincstári Levéltár Acta August. abolitorum Pécsre vonatkozó aktái szerint.

A templom meg a rendház 1789 január 10-én a magas helytartótanács intézkedése folytán önálló plébániai rangot nyert, a kegyúri jogot hozzá immár az 1780-ban szabad királyi várossá lett Pécs gyakorolhatta. Mint ilyenhez négy pályázó folyamodott a plébániáért, mégpedig : Radnics János, Temesvári Ádám, pécsegyházmegyei lelkészek, továbbá Nizsnánszky Ernfrid volt pécsi utolsó *kapucinus* quardián meg Poppin György volt pécsi utolsó *dömés* perjel. Közülük Radnics Jánost választották meg a budai külváros első új plébánosává. Szokássá vált ezután, hogy e plébániára csakis odavaló születésűeket választottak meg.¹

¹ Szentkirályi I. prelátus szíves közlése szerint.

E.

Fiume. 1368.

(A Tybein-hagyaték és pusztulása a velencei kalózok meg a törökök pusztításai miatt. Kiváló perjelei. Újravirágzása. Hanyatlása miatt az osztrák-magyar tartományba olvad.)

Ősrégi kolostor. Alapítása és legkorábbi története azonban ismeretlen. A laibachi évkönyvek 1368-ban Tybein Hugo urat mondják alapítójának, de már 1363-ban házat hagyott rájuk a fiúmei plébános a maga meg rokonságának lelkiüdvéért. Ez a ház a Dolaz-utcában volt, a városnak tornya mögött. 1428-ban Damján úr darab földet adományozott a konventnek, de ezt később a Szent Ágostonnak szentelt templommal együtt a kapucinusoknak adták át, akik ezért mindig hálás tisztelettel voltak irányukban és Porciunkula ünnepén rendszerint őket kérték fel az ünnepélyes istentisztelet megtartására. Tybein (Duino) úr kolostort meg templomot építtetett számukra (1315.)s évenként nagy összegekkel segítette őket, de korai halála megakadályozta abban, hogy alapítólevelet is hagyjon róla. Unokája Walsse Rainpert 1429-ben, mint Tybein és a fiúmei földnek ura, helybenhagyta és megerősítette Tybein Hugo alapítványát. A Tybein-hagyaték négy templom gondozását is bízta rájuk, úgymint a Szent Mártonnak, a Szent Andrásnak, a Szent Ceciliának és a Szent Miklósnak szentelt egyházakat összes járulékaikkal s hozzá még két falut, úgymint Lippát (zu den Linden-t) és Studena-t. E két község a Gutenegg-uradalomhoz tartozott. Tizedet élveztek Podgrai, Sabilla, Gutesse meg Treppa falvakból gabona, aprójószág meg méhek után. A bortized negyedrésze is őket illette meg. Idők folyamán nagyon meggazdagodtak. Sok alapítványban részesültek, szőlőket, olajkerteket kaptak meg vásároltak is. 1504-ben azonban a velencei kalózok tönkretették a kolostort úgy, hogy az ágostonrendiek csak 1514-ben tértek vissza s nagynehezen tudtak valamit visszaszerezni világi kezekbe került jószágaikból. A velencei rabló pusztítás áldozata lett a kolostor levéltára is csaknem valamennyi birtoklevelükkel és okmányaikkal. 1528-ban Primosich János perjel V. Károlytól elnyerte az eddig tulajdonukba visszakerült birtokok és alapítványok jóváhagyását. Az 1576. évi «Registrum Colonum Conventus terrae fluminis»

című kéziratos könyv (a Pázmány Péter Tudományegyetem levéltárában Ab 213. sz. a.) felsorolja azokat a községeket, amelyeknek lakosai természetbeni adományokat juttattak a konventnek, így Lipppa, Studena, Susach, Semolna, Baconissa, Bukoniza, Vranocracsine, Postenie, Verbona, Podgrail, Dolejne, Lisac, Topolaz, Sarenzic, bortizedet, olajat, gabonát, szénát, zabot, szalmát, bárányt, juhot, sajtot, családonként egy-egy tyúkot, hat-tizenkét tojást, pénzadományt, mégpedig 1—1 librát (= egy római forinttal és 12 unciával); egyesek pedig egy solidumot (40 denár-t) voltak kötelesek a konventnek beszolgáltatni, továbbá társzekeret is rendelkezésükre bocsátani, hogy az adományokat a kolostorba szállíthassák. A Szent Jakab-apátságtól évi 125 forintot kaptak. — Nagyon sanyargatták őket a töröknek gyakori betörései is 1522., 1527., 1528., 1533-ban.

Primosich János perjelük Fiúme városa előtt nagy tiszteletben állt, követségbe küldték 1536-ban a császári udvarhoz. 1557-ben a bajor-osztrák tartomány főnökévé választották, de miután előrehaladott kora miatt nehezeire esett a rendtartomány egyes kolostorainak felülvizsgálása, egyik rendtársát, P. Sabglia Ferencet bízta meg e feladattal. Generalis vikárius minőségben is szerepelt, mint ilyen visszaszerezte a fürstenfeldi kolostort, amely már hosszabb idő óta volt világi kezekben. Primosichot tehát a fiúmei kolostornak nevezetesebb szerzetesei közé kell sorozni.

Még nevezetesebbek voltak P. Márk de terra fluminis és P. Agatisch ker. János, mindkettőt püspöksüveg is díszítette. *P. Márkot* tudományossága és jámborsága tette Mátyás királynak kedves emberévé s ezért őt nevezte ki Zengg első püspökévé, megerősítette e minőségében II. Pius pápa (1460 III. 3.), 1464-ben pedig tinnini püspökké tette. Mint Mátyás király követe gyakran járt Rómában, egyízben IV. Béla király leányának, Margitnak boldoggáavatása ügyében is.

Agatisch ker. János fiúmei perjelsége után Fürstenfeldben, majd Grácban volt perjel, sőt tartományfőnök is. 1614-ben Grácban Szent Egyed székesegyházában szentelték zenggi püspökké. 1640-ben halt meg, Tersatóban a ferencesek templomában temették el Szent Péter és Pál oltára előtt. Sírfelirata így hangzik: Frater Joannes Agatisch ágostonrendi zenggi püspök ezt a helyet választotta ki nyughelyül a harsona utolsó szaváig. Lelke az élők sorában van. Meghalt 1640 október hó 30-án.

1578-ban megalapították Fiúméban a Szeplőtelen Fogantatás társulatát s ennek külön kápolnát is emeltetett a konvent, amelyet aztán 1626-ban a konventnek engedélyével bizonyos meghatározott feltételek mellett megnagyobbítottak.

A város kapitányai s a legelőkelőbb patriciusok jobbára templomukban temetkeztek. Sekrestyéje, amely hajdan a Szentháromság kápolnája volt, telve van nevezetes régi feliratos kövekkel, melyek közt az egyik a templomalapító két hűbérúr nevét örökíti meg. A Boldogságos Szűz említett kápolnájában Rauber Miklós várkapitány sírhelyét a következő német felirat jelzi: «Hie Leit Begraben der Edel und Vest Nicolaus Rauber Der gestorbe XXX. Tag Januarii. Anno Dni MCCCCLXXXII. J. A. J.». Vannak továbbá sírkövek a XVI. és a XVII. századból, többi közt a Spingarolli, Paradisi és Treyer-családok sírkövei részben latin, részben német feliratokkal. A külső falakon a földből kiásott római eredetű fogadalmi és sírkövek vannak befalazva s rajtuk a légiók jelbetűi láthatók.

A fiúmei kolostor kiváltságos kolostor, conventus generalis, azaz csak a római generalis alá közvetlenül tartozó kolostor volt. Kebeléből kerültek ki a stájer-karinthiai rendtartományok főnökei 1600-tól mindaddig, mígnem e kolostorok az osztrák rendtartománnyal egyesültek 1669-ben. Később gyűlöletessé vált a fiúmei konvent a többi stájer és karinthiai kolostor szemében. P. Steinmoos Alfonz, az osztrák kolostorok megbízott rektora az általános rendfőhöz felterjesztett jelentésében azt írja róla: a Gráctól 40 mérföldnyire távoleső fiúmei kolostor «est hodie cloaca et sentina malorum, ex quo traxit ortum perditium conventus Viennensis, totus ordo in Germania proscribitur!» Azt tanácsolja, hogy maradjon csak továbbra is generalis konvent, vagy változtassák meg teljesen s helyezték szerteszét a rendtagokat. Tagjainak száma akkor 12 volt. «Ex fluminibus autem tuta conscientia egyiket sem lehetne szónoknak, vagy gyóntatónak approbálni.» Midőn 1653 V. 30. a stájer-karinthiai kolostorok az osztrák rendházakkal egy tartománnyá egyesültek, Steinmoos hallani sem akart a fiúmei kolostornak átcsatolásáról.¹ Végre 1669-ben XI. 22. a császár parancsára a laibachi meg a fiúmei konvent is az osztrák rendtartomány kebelébe jutottak, de utóbbinak le kellett mondania minden eddig élvezett kiváltságáról.

1704. IX. 14. Achinger József bécsi tartományfőnök P. Pósa Caesar titkárával átvizsgálta a levéltár egész anyagát és évek szerint rendezték, úgyhogy azután 1784-ig rendben őrizték okmányaikat.

A perjelek sorában érdemes megemlíteni a magyar származású P. Talliánt is, aki a kolostort meg emlomát 1726-ban újjáépíttette, amint azt a rávonatkozó epigrammák megörökítették.²

P. Tallián Lajos feltett szándékait megvalósítani tudó, tehát

¹ P. Dr. Winfried Hümpfner, Äußere Geschichte der Aug. Eremiten. St. Augustin. 1930. Würzburg. 184. l.

² Lásd a Magyar Ágostonrendiek irodalmi működése c. fejezet alatt.

erélyes, következetes és mégis derültlelkű férfiú lehetett, mert csak úgy van értelme a kolostor ünnepélyes alapköletétele alkalmából a róla írt és érdemeit magasztaló epigrammának :

Vix etenim poterat tuto hoc exurgere claustrum
Ni fuerit Talian, talia quippe valet.
Nam novus Hungaria Talian est missus Apollo,
Ut daret optatum Musa Talia Patrem.

Bizony, alig épülhetett volna fel ez a kolostor, ha nem lett volna Tallián, mert hiszen ilyenekhez ért. Mert Magyarországból új Apollóként küldetett Tallián, hogy Thalia Múza adja (t. i. kolostorunknak) az óhajtva várt atyát.

Bizonyára az ő megnyerő egyénisége tudta megnyerni a felépülő kolostor maecenasának Koháry István grófot, akit felkértek az alapkő ünnepélyes letételére. Előkelő és nagyszámú közönség vett részt az ünnepélyen, mint : Fiúme, Buccari és Tersató várkapitánya, schorzeneggi báró Petazi Antal meg fia Petazi Lipót főpap, Marotti József Vince, Fiúme meg Tersató királyi helytartója, Fiúme városának vezetőse, kanonokok, szerzetesek és más egyházi meg világi előkelő nemes és vallásos férfiak díszes serege.

Koháry István grófot ez alkalommal két epigrammával is kiöntették.

Ut
si gavise suscepit lapides
In
gloriam Stephanus
susceptum

Erigendi noviter Coenobii Koháry statuat.

«Amilyen örömmel fogadta István vértanu a reá zúduló köveket, oly szívesen helyezze el Koháry István a megújhodó kolostor alapkövét.»

Non etenim poterat Lapidis nova victima nostri
Quin foret o Koháry Stephani sacra tibi.
Nam dum suscepit lapides, coeli atria vidit
Stephanus : ut pateant caelica regna tibi.

Új kolostorunk nem épülhetett volna fel mint kedves áldozat,
Ha nem lett volna ó Koháry, szent szívügyed.
(Mert míg) István vértanu a rája zúdított kövektől elborítva, nyitva látta maga előtt az eget ;
Bár úgy nyílna meg számodra is az ég.

A követ megszentelte P. Ruess György rendfőnök és bécsi egyetemi hittudományi tanár. Az ünnepélyes istentiszteletet az ágostonrendieket mindenütt pártoló s nekik segédkezetet nyújtó jézustársaságiak végezték, mégpedig P. Petris Xavér, hit- és bölcsészetdoktor,

fiúmei rektor a nagymisét, a szónoklatot pedig P. Spingarelli Ádám, fiúmei ünnepi szónok mondta.

Az ünnepélyes alkalommal szerkesztett emlékiratból megtudjuk azt is, hogy kik voltak ezidőben a háznak tagjai. Kevés kivétellel persze mind olasz. Perjel: P. Tallián Lajos. Alperjel: P. Lucich Jeromos. Filozófiai lektor: P. Benzoni Károly. Rendtagok: P. Sambsa Sándor, P. Zanetti Ágoston, P. Grobovac Antonio hitszónok, Pater Hauger István procurator, P. Zandonatti Facundus. Filozófiát hallgató pap-növendékek: Fr. Wolff Teofil, Fr. Cortivo Keresztély, Fr. Sterzai Jácint, Fr. Degez Navigius. Laikus testvérek: Caerer Orbán és Prettnér Jakab.

A verses okiratokat Fr. Jácint szerkesztette.

P. Talliánnal és általa Koháry István gróffal mégis magyar vonatkozásba lépett a fiúmei kolostor és kapcsolatba jutott a budai kolostorral is, amelynek első budai származású, Budán beöltözött rendtagját, Fr. Heffele Simont, a későbbi években (1741—) Fiumében látjuk.

A kolostort az 1749. földrengés tette tönkre.

II. Józsefnek az ágostonrendieket megszüntető rendelete a fiúmei konventre is vonatkozott; 1785. Megmaradt okmányait az Országos Levéltár, a felosztatás végrehajtásának okiratait pedig a Kincstári Levéltár őrzi. E tény tanúsítja, hogy Fiume egyházi vonatkozású ügyei is a magyar állam fennhatósága alá tartoztak.

V. ö. *Protocollum conventus Fluminensis Ord. Erem. S. Augustini ad S. Hyeronimum, Transsumptum privilegiorum Fundat. aliorumque instrumentorum et documentorum. Registrum colonum etc.* Egyetemi Levéltár Ab. 212, 213, 214. sz. a. Kéziratos kötetekkel. Phoenix Redivivns c. emlékirattal; (Egyet. Kvtr.) Osztrák-magyar Monarchia III. kötet 581—582. l.

V.

Magyar ágostonrendiek irodalmi működése.

A Bibliotheca Augustiniana megemlékszik a következő magyar írókról.

1. *Mitissini Alfonz* a XVII. században élt. Bécsi teológiai doktor és rendi magister volt. Meghalt Badenben 1679 X. 5-én. Kiadta egyik a bécsi Szent István-dómban elmondott dicsőítő szentbeszédét a királyi vérből származó Szent Orsolyáról 1640-ben. *Laus panegyricus Divae Ursulae Dionochi Carnubiae regis filiae* címen.

2. *Ollischer Szaniszló* baccalaureus, (XVIII. század) 24 évig volt hitszónok Lékán, Budán, Fürstenfeldben, Korneuburgban, Grácban, Bécsben, végül Lékán lett perjel. Meghalt 1740 II. 25. Szentbeszédet adott ki Cordonai Szent Margitról Bécsben 1729-ben.

3. *Schmauchler Herman*. Született Besztercebányán a XVIII. században. Neves költő és a retorikában igen jártas volt. Hitszónok volt a szlapon Szentháromság-hegyén, Lékán, Badenben, administrator Rött-ön meg Sziget-en, Pécsen pedig házfőnök. Meghalt Lékán 1740 IV. 20. «Poeta Caesareus»-nak is nevezték, mert VI. Károlyt dicsőítette versezeteiben. Kiváló *Chronosticon*-szerző volt; összes versei érdekes *chronosticonokból* állanak és át- meg átvannak szöve latin mitológiai vonatkozásokkal. Kiadványainak címei: *Stupenda Solis miracula*, etc. (*Poesis augustissimo Imper. Carolo VI. triumphanti contra turcam.*) *Viennae*. 12 epigrammát tartalmaz. *Omne trinum perfectum*. *Triplex ninirum gloria August. Caroli VI.*, azaz VI. Károly harmas dicsősége: 1712-i pozsonyi koronáztatása, 1716-i pétervárad győzelme és 1717-ben Belgrád bevétele alkalmából. 1721. *Viennae*. *Paeon triumphalis Seren. Franc. Steph. Ducis Lotharing. praesent. a P. Hermanno Schmauchler. Aplausus Geneathlicus* (*Koháry István gróf dicsérete*) *Poesis Sincendorff* Frigyes Lajos győri püspök tiszteletére. *Roseus mons*. Rosenberg József Lipót gróf tiszteletére a hálás szentháromsághegyi ágostoniaktól.

4. *Schier Systus* Pál született Moson megyében, Magyar-Újfalu-ban 1727 VII. 19. Neveltetését az ágostonrendieknek köszönheti. A ke-resztségben a híres P. Claa Godofred, későbbi tartományfőnök részesí-

tette ; hittanra P. Erhard Jodok, latinra P. Wischhoffer Lipót tanította. 1745 IV. 25. lépett a szerzetbe s rá egy évre fogadalmat tett. Középiskolai tanulmányait Pozsonyban végezte. E tanulmányairól igen szépen nyilatkozik a Memoria Academiae Istropolitanae seu Posoniensis, Viennae 1774. című munkájában : «Musis Posoniensibus tantum debeo, ut turpis ingratitude notam mihi merito affigendam verear, si earum celebrandarum occasionem sciens libensque praetarmittam ; quae enim tenerum me sex in annis aluerunt et formare conatae sunt, ius aliquod honoris a me deprecendi obtinuisse videntur . . . Interim hisce pagellis gratitudinem meam Musis Posoniensibus testatam volui». (Ad Lectorem) Nagy hálával tartozik tehát a pozsonyi Muzsáknak, hiszen hat évig nevelték és alakították mint zsenge ifjút s méltán követelhetik, hogy tiszteletét lerója irántuk ; ha tudatosan meg szándékosan hallgatna róluk, valóban rút hálátlanságnak bélyegétől kellene félnie. Egyelőre e néhány lapjával óhajtja a pozsonyi Muzsák iránt táplált háláját tanúsítani. Azután filozófiát és teológiát tanult, de az e tanulmányokkal szokásos disputák nem sok örömet szereztek neki, annál inkább szerette a történelmet, az egyházit csak úgy, mint a profánt, és főleg a kritikával párosult történelmet ; azt ernyedetlen szorgalommal s kifogyhatatlan munkaszeretettel művelte. 1750-ben szept. 27-én mutatta be Bruckban első szentmiséjét, 1755-ben a bécsi rendház könyvtárosa lett és haláláig betöltötte ezt az állást. Rendezte, növelte a rend központi könyvtárát és gazdagította egyéb értékes gyűjteményekkel is. Kiválóan szerette és ismerte a magyar történelmet : «Longe fuit versatissimus in iis, quae patriae suae sunt quaeque afficiunt Hungariam». (P. Rosnak M. szerint.) A bécsi, lipcei, regensburgi, jénai ujságok dicsérrettel emlékeztek meg róla. Sokan látogatták, hogy megismerhessék ; állandóan ösztönözte fiatal rendtársait a könyvtár- és kódexstanra, irodalmi ismeretek szerzésére, meg a francia nyelv elsajátítására. Külön rendi és irodalmi társaságot is akart alapítani az ágostonrendiek érdekes munkásságának megírására.¹ Nagyon jámbor szerzetes volt, tartózkodó a beszédben és ha szólt, épületes volt minden szava. Jeligéje volt : istenfélelem nélkül mit sem ér az emberi tudomány.² Istenes férfiúnak ábrázatát is mutatta. Szívesen látogatta, vigasztalta és meggyón-tatta a betegeket. Ezen szent hivatásának teljesítésében szerezte meg

¹ A Bibliotheca Augustiniana 812. lapján így jellemzi : «Vir moribus candidus et eruditione praestans, omnique doctrina politus, ac in scriptoribus egregie versatus». Széplőtelen erkölcsű, tanultságával kitűnő férfiú volt, minden tudományban, de főleg az irodalomban volt jelesen jártas.

² «Scientia sine timore Dei, quid importat? Infelix homo, qui scit omnia, Deum autem nescit, beatus autem, qui scit Deum, etiam si alia nesciat», mondja a Reginae Hung. prologusában a 7. lapon.

halálos betegségét, a febris putridat, ő meg rendtársa is P. Chare Carus teológiai doktor és lektor. 45 éves korában 1772 III. 15. halt meg. Wurzbach Bibliogr. lexikonja után Szinnyei József is csaknem úgy tünteti fel Schiert, mintha kevés kedvet érzett volna a papi szolgálatra.¹ Ennek ellentmond az, hogy éppen nagyon fáradhatatlan volt a gyóntatásban és a lekipásztori teendőkhöz, a kórházi betegeknek a szentségekkel való ellátásában. Lehet, hogy nem volt szónok, de papi hivatását áldozatkészen teljesítette. Nagyon termékeny író és magyar érzelmű volt. A «Buda sacra» előszavában mondja «gratanter valde, quin et avide excoepi, quae ad historiam Hungariae quomodolibet conducunt». Azaz szívesen, nagy hálával, sőt mohó vággyal vette mindazt, ami Magyarország történetére vonatkozott. Nagyon szerette rendjének magyar multját is kutatni... «historiam rerum meditabatur augustinianarum, quae priscis temporibus per *inclutam* floruerunt *Hungariae Regnum*», mondja róla Rosnak Márton a Memoria Prov. Hung. August. előszavában. Pray György 1770 III. 13. kelt levelében szívből üdvözlí, hogy oly szorgalmasan foglalkozik odakünn Magyarország dolgaival. Számos történeti munkának szerzője, életében 11 jelent meg nyomtatásban, halála után pedig rendtársa, P. Rosnak Márton még 6 munkáját adta ki. Rengeteg, száznál jóval több kéziratot hagyott hátra. Ezek közül 24 csak magát a rendet érinti; nevezetesebbek: *Scriptores Prov. Austriae et Hungariae. Hyperdulia Augustiana*, ez az ágostonrendiek Szűz Mária kegyelemképeinek történetével és tiszteletével foglalkozik. Magyar vonatkozásban említésreméltók még nyomtatásban megjelent munkái közül: *Dissertatio de reg. Bud. Biblioth. Math. Corv. ortu, lapsu, interitu et reliquiis* 1766. Viennae. *Buda Sacra sub priscis regibus. Opus posth.* Viennae 1774. Ez a *Buda Sacra* című munkája azért is nevezetes, mert ő az első, aki Budára vonatkozó helyrajzi megállapításokat végzett, melyek későbbi munkákba, mint Rupp Jakab-éba is átmentek, és utána sokáig nem volt, aki ilyent végzett volna, csak 1854-ben jelenik meg Haeufler József Buda-Pest hist. topogr. Skizze c. munkája. A későbbi kritika ugyan kifogásolja egyes megállapításait a budavári szentegyházakra vonatkozólag, így Romer Flóris, majd Némethy Lajos (Arch. Közlemények 1877 és Arch. Értesítő); tévedéseit helyreigazítja újabb kutatások nyomán Gárdonyi Albert, Tanulmányok Budapest multjából: 1937. Buda középkori helyrajza c. fejezetében, de az úttörő munkának és a nagyobb történeti perspektívát

¹ Wurzbach: «Hatte wenig Freude an den damaligen Studien der Philosophie und Theologie...» «Nem nagy hajlandóságot érzett a bölcsülethez és teológiához, inkább a történelemhez, ezért főnöke a rend bécsi könyvtárához helyezte.» Szinnyei 398. l.

kereső írónak érdeme mégis Schier X.-t illeti meg. Egyébként is nagy megfontoltsággal szokott írni és nem ragadtatja el magát egykönnyen. Hogy mennyire tárgyilagos akart lenni, mutatja a *De primis Vindobonae Typographis* c. munkájának előszavában tett kijelentése : «*Nul-lum librum recensui, quem non aut idoneo alterius testimonio roboras-sem, aut meis oculis lustrassem*». Tehát csak hiteles adatokra meg saját kutatásaira támaszkodott. Említésreméltók továbbá : *Memoria Provinc. Hung. antiquae*, Viennae 1778. *De monasteriis prov. Austr. Hung. O. S. Aug. Viennae* 1776. *De Maria Porphy.* Bécs. *Reginae Hung. primae stirpis*. *Memoria Acad. istrop.* 1774. A kéziratok közül : *Epri Vespri-mienses*. *Epri Jaurinenses*. *Epri Zagrabienses*. *Epri Bosnienses*. *Supple-mentum ad concilia Hungarica a Peterffy praetermissa*. *Concilia ficta*. *Concessiones Apostolicae Fratribus Hospitalariis in Regno Hunga-riae factae*. *Historia obsessae et captae urbis Vienn. per Mathiam Cor-vinum*. *Series Procuratorum nationis Hung. in Universitate Vienn. ab anno 1453-tól 1629-ig ; és 1655—1694-ig . . . stb. stb.*

5. Tallián Lajos született Sopronban a XVIII. században. Bécsben tanult. Korábban miskolci meg tokaji lelkész volt, azután budai hit-szónok és fiemei perjel. Meghalt 1730. VIII. 25. Kiváló jellemű, okos, jámbor férfiú, meg jeles hitszónok volt. Midőn Fiumében mint vikárius perjel letette a megújítandó kolostor alapkövét, 1726-ban május 24-én, azt írták róla az okiratba :¹

Vix etenim poterat tuto hoc exurgere claustrum
Ni fuerit Talian, talia quippe valet.
Nam novus Hungaria Talian est missus Apollo
Ut daret optatum Musa Talia patrem.

Azaz Tallián nélkül alig épülhetett volna fel a fiemei kolostor. Hiszen ily nagy munkára csak ő volt képes. A magyar Talliánban új Appolójuk támadt ; Thalia múzsának küldötte e hön óhajtott atyjuk.

Művei : 1. *Moyses Pannonicus Ladislaus* ut pote orthodoxae fidei propugnator gloriosus, Pannoniae rex augustus, tutor, indevic-tusque heros. Viennae. (Anno?) Szent Lászlót dicsőítő szentbeszéd.

2. *Scutum in expugnabile innocentiae Marianae contra hostes, immaculatamque eius conceptionem impugnantes*. In Ecclesia P. Carmel. Budae recitata. X. 1722. Viennae, Ghelen.

3. *Disputatio. Ethica iuxta consuetudinem philosophandi metho-*

¹ *Phoenix Redivivus* : In positione et benedictione primi lapidis pro restau-tione et ampliacione antiquissimi Conventus Fluminensis ad S. Hieronymumret S. P. Augustinum in Lyburnia, Ord. Erem. S. P. Augustini die 24. Maii A no Domini M.D.CC.XXVI. (P. Scharinger Miscellana c. gyűjteményének 21. sz.)

dum in mille conclusiones concinata, continens generalia praecepta Tripartitae etc. 1707.

6. Nem szerepel a «Bibliotheca Augustiniana írói közt, de Wurzbachnál, Szinnyei Józsefnél, meg egyéb tudományos lexikonokban sem *P. Rosnak Márton*, teol. tanár meg gráci egyet. tanár, sőt rektor,¹ csak a könyvtárak katalógusaiban Schier Xystusra való utalással, mert több munkáját ő adta ki. A *De monasteriis august. prov. Austriae et Hung.* című történelmi munkáját Schier jegyzetei alapján írta meg egyszerűbb, meg bővített kiadásban. Meg is mondja, hogy újabb kutatásokkal bővítette Schier jegyzeteit. Sokkal fontosabb azonban az a nagy hajlandósága, amelyet ő is, mint Schier Xystus Magyarország iránt világosan kifejez. Az 1776-i kiadásban (Bécs) említi, hogy mennyire szeretne a magyar kolostorokról írni, de sok elfoglaltsága miatt nincs rá ideje. Az 1778-i gráci kiadásban említi a régi magyar kolostorok közt Kanizsát is, nem mintha régi volna (*non est de antiquis, nec de modernis*), de mivel magyar rendházról van szó, nem mulaszthatja el, *hogy ne szóljon róla*. Lelkes örömmel és bizonyos büszkeséggel mondja e munkájának 6. lapján: Midőn mostanában Magyarországon csodálatos módon tündökölnék az irodalmi dolgok és oly buzgalommal művelik, mint azelőtt sohasem, mert mindenfelé tanult meg tudós emberek tűnnek fel, akik napvilágra hozzák a multnak eddig homályba rejtett eseményeit, biztat a remény, hogy tudományos kutatásaik nyomán néhány fénysugár bevilágítja a mi multunkat is, úgyhogy majdan mindjobban kibontakozik sötétségéből. Azután felháborodva beszél Windisch Károlynak: *Politische und historische Beschreibung des Königreiches Hungarn. Pressburg 1772. c.* munkájáról, amely megemlítve egyes magyarországi szerzetesházakat, egyetlen ágostonrendről sem akar tudni. (*Recensens aliorum monasteria Religiosorum Ordinum, Augustiniarum viderit nullum!*) Hogy érezzük még most is Rosnaknak, ennek a kőszegi hieneknek porlepte irataiból szeretetét, lelkesedését Magyarország iránt, amely előtte nem egyszerűen Hungaria, hanem «*inclytum Hungariae Regnum*»! Bizonyosan Kőszeg vidékéről való, de bármint legyen is, magyarrá teszi szíve és lelkesedése. Gimnáziumi tanulmányait Kőszegen végezte. «*Die Belagerung der*

¹ Dr. Pósz András gráci, illetőleg már bécsi egyetemi hittudományi rendes tanárnak szíves közlése szerint P. Rosnak a gráci tudományegyetemnek 1779–1780-ban rektora volt, bár még nem volt az egyetemnek tanára. Születési adatairól azonban mit sem szólnak az ottani feljegyzések. Fuxhoffer egyenesen magyarnak mondja, midőn Schier Xystus után e szavakkal emlékezik meg róla: ... *Campum fecit Martino Rosnak, ibidem Augustiniano, Hungaro, qui ex adversariis Schierianis descripsit praecepta Augustinianorum Monasteria ordine alphabetico et sub titulo: Memoria Prov. Hung. August. antiquae 1778.* Azaz Schier X.-t irodalmi munkásságában az ugyancsak magyar származású Rosnak Márton ágostonrendi váltotta fel.

Königl. Freystadt Günz» c. munkájának hosszú előszavában mondja : Vajjon Kőszeg városának e munka megírásával (amelyet inkább latinul, mint németül szeretett volna megírni, *mert nem olyan jártas a német írásban*) szíves szolgálatot tettem-e, nem tudom. Ő azonban hálás visszaemlékezésének akart kifejezést adni azért, mert latin tanulmányainak idején ölében nevelte, egyúttal lékai magányának is akart vele emléket állítani. Munkái : Die Belagerung der Freistadt Günz. 1532-ben. (Wien 1789. 100 l.), Kőszeg városának okmányai alapján és a lékai kolostor könyvtárában őrzött br. Herberstein Zsigmondnak 1558-ban Bécsben kiadott, de saját értékes bejegyzéseivel gazdagított naplója alapján. Ezt a Herberstein-féle nevezetes naplót még P. Schier Xtus sem ismerte. Teljes címe : Gratae Posteritati Sigismundus Liber Baro de Herberstein, Neiperg et Gutenhag, primarius ducatus Carinthiae, haereditariusque et Camerarius et Dapiter etc . . . immunitate meritorum ergo donatus, actiones suas a puero ad annum usque aetatis suae septuagesimum tertium brevi commentario notatas reliquit. — De monasteriis prov. Austr. et Hung. Ord. Fr. Erem. S. P. Augustini succinta Notitia in usum dumtaxat iuniorum eiusdem Provinciae Alumnorum obiter conscripta 1776. Viennae. stb. — Memoria Provinciae Hung. Aug. Antiquae. 1778. Graeci. Schier X. adatai alapján.

VI.

A magyar kolostorokban is megfordult, de idegen származású rendtagok irodalmi működése.

Annabacher Moric a XVIII. században élt, meghalt Lékán 1708 IX. 9. Hitszónok volt Pilgersdorfban meg *Lékán*, noviciusmester Bécsben. Szónoki beszédeit adta ki.

Göpleis József. Stájer, radkersburgi származású. Működött Badenben, Bécsben, *Budán*, Grácban, 19 hónapig *Budakeszin*, majd ismét mint alperjel Grácban, Fürstenfeldben, *Lékán* mint perjel, Budán mint házfőnök, Völkermarktban, végül Mogersdorfban mint lelkész. † 1731. Szentbeszédeit adta ki Grácban, amelyet V. Pius szenttéavatásakor mondott az ottani döméseknél.

Hilmeyer Prosper. *Lékán* volt alperjel, † 1758. Szentbeszédeket adott ki.

Paumer Pál. XVIII. századi bécsi születésű. Megfordult Bruckban, Fürstenfeldben, *Budán*, 10 évig *Lékán*, majd egy évig Pilgersdorfban, mint lelkész. † 1736. Szent Katalint dicsőítő szentbeszédet adott ki.

Rackenfels Lipót. XVIII. századi bécsi születésű, † *Lékán* 1759. Szent Peregrinről, meg Xavéri Szent Ferencről mondott dicsőítő szentbeszédeit adta ki.

Scharinger Patrik. XVIII. századi bécsi születésű. Állomáshelyei voltak: Bruck, Bécs, Fürstenfeld, *Léka*, Graz, *Buda*. Meghalt 1756 márc. 25. Művei: *Tolentinus miraculorum Sol. és Symbola in Castro Dolor*. Csáky Zsigmondra vonatkozó versezetet írt.

Schintl Teophil. XVIII. századi, bécsi születésű. Működött Fürstenfeldben, Korneuburgban, Bruck után Bécsben, Grácban, majd *Budán*, mint perjel. Xavéri Szent Ferencről mondott szentbeszédét adta ki Grácban. Egyéb szentbeszédei: «De Immaculata Conceptione.» «De S. Ioanne Nepom.» «De S. Caecilia.» In festo S. Georgii tutelaris Equitum Ord. Teutonici. In festo 7. Dolor. B. M. V. Bécs 1736. «De S. Sebastian» Graz, 1734. † Budán 1661.

Schmied Mihály. XVIII. századi, bécsi születésű. Borostyánkoszorús hitszónok volt Bruckban, Korneuburgban, majd perjel Bruckban, † *Lékán* 1747 XI. 22. Szentbeszédeket adott ki.

Staudinger Nándor. Gráci születésű, borostyánkoszorús, híres szónok volt, s mint ilyen, Bruckban, *Budán*, Badenben működött. «Mulier fortis, Salamonica» c. Szent Erzsébetet dicsőítő, Magyarországon elmondott szentbeszédét adta ki Grácban 1740-ben.

Fr. Sterzai Jácint filozófiai hallgató *Fiumében*, «Phoenix Redivivus» c. írt verses kronosztikonokat és epigrammákat a fiumei kolostor újjáépülése alkalmából 1726-ban.

Syrott Caesar magister. XVII. században született; perjel volt Bruckban, Badenben, Bécsben, Grácban, két ízben is tartományfőnök, ú. m. 1665. és 1675. Végül az első *lékai* házfőnök. Meghalt 1678. Munkájának címe: «Coelestis vitae dux».

Vogrin Benedek. Stájer születésű. XVII. századb. Borostyánkoszorús laibachi perjel, majd *lékai* főnök. † 1712. Szentbeszédek adott ki.

Pályafutásuk rövid jegyzéke is mutatja, hogy sok és tekintélyes helyen fordultak meg s így értékesíthető tapasztalatokkal jöttek hozzánk, csaknem valamennyi a hitszónoklati irodalmat művelte, ami viszont arról tesz tanuságot, hogy képzett és jeles hitszónokok voltak.

BEFEJEZÉS.

II. József végzetes rendelete nemcsak a magyar, hanem az ausztriai ágostonrendi kolostorokra is rámérte a halálos csapást. Megbénult az élet valamennyiökben. Ahol plébániáik is voltak, még egyideig vezethették azokat, de kisebb-nagyobb időközökben kiköltözött belőlük az utolsó ágostonrendi szerzetes is. Még teljes századig sem élhettek újra Magyarországon. Napirendre azonban még sem térhet felettük a történelem. Itt áll még Budán kettőstornyú szép barokk templomuk és még soká fogja hirdetni, hogy ernyedetlen kitarással, kis pénzekből építették fel monumentális egyházukat, s új városrészt alapítottak ott, ahol azelőtt csak kisebb elszórt házcsoportokat láttak az utazók. Lelkipásztori munkásságukkal egységessé hangolták a körülöttük letelepülő kósza népet, s ezért beírták nevüket a főváros történetébe. Pécs városának egyik volt kültelkét is megajándékozták szép templommal és plébániának szolgáló kolostorral. Bizonyosan ott is központtá lettek egy mindjobban beépülő városrész számára. Pécs vidékét ők látták el lelkes hitszónokokkal és lelkipásztorokkal. Lékát pedig katolikussá tették újra. Alkotó képességüket a magyar tengerpart, Fiume sem nélkülözte. Magyar ágostonrendi építette fel magyar segítséggel Fiume egyik szép kolostorát, a Szent Jeromosnak meg Szent Ágostonnak szentelt hajlékot. Ha megélhették volna ők is a magyar nyelv újjáébredését, bizonyára lelkes munkásai lettek volna a magyar nemzeti eszme megújulásának a magyar egyházi szónoklat terén is, és megszólaltattak volna a történetírás terén magyarul író Schier Xystusokat és Rosnak Mártonokat. De nem ártottak hazájuknak latinnyelvű munkásságukkal sem, mert egyetemes olvasóközönséget ismertettek meg hazánk történetével. Ne felejtjük el, hogy a török hódoltságot követő pusztaság szomorú idejében szerzeteseink és elsősorban a jézustársaságiak indítják meg hatalmas alkotásaikkal tudományos irodalmunkat a nyelvészet, az irodalomtörténet, a földrajz, a történelem és egyéb tudományok terén. A Bombardiak, Sajnovicsok, Thuróczi Lászlók, Schmitth Miklósook, Wagner Károlyok, Kazyak, Hevenesiek, Pray Györgyök, Katona Istvánok és a piarista

Horányi Elek stb.-ek latin munkái révén ismerkedett meg a külföld a magyar kulturális viszonyokkal. Ezekhez szegődtek a mi ágostonrendi szerzeteseink is.

Az osztrák-magyar ágostonrendi tartomány többé már fel sem éledt, ellenben úgyahogy tovább élt a cseh-morva zárdák egynémelyike, pl. Brünn, Prága még a legutóbbi időkig, és újra feléledt meg virulni kezdett az ősrégi bajor rendtartomány, ahol főleg mint nevelők és tanárok kezdhették ismét működésüket, majd később több búcsújáróhely vezetésével lelkipásztori tevékenységüket is. Rendházaik közül kiemelkedett a würzburgi meg a minnerstadti kolostor tan- meg nevelőintézeteivel. Az utolsó években még 86 felszentelt papjuk, 67 fogadalmas rendi testvérük, 40 papnövendékük, 10 újoncnövendékük, 17 kispapoblátusuk, 14 laikus testvérújoncuk, 45 testvéroblátusuk, 143 kolostori diákjuk, meg 36 mesterséget tanuló testvérjelöltjük volt. Tevékenységük a missziókra is kiterjed: s míg idehaza újra megbénul a rendi élet, annál szebben és hatásosabban virul a tengereken túl, Észak-Amerikában. A kolostori élet ott még zsenge ifjúkorában van. Reformáció, meg szekularizáció fagyos szelei még nem érintették: ott nem rettegnek a jövőért, ott csak a továbbfejlődés vágya mozgatja a kedélyeket. A katolikus iskolaügyet ott mi sem gátolja, és mivel katolikus nevelést csak a szerzetesiskolák nyújtanak, egyre szaporodik a szerzetesek létszáma, ami viszont a kolostorok számának megnövekedését vonja maga után.

Az ágostonrendi szellem él és virul, ha itt már kevésbbé, de odaát annál inkább/

FÜGGELÉK.

A) Használt kútfők.

E munka megírásánál felhasznált kéziratok és irodalmi művek jegyzéke.

Kéziratok:

Acta Augustinianorum abolitorum. I—V. fasc. Országos Levéltár.
Acta August. abol. Kincstári levéltár: E. 20. F. 18. K. 10. cs.
Buda városi tanácsi jegyzőkönyvek 1700—1785.
Liber vinearum Aug. Bud. 1700. Egyet. Levéltár.
Weingartbuch. Egyet. Levéltár.
Nahmenbuch deren in der Erzbruderschaft Schwarzled. Gürtel S. P.
Augustini et S. Monicae etc. 1723. Egyet. Ltr.
Protocollum P. P. August. Bud. I. és II. köt. Budai ferences levéltár.
Miller J. E. F. Historiographia de Ecclesiarum tum parochialium, cum
Religiosorum sacellorum etc. in libera Regia ac Metropol. Civitate
Buda. Codex XVIII. M. Nemz. Múzeumi Levéltár.
Protocollum P. P. August. Flumin. Egyet. ltr.
Registrum Colonom conventus Flum. P. P. August. Egyet. ltr.
Transsumptum P. P. August. Flum. Egyet. ltr.
Rectificiertes Stift-Register des Klosters S. Augustini zu St. Veith am
Pflaum. Im Inner Viertel de Anno 1736. (Egyet. Levéltár.)

Irodalmi művek:

P. Amandus Hermann: Capistranus Triumphans. Coloniae, 1700.
Archeologiai értesítő I—IV. köt.
Archeologiai közlemények. XI. köt. 1877.
St. Augustin 430—1930. Würzburg. Rita Verl. 1930.
Balanyi György: Szerzetesrendek története.
Bedy Vince: A pápóczi prépostság és perjelség története.
Bertrand Louis: Der Heil. Augustinus. Paderborn, 1927.
Budo Jusztin: Az első kultúrtörékvések Budán a visszafoglalás után.
Tanulm. Bpest multjából. V. köt.
Conciones variae. Egyet. könyvt.
Constitutiones Fratrum Eremitarum S. P. Augustini. Additiones. Mare
magnum. Privilegia. Egyet. könyvt.
Csányi Dezső dr.: Magyarország történelmi földrajza. I—III. k.
Czinár Maurus: Monasterologia.
Feldmann: Pesth und Offen. Leipzig, 1844. Fővárosi ktr. évk. 1936.
Fuxhofer Damján: Monasterologia R. H. II. P. 206—229. l.

- Gárdonyi Albert : Buda középkori helyrajza, és Buda és Pest ker. lakossága a török hódoltság alatt.
- P. Gassner Carolus : Heros Romanus c. szentbeszédgyűjt. Egyet. ktr.
- Hallart : Die Belagerung von Ofen nach der Zeichnung stb.
- Heimbucher : Die Orden und Kongr. der Kath. Kirche I. és II. köt.
- Haeufler J. : Historisch-Topogr. Skizzen von Ofen-Pesth. 1854.
- Herder : Kirchenlexikon. I., II., VIII. k.
- Herder : Lexikon für Kirche u. Theologie. I.
- Hodinka A. : Adalékok Pécs város történetéhez. 1942.
- Jajczay János dr. : Pest-Budai Veduták vallásos tárgyú képei.
- Jerney : A konvent és a káptalan története.
- Kaiser Nándor : A bp. országúti r. k. plébánia. 1913. (13. lap.)
- Károlyi Árpád : Buda visszavívása. 1686.
- Kraemer Dezső : Pest-Budát ábrázoló német metszetek. (Bp. régiségei, X. köt.)
- Kollányi Ferenc : Esztergomi kanonokok stb.
- Kolde Theodor : Das religiöse Leben zu Erfurt beim Ausgange des Mittelalters. Halle 1898.
- Miller J. E. F. : Epitome vicissitudinum et rerum memorabilium de Libera Regia ac Metropolitana urbe Budensi 1760.
- Monumenta Vaticana. Monum. eccl. Strig.
- Monum. eccl. Veszprim.
- Müller Béla : A Buda-Vízivárosi Szent Flórián-kápolna. 1936.
- Nagl : Die erzieherische Einwirkung Abrahams a Santa Clara auf das österreichische Volk. Österreichische Literaturgeschichte. I. Band.
- Nagler G. K. : Neues allgemeines Künstler-Lexikon. XXI. k.
- Némethy Lajos : A budavári Főtemplom hajdani kincsei. Arch. Ért. 298. l.
- Némethy Lajos : Kögl Adam S. J. Magyar Sion. 1878.
- Némethy Lajos : Adatok a festés történetéhez a XVII. és XVIII. században.
- Neu aus seinem Steinhauften wiederum aufwachsendes *Ofen*, oder kurze Beschreibung, wie diese königliche hungarische freye Hauptstadt zu jetzige Zeiten bestete, stb. Ofen, 1733. Nottenstein.
- Oratores Acad. et alia Miscelana. Bórk. codex (beillesztett kéziratokkal). Egy. ktr.
- Ossinger : Bibliotheca Augustiniana.
- Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen.
- Papini : Der Hl. Augustinus. Berlin—Leipzig—Wien. (Zsolnai kiad.)
- Paulus Nicolaus : Der Augustinermönch Johannes Hofmeister. Ein Lebensbild aus der Reform. Freiburg i. B., 1891.
- Raoul A. dr. : Die Sittlichen Ideale des Hl. Augustinus.
- Rosnak M. : Die Belagerung der Königl. Freystadt Güns im Jahre 1533. Wien, 1759. (Kőszeg.)
- Rosnak M. : Memoria Provinciae Hung. Aug. Antiquae. 1778. Graecii. (Graz.)
- Rosnak M. : De monasteriis Prov. Aust. et Hung. Ord. Erem. S. P. Aug. succincta Notitia in usum, dumtaxat Iuniorum eiusdem Prov. Alumnorum. Viennae, 1778.
- Rupp Jakab : Magyarország helyrajzi története.
- Rupp Jakab : Budapest helyrajzi története, 1878.
- Russek Bougaud : Szent Monika élete.
- Schams Franz : Vollständige Beschr. der K. Fr. Hauptstadt Ofen etc. 1822.
- Scharinger Patrick : Symbola in Castr. Dolorum. Egyet. kvtr.

- Scharinger Patrick : Tolentinus Miraculorum Sol. Viennae, 1743. Kurzboeck.
- Schier Xystus : Buda Sacra etc. Viennae, 1774.
- Schier Xystus : Dissertatio de R. Bud. Bibliot. Matthiae. Corvini ortu, lapsu, interitu. Viennae, 1766.
- Schier Xystus : Gregorius Lodomer, Archiepi. Strig. sub anno 1289, defuncti legitimus successor vindicatus et illustratus etc.
- Schier Xystus : Specimen Styriae Literatae. Viennae, 1769.
- Schier Xystus : Memoria Acad. Istropolitanae. Viennae, 1774.
- Schier Xystus : Reginae Hung. Primae Stirpis. Viennae, 1776.
- Schmal Lajos : Adalékok Bpest szfőv. történetéhez.
- Schmidt Nicolaus : Eppi Agrienses. I—IV. k.
- Schoen Arnold : A Buda-Vízivárosi Szent Anna-templom története.
- Schoen Arnold : Buda és Óbuda XVIII. századbeli templomai, 1937. (Történetírás, 1.)
- Szentiványi Martinus S. J. : Curiosa et selectarum scientiarum miscellanea, Cassoviae, 1745. Negyedrészt.
- Szentiványi Martinus S. J. : Opusculum polemicorum. I—II. P. Tyrnaviae, 1718.
- Szentiványi Martinus S. J. : Summarium Chronologiae Regni Hungariae. Viennae, 1750. Typographia Callivoda.
- Szentkirályi István : A Jakab-hegyi remeteház és könyvtára. Pécs, 1934. Közl. a pécsi Erzsébet Tudományegyetem könyvtárából. 29. sz.
- Szeredai Antal : Notitia vet. et nov. Cap. E. Alb. Transsilv. 1791.
- Szinnyei József : Magyar írók élete és munkái.
- Tanulmányok Budapest multjából. I—VI. köt.
- Timon Samuel S. J. : Epithome Chronologica Rerum Hungaricarum a nativitate Divi Stephani Primi Regis Apostolici, producta ad annum 1736. Claudiopoli, 1764.
- Timon Samuel S. J. : Purpura Pannonica.
- Turóczi Ladislaus S. J. : Ungaria cum suis regibus etc. Tyrnaviae, 1729.
- Vasárnapi Ujság 1893. évf.
- Veress Endre : Marsigli Alajos Ferd. jelentései és térképei Budavár 1684—1686. ostromáról.
- Vigand R. : Budapest Útmutatója, 1909.
- Von Schott : Geistiges Leben im Augustinerorden 1915. Berlin.
- Wagner Carolus S. J. : Analecta Scepusii sacri et profani I—III. k. Viennae, 1774.
- Wagner Carolus S. J. : Diplomatarium Com. Sárosiensis. Posonii et Cassoviae, 1780.

B) Az ábrák jegyzéke.

1. Ágostonrendi szerzetes *a)* köznapi és *b)* ünnepi köntösében.
2. A Szentháromság titkán tűnődő Szent Ágoston és kagylójával a tenger vizét merítgető angyalka.
3. A brünni Mendel—Gergely-émlék.
4. Az ágostonrendi tartományok térképvázlata. A térkép érdekesen szemlélteti az ágostonrendiek egyes német tartományait a nagy szekularizációt megelőző időkben. Látjuk rajta a szász, a kölni vagy belga, a rajnai sváb, a bajor rendtartományt, amely a tirol-salzburgi, osztrák, lengyel, cseh-morva kolostorokat is magában foglalja, és az egykori magyar rendtartománynak csekély maradványát: a lékai, budai, pécsi, fiúmei kolostorokat. A térkép másolatát a Herder, Freiburg in Breisgau kiadásában 1929-ben megjelent Lexikon für Theologie und Kirche Bd. I.-ből vettük, a kiadócég külön engedélye alapján.
5. Buda látképe a Duna felől a török hódoltság idején. Ortelius : Chronologia. Nürnberg 1615—1622, és Amsterdam, 1613—1623 c. műből. Vz. Siebmacher rézmetszete. A *H)* betű (vámház) mellett álló mecset helyén volt a régi ágostonrendi templom.
6. Buda törökkori látképe a hegyek felől. Az *M* betű tájékán álló török mecset helyén volt az ágostonrendi templom. Gottfried F. L. kiadónál megjelent Neue Archeologie. Frankfurt, 1646. műből Merian rézmetszete.
7. Eger. Az egykori ágostonrendi (ma rác) templom.
8. Szepesváralja látképe.
9. A bécsi generális konvent. (Bécs, III. ker., Landstrasse.)
10. Léka, ma Lockenhausen Burgenlandban.
11. A török mecset, mely az ágostonrendiek egykori temploma helyén épült s amelyet újra templommukká akartak változtatni.
12. Az Achinger-féle budai új templomuk rajza. A ferencrendi zárda levéltárából.
13. Buda látképe 1768-ból. (Binder I. L. rézmetszete. A 25. szám mutatja az ágostonrendi templomot.)
14. A főoltár Szent István vértanu-képe.
15. Gelasius pápa a kész templom képével. Némelyek szerint Nepauer Mátyás építőmester képe, mások szerint a rend nagy jótevőjének, Horányi Gábornak képe Gelázius pápa nevén.
16. *A)* A Vigasztaló Szent Szűz képe a Szent Monika-társulat oltárával. — *B)* Bari-i Szent Miklós, a budai halászok védőszentjének vedutás oltárképe. Háttérben a budai várral. Ismeretlen festőtől és évszám nélkül. — *C)* Szent Ágoston oltárképe a budai templomban. Szent Ágoston isteni ihletre megírja reguláját.
17. Csáky Zsigmond gr. törzslapja a Nahmenbuch der Erzbruderschaft St. Monika-ból. Keresztszeghy Csáky Zsigmond gróf a kolostor

egyik legmeghittebb barátja volt. Emléklapját e felirattal ékesítették: comes Sigmundus Csáky de Keresztszegh, Albo Sodalitatis inscriptus 1. Oktober 1736, obiit 8. Iunii 1738 in conventu nostro aetatis suae anno 73. Azaz társulatunk névkönyvébe 1736 okt. 1. iratkozott, meghalt 1738 jún. 8. a mi konventünkben. A díszes keret felső részén elhelyezett koronán ékeskedő fő teljesen meg egyezik a címer közepén látható fejfel; egyszersmind meglepő hasonlóságot mutat a templom jobboldali első mellékoltárának Szent Ágoston-képével, akit más festők rajzától eltérően (hosszú ősz körszakállal vagy teljesen beretvált arccal) igen keskenyre nyírt szakállal látunk az égre tekinteni.

18. Csáky Zsigmond gr. jelképes ravatala a budai templomban 1738 jún. 8-án. *Symbola in Castro Doloris exposita in Exsequiis exc. pl. D. D. Comit. Sigismundi Csáky apud P. P. Augustinianos Budae in conventu die 8. Iunii. A. 1738. mortui et in crypta ei neo ibidem exstructa sepulti. Inscriptio in summitate Arae maioris Nr. 1. Pro Deo et Patria. In medio altaris maioris Nr. 2. Exc. ac Illustrissimus Dominus D. Sigismundus Comes Csáky de Keresztszegh Perp. Terrae Scepusiensis eiusdemque Nominis et Abaujvár, Incl. Comit. Suprem ac respect. Perp. Com. S. C. R. M. Act. Int. Cons. et per Regn. Hung. Tavernicorum Magister. Cum Deo operatus est Virtutes et operibus Legis; obiit die VIII. Iunii A. Aetatis Suae 73 Plange. In castro Doloris supra eius effigiem sub Baldachino Supreme pendatam inscriptio No. 3. Feciste Me Domine a Te et inquietum est cor meum, donec requiescat in Te. St. Aug. lib. 1. caput 1. Infra effigiem No. 4. Haec est mors optima ut in spe caelestis haereditatis homo usque in finem perseverans diem vitae ultimum claudat. St. Augustin. de disc. Christus. c. 12. Stb. stb.*
19. A kész templom Buda látképével. A templom innenső környéke csupa szőlőkert. (Schaffer rajza és rézmetszete a XVIII. század végéről.)
20. A budai tanácsosoknak, mint az övtársulat tagjainak közös törzslapja. Történelmi szempontból érdekes. Inclytus senatus Budensis felirattal két oroszlán tartja magasra az ovális medaillon-lapot. Tetején a magyar, alján pedig a főváros történeti címerével, körülötte Sautermeister polgármester meg a tanácsnokok lapjai fonnak koszorút. 1724-ben vették fel őket a társulat tagjai közé. Itt látjuk Sautermeister Frigyes polgármester, Bais János Keresztély, Rahanak Bernárd, Seyler József Ferenc, Rothl Ker. János, Höbling János, Kepeller Rüdiger Gáspár bíró, Vámosy Gáspár Kristóf, Dillmayer János Sebestyén, Christl Orbán Domonkos, Wolff János, Mayer Kristóf, Mayer György, Sauterheimbi Sautermeister József Emánuel, Szlatini Gábor szenátorok nevét.
21. A földvári apátnak, Hesseni József őrgrófnak díszes címere.
22. A Leinbather-család díszes törzslapját Leinbather Mátyás cs. kir. hadbiztosnak és nejének, Sonnemann Anna Katalin kettős címere díszíti Szent Liberátnak képével, akit az ágostonrendiek öltözetében cum Larga Maniga ábrázolnak, továbbá Szent Mátyás apostolnak, meg Nérei Szent Fülöpnek medaillonszerű képével.
23. Schwarzenberg József Károly herceg finom színezésű törzslapja a hercegnek meg a hercegnének, Perschneider Mária Borbála grófnőnek címerével. Díszessé teszi Szent Severin apátnak, Borromei Szent Károlynak, meg Nepomuki Szent Jánosnak képe; bizonyára a hercegi család kedves szentjei lehettek.

24. A rend címere. Az övtársulat törzskönyvének bekötési táblájára vésett címer másolata.
25. Buda látképe a kolostorral és a kettős tornyú templommal. 1781-ben Pichler rajza után készült rézmetszet.
26. A pécsi ágostonrendi templom.
27. A pécsi ágostonrendi kolostor utcai homlokzata.
28. A pécsi ágostonrendi kolostor udvari része.
29. A pécsi kolostor főbejárata a rend címerével.

C) Névmutató.

A

Abraham a St. Clara 9.
 Achin Mária 144, 145.
 Achinger József 50, 51, 65, 66, 73, 74, 77, 86, 87, 93, 151, 171, 185, 187, 190, 200
 Ackermann Jenő 91, 130, 173.
 Ádám 19.
 Adélffy kanc. előadó 168.
 Adeodatus 5.
 Agatich Ker. János 57, 199.
 Ágnes (Szent) 12.
 Ágner Gy. 152.
 Ágoston (Szent) 4, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 18, 24, 28, 34, 41, 62, 163, 170, 188, 190.
 Ágostonrendi kanonokok 8.
 Ágostonrendi remeteszerzetesek 4, 7, 8, 9, 23, 24, 27, 29, 31, 34, 40, 43, 48, 49, 56, 65, 84, 89, 94, 99, 104, 105, 116, 148, 151, 168, 182, 200, 201, 213.
 Ágoston István 33.
 Ágoston Vincentinus 28.
 Ágota (Szent) 12, 17.
 Alippyus 5.
 Álthán Frigyes 166.
 Alvinczi Handik vagy Henning 54.
 Amandus H. 38, 59, 213.
 Ampichl Ambrus 175.
 Ambróz Mihály 70.
 Ambrus Vicarius Agr. 28, 34.
 Ámon Tivadar 71, 136, 174.
 Ancona 31.
 András apostol 18, 103, 198.
 András (Jeruzsálemi király) 158.
 Andreas püspök 55.
 Angeli János 41.
 Angerer Vilmos 63.
 Anna (Szent) kolostor 42, 43, 45, 48.
 Annabacher Mór 63, 71.
 Annapacher Anzelm 61, 62, 63, 209.

Antal prépost 50.
 Apád 189.
 Apátó-(i) 69.
 Aquitania 27.
 Arand 49.
 Arbesmann R. 17.
 Ardi Nárcis 136, 174, 194.
 Arimin 31.
 Asszonyerdő 50.
 Auer Vid 175.
 Augustinianus 97, 121, 166, 168, 170.
 Augustinus de Iterano 15.
 Augustinus Novellus 10.
 Augustus Triumphus 31.
 Avignon 31.

B

Baceconissa 199.
 Baden 61, 175—177, 203, 209, 210.
 Bajóti Imre
 Balázs (pécsi) 28, 29.
 Balaghy Ágost 91.
 Balanyi Gy. 213.
 Bányai László 123.
 Bánffy Gergely Coelius 8.
 Barackai Mátyás 38.
 Barkóczi Ferenc 92, 116.
 Barnabás perjel 52.
 Baros János 167.
 Barsy Artúr 4.
 Basel 24.
 Bártfa 28, 34, 35.
 Barwick Keresztély 48, 122, 130.
 Batthyány Ferenc 49.
 Batthyány Imre 18.
 Bedy V. 28, 50, 57, 213.
 Beheli 19.
 Béla IV. 42, 48, 49,
 Beleznay János 151.
 Belgrád 57.
 Bencéséek 27.
 Bene völgye 56.
 Benedek (dömés) 55.

- Benedek (fr.) 32, 173.
 Benedek (gróf) 45.
 Benedek (pápa XIII.) 127.
 Benedek (pápa XIV.) 127.
 Benedek (érsek) 30.
 Benedek (Szent) 8.
 Benzoni R. 202.
 Bécs 24, 29, 60, 61, 62, 74, 79,
 156, 175—177, 204—210.
 Bercsényi E. gr. 130.
 Berényi gróf pk. 192.
 Bernardovics László 74, 77, 83, 143,
 171.
 Bernics Pál 192.
 Bernocca Péter 90.
 Berta (orvos) 114.
 Bertalan de Bonitis 49.
 Bertalan kir. alkanc. 43.
 Bertalan (tordai) 28, 50, 54.
 Bertalan (velencei) 31, 32.
 Berthold Ferenc 123.
 Berthold Puchhauser 28.
 Berthoti 48.
 Berti 19.
 Bertrand Louis 5, 213.
 Besztercebánya 203.
 Bezák br. 114.
 Bilákovics L. 150, 153, 171, 172,
 174, 175.
 Bincsik Mátyás 160.
 Blazovics András 196.
 Blaskovics József 153.
 Bock István 172, 173.
 Bodag 47.
 Bognár Bertalan 130.
 Bohn Quodvultdeus 92, 173, 175.
 Bohus Samu 155, 156, 161.
 Boldogságos Szűz 12, 30, 40, 49, 54,
 69, 70, 88, 138.
 Bologna 33, 58.
 Bonaventura (de Padua) 31.
 Bonifác p. IX. 32, 134.
 Bonfini 54.
 Bonyhád 194.
 Borbála 54.
 Bord 30.
 Boreslav 58.
 Borov 33, 40.
 Borovszky 153.
 Borovich Gy. 160.
 Borsos A. 41.
 Böhm Achaz 175.
 Böhm Menyhért 175.
 Brader Béla 173.
 Brandolinus 33, 58.
 Brankovits János Pál 151, 153, 155,
 157, 158, 159, 164, 168.
 Brenner József 196.
 Brizacker Tamás 196.
 Bruck (a Lajta mellett) 61, 138, 176,
 177, 204, 209, 210.
 Bruno 175.
 Brünn 48, 212.
 Buccari 200.
 Budakesz 209.
 Buda 4, 48, 65, 74, 75, 76, 77, 79, 117,
 138, 139, 147 és köv. 209—211.
 Budo Jusztin 117, 213.
 Budva 79.
 Bukoniza 199.
 Buschmann 24.
 Burzna (folyó) 30.
 Buszek Pál 196.
- C
- Calixtus p. III. 41.
 Caecilia (Szent) 12, 198.
 Caelius Bánffy G. 8.
 Caepler Antal 61, 64, 66.
 Caerer Orbán 202.
 Care Liberat 175.
 Capuai Miklós 49.
 Cervioni Tamás 105.
 Cetto Jakab 66, 90, 180.
 Cetto Zsigmond 66.
 Cham Márton 42.
 Chantal Franciska (Szent) 128.
 Chare Carus 62, 175.
 Christl Lipót 71, 97.
 Chrivusi István 40.
 Chrodegang 8.
 Chuctilus gr. 42.
 Chykó G. 32.
 Cisterciek 27, 67, 169.
 Claa 66, 89, 91, 203.
 Clemens Fr. 15.
 Coloniai Egyed 19.
 Corsido ker. János 61, 64.
 Cortivo Ker. 202.
 Crusenius vagy Cursenius 21, 33, 58.
 Czehenter Ant. 90.
 Czillig Gáspár 147.
- Cs
- Csaba 152, 159, 160, 161.
 Csáky György 112.
 Csáky Imre 112.
 Csáky Miklós 90.

Csáky Mór 112.
Csáky Özséb 112.
Csáky Zsigmond 103, 110, 113, 130,
157, 170.
Csánki Dezső 29, 40, 48, 51, 53, 213.
Császár András 152.
Császárfürdő 126, 127.
Cseh Vencel 53.
Cseke Pál 152.
Csolnok 42, 46.
Csomortányi István 151.
Czinár Maurus 213.

D

Dág 42, 46.
Danczer József 63.
Dallhammer András 66.
Darázs Pál 167.
Dattenrieder Lipót 71.
Daun Henrik 88, 165, 150.
Daun Leopoldina 165.
Debel József 175.
Dedés 56.
Deésakna 40.
Deéscovár vagy Deésvár 33, 40.
Dersler Konrád 174, 179, 182.
Degez Navig 202.
Desepe Miklós 175.
Deutsch-Brod 9.
Dilmann Sebestyén 90, 105.
Dittrichstein 159.
Dolle Máté 63.
Doloyne 199.
Dombay I. 192.
Domberger Ferenc 145, 146.
Dominikus Urbán 105.
Domonkos prépost 32.
Domonkos (tordai perjel) 54.
Donát (Szent) 107—108.
Donatus (eretnek) 13.
Donellani Miklós 64, 66.
Dömések 9, 31, 63, 151, 152, 153,
169, 170.
Döppler Gáspár 180.
Drahos János 2.
Draskovich György pk. 33.
Draskovich gr. 69.
Durschitz György 91, 173.
Durschitz Sergius 174.

E

Eberhard Damján 136, 174.
Eberl Regináld 177.
Ecker Mihály 91, 108, 114, 127.

Eger 33, 41.
Eggerer Sebald 66, 173.
Egyed C. 19.
Elek bán 30.
Elizeus 31.
Elkpuszta 50.
Elssius 21, 31, 58.
Endre (III.) 43.
Eperjes 47, 48, 51.
Erchi vagy Ercsi 33, 40.
Erdődy György gr. 148, 157, 158,
170.
Erdődy Pálffy Miklós 157.
Eremiták 56, 57.
Erfurt 24, 25.
Erhard Jodok 71, 204.
Ernő (fr.) 159.
Erzsébet kir. 31, 51.
Erzsébet kir., VI. Károly özv. 88.
Erzsébet (Szent) 48, 53, 190.
Erzsébetek 63.
Esztergom 31, 33, 36, 42, 53, 152.
Esterházy Anna Júlia 68, 69.
Esterházy Imre 134.
Esterházy János 134.
Esterházy József 161.
Esterházy Miklós 68.
Esterházy Pál 70, 150, 157.
Evodius 5.

F

Fejér 32, 52, 56.
Fekete kanc. előadó 168.
Feldmann G. L. 135, 243.
Felhév víz 42, 43.
Felix fr. 139.
Ferber Vitus 104, 122, 153, 171.
Ferdinánd 29—33—42, 48, 53, 57.
Ferdinánd (II.) 58.
Ferdinánd (III.) 33, 64.
Ferenc (tirnsteini prépost) 53.
Ferencsek 31, 33, 49, 54, 116, 127,
169, 178, 182, 183.
Fichter br. 158.
Ficzal Antal 4, 56.
Fiedler Bálint 145.
Finály Gábor (kendi) 57.
Firenze 10.
Fiume 61, 175—177, 189—202, 211.
Fonyó Sándor kanonok 192.
Forestus István 58.
Forschner Boldizsár 91, 173, 174,
179, 182.
Forstáll Márk 61.

Forstall Tamás 143, 153, 155, 159, 171.
 Fortunátus eret. 13.
 Frank Erzsébet 179.
 Frank Özséb 63.
 Fratting 9.
 Freiburg i. B. 23, 24.
 Fribeisz Ferenc 161.
 Friedl Deodat 175.
 Frigyes lelkész 136.
 Frigyes bécsi püspök 53.
 Fritsch János 68, 70.
 Fromiter Kristóf 60.
 Fuxhoffer Damján 33, 35, 48, 49, 50, 56, 58, 213.
 Führhauser Katalin 179.
 Fürstenbusch Dániel br. 105.
 Fürstenfeld 49, 61, 62, 175—177, 199, 203, 209.
 Füzes 41.
 Füzesi Kormos Fülöp 41.

G

Gabriel de Luca 31.
 Galambok Mihály 47.
 Gálgóczy János 123.
 Gandolphus 31.
 Gappe András 175.
 Gapp Frigyes 175.
 Garab (alsó és felső) 158, 166.
 Garaiak 40.
 Garamszentbenedek 166—167.
 Gárdonyi Albert 36, 73, 205, 213.
 Gassner Károly 62, 64, 132, 175, 214.
 Gastmayer Leó 175.
 Gavardis 19.
 Gebauer Ernő 190.
 Gentilis 28, 51, 55, 57.
 Gelsey Margit (Nádasdy) 49.
 Gelázus pápa 102.
 Geör 56, 57.
 Gergely esp.-kanonok 46.
 Gergely p. IX. 8, 27, 58.
 Gergely p. XI. 31.
 Gergely p. XIII. 127.
 Gergely de Rimini 19.
 Gergely provinc. 34.
 Gerold 173.
 Gerard 92.
 Gervay József 115.
 Geyer M. 171.
 Gibbon Ágoston 19.
 Glabnitz Anna 145.
 Godwald József 179.

Goldegger Godofred 86.
 Gottschner Honorát 175.
 Göppleis József 63, 71, 88, 153, 171, 209.
 Götschner K. 120, 135.
 Götzl Ferenc 120.
 Götz György 145 és Gőz György 149.
 Grabócz 194.
 Gracich Sempronius 185.
 Grassalkovich Antal 96, 157, 158, 164, 175—176.
 Grác 9, 61, 62, 63, 126, 186, 199, 200, 209, 210.
 Grill Benedek 196.
 Grobovac Ant. 175, 202.
 Gruber Mária Borbála 163.
 Gschatter András 179.
 Guilelmiták 27.
 Gundisaly 91.
 Gutenegg 198.
 Gutesse 198.

Gy

Gyarmati János 156.
 Gyöngyösi Pál 155, 156.
 György de valle speciosa 28.
 György boszniai p. 46.
 György szep. prép. 54.
 Győri káptalan 151.
 Győri zsinat 33.
 Gyula pápa II. 127.
 Gyulafehérvár 54, 55.

H

Haberfelder Arnold 114, 173.
 Habertin Rozál 179.
 Habsburgi Rudolf 22.
 Hacker Mihály 146.
 Hackstroh Antal 71.
 Hager Gotthard 172, 173, 177.
 Hagenau 22.
 Hainz Angelus 71.
 Hallart M. 214.
 Haller Tádé 175.
 Hammer Kolos 173.
 Hammerschmidt Mátyás 71.
 Hamon Kristóf 98.
 Hampe Manó 175.
 Harapkov 33, 47.
 Harrer Ignác Ferenc 159.
 Hartin Krisztina 132.
 Hauer Sándor 63.

Hauger István 202.
 Haeuffler József 88, 205, 214.
 Hártisch Nándor 65, 73, 74, 174,
 178, 179, 180, 182, 184.
 Häusler Felicián 171.
 Heffele Konrád 109.
 Heffele Miklós 109, 174.
 Heffele Simon 109, 174, 202.
 Haiberg 161.
 Heidelberg 24.
 Heimbucher 9, 25, 214.
 Heizl Elek 174.
 Hebling János 105.
 Henize Ferenc 136.
 Henrik bán 53.
 Heppeler B. Rüdiger, l. Keppeler
 105.
 Herberstein Zsigmond gr. 208.
 Herberstein Miksa 177.
 Herder 23, 214.
 Herboltné 54.
 Herke de Sáros 47.
 Herlein úr 167.
 Hermann gróf 142.
 Herrera Tamás 21.
 Hertenfelder 71.
 Herczog Lajos 172.
 Hess Benignus 171.
 Hessel Miksa 86, 143, 153, 155, 156,
 171, 173.
 Hetyn 46.
 Hevenesi S. J. 48, 74.
 Héderváry László p. 41.
 Héderváry Lőrinc 50.
 Hidegkút 152.
 Hiebelreiter Amand 175.
 Hiebner Hortulan 116.
 Hildelang Norbert 173.
 Hillmayer Prosper 71, 209.
 Hillebrandt József 143.
 Hippo 6, 8.
 Hodinka A. 188, 214.
 Hoffer Xavér S. J. 91.
 Hoffmann András 68.
 Hofgartner Sebald 175.
 Hoffmann Mihály 146.
 Hofmeister Angelo 177.
 Hofmeister János 29, 60.
 Holkovits Rozál 147.
 Holler Lajos 71.
 Homobon kántor 153.
 Horár János 146.
 Horányi Antal 92, 93.
 Horányi Elek 92, 212.

Horányi Gábor 91, 92, 93, 96, 114,
 160, 161, 163.
 Horvát Kázmér 92, 173—179. 194.
 Höffer Antonin 85, 88, 107, 152,
 153, 171.
 Hölbling 121, 148.
 Höger Gotthard 71.
 Hörger Antal 91, 108, 130.
 Hörmanseder Anselm 15, 62, 63, 66,
 138.
 Höss Felix 153.
 Huetter Fructuos 62, 63, 66.
 Hugo a S. Vikt. 10.
 Hurth 46.
 Hutschreider Sebestyén 175.
 Hunyadi János 33, 40.
 Huszár Ferenc 74.
 Hümpfner Winfrid 29, 48, 200.

I

Illés provinc. 28, 29.
 Illésfalvy Miklós 153.
 Ilok 48.
 Ilona asszony 47.
 Imre de Bajót 42.
 Imre társ. tag 47.
 Ince (IV.) 8, 134.
 Ipolyi Arnold 4.
 Irgalmasok 63.
 Ispotályosok földje 45.
 Istropolis 33.
 István (V.) 30, 33, 42.
 István érsek 58.
 István egri püspök 32.
 István (Erdélyi) 55.
 István (sárosi perjel) 35, 52.
 István (szent vért.) 89, 90, 106.
 István (szent m. kir.) 90, 106, 190.
 Ivánic György S. J. 119.

J

Jaithe Aurél 71.
 Jajczay János 4, 103, 104, 108, 118,
 142, 214.
 Jakab kanonok 46.
 Jakab de Mezősomlyó 29.
 Jakabhegy 192—193.
 Jakosits József 95, 183, 184—185.
 Jálies Kristóf 143.
 János (Ker. Szent) 18, 34, 42, 48.
 János de Rapolth 47.
 János perjel 52.
 János (deésvárról) 28.
 János (Magyarorsz.) 31, 36, 58.

János (XXII. pápa) 31.
 János (pécsi) 32.
 János provinc. 28, 53.
 János (Sváb) 32, 49.
 Janzon Libor 89, 91, 107, 114, 130, 136, 171, 172—173.
 Járích Anna 146.
 Járích Kristóf 146.
 Jäger Pál 175.
 Jaroschina M. 74.
 Jena 204.
 Jean Roy Miklós 167.
 Jelenfy György 167.
 Jenő (IV. pápa) 49.
 Jerney 54, 214.
 Jézustársaságok 48, 63, 117, 120, 127, 187, 201.
 Joannes Bonus 15.
 Johann St. bei Herberstein 9.
 John István 92, 136, 173, 174, 178, 179, 182.
 Jovio Domitján 175.
 József (Szent) 88, 89.
 József darmst. hg. 129, 130, 134.
 József (II.) 4, 72, 202, 211.
 Józsefhegy 142.

K

Kaach vagy Kas, Kács 56.
 Kaffka István p. 196.
 Kaiser Nándor 4, 93, 102, 109, 122, 184, 185, 214.
 Kajetán bíboros 69.
 Kakuk Mihály 42.
 Kaller 144—146.
 Kaló Ferenc 65, 167.
 Kalper Ambró 132.
 Kanizsa 48.
 Kanizsai érsek 32.
 Kanizsay Orsolya 67, 69.
 Kaprinay 134.
 Kapuci György 189.
 Kapucinusok 116, 126, 198.
 Kara 33.
 Karé Gundisalvus-Gaudiosus 62.
 Karmeliták 116, 126, 127.
 Károly I. 30, 40, 51, 54.
 Károly II. nap. kir. 31.
 Károly V. 19.
 Károly VI. 88, 106, 153, 203.
 Károlyfehérvári káptalan 55.
 Karthago 5.
 Károlyi Árpád 214.
 Kas jobbág 30.

Kasov = Kassa 48, 57, 155, 156.
 Kaufmann András 180.
 Kayser Pál 175.
 Kaza 48.
 Kazai Pál fr. 34, 35, 48.
 Kazi István 188.
 Kázmér lelkész 136.
 Kecskeméti István 163.
 Kelemen IV. p. 27, 58.
 Kelemen XI. p. 127, 132.
 Kelemen XIII. p. 92, 116.
 Kelemen (ossimoi) 40.
 Kelényi 4.
 Keller Ágoston 21.
 Keller Ede 174.
 Kellner Manó 174, 175.
 Kepeller Rüdiger 105.
 Keresztély lelkész 136.
 Keresztély szász 28.
 Kever S. J. v. Kövér 90, 91, 123—135.
 Kéry János gr. 69.
 Kéri György 68.
 Kern Norbert 175.
 Kinzl Mihály 77.
 Kiplár jegyző 155.
 Kisbán Emil 56, 57.
 Kislehey 42.
 Kislehey 45.
 Kisjurkó 162.
 Klarisszák 116, 160, 161, 169.
 Klauber Miksa 74.
 Klimó püsp. 168.
 Klinglmayer Iván 91, 114.
 Knauz N. 47.
 Knoll Jeromos 88, 153, 162.
 Knotz György 143.
 Koch államtitkár 168, 194.
 Koch Damján 173, 196.
 Koháry Éva 130.
 Koháry István 130, 201, 203.
 Kolde 22, 23, 24, 25, 214.
 Kollányi F. 47, 168, 214.
 Koller József 153.
 Kollonich Lipót 76, 187, 188.
 Kolonics Mátyás 107.
 Kolvay Mihály 114.
 Komár 27, 33, 48.
 Kont 47.
 Konstanz 25.
 Korabinczky János 35.
 Kopacsi 196.
 Kormos Fülöp 41.
 Korneuburg 61, 175—177, 200, 209.

Kornis Zsigmond 130.
 Kosaras hegy 152.
 Kottányi István 154.
 Kospenger Círil 177.
 Kovácsi (alsó és felső) 151, 159, 160, 163.
 Kovácsovics v. Kubácsovics Dénes 91, 114, 125, 136, 173.
 Kovánszky dékán 194.
 König Károly 175.
 König Ferenc 105.
 König Menyhért 62, 72.
 Kógl A. S. J. 93.
 Körmend 27, 49.
 Körös 33, 49.
 Körösi Máté 28, 35, 41.
 Körösi Péter 49.
 Körösvásárhely 49.
 Kőszeg 208.
 Krass Amadé 177.
 Kramár Zsigmond 91, 92, 172, 173.
 Krapf Ferenc 151, 153.
 Kratzer György 36, 38.
 Krämer Benedek 152.
 Kretsch Hilár 175.
 Kreuzer Acház 175.
 Kraemmer Dezső 215.
 Kraus Júlia 146, 184.
 Kricse György v. Kriffka 143.
 Krischhammer Seb. 98.
 Kristóf fr. 34.
 Kueffner Ödön 175.
 Kunics Kandid 114.
 Kuppacher Bertalan 180.
 Kurottyán Tamás 42.
 Kurtz Ignác br. 77, 126.
 Kurtz Ignácné br. 187, 196.
 Küffner Gaudios 175.

L

Laibach 9, 61, 175, 177, 198, 200, 210.
 Lajos (Nagy) 31, 46, 51, 158.
 Lajos II. 38.
 Lakics István 122.
 Lakner László 174.
 Lampl Fülöp 175.
 László (Szent) 190.
 Landgraf József 129.
 Langenau 34.
 Lantere Jos. 21.
 László IV. 29, 30, 42, 43, 51, 52.
 Lauchas Xavér 167.
 Lázár fr. 34, 35.

Laxenburg 153.
 Lechner Prosper 62.
 Lechner Keresztély 146.
 Lehmburger János 180.
 Leinbather Mátyás 105, 130, 131.
 Lechner Vince 93, 96, 106, 171, 173, 174.
 Léka 65, 67, 139, 175—177, 203, 208, 209, 210, 211.
 Lelesz 32, 57.
 Lendvay István 152.
 Leninger Erzsébet 146.
 Leo p. X. 127.
 Leonardi 42.
 Leonhardt (Sankt) 61.
 Lepold Antal 2. 47.
 Leyrer Mátyás 143.
 Liberát (Szent) 131.
 Liboria 32.
 Liborius ab Angelis 151.
 Libert v. Liepscher János 153, 160, 162.
 Lindler Cecil 175.
 Liner Bruno 173.
 Lipcse 204.
 Lipót I. 117.
 Lippa 198.
 Lippai B. 34, 35.
 Lissa Elbe M. 9.
 Listius br. 167.
 Lizac 199.
 Lodomér érsek 47.
 Lónyai Katalin 153.
 Lóránd Gy. 48.
 Loretto 90.
 Lósy kanonok 68.
 Lőrincz (boszniai) 49.
 Lőrinc (dedési perjel) 49, 56.
 Lőrinc provinciális 28, 56.
 Lőrinc tárnokmester 51, 52.
 Lövvő (Zala) 49.
 Lucich Jeromos 202.
 Lueff Leander 175.
 Lukács perjel 47.
 Lukács győri perjel 56.
 Lutz Jordán 174, 178.
 Luis Ponce de Leon. 9.
 Lutzmansburg 68, 179, 182.
 Luzsénszky vikárius 123.

M

Madarassy György 152.
 Madley asszonyág 54.
 Magdeburg 22.

- Magyari Pál 46, 49.
 Maillard Albert 130, 136, 174.
 Mair Iván tanácsos 91, 114.
 Majthényi Ádám 167.
 Majthényi Imre 179.
 Majthényi v. Magtini 147.
 Mair János 114.
 Mayer Rusticus 175.
 Mayer Aurél 62, 175.
 Mayer Bertalan 116.
 Mayer Mihály 174, 179, 182.
 Mayer Viktor 174.
 Mayr Sándor 71.
 Mayerber Kristóf 105.
 Mayerhoffer Ignác S. J. 91.
 Mayerhoffer Orbán 175.
 Mayr János 186.
 Mayer Sándor 121.
 Mayersfeld Anton 177.
 Makai plébános 122.
 Makovicza 34.
 Malevalli Vilmos 27.
 Malin Márián 175.
 Mallenger Román 71, 177.
 Malschitz B. 70.
 Manek (in) Anna 147.
 Manes eretnek 13.
 Mányok 194.
 Marchegg v. Marecka 31, 33.
 Marchi 19.
 Margit (Boldog) 33, 53, 54, 190, 199.
 Mariabrunn 9, 91.
 Mária Terézia 92, 167.
 Maristone Jácint 64, 66, 105, 186.
 Mark de Fiume 33, 199.
 Markovics György 175.
 Maróthy Paluska György 149.
 Marotti 201.
 Marsigli Alajos Ferd. 75.
 Martini János 196.
 Martinus de Quinquecl. 28.
 Márton (Szent) 12, 198.
 Márton p. V. 34.
 Márton de Velithe 28, 34, 59.
 Márton egri p. 36.
 Máté perjel 52.
 Máté de Viced. 54.
 Maternus cist. apát 40.
 Mátyás-hegy 74, 142.
 Mátyás kir. 35, 40, 44, 49, 54, 199.
 Mátyás perj. 56.
 Mátyás de Torda 28, 31, 32.
 Mattyasovszky 155, 156.
 Mazzafferri János 33.
 Mendel Gergely 25, 26.
 Menegalia Kr. 186.
 Mercy Kristóf gr. 194.
 Meszes völgye 188.
 Meszlényi Antal 1.
 Mezősomlyó 29, 57.
 Mihály (Szent) 17, 18, 50.
 Mihály érs. 53.
 Miklós (Szent) 41, 42, 54, 67, 103, 104.
 Miklós (tolentói Szent) 9, 14, 67, 104, 117, 132, 134, 180, 181.
 Miklós mester keresztes főnök 46.
 Miklós nádor 51.
 Miklós perjel 29, 47, 52, 198.
 Mikó mester 46.
 Mikolcsi ház 49.
 Milensius Felix 21, 48.
 Mitissini Alfonz 203.
 Millatsch Ildefonz 175.
 Miller Caelestin 62, 175.
 Miller Ferdinánd 75, 89, 90, 91, 98, 107, 114, 117, 126, 127, 135, 216.
 Miller Hermann 92, 126, 136, 173, 192.
 Miller Tamás 174.
 Müller Béla 98, 100, 102, 103, 214.
 Miskóc 189.
 Mogensdorf 209.
 Molitor Salviani 64, 66.
 Molnár György 116.
 Moncha v. Muhina v. Muhnya 48.
 Mondsee 99.
 Montforey Vilmos 175.
 Monika (Szent) 89, 90, 103, 117, 120, 127, 128, 129, 131, 133, 186, 181, 190.
 Mönichsauff 35.
 More Fülöp pr. 42.
 Munkád 45.
 Muttens (Hochenmauten) 61, 175—177.
 München 24.
 Münnerstadt 212.
- N
- Nádasdyak 66, 69.
 Nádasdy Ferenc 66, 69, 167.
 Nádasdy Margit (Magyari Pálné Gelsei) 49.
 Nádasdy Tamás 67.
 Nader Ágoston 66.
 Nagler G. K. 214.
 Nagerl Severin 136, 139, 172, 173.
 Nagerl Antal 175.

Nagl 214.
 Nagyhely 42.
 Nagykanizsa 186.
 Nagymonyót 189.
 Nagyszombat 102, 116.
 Nagyszombati káptalan 150.
 Nani Facundus 63.
 Neander Beatus 105.
 Neumarkt 189.
 Niedersdorff 68.
 Német György 152.
 Német Imre 183.
 Német István 152.
 Német János 152.
 Némethy Lajos 93, 104, 144, 205, 214.
 Németország 23.
 Németújvár 49.
 Nepauer Mátyás 98, 99, 100, 101, 102, 146.
 Nikolai András 32.
 Nikolaus magister 51.
 Nicky Kristóf gróf 183.
 Nikopolis 32.
 Nisák József 126.
 Noris bíb. 19.
 Novacius 167.
 Numidia 5.
 Nizsnyánszky Ernfried 197.

O

Óbuda 107, 122, 134.
 Óbudai káptalan 48.
 Ollischer Szaniszló 71, 171, 203.
 Orbán p. IV. 28, 58.
 Orbán VI. 31, 58.
 Orbán VIII. 9, 18.
 Orbánhegy 74, 142.
 Ordio S. J. 38.
 Ortelius Hier. 37.
 Ossimói Kelemen 10.
 Ossinger János 21, 58, 214.
 Ostfy 50.
 Ott Egyed 127.
 Ottinger Márton 62.
 Ottlich Dénes 49.
 Ottokár 29.
 Ősz József 145.
 Ötsand 145.

P

Pach 57.
 Pachler Kozmász 186.
 Pachmann Boldizsár 89.

Paderborn 22.
 Padua 31.
 Paiz Kristóf 105.
 Pál (jászói prépost) 42.
 Pál prépost 45.
 Pál veszprémi püspök 45.
 Pál pápa V. 19.
 Palásthy kanc. előadó 168.
 Pálffy János 164, 166.
 Pálffy Miklós 163, 167.
 Palóc Mátyás 50.
 Pálosok 56, 57, 99.
 Pámer-ház 77.
 Pámer Lipót 174, 178, 179, 182.
 Pámer Pál 172, 174.
 Pámer Tamás 164.
 Pannoniai Vid 31.
 Pánovszky András 88, 93, 94, 96, 103.
 Papini 51, 217.
 Pápócz 28, 33, 49, 50.
 Papp Károly 2.
 Papst Caec. 136.
 Paradisi 200.
 Páris 31.
 Páth 153.
 Pauer Ádám 143.
 Pauer Bertalan 179.
 Paule Teofil 64, 66.
 Paulus Nicolaus 29, 60, 217.
 Paumer Pál 71, 174, 209.
 Paumon Frigyes 174.
 Pavicsevics József 183.
 Pázmány Péter 27, 33, 34, 35, 36, 49, 51, 56, 58, 59.
 Pecz Geláz 175.
 Pécs 51, 65, 176, 177, 187, 203, 211.
 Pécsi Benedek 32.
 Pécsi János 32, 188.
 Pécsi Márton prv. 35.
 Pécsi káptalan 187.
 Pécsi püspökség 187, 188.
 Peimbal Farkas 175.
 Peierl Sándor 132.
 Peleskey Lukács 28.
 Penisch Gundisalv 136, 171, 173.
 Perbál 152.
 Perger Flóris 175.
 Perger Iván 90, 130.
 Peregrin (Szent) 63.
 Perini v. Perin Miklós 47, 48.
 Pesty Frigyes 35.
 Petaziak 201.
 Péter perjel 46.

- Péter Palatensis 32.
 Péter székesfehérvári 32.
 Péter de San Marco 49.
 Péter de Putnok 29.
 Péterffy Károly 28, 33, 35, 36, 54, 59, 206.
 Petris Xavér S. J. 201.
 Pezár Fulgent 114, 171.
 Piaristák (bécziek) 63.
 Piechler 137.
 Picznakker esp. n. 194.
 Pilgersdorf 68, 209.
 Pilisszentiván 145, 209.
 Piringsdorf 68.
 Pilsen 9.
 Pirst András 167.
 Pichperger 77.
 Pisterer Farkas 175.
 Pittner János 146.
 Pius pápa II. 33, 58, 134, 199.
 Platzner Lajos 77.
 Plattschläger Mihály 105.
 Pleyern József János 77, 144.
 Pock István 91.
 Podgrail 197, 199.
 Podhraczký István 36.
 Podmaniczky János 159.
 Politz Anzelm báró 38.
 Polth Mátyás 153.
 Popotz Pál 36.
 Poor Antal 57.
 Poppin Gy. 197.
 Pócs András 207.
 Pócs Caesar 200.
 Postenie 199.
 Potovszky 155.
 Pottendorf 68.
 Pozsony 63, 192, 204.
 Pózenpacher Mihály 144, 145.
 Prága 9, 24, 25, 212.
 Pray György 31, 186, 205.
 Prenkner Siegfried 46.
 Prandtner Prosper 175.
 Preuner András 175.
 Prettner Jakab 202.
 Prinosich János 198, 199.
 Primus Novellus 107, 173, 192, 196.
 Prodic Incellér 36.
 Prühner I. Mit. 99.
 Pudmanudesci 153.
 Puchas Domonkos 153.
 Puchenthal Lőrinc 175.
 Pühr M. Christ. 146.
 Rácz Tamás 178, 180, 182.
 Rackenfels Lipót 63, 71, 209.
 Ráday Pál 167, 178, 179, 182.
 Rádl K. 174.
 Radnits I. 197.
 Rahanek Bern. 105.
 Raill. Seb. 97, 135.
 Raitenbach püsp. 90.
 Rákosmező 29.
 Raminger Appolinár 174.
 Rattersdorf közs. 68.
 Raoul A. 22, 217.
 Rauber M. 200.
 Regensburg 10, 120, 204.
 Reich Antalné 34.
 Reichl Rajmund 153.
 Reichenbach Aurél 62, 64.
 Reiner Konstantin 186.
 Reinprecht Ferenc 143.
 Reichenbach Antal 64.
 Reithoffer Miklós 172, 186.
 Rhapolthy János György 47.
 Richwaliczky György 123.
 Relle Domonkos 175.
 Ressel Ferenc 175.
 Riedl ker. 177.
 Rintner Aurél 71.
 Rittersheim Reiter György 74, 76, 77, 144, 145.
 Róbert nap. kir. 31.
 Roth Ádám 166.
 Roth György 90, 130.
 Rod Keresztély 105, 114.
 Röder Ker. János 135.
 Röder Adalbert 114.
 Röder Franciska 179.
 Rosamet Márton 160.
 Röderer Theobald 91, 114, 172, 173.
 Rókus Vindebauer
 Rodriquez Fulgent 178, 179, 182.
 Róma 199.
 Romer Flóris 205.
 Rosenberg I. L. gr. 203.
 Rosnák Márton 28, 33, 47, 48, 57, 62, 64, 71, 72, 186, 204, 205, 207, 211, 212.
 Röss Felix 91.
 Rött (Rattersdorf) 70, 189, 203.
 Rubland 9.
 Ruess György 64, 66, 88, 106, 109, 201.
 Runger József 64.
 Rupp Jakab 36, 57, 205, 217.
 Russek-Bougand 128, 217.

S

Saári perjelség 56.
 Sági Mihály 50.
 Sabglia Ferenc 199.
 Sabilla 198.
 Salamon lector 55.
 Salamon provinc. 28.
 Salliet Miklós 175.
 Salvator Mór 175.
 Sailer Rajmund 92, 114, 136, 173,
 Salzburg 24.
 Samassa József 90.
 Samosa S. 202.
 Sándor László 134, 190.
 Sándor Ppa IV. 8, 27.
 Sara-i perjelség 33.
 Sarenzts 199.
 Sáros 51, 52.
 Sartori Rezső 175.
 Sárospatak 52.
 Sauer Caesar 71.
 Sauter Márk 130.
 Sautermeister Frigyes 77, 105, 115,
 130.
 Sautermeister Iván 90, 130.
 Sclatin Xavér 91, 92.
 Sebenauer Dániel 173.
 Sebesfalu 50.
 Segor Fer. 175.
 Seetlib Kuntschul Planter 46.
 Seiler Engelbert 86.
 Seyler Ferenc 105.
 Selley János Bon. 192, 175, 194.
 Semolna 199.
 Sempronius 186.
 Serang M. 73, 187.
 Serke Tamás 48.
 Sibolthy Sándor 152, 160, 163.
 Sidonis 32.
 Siebmacher 37, 225.
 Sigl Márton 126.
 Sigray Róza 161, 163.
 Silberbauer Egyed 172.
 Simon de Hungaria 33, 58.
 Simon Peregrin 114, 173.
 Simon Juda (Szent) 47.
 Sincendorff Fr. 203.
 Skerlec István 183.
 Slavy Pál 93.
 Sobitzer Gáspár 138.
 Solymár 152, 159, 160.
 Sonnemann Anna K. 130.
 Sós-kút 133.

Spáczai Pál 122, 127.
 Spingarolli 200.
 Spital am Pyhrn 99.
 Sporer Felicián 175, 190, 194.
 Spingarelli Ádám S. J. 201.
 Stahrenberg Miksa 105.
 Staudinger Júlia 102.
 Staudinger Nándor 63, 209.
 Steinberg 68.
 Steiner K. 174.
 Steingartner Nándor 175.
 Steingruber N. 71.
 Steinmoos A. 60, 63, 200.
 Steinpock Frigyes 66, 148, 186.
 Sterzai Jácint 202, 210.
 Stessel Elek 175.
 Stiptisch F. 183, 184.
 Stock Tamás 49.
 Stölzl Kálmán 91.
 Strassburg 25.
 Strehlen 9.
 Stróbl 162.
 Studena 198.
 Strumecky Jeromos 175.
 Supkay M. 155.
 Suppan A. 62.
 Susach 199.
 Sváb János 32, 49.
 Sygora Ciprián 175.
 Syrott Caesar 50, 67, 68, 70, 71,
 209.

Sch

Schaffer 115.
 Schakal (Sakál?) 146.
 Schams Ferenc 88, 120, 135.
 Scharf Ignác 71.
 Scharinger Patrik 71, 88, 89, 106,
 113—114, 132, 138, 160, 161, 163,
 171, 173, 209, 217.
 Schaier Miksa 175.
 Scherzl K. 173.
 Scheuer Martinián 175.
 Scheer Modeszt 175.
 Scheurer Gáspár 62, 66.
 Schier Xystus 3, 28, 33, 48, 57, 70,
 71, 135, 141, 175, 203—206, 215.
 Schiffermiller L. 174.
 Schimer K. 116.
 Schinl Tehophil 64, 91, 114, 171,
 173, 209.
 Schimpl Envang. 179.
 Schlauchheim Miksa 92, 173.
 Schlechtleitner Bernát 92, 146, 175.

- Schlechtleitner Zsigmond 66, 71, 175.
 Schlosser Felix 172.
 Schlosser József 146.
 Schlüsselburg 9.
 Schmal Lajos 126.
 Schmauchler Hermann 70, 189, 203.
 Schmid Mária 184.
 Schmid Simon 180.
 Schmiedt Mihály 64, 71, 109, 209.
 Schmiederer György S. J. 93.
 Schmidt Ágoston 145.
 Schmidt Rudolf 145.
 Schmitth Miklós 32, 41, 42.
 Schober Ernő 62, 64, 66, 92.
 Schober Hugolin 175.
 Schoen Arnold 4, 36, 98, 118, 119, 215.
 Schönauer Dániel 63.
 Schöpl Simplician 114, 153, 172.
 Schreffel 160.
 Schreiner G. 91.
 Schröger Mária 145.
 Schultz Lőrinc 130.
 Schuster János 180.
 Schuster Orbán 175.
 Schwaiger Fulgent 70.
 Schwarz Florentin 71.
 Schwarz Stakteus 177.
 Schwarzenberg Károly József 105, 130.
 Schweighammer 94.
 Schwingellschlögl Jenő 175.
 Schweinitz 116.

Sz

- Szak adm. 194.
 Szalézi Szent Ferenc 128.
 Szálier Miklós 71.
 Szaniszló (Szent) 51.
 Szaniszló szerzetes 153.
 Szapolyai v. Zápolya 53.
 Szappanosi Ferenc Márton 167.
 Száraz Gy. 105.
 Szász Keresztély 122, 149.
 Széchenyi György 119, 120.
 Széchenyi Pál 76, 83, 84, 148.
 Zegekerthe 51.
 Székesfehérvár 33, 53.
 Székesfehérvári Péter 32.
 Szelezky Márton 105, 155.
 Szelhegy 157.
 Szentendre 135.

- Szentháromság hegye 61, 175—177, 203.
 Szentillonay József 92, 107—109, 125.
 Szentiván (pilis) 151, 152, 154, 155, 161.
 Szentiványi 13, 54, 218.
 Szentkirályi S. 4, 188, 194, 197.
 Szepesvár 54.
 Szepesvár 53.
 Szepesváralja 33.
 Szercesenbük 152.
 Szerémi György 73.
 Szeredai 54, 55, 218.
 Szerencs 29.
 Szerviták 63.
 Sziget 189.
 Szinnyei József 205, 207, 218.
 Szlatinyi Gábor 160, 161, 163.
 Szügy 166.
 Sztankovics Mihály 160.

T

- Tabor 9.
 Tagaste 6.
 Tallián Lajos 106, 172, 200, 201, 202, 206.
 Tamás érs. 53.
 Tamás nádor 90.
 Tamás püspök (győri—egri) 38.
 Tamás (szent) 30, 43.
 Tamás strassburgi 19.
 Tamás váci püsp. 52.
 Tamás vértanu egyháza 30.
 Tamás de Villa Nova 9, 50.
 Tapulcha 43.
 Tarczay Vörös alma 51.
 Tarnóczy János 172.
 Tata 151.
 Taxa 9.
 Telki 135.
 Temesvári A. 197.
 Templáriusok 35.
 Terzató 199, 206.
 Terstyánszky János 160, 164, 165, 168.
 Terstyánszky Márton 159.
 Tessenyi (Tessényi) 196.
 Thomas de Herrera 21.
 Thomas a Jesu 9.
 Thuigon 50.
 Thurner Miklós 91, 92, 104, 114, 136, 139, 174.
 Tivadar prépost 43.
 Thot Mihály 45.

Tybein 189.
 Timon Sámuel 31, 218.
 Tinnin 33, 199.
 Tinnye 153.
 Tolentino 132.
 Tolna — Tolmate 57.
 Topolaz 199.
 Topoly 34.
 Torda 54.
 Tordai Mátyás 31.
 Torellini 21.
 Torellinus Lajos 38.
 Torneri Döme 147.
 Tóth Ker. János 196.
 Tök 153.
 Treher Patrik 62.
 Trepa 198.
 Tretter János 62.
 Treyer 200.
 Tubelvára 51.
 Turóczy László 36, 67.
 Turul 57.
 Tübingen 24.

U

Ugan 45.
 Újfalu (Moson m.) 203.
 Újlak (Buda) 117, 122.
 Ulászló I. 36, 158, 166, 169.
 Ulászló II. 38, 40, 41, 42, 134.
 Ulst Tamás de Zakar 38.
 Úrrét 50, 54.
 Urs 46.
 Üröm 159, 162.

V

Vadháza 42.
 Vajdahunyad 33.
 Valkony 90.
 Vancsay 46.
 Váci káptalan 167.
 Váci püsp. 168.
 Vályi államtitkár 168.
 Vámosi Ferenc 105.
 Várad 67.
 Vásárhely 151.
 Vasquez Ferenc 92.
 ifj. Vayer Lajos 4.
 Vechi gróf 188.
 Velencei Bertalan 31.
 Vencel cseh kir. 53.
 Verbona 199.
 Veress Endre 75, 219.

Verőcze 33.
 Veszprémi kpt. 44, 134.
 Veszprémi püsp. 36, 38.
 Vid 29.
 Vid (Pannoniai) 31.
 Vid tpl. 37.
 Vitus 15.
 Vidos Miklós 50.
 Vigand 219.
 Vig kanc. előadó 168.
 Villanovai Szent Tamás 14.
 Vilmosrendiek 27, 48, 49.
 Viterbo 27.
 Vitéz László 47, 48.
 Vitéz Lőrinc 47, 48.
 Vogel Konrád 74.
 Vogelsberger Mihály 114, 116, 130, 135.
 Vognin Benedek 71, 209.
 Volnhoffer Donát 177—178, 194.
 Von Schott 22, 25, 219.
 Vosmeier János 105.
 Völkermarkt (Gentiforum) 61, 175—177.
 Vörösvár 151, 152, 159, 162.
 Vranocracsine 199, 209.

W

Wagner Ádám 161, 162.
 Wagner Károly 28, 34, 35, 36, 52, 54, 58, 219.
 Wagner Mariofil 139.
 Wallsee Reinprecht 198.
 Walther keresk. 145.
 Wanker S. 33.
 Wathay F. 42.
 Wathay György 153.
 Weber I. Lénárd 102—104.
 Weitsche Konrád 77, 86, 143, 171.
 Wekerlin (Wekerle) 105.
 Weppersdorff 68.
 Werner M. Salome 188.
 Werner Zsigmond 38.
 Weyer Ján. Bonus 92, 171, 173, 175.
 Wichtl Ferdinánd 146.
 Widenbauer Rókus 164, 171, 173.
 Wiederl Simon 179.
 Wilaky János 28, 29, 60.
 Windisch R. 207.
 Wirs József 146.
 Wissi Fulgent 173.
 Wishoffer Lipót 204.
 Wittenberg 24.

Wittinger 72.
 Wohl Egyed 175.
 Wohlschlager Antal 143, 146.
 Wolff János Gáspár 105, 121.
 Wolff Ignác 143.
 Wolff Teofil 202.
 Woller Godofred 63, 92, 173.
 Worotzke Názár 174.
 Wunder Bonaventura 62, 132.
 Wunder Hugolin 64, 66.
 Wurzbach 205, 207.
 Wutschnigg Pál 64, 65, 148, 153,
 187.
 Würth Ferenc 167.
 Würzburg 57, 212.

Z

Zabrdovince 62.
 Zabóth 189.
 Zak Alfonz 9, 10.
 Zalai Benedek 57.
 Zalzer András 34.
 Zalutha 42.
 Zápolya 52.

Závod 194.
 Zandonetti Facandus 202.
 Zanetti Ágoston 202.
 Zbisko Károly püsp. 97, 98.
 Zehenter Antal 90.
 Zelandus 134.
 Zendi Péterné Cham Zsófia 42.
 Zennek Gy. Kristóf 105.
 Zengg 33, 57, 199.
 Zentkereszt 47.
 Zerenziensis l. Szerencs 29.
 Zeyer Cäsar 171, 173.
 Zichy Péter 153.
 Zichy Miklós gróf 149.
 Zichyné Bercsényi Zsuzsanna grnő
 88, 122, 130.
 Zillich Ferenc 77.
 Zimmermeister Péterné Schmied-
 Jakositsch Mária 93, 95.
 Zollensteiner Lipót 66, 170, 175.
 Zumkeller Adolár 4.
 Zonuk Miklós 55.
 Zutschentall Alipius 62, 63, 66.
 Zürich 22.
 Zsámbék 122, 153.
 Zsigmond (kir.) 32, 49, 53.

D) Tartalom.

<i>Előszó</i>	3
<i>I. Az ágostonrendi remeték szerzetesrendje</i>	6
Szent Ágoston és regulája. Az ágostonrendi remeték rendjének megalakulása és szervezete. Életmódjuk. Tudományos megirodalmi érdemeik. Az ágostonrendi teológiai irány. A rend terjedése Németországban és Németországon át hazánkban.	
<i>II. Az ágostonrendi remeték Magyarországon a mohácsi vész előtt</i> ...	27
A magyar rendtartomány kialakulása és kiváltságai. Említésre méltó események a magyar ágostonrendiek történetében. Az egyes kolostorok rövid története. Összefoglalás.	
<i>III. Az ágostonrendi remeték osztrák-magyar rendtartománya</i>	60
Az osztrák kolostorok. Tudományos meg lelkipásztori működésük. Hitszónoklataik. Világnézetük. Magyarországi kapcsolataik.	
<i>IV. Az ágostonrendi remeték újra megtelepednek Magyarországon a XVII. és XVIII. században</i>	67
A) <i>Léka</i>	
A kolostor megalapítása. A Nádasdyak. Nevezetességei: sirboltja, kegyelemképei. Perjelei. Felosztatása.	
B) <i>Buda. II.</i>	
1. <i>Az ágostonrendi remeték második megtelepedése Budán.</i>	
Egykori kolostoruk romjait akarják életre kelteni. Folyamodnak a cs. kir. udv. kamarához; Széchenyi Pál kalocsai érsekhez és veszprémi püspökhöz. A budai kamara kormányzósága más telket ajánl. Elfogadják. A Gellérthegyen 18 hold szántót kapnak. A megtelepülés. A jézustársaságiak segítő keze.	
2. <i>Az ágostonrendiek Budán templomot meg kolostort építenek</i>	
A templom hajójának, tornyainak, szentélyének fokozatos építése megfelelő egyházi ünnepélyességgel. A kolostor felépítése. A Donát-kápolna. Egyéb egyházi ünnepélyes alkalmak.	
3. <i>Az ágostonrendi plébánia kialakulása</i>	
Az országúti plébániaterület kijelölése. Az egyházmegyei főhatóság évtizedről-évtizedre ideiglenesen bizza az ágostonrendiekre, mint szerzetesekre a plébánia vezetését. A buda-újlaki plébános tiltakozása. Canonica visitatio. A Szent Monika meg a Szent Miklós jámbor társulatok. Az úttörő munka elvégzése.	
4. <i>A budai ágostonrendiek szerzetesélete</i>	
A perjel tekintélye és hatalma. A clausura. A közös zsolozsma-	

ima idejének és módjának megállapítása. Séták, kirándulások, szünidők. A budai ház szegénysége. Bizalmiférfiak. A holtaknak kijáró kegyelet. A gráci rendház megsegítése.

5. *A budai ágostonrendiek gazdasági ügyei* 142

Szőlőgazdaságuk. Házvétel és ház eladás. A Fekete Elefánthoz címzett vendégfogadó. Kegyes alapítványok. Adó meg közteljesítés alól való mentességért folyamodnak. Az egyházi tized terhe.

6. *A budai ágostonrendiek szentiváni birtokpere* 150

Nádori adományozás folytán kapják a szentiványi birtokot. Ugyanakkor Brankovics János Pál gróf is kapja a nádortól Szent-Ivánt. Szent-Ivánra igényt tart a vörösvári birtok is, mely ekkor a pesti dömések kezében van. Perlekedés és viszály a vörösváriakkal. Brankovics János Pál gróf végrendeletileg az ágostonrendiekre hagyja birtokát. Igényt tart rá a fiskus is. Királyi adományozás rendezi a birtokkérdést. Viszályok, pereskedések a szomszéd községekkel. Újabb nádori adományozás Terstyánszky Jánosnak juttatja a birtokot. Perlekedés az ágostonrendiek meg Terstyánszky között. Az ágostonrendiek jogcímének tarthatatlansága. Tanulságok.

7. *A Budán működött rendtagok időrendi sorban* 171

8. *Az ágostonrendiek nekrológja* 175

9. *A budai rendház felosztása* 178

A császári rendelet és végrehajtása. A zárda vagyonállapotának, ingatlanainak, ingóságainak, bevételeinek, kiadásainak kimutatása. A templom és a zárda átadása.

C) *Kanizsa* 186

D) *Pécs II.* 187

P. Achinger buzgólkodása meg Kollonich Lipót érsek ajánlatára a pécsi káptalan megengedi a megtelepülést. Br. Kurtz Ignácné telket ad nekik. A templom meg a kolostor leírása. Lelkipásztori működésük. Adatok egyes rendtagokról. A rendház felosztása. Vagyoni állapota. Mint egyházmegyei plébánia szolgálja rendeltetését.

E) *Fiúme* 198

A Tigein-hagyaték és pusztulása a velencei kalózok meg a török ismételt pusztításai miatt. Kiváló perjelek. Újraépülése és újravirágzása. Hanyatlása miatt az osztrák-magyar tartományba olvad.

V. *A magyar ágostonrendiek irodalmi működése* 203

VI. *A magyar kolostorokban is megfordult, de idegen származású ágostonrendiek irodalmi működése* 209

Befejezés 211

Függelék:

A) *A felhasznált kéziratok kútforrásai és irodalmi művek jegyzéke* 213

B) *Az ábrák jegyzéke* 216

C) *Névmutató* 219

E) Inhalt.

<i>Vorwort</i>	3
<i>I. Der Orden der Augustinereremiten</i>	6
Der heilige Augustinus und seine Regel. Die Augustinereremiten in ihrer Entwicklung, ihre Ordensverfassung, Lebensweise. Wissenschaftliche und literarische Verdienste derselben. Die theologische Augustinerschule. Verbreitung des Ordens in Deutschland, und von Deutschland aus nach Ungarn.	
<i>II. Die Augustinereremiten in Ungarn vor der Schlacht zu Mohács und vor der Reformation</i>	27
Die Gestaltung der ungarischen Ordensprovinz und die Privilegien derselben. Denkwürdige Ereignisse in der Geschichte der ungarischen Augustinereremiten. Kurze Geschichte der einzelnen Klöster. Zusammenfassung.	
<i>III. Die österreichisch-ungarische Ordensprovinz der Augustinereremiten</i>	60
Die österreichischen Klöster. Wissenschaftliche und Seelsorgertätigkeit, Predigtweise, Weltanschauung dieser Mönche. Verbindung mit Ungarn.	
<i>IV. Die Augustinereremiten machen neue Klostergründungen in Ungarn im XVII. u. im XVIII. Jahrhundert</i>	67
<i>A). Lockenhaus</i>	67
Die Gründung des Klosters. Die Familie der Grafen v. Nádasdy. Die gräfliche Gruft. Die Gnadenbilder des Klosters. Priore von Lockenhaus. Auflösung des Klosters.	
<i>B) Buda (Ofen) II.</i>	73
<i>1. Die Augustinereremiten beabsichtigen sich in Buda (Ofen) abermals niederzulassen</i>	33
Bemühungen das einstige Kloster aus seinen Ruinen zu erwecken. Man sucht die Kaiserl. Hofkammer, dann den Erzbischof Paul Széchenyi von Kalocsa, zugleich Bischof von Veszprém an. Die Kammeradministration von Ofen schlägt einen anderen Platz vor ... Sie nehmen ihn an. Am Blocksberg erhalten sie 18 Joch Grundstück. Die Niederlassung. Beihilfe der Jesuiten.	
<i>2. Die Augustiner erbauen ihre neue Kirche und ihr neues Kloster</i>	86
Die allmähliche Erbauung des Kirchenschiffes, der Türme und schließlich des Sanktuariums mit entsprechenden Feierlichkeiten. Erbauung des Klosters auf der Landstraße. Die St. Donati Kapelle. Sonstige kirchliche Feierlichkeiten.	

3. *Die Entwicklung der Augustinerpfarre* 117
 Die Errichtung des Pfarrsprengels von der Landstraße. Die Kirchliche Obrigkeit betraut die Augustiner als Ordensgenossenschaft zeitweise von Jahrzehnt zu Jahrzehnt mit der Seelsorge dieser Pfarre. Der Pfarrer von der Neustift (III. Bezirk) erhebt Einspruch dagegen. Kanonische Visitationen. Die frommen Vereine von der Hl. Monika und vom Hl. Nikolaus.
4. *Das Klosterleben der Augustiner zu Buda (Ofen)* ... 138
 Die Autorität und Macht des Priors. Die Klausur. Festsetzung der Zeit und Art des gemeinschaftlichen Chorgebetes, Spaziergänge, Ausflüge, Ferien der Mönche. Armut des Klosters zu Buda. Vertrauungsmänner des Klosters. Pietät für die verstorbenen Mitglieder. Unterstützung für das in Armut geratene Kloster Graz.
5. *Wirtschaftsangelegenheiten der Augustiner von Buda*... 142
 Weingärten. Hauskauf und Verkauf. Der Gasthof zum Schwarzen Elefanten. Fromme Stiftungen. Ansuchen um Befreiung von Steuern und Kommunallasten. Die Last des kirchlichen Zehents.
6. *Ihr Besitz zu Szentiván* 180
 Als Schenkung erhalten Sie vom Palatinus den Besitz zu Szentiván. Zur selben Zeit erhält auch Graf Johann Paul v. Brankovich dasselbe Gut vom Palatinus. Aber auch das Gut von Vörösvár, das zu dieser Zeit im Genußbesitz der Pester Dominikaner war, erhebt Anspruch darauf. Rechtsstreit und Zänkereien mit den Einwohnern von Vörösvár. Graf Johann Paul v. Brankovich vermacht seinen Besitz zu Szentiván den Augustinern, doch beansprucht auch der Fiskus denselben. Königlicher Bescheid bringt Ordnung in die Besitzfrage. Streitigkeiten und Zwiste mit den Nachbargemeinden. Neuerliche palatinische Schenkung läßt das Gut Herrn Johann von Terstyánszky zukommen. Rechtsstreit zwischen Terstyánszky und den Augustinern. Unhaltbarkeit des Rechtsanspruches der Augustiner. Die daraus erfolgte Lehre.
7. *Zeitfolge der zu Buda gewirkten Ordensmitgliedern* ... 171
8. *Nekrolog der Augustiner* 175
9. *Auflösung des Klosters von Buda* 178
 Der kaiserliche Erlaß und die Vollstreckung desselben. Ausweis des Vermögenszustandes der Immobilien und Mobilien. Einnahmen und Ausgaben des Klosters. Übergabe des Klosters samt der Kirche.
- C) *Kanizsa* 186
- D) *Pécs (Fünfkirchen) II.* 187
 Durch das eifrige Bestreben des P. Josef Achinger, und durch die warme Empfehlung des Erzbischofs Kollonich veranlaßt, erteilt das Domkapitel die Erlaubnis zur Ordensniederlassung. Frau Baronin von Kurtz verleiht ihnen ein Grundstück zum Kirchenbau. Die Kirche und das Kloster. Die Seelsorgertätigkeit der Augustiner. Angaben über einige Ordensmitglieder. Die Auflösung des Ordenshauses. Vermögenszustand des Klosters. Als Diözesanpfarre dient es seiner eigentlichen Bestimmung.

E) <i>Fiume</i>	198
Das Tybein-Vermächtnis und dessen Verfall durch die venezianischen Piraten und durch die wiederholten Einbrüche der Türken. Hervorragende Priore. Neue Blüte. Durch abermaligen Verfall wird es der österreichisch-ungarischen Ordensprovinz einverleibt.	
V. <i>Literarische Tätigkeit ungarischer Augustiner</i>	203
VI. <i>Literarische Tätigkeit der in den ungarischen Klöstern wirksam gewesenen auswärtigen Augustinern</i>	209
Anhang:	
A) <i>Verzeichnis der bei diesem Werke benützten schriftlichen Urkunden und Druckwerke</i>	213
B) <i>Verzeichnis der Abbildungen</i>	216
C) <i>Namensverzeichnis</i>	219

F) Auszug der kirchengeschichtlichen Studie: «Die Augustiner in Ungarn».

Diese Studie beschäftigt sich mit dem weithinverbreitetsten Zweige der nach Augustiner-Regel lebenden Ordensleute, mit den beschuhten Augustinereremiten, schlechthin Augustinern in Ungarn. Zweimal hatten sich die Augustinereremiten hier niedergelassen. Erstens vor dem Reformationszeitalter und vor der unglückseligen Türkenherrschaft, als Ungarn im einheitlichen christ-katholischen Glauben lebend noch groß und glücklich war, wo der Glanz der Sankt Stephans-Krone weithin strahlte und das Königszepter sich bis an die Küsten entfernter Meere erstreckte. Das war die segensreiche Zeit des mächtigen Marianischen Königreiches, das hochherzig und freigebig die Vor- und Hochburgen christ-katholischen Lebens und Spender wahrer Kultur, unsere Klöster erstehen ließ. Zweitens kamen die Augustiner wieder nach der Zurückeroberung von Buda (Ofen), die ja auch der schrecklichen, verderbenden, durch anderthalb Jahrhundert alles verheerenden Türkenherrschaft ein Ende bereitete.

Somit teilt sich auch die Geschichte unserer Augustiner in zwei Epochen. In die glückliche Blütezeit des katholischen Ungarns und in die Zeit des Aufbaues nach der unglückseligen Türkenherrschaft. Zwischen beide fällt die Verheerung des Landes und zugleich das jedes klösterliche Leben nicht nur hemmende, sondern gewalttätig zugrundेरichtende Reformationszeitalter, war ja die Ansicht und die Parole Luthers, die Klöster seien zu verdammen und dem Boden gleich zu machen. Diese stürmische Zeit, sie war allzuheftig und allzu andauernd, als daß die kath. Renaissance alle ihre alten ehrwürdigen Stätten hätte aus den Ruinen neuerwecken können.

Man mußte sich damit begnügen, nur einige wichtigere Augustiner Klöster aus ihrem Steinhaufen auferstehen lassen zu können und dann wenigstens die geschichtlichen Namen so vieler alten Klöster für die Erinnerung der neuen Zeit retten zu können. Aber leider ward auch dieser Zeit der frohen Arbeit und des neuerstandenen kath. religiösen Lebens nur kurze Frist geboten, denn es fegte alsbald das kalte rationalistische, jedem klösterlichen Leben und jeder klösterlichen Renaissance abholde josefinistische Zeitalter brausend daher und ließ auf einen Schlag jede augustininische Neuarbeit ersticken.

In der neuen Arbeit dieser Zeit nimmt das Kloster zu Buda (Ofen) entschieden die wichtigste Stelle ein, nicht nur weil es im Herzen des Landes war, sondern auch deshalb, weil es auch heute noch — zwar unter der Leitung anderer Mönche, der Franciskaner — noch immer ein wahrer Born gnadenreichen kath. Lebens ist. Dieses Kloster überlieferte uns auch die meisten geschichtlichen Angaben über die Augustiner und darum beschäftigt sich auch gegenwärtige Studie hauptsächlich mit der Vergangenheit des Klosters von Buda, jedoch in einem Rahmen, der

daß ganze augustinereremitische Leben Ungarns einschließt. Darum sprechen wir zum Beginn von den Augustinereremiten im allgemeinen, von ihrer Regel, Lebensweise, von ihren Verdiensten, dann von der Verbreitung derselben in Mitteleuropa, von der Verpflanzung derselben nach Ungarn, und von ihrer dortigen Blütezeit, hernach über die zweite Ordensniederlassung in Buda, in dem wir alles dazu reichende geschichtliche Material aufarbeiten, ferner über die übrigen in dieser zweiten Epoche neu erstandenen Klöster Léka (Lockenhaus), Kanizsa, Pécs (Fünfkirchen), und dann über das zum ungarischen Staate als «corpus separatum» angegliederte Fiume. Den Rahmen schließt die Würdigung der literarischen Tätigkeit Ungarischer und in Ungarischen Klöstern gewirkten Augustiner.

Schon frühzeitig verbreiteten sich die Augustinereremiten von Bayern und Italien aus nach Ungarn und hatten schon im XIII. Jahrhundert so viele Klöster, daß sie um das Jahr 1262 eine eigene Ordensprovinz bilden konnten. Von dieser Zeit an haben nämlich die ungarischen Klöster ihre eigenen Vertreter an die Generalkapitel des Ordens aussenden können. Die Gestaltung der eigenen Provinz ermöglichte auch der Umstand, daß die Augustinereremiten die Klöster der sogenannten Wilhelmiten in ihren Besitz nehmen durften. Papst Klemens der IV. verordnete nämlich aus Viterbo im Jahre 1266, sämtliche Klöster der Wilhelmiten in Ungarn müßten in den Besitz der Augustinereremiten übernommen werden, nicht nur mit dem Mobilien und Immobilien, sondern auch mit dem ganzen Personenzustand, den Wilhelmiten aber gebot er sich schweigend zu fügen. Einige derselben weigerten sich die Augustiner-Regel zu befolgen und schlossen sich den Cisterciensern an. Darum wurde auf dem Generalkapitel der Augustiner beschlossen, die Wilhelmiten müßten, falls sie in den Klöstern der Augustiner verbleiben wollten, ein neues Noviziat mitmachen, nur für den Fall nicht, wenn sie nach der Regel des heil. Benedikt ihr Gelübde abgelegt hätten. Papst Urban der IV. war der Augustinerprovinz von Ungarn sehr geneigt und erteilte derselben verschiedene, weitgehende Privilegien. Er nahm sie unter den besonderen Schutz des heiligen Stuhles, damit niemand die Kraft des heiligen Ordens schmälere, er erklärte sie als zehentfrei und erhob sie fast zu einer Macht «Nullius», in dem sie Altar, Öl und Priesterweihen von welch immer für einem Bischof sich erbitten dürften und zwar ohne jede Gegenverpflichtung. Sollte ihr Klostergebiet einem Interdikt verfallen, so dürften sie dennoch ihren Gottesdienst in gewohnter Weise, obzwar bei verschlossenen Toren und ohne Glockengeläute weiter verrichten. Auf ihrem Pfarrgebiete dürfe niemand ohne ihre Zustimmung Kirchen oder Kapellen erbauen. Ihr Gebiet sei und bleibe unverletzbar. Die Vorsteher könnten sie sich immer selbst erwählen, und man dürfe niemand ihnen als Vorgesetzten aufdrängen.

Unter den Klöstern, die fast 30 an der Zahl waren, scheint das Kloster zu Esztergom (Gran) das älteste zu sein, da die ältesten Urkunden von diesem sprechen. Hernach kommt wohl Buda, Pécs (Fünfkirchen), Eger (Erlau), ferner Székesfehérvár (Stuhlweißenburg) im Betracht. Es versteht sich ja, daß eben an diesen Orten sie sich zuerst niederlassen konnten. Einige von diesen vielen Klöstern wurden mit Paulinerklöstern verwechselt, da auch diese anfangs den Namen «Eremitae S. P. Augustini» führten und ja auch ganz nach der Regel des heil. Augustinus lebten.

Päpste, Könige und zahlreiche adelige Familien beschenkten wohlthätig ihre Klöster. Man suchte sich durch hochherzige Schenkungen und Stiftungen das immerwährende Gebet der frommen Mönche für Zeit

und Ewigkeit zu sichern. Augustiner sandte man dorthin, wo ein Verfall des religiösen Lebens merkbar war, um dasselbe wieder aufzufrischen. Für höhere Studien war das Kloster Esztergom (Gran) bestimmt, die Könige gaben gern neue Schenkungen, um das Kloster zu solchen Zwecken heben zu können. Schon im Jahre 1318. sandte das Generalkapitel von Rimini den berühmten Augustiner P. Gabriel de Luca daher, um als Examinator bei den Prüfungen der zu höheren Graden ersehenen zu fungieren. Zu Esztergom (Gran) wurde auch in Jahre 1385 das Generalkapitel des ganzen Ordens abgehalten, wobei anstatt des zum Kardinal erhobenen P. Bonaventura de Padua, P. Bartholomäus von Venedig zum Ordensgeneral gewählt wurde. Anlässlich dieses Kapitels gab der Provinzial von Ungarn Matthäus von Torda die Erlaubnis, daß zwei auswärtige vom Schicksalsschlägen hartgeprüfte Klöster, wie das von Bruck a. L. und das Kloster von Marchegg auch auf ungarischen Boden zur Sammlung ausgehen dürfen. Wie groß und reich mußte das Kloster zu Gran gewesen sein, daß darin ein Generalkapitel — wobei Vertreter des Ordens doch aus aller Welt erschienen — überhaupt konnte abgehalten werden.

Papst Johann der XXII. ergab aus Avignon gleich bei Anfang seines Regims dem Erzbischof von Esztergom (Gran), dann den Bischöfen von Vác (Waizen) und Pécs (Fünfkirchen) den Erlaß, die Augustiner unter ihren besonderen Schutz zu nehmen, und alldiejenigen, welche sich ihnen feindlich erwiesen, strenge zu bestrafen. Papst Gregor der XI. betraut den Augustiner P. Bonaventura de Padua mit der Gesandtschaft an den König Ludwig den Großen, ermöge gegen die einfallenden Türken ziehen. Auch Papst Urban der VI. sendet denselben Augustiner im Jahre 1385 abermal nach Ungarn. Mehrere Augustiner ungarischer Klöster wurden zur bischöflichen Würde erhoben. So ernannte Papst Bonifac der IX. P. Peter von Székesfehérvár (Stuhlweißenburg) zum Bischof von Nikropolis in Armenien, 1391. P. Andreas von Székesfehérvár zum Apostolischen Kaplan, 1392 P. Johannes von Pécs (Fünfkirchen) zum Bischof von Liborien (Laborien). 1395 P. Benedikt von Pécs (Fünfkirchen) zum Bischof von Sidonien und im Jahre 1399 Petrus Palatensis zum Coadjutor des Bischofs Stephan von Chyko nach Eger (Erlau). Wieder wurde ein Augustiner von Venedig 1412 zum König Sigismund nach Nagyvárad (Großwardein) gesandt und mit ihm über den Friedensabschluß zu unterhandeln. Der Hofkaplan Königs Sigismund war der Augustiner P. Johannes aus Schwaben. 1460 wurde P. Mark von Fiume zum Bischof von Zengg und später von Tinnin ernannt. Selber mußte auch in Rom als Gesandter des Königs die Kanonisationsangelegenheit der ungarischen Königstochter Margarethe und dann im Jahre 1765 die Beförderung des Erzbischofs Stephan von Kalocsa zur Kardinalswürde beschleunigen.

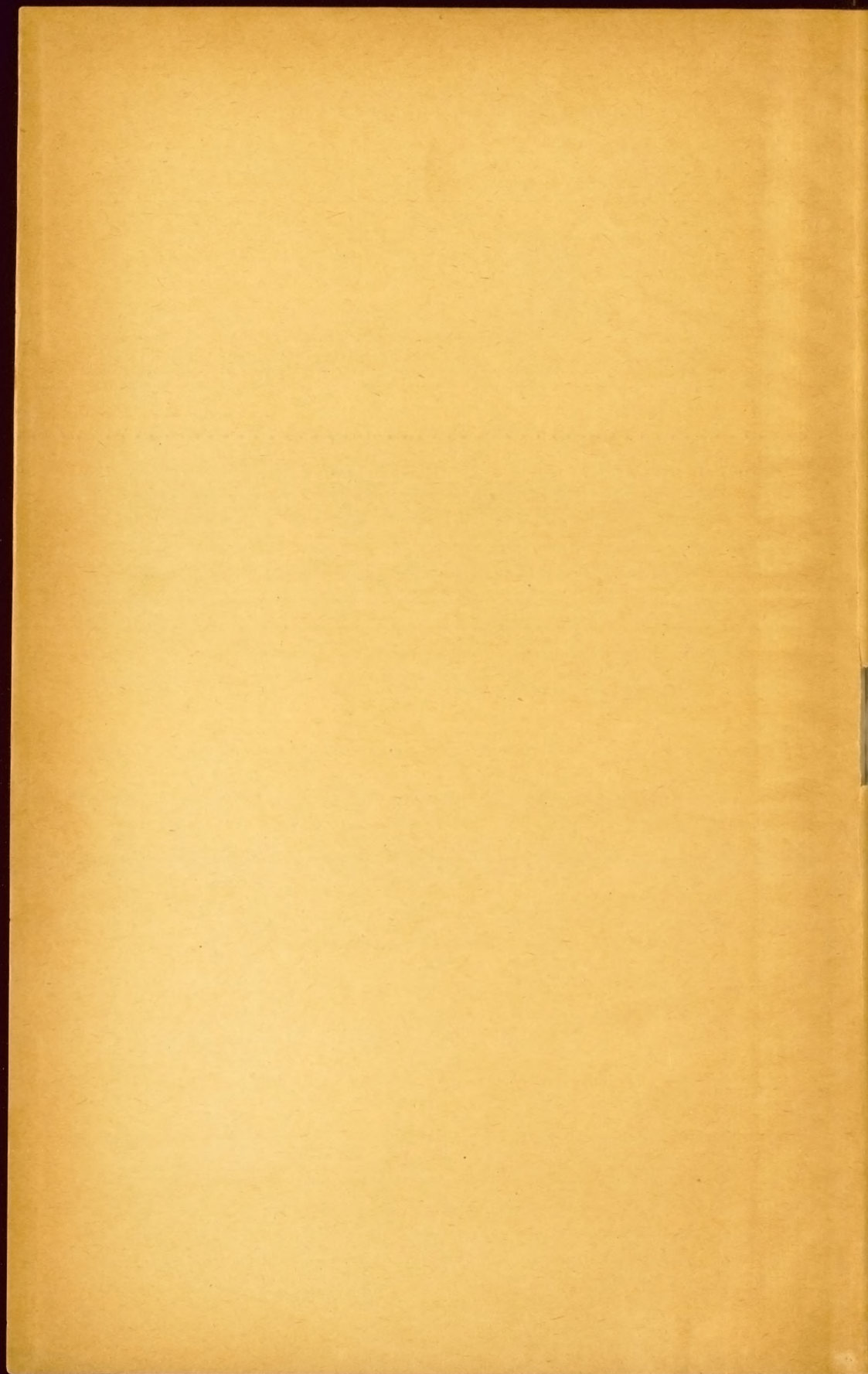
Wie groß die Zahl der ungarischen Augustiner war, zeigt das Ordenskapitel im Jahre 1493 zu Eger (Erlau), wo schon in Namen 200 Augustiner die Vertreter von 20 Klöstern getagt hatten. — Im Rufe eines Heiligen stand der selige, aus königlichen Blute stammende Veit. Als man einen Toten begraben wollte und mit seinen Sarge zufällig das Grab des seligen Veit berührte, wurde der Tote plötzlich wieder in das Leben zurückgerufen. Auch als Märtyrer sind jener Prior mit seinen sieben Mitbrüdern zu verehren, die sich in das Heer des Franziskanermönches Johannes von Capistrano begaben und das Kreuz an ihre Kutte anheftend für ihren christl. Glauben und für ihr Vaterland den Helden-
tod starben. Auch in der Zeit der Reformation sollen mehrere Mönche

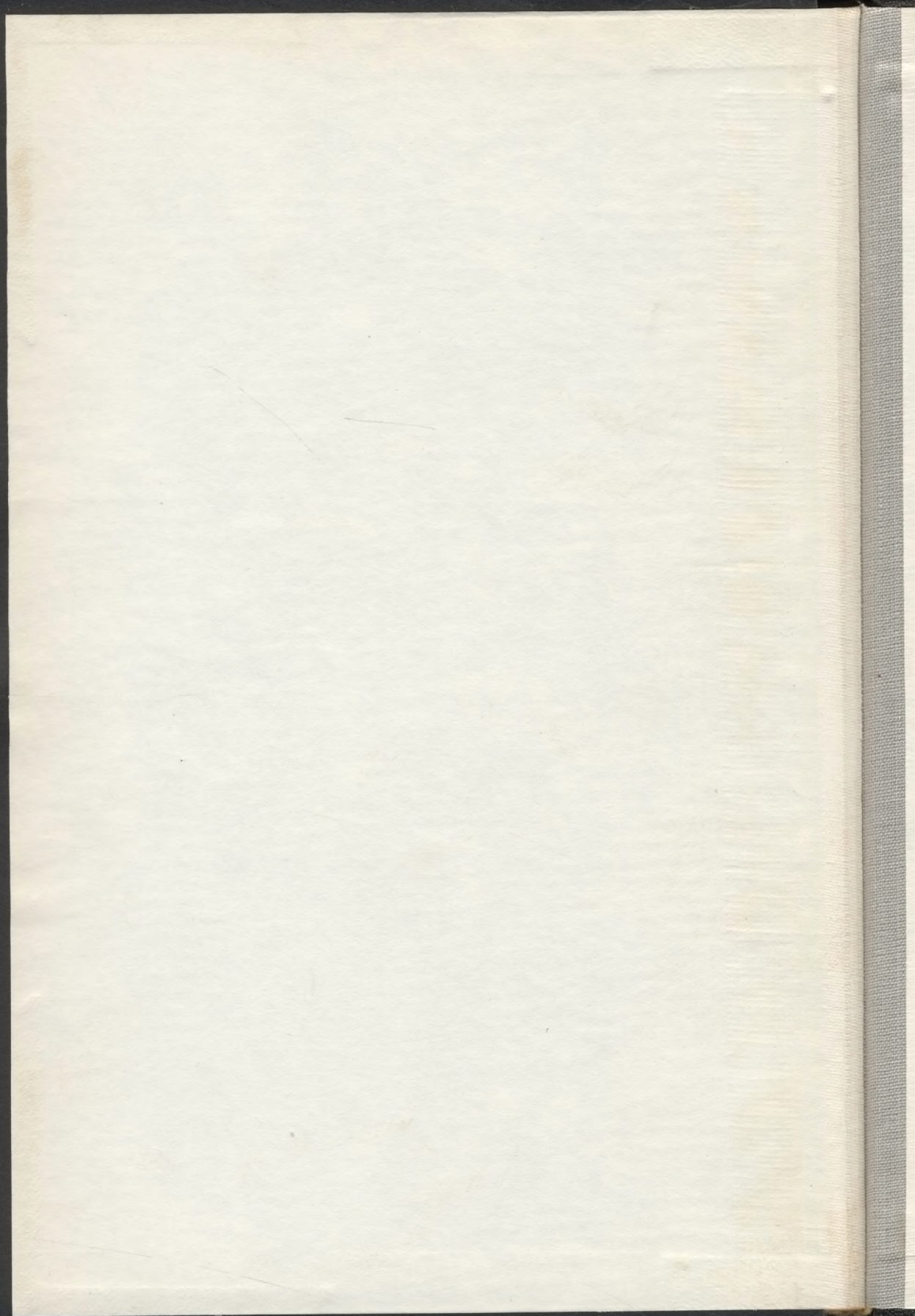
von den Klosterstürmern zu Bártfa (Bartfeld) in dem Fluß ertränkt worden sein, so daß man diese Stelle im Volksmund «Mönrichsauff» nennt.

Die geschichtlichen Daten über die erste Epoche der Augustiner sind wohl spärlich, aber nicht deshalb, weil nichts über ihr Wirken zu berichten wäre, sondern weil die unglückliche alles verheerende Türkenzeit und dann der Klostersturm der Abgefallenen uns kaum etwas überließen. Dennoch muß mit Kardinal Petrus Pázmány gesagt werden, das auch das Wenige erhebend und erfreuend sei.

In der zweiten Epoche sehen wir dann die Augustiner in der strebsamen Neuarbeit des kath. Wiederaufbaues. So haben sie das dem Luthertume verfallene Léka (Lockenhaus) durch ihre eifrige Seelsorgetätigkeit wieder ganz katholisch gemacht. Sie haben im Buda an der unsäglich großen Kulturmission der Jesuiten und anderer Orden teilgenommen und waren als fleißige und gut geschulte Mitarbeiter derselben die Begründer des «Neu aus seinem Steinhauften wiederum erwachsenden Ofens». Ihre Missionstätigkeit zeigte sich besonders durch die von ihnen eifrigst geleiteten Erzbruderschaften der Hl. Monika und des Hl. Nikolaus von Tolentino, durch welche nicht nur echt religiöses Leben, sondern reiche karitative Tätigkeit ausgeübt und gefördert wurde. Nicht nur die Bürgerschaft, sondern auch ihre Vorsteher und die hohen Würdenträger der staatlichen Macht beteiligten sich daran. Sie haben auf der Landstraße zu Buda durch die Errichtung ihrer Pfarre den Grundstein eines neuen Stadteiles gelegt. In Pécs (Fünfkirchen) sehen wir sie auch in reger apostolischer Arbeit, besonders in den angrenzenden Dörfern und Pfarreien betätigt.

In der wissenschaftlichen Literatur hatten sich aber der hart an der Grenze Ungarns geborene P. Xystus Schier auch für die ungarische Geschichte und dessen Mitbruder und bester Freund P. Martin Rosnak durch Herausgabe zahlreicher historischer Werke große Verdienste erworben.

1974 JUN 26

